
3 1761 05340276 4

NOVOČESKÁ

BIBLIOTEKA,

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXXIV.

JAN HEIDLER:

ČECHY A RAKOUSKO

V POLITICKÝCH BROŽURÁCH PREDBŘEZNOVÝCH.

V PRAZE
V KOMISI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.
1920.

ČECHY A RAKOUSKO

V POLITICKÝCH BROŽURÁCH PŘEDBŘEZNOVÝCH.

NAPSAL

JAN HEIDLER.

(SPISŮV MUSEJNÍCH ČÍSLO CLXXIX.)

V PRAZE
NÁKLADEM MATICE ČESKÉ.
1920.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

PAMÁTCE

ŘEDITELE ZEMSKÉHO ARCHIVU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO

DR. V. J. NOVÁČKA.

KAPITOLA ÚVODNÍ.

Při práci o Antonínu Springrovi jsem poznal, že jest nutno sledovati politické programy, které se v říši habsburské vynořily za revoluce r. 1848, nazpět do doby předbřeznové. Nemohl jsem si totiž nikterak vysvětliti, proč Čechové roku 1848 stavěli v popředí rovnoprávnost jazykovou, kdežto Němci svobodu politickou, a proč se Čechové v létě r. 1848 tak lehko vzdali historicko-státoprávní půdy a šli na říšský sněm do Vídně bez protestu. Brzo jsem poznal, že nestačí sledovati jen stavovskou oposici na sněmech před r. 1848, protože se v jejím programu nalezne jen necelá ústavní část pozdějšího programu březnové revoluce. Poznal jsem, že stavovské hnutí vůbec bylo jen jednou formou oposice proti systému Metternichovu, že druhou a patrně ještě účinnější formou její byla publicistika, a v ní hlavně anonymní literatura brožurová. Jal jsem se ji tedy studovati a tak vznikla tato práce. Byla hotova r. 1915, ale nemohl jsem jí tenkráte tisknouti z ohledu na válečnou censuru. Laskavost p. prof. Dr. Kamila Krofty i výboru Matice české umožňuje její vydání alespoň r. 1920. Jsem jim zavázán díkem.

Starší práce o rakouských dějinách před r. 1848 všímaly si ku podivu málo politické literatury brožurové. V řadě celkových prací, Springrovy Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809, Kalouskova Českého státního práva, Denisovy La Bohême depuis la Montagne Blanche II. a Tobolkových Dějin české politiky doby nejnovější, zůstává Springrovo dílo stále na prvním místě svým zřetelem, věnovaným politickým brožurám. Ovšem Springrův zájem o politické dějiny vyrůstal právě za největšího brožurového ruchu. Springer mohl čísti některé brožury hned, jak vyšly, ano byl sám autorem dvou znamenitých politických brožur po únorové revoluci. Pozdější historická generace již neměla toho přímého styku a dojmu, neboť při obnovení

ústavního života r. 1861 brožura již přestala býti předním prostředkem politického zápasu, ustoupivši denním novinám. Historická věda nevšímala si téměř předbřeznové politické brožury jako pramene. Teprve v posledních dvou desítiletích, kdy studium únorové-březnové revoluce učinilo značný pokrok, ožil zájem o ni. Zrcadlí se i v Dahlmann-Waitzově příručce Quellenkunde der deutschen Geschichte, jejíž poslední dvě vydání přinášejí více dat. Dnešní historik předbřeznové doby obrací se k předbřeznové brožuře jako k důležitému prameni, bez jehož znalosti nebylo by lze vysvětliti, že politické programy, které se za únorové revoluce objevily, tak rychle uchvátily lid. V nové historické literatuře české Gollova výborná monografie o Palackém v Českém časopisu historickém r. 1898 a ve zvláštním otisku první použila již také některých předbřeznových brožur. Karel Kadlec čerpal z nich obšírněji pro svou studii Národnostní a jazyková otázka v Uhrách, uveřejněnou v České politice r. 1906, užívaje i brožur maďarských. Téhož roku pokusil se Z. V. Tobolka na základě některých brožur sestaviti český předbřeznový politický program v článku První politický program český nové doby v Časopisu českého musea. Také J. Kapras opřel své stati Přehled vývoje jazykové otázky (1910) a Historický vývoj českého programu jazykového (1911) o studium určitých brožur. Robert Maršan přihlížel k nim částečně ve své práci Předbřeznové Rakousko (1913). V nové historické literatuře německé tendenční a nevědecké dílo Richarda Kralika Österreichische Geschichte má zvláštní kapitolu »Vormärz und Revolution«, věnovanou jakémusi rozboru předbřeznových brožur politických. Podává se tam obsah a částečně i kritika 29 brožur. Reakční stanovisko autorovo, nápadně blízké známému pathetickému vlastenectví, v němž smysl pro osobní prospěch a cynism zastupují nadšení, zkarikovalo obraz rakouského předbřeznového politického ruchu. Podle mínění autorova není potřebí tak odsuzovati vládu státní konference, neboť »právě tím« (t. j. že byla) »se mohlo ukázati, že přirozené životní síly Rakouska musily nalézti

pravou cestu a pravý vývoj i v tak těžké situaci«. Brožuru bar. Andriana »Österreich und dessen Zukunft« nesmíme prý přeceňovati, protože byla založena na dvou frázích, opotřebovaných již v době jejího sepsání: že »stojíme před velikými událostmi« a že »tak, jak je to nyní, již to dále býti nemůže«. Autor dává dokonce přednost brožuře hr. Schirndinga »Österreich und seine Staatsmänner«. — Druhá německá práce, založená též na studiu některých předbřeznových brožur politických, jest důležité dílo Viktora Bibla Die niederösterreichischen Stände im Vormärz. Uživ dosti obsáhlého materiálu z archivu ministerstva vnitra a protokolů dolnorakouského stavovského sněmu, autor ukazuje, že stavovské oposiční hnutí v Dolních Rakousích bylo způsobeno hlavně hospodářskou krisí. Stavové byli přetěžováni veřejnými břemeny, jež na ně vláda hleděla svaliti při každé příležitosti, a proto žádali za reformy. Na předním místě mezi nimi bylo nucené vyvazování všech povinností poddanských. Bibl sleduje také ohlas stavovské oposice v brožurové literatuře a vliv brožurové literatury na stavovskou opesici dolnorakouskou. Škoda jen, že užil poměrně malého počtu brožur, menšího než Kralik. Nevystihl vlivu anglického liberalismu na stavovskou oposici, ač byl zjevný zejména v Dobblhoffově pamětním spisu z r. 1846. I formální nedostatky vadí knize jeho, styl jest neobratný a únavný. Josefa Alexandra sv. p. Helferta Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 bis 1849 z r. 1907 má při I. dílu přílohu »Der vormärzliche Rassen- und Sprachenkampf im Ungarn«, která si však málo všímá brožur. Přehled a rozbor většího počtu brožur, které vyšly do r. 1844, jest obsažen v předbřeznové brožuře neznámého autora Österreich und Russland z r. 1844. Rozbor má podnes cenu.

*

Politické brožury předbřeznové jako celek jsou chaos nejrozmanitějších myšlenek, dobrých i nezralých, státnických i naivních, radikálních i reakčních, střízlivých i fantastických — není to jednolitý kruh idejí. Pojítkem mezi brožu-

rami oposičními byl jednomyslný odpor proti policejnímu a absolutistickému duchu systému Metternichova a téměř všeobecný sklon k doktrinářství, této nejsympatičtější slabosti předbřeznových idealistu — liberálů. Těžké a spletité otázky státoprávní, ústavní byly zpravidla řešeny přímočaře podle mravních a politických hesel. Ostatní obsah i těchto oposičních brožur jest tak ruznorodý, že jejich zpracování jest velmi nesnadné. Prosté chronologické sestavení brožur nehledící na jejich vztahy a programní příslušnost unavilo by čtenáře a nepodalo by mu přehledného obrazu v jeho rozmanitosti, bohatého odpory a nelogičností a zajímavého národním odstíněním. Rozdělil jsem tedy svou práci v kapitoly podle hlavních bodů předbřeznového programu. V jednotlivých kapitolách seskupuji brožury podle národní, po případě i podle stavovské příslušnosti autorů, zachovávaje při tom pořadí chronologické. Brožury téhož autora béřu ovšem jako celek. Hr. Bedřicha Deyma, ač cítil německy, počítám mezi autory české pro jeho teritoriální vlastenectví a pro jeho význam v ústavním vývoji českém. První kapitolu věnuji vylíčení předbřeznové vlády, proti níž byla oposice vedena, a poslední kapitolu předbřeznovým politickým brožurám, kterými se vláda a její stoupenci proti oposici bránili.

Uherské ústavní otázky, pokud se o ní jedná v brožurách, jsem do práce nepojal. Vyžadovala by zvláštní monografie.

Brožur, vydaných v cizině a týkajících se habsburského císařství, jest mnoho. Dosud jest obtížno shledati je všechny, protože jsou roztroušeny po veřejných a soukromých knihovnách a není pomůcky, která by sběrací práci usnadnila. Hledal a studoval jsem je ve Vídni v dvorské knihovně a v domácím, dvorském a státním archivu, v pražské universitní knihovně, v knihovně Musea království českého, v Zemském archivu král. českého, ale nejvíce jsem jich měl z knihovny roudnických knížat Lobkoviců v Roudnici a z knihovny mělnických knížat Lobkoviců v Praze. Zjistil jsem jich 115, avšak nedostal jsem všech. Nemohu ani tvrditi, že jsem zjistil všechny, ba věřím, že se ještě nějaké časem naleznou. Ale mohu tvrditi, že jsem pročetl všechny důležité brožury, pokud

s thematem souvisí, a že ty brožury, které ještě mohou býti nalezeny, nebudou již významné, protože nezanechaly ozvěny v brožurách, které jsem měl v rukou.

Zjišťování autorů brožur bude již asi celkem bezúspěšné. Na moji prosbu tázal se roudnický archivář pan Dr. Chaloupecký nakladatelství Reclamova v Lipsku a dědiců firmy Hoffmann und Campe v Hamburku, je-li zachována jejich registratura z doby předbřeznové, dostalo se mu však z obou stran odpovědi záporné. Podařilo se mně jen, že mohu se značnou pravděpodobností připsati sedm brožur hr. Ferdinandu Leopoldovi ze Schirndingu, jemuž dosud byla přičítána jediná brožura. Hrabě Ferdinand Leopold Schirnding (1808—1845) byl nejčilejším českým spisovatelem politických brožur. Pocházel ze starší šlechtické rodiny, která přišla v 16. století z Frank do Čech. Jeho otec byl rytmistrem. Byli chudí. Ferdinand Leopold byl trvale nemocen a nemohl dosáhnouti žádné nadace. Musil se živiti spisovatelstvím, a protože jeho beletristické a dramatické pokusy neměly úspěchu — v časopise Ost und West není jeho jméno tuším ani jednou uvedeno — psal a kompiloval chvatně brožury, které vydával v Lipsku u Reclama. Jako publicista nebyl bez talentu, naučil se psáti vřele a patheticky. Byl velmi pilný, chorobně ctižádostivý, mnoho četl, ale jeho mysl nebyla jasná. Byl to sentimentální romantik a fantasta. Neměl smyslu pro vlastní a urovnaný program, splétal různé politické požadavky, které četl nebo slyšel od jiných. Trpěl velikášstvím. Živil se psaním a písařením, ale v brožurách se vydával za »rakouského státníka«, za »Čecha (Böhme) jednoho z nejvyšších rodů«. Tvrdil, že »všechny noviny Německa uváděly jeho jméno ve spojení s brožurou »Österreich und seine Staatsmänner«, ač to nebylo pravda. V předmluvě k druhému dílu brožury »Zwei Fragen aus Böhmen« napsal, že »nitrem všech lidí v Čechách trhl výkřik úžasu a podivení, protože ještě nikdo se neodvážil přivésti na přetřes české poměry takovým způsobem«, takže »vyšlehl jasně plápolající plamen všeobecné účasti na nejsvětějších zájmech země, jako když se jiskra dotkne dávno připravené třaskaviny...« Jeho zásluhou bylo prý probuzení politického hnutí

v Čechách — po světě rozptýlení synové a dcery Slávy« od té chvíle »vzhlížejí k němu jako k oriflamme,[1] který jim byl předurčen kolem času.[2] Poslední dvě brožury jsou myšlenkově chaotické, sloh však působí někdy sugestivním pathosem. Snad to souviselo s nemocí, které konečně podlehl r. 1845. Jeho celý osud byl smutný.

K autorství brožur se nikde nepřiznal, jen v brožuře Revue österreichischer Zustände I. podepsal svoje jméno pod kapitolu Österreichs dramatische Litteratur. Máme však postačující důvody, abychom věřili v jeho autorství sedmi brožur, vydaných v letech 1840—1845. První brožura, kterou mu právem připsal již jeho životopisec ve Wurzbachově biografickém slovníku, jest brožura Österreich im Jahre 1840 z r. 1840. V poslední kapitole té brožury, věnované literatuře v Rakousku, jsou stručné, jen literární charakteristiky známých spisovatelů. Mezi ně jest vsunut větší odstavec o hr. Ferdinandu Schirndingovi, psaný tak podrobně a tak romanticky a ješitně, že nemůže býti pochybnosti, že to psal autor brožury.[3] Byl-li hr. Schirnding autorem brožury Österreich im Jahre 1840, byl též autorem brožury Österreich und seine Staatsmänner, Ansichten eines öster-

---

[1] Oriflamme byl válečný prapor francouzských králů, červená korouhev na pozlacené žerdi, chovaná v opatství St. Denis.

[2] Ale ani Riegrova ani Pospíšilova korespondence se výslovně nezmiňují o žádné jeho brožuře, ač o jiných mluví.

[3] Uvádím to místo v překladu (str. 319): »Ferdinand hr. Schirnding, známý cizině svými »Spiegelbilder«, vydanými u Kolmanna v Lipsku pod pseudonymem »Fridolin«. Asi třicetiletý štíhlý muž, zvláště nápadné tělesné velikosti s příšerně bledými (geisterbleichen), ale nikterak nepříjemnými rysy obličeje. Byl předčasně pronásledován neštěstím, vyrostl v bídě a ještě nyní jest stíhán ustavičnými nehodami a stálou chorobností. Osudy jeho mládí podobají se osudům Kašpara Hausra, ale ještě je daleko předstihují příšerně zajímavými příhodami i bohatým pokladem životních zkušeností. Při jeho úplně zanedbaném vychování jest nutno přičísti jeho nynější vyšší vzdělání jen jeho neobyčejné píli, jeho pevné vytrvalosti a mukám bezejmenných rodinných osudu, které posílily jeho rozum a povzbudily jeho ducha k vytrvalému postupu na dráze vědění. Píše teprve několik let, a to jen skutečné události svého dřívějšího života jako vojáka, mnicha, herce, služebníka státu atd. Mezi četnějšími spisy připravenými k tisku může vzbuditi nejživější zájem čtenářstva líčení jeho nešťastného, bohaté a bouřlivě pohnutého bytí pod titulem »Memoiren eines österreichischen Grafen«. Toto dílo však má vyjíti až po jeho smrti . . .«

reichischen Staatsbürgers über Österreichs Fortschritte seit dem Jahre 1840 z r. 1843, neboť v předmluvě této brožury se praví, že jest částí díla Österreich im Jahre 1840 — a byl též autorem malé, bezvýznamné polemické brožury Böhmens Provinzialzustände auf dem Schachbrette der Öffentlichkeit z r. 1843, protože pod titulem této brožury stojí »Vom Verfasser der Schrift Österreich und seine Staatsmänner« — i autorem brožury Revue österreichischer Zustände, protože se k tomu přiznává v brožuře Böhmens Provinzialzustände.[4]) Brožurka Böhmens Provinzialzustände byla polemika proti řediteli stavovské kanceláře V. Falkovi, jenž prý vydal v Lipsku u Immanuela Müllera nějaký spis proti brožuře Revue österreichischer Zustände I. a nazval se kompetentním Čechem.[5]) Falk se zastával stavovského sněmu, jemuž Schirnding vytýkal, že povoluje berně mlčky. Revue österreichischer Zustände jest sbírka statí, podepsaných různými jmény. Stať »Österreichs dramatische Litteratur« jest podepsána »Von Ferdinand Grafen Schirnding«. Zdá se, že ostatní jména jsou smyšlená, sloh všech statí jest jednotný. Zajímavou podrobností jest odstavec o oslavě památky císaře Františka v Praze. Nejdůstojnější oslavou bylo by prý zříditi nadace pro ony šlechtice, kteří zchudli bez vlastní viny, neboť základní zásadou říše jest povznésti a udržeti šlechtu, hlavní to oporu země.

Tyto čtyři brožury můžeme tedy připsati témuž autoru bezpečně, jak to ostatně činí již kritická kapitola o brožurách, vydaných do r. 1844, v brožuře Österreich und Russland z r. 1844, a můžeme je s pravděpodobností velmi určitou připsati hr. Schirndingovi. Ale s velikou pravděpodobností můžeme mu připsati ještě tři jiné brožury: Böhmens Zukunft und Österreichs Politik z r. 1844, Zwei Fragen aus Böhmen i bezvýznamnou »Prag und die Prager« z r. 1845. Obě první brožury jsou jistě od téhož autora;

---

[4]) Na str. 19.

[5]) Schirnding Falka nepřímo jmenuje v narážce, že poznal autora »wie der Falk vom Jäger am Stosse erkannt wird« a na str. 42. naznačuje Falka ještě určitěji.

Böhmens Zukunft jest dle předmluvy vlastně jen třetím a čtvrtým svazkem brožury Zwei Fragen. Hraběti Schirndingovi přisuzuji je z těchto důvodů: Sloh obou brožur vyznačuje se touž bombastickou a ješitnou chlubivostí jako v oněch čtyřech brožurách. V brožuře Zwei Fragen aus Böhmen jest podobný útok na ředitele Falka (str. 235 a násl.) jako v brožuře Böhmens Provinzialzustände. V kapitole »Die Ständewirren« brožury Böhmens Zukunft autor se zastává hr. Chotka proti stavovské oposici týmiž duvody a podobnými obraty jako v brožuře Österreich und seine Staatsmänner i Böhmens Provinzialzustände, a líče oposici, dovolává se jen brožur Österreich und seine Staatsmänner, Revue österreichischer Zustände a Böhmens Provinzialzustände slovy: »O tom, kam až došel spor stavů s nynějším nejvyšším purkrabím v poslední době, podávají nejlepší poučení názory rakouského státního občana, vydané u Filipa Reclama jun. pod titulem »Österreich und seine Staatsmänner (1. svazek), i u téhož nakladatele vydaná Revue österreichischer Zustände (1. svazek). Avšak nejvýznamnější přehled jeho podává brožura Böhmens Provinzialzustände... — nemýlím-li se, vydaná v témž nakladatelství. Tato brožura jest psána stejně trefně jako pravdivě, i když nemůžeme schváliti jejího tónu, tu a tam podrážděného. Čím chladněji a klidněji vstupuje pravda na pole veřejného mínění, tím úctyhodnějším musí se nám jeviti její obránce. Můžeme tudíž připsati podrážděnou náladu spisovatele jen té okolnosti, že mu při prudkém útoku nekompetentního protivníka na jeho spisy nezbylo jiného obranného prostředku, nežli ho odzbrojiti ranou a bodnutím.« — Odstavec tento, hájící tak obšírně a s takovým zájmem bezvýznamné brožury, o níž nikdo nemluvil, ukazuje na Schirndinga. Při líčení stavovské oposice mohl se dovolati i jiných brožur, které o ní psaly, ale obmezil se jen na svoje vlastní. Chválil je jako chválil svoji literární činnost v brožuře Österreich im Jahre 1840, sám si dělaje reklamu. Nápadný jest obrat »nekompetentního protivníka«; jest to patrně narážka na »kompetentního Čecha« z brožury Böhmens Provinzialzustände. Na konci I. dílu brožury »Böhmens Zukunft« stěžuje si

jako v Revue österreichischer Zustände, že nadační místa pro šlechtice dostanou jen ti, kdo mají protekci. V brožuře Zwei Fragen aus Böhmen jest také kapitola o literatuře a v odstavci o literatuře dramatické v Čechách stojí: »V poslední době podařilo se pouze místní pohádce od F. G. S. (Ferdinand Grafen Schirnding) zajistiti si stkvělé přijetí.« Zde se tedy opakuje případ kapitoly o literatuře v Rakousku v brožuře Österreich im Jahre 1840. To stkvělé přijetí vymyslila si totiž autorova romantická fantasie. Nebyla to pravda, v časopisu Ost und West, o němž autor píše, jako by s ním byl v literárním spojení, není o jeho místní pohádce ani zmínky, ačkoliv tam bylo referováno o divadelních novinkách.

Brožuru »Prag und die Prager« přisuzuji hr. Schirndingovi z důvodů podobných jako brožuru »Österreich im Jahre 1840«. Jest tam stejný bombastický a uměle duchaplný sloh a stejně pathologická chvála hr. Schirndinga.[6]) Srovnání obou brožur úplně přesvědčuje, že jsou od téhož autora.

Zajímavý byl Schirndingův vývoj národní. Ukazuje, jak české vlastenectví svojí čilostí již strhovalo. V první brožuře počítal se ještě mezi německé spisovatele a psal spíše jako Němec. V druhé brožuře, Österreich und seine Staatsmänner, vydané o tři roky později, vyzýval sice stavy, aby se postavili v čelo českého hnutí, a nazýval se sám »hrdým Čechem«, ale to bylo jen ve smyslu teritoriálním. V životní schopnost českého národa ještě plně nevěřil. Ve třetí brožuře Revue östereichischer Zustände měl již jakési historicko-státoprávní vědomí a v posledních dvou brožurách Böhmens Zukunft und Österreichs Politik a Zwei Fragen aus Böhmen hr. Schirnding psal již vlastenecky. Česky však uměl jen špatně.

Autory jiných brožur nepodařilo se mi vypátrati. O brožuře S l a v e n, R u s s e n, G e r m a n e n, která má na titulním listu rok vydání 1843, psal již 8. prosince r. 1842 Dr. S t a n ě k Č e l a k o v s k é m u.[7]) Dohadoval se, že autorem jest buď Dr. J ó r d a n nebo K a r e l M o s a k K l a s o p o l s k ý (Mo-

---

[6]) V této brožuře jest výslovně označen za předního spisovatele politického, který napsal více děl (162—163).

[7]) Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského III. str. 65.

sig von Ährenfeld), lužičtí buditelé. Zdá se mi to nesprávné. Dr. Jórdan sotva byl autorem té brožury, myslím, že nedovedl psáti tak jasně a zdrželivě. Spíše ji psal nějaký Čech z Prahy, protože jádro brožury jest v líčení českého jazykového zápasu, zvláště boje o české školství, a v požadavku státoprávního spojení Čech a Moravy. Brožura mimo to mluví o zřizování knihoven na vesnicích, o kněžích, kteří to podporují, a konečně dává návod, jak by se v té věci mělo účelně postupovati. To vše ukazuje, tuším, spíše na autora českého než lužického. V prvním ročníku Jórdanových Jahrbücher für slavische Litteratur, Kunst und Wissenschaft r. 1843 byla brožura ta dvakráte kritisována a připsána autoru českému.[8])

SEZNAM BROŽUR.

Brožury autorů českých.

1834.

1. Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen. Leipzig Literarisches Museum.

1838.

2. Österreichische Zustände. Cassel und Leipzig. V komisi J. C. Kriegera.

1840.

3. [Schirnding] Österreich im Jahre 1840. Staat und Staatsverwaltung, Verfassung und Cultur. Von einem österreichischen Staatsmanne. Leipzig. Otto Wigand.

1842.

4. [Schirnding] Revue österreichischer Zustände I. Leipzig. Philipp Reclam jun.
5. Leo Graf Thun, Über den gegenwärtigen Stand der

[8]) »Der Verfasser ist, aus vielen Merkmalen darf man den Schlusz ziehen, jedenfalls selbst ein Czeche...« — str. 181.

böhmischen Litteratur und ihre Bedeutung. Prag. Kronberger und Řivnáč.

6. Östreich. Städte, Länder, Personen und Zustände. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1843.

7. Leo Graf Thun, Die Stellung der Slovaken in Ungarn. Prag. J. G. Calve.

8. Slaven, Russen, Germanen. Ihre gegenseitigen Verhältnisse in der Gegenwart und Zukunft. Leipzig. Wilhelm Engelmann.

9. [Schirnding] Österreich und seine Staatsmänner. Ansichten eines österreichischen Staatsbürgers über Österreichs Fortschritte seit dem Jahre 1840. Leipzig. Philipp Reclam jun.

10. [Schirnding] Revue österreichischer Zustände II. Leipzig. Philipp Reclam jun.

11. [Schirnding] Böhmens Provinzialzustände auf dem Schachbrette der Öffentlichkeit. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1844.

12. Schattenrisse aus Österreich. Leipzig. Philipp Reclam jun.

13. [Schirnding] Böhmens Zukunft und Österreichs Politik. Leipzig. Philipp Reclam.

14. Österreich und das constitutionelle Prinzip. Leipzig. Philipp Reclam jun.

15. Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1845.

16. [Schirnding] Zwei Fragen aus Böhmen. Leipzig. Philipp Reclam jun.

17. Jos. Math. Graf Thun, Der Slavismus in Böhmen. Prag. J. G. Calve.

18. J. M. Graf Thun und der Slavismus in Böhmen. Leipzig. Wilhelm Engelmann.

19. Splitter und Balken aus Österreich. Leipzig, Philipp Reclam jun.
20. [Jakub Malý] Worte eines Čechen veranlasst durch die Graf Jos. Math. v. Thun'sche Broschüre »Der Slavismus in Böhmen«. Leipzig, Wilhelm Engelmann.
21. Slovo v čas o vlastenectvi, o češtině a o národu česko-slovanském s ohledem na spolek německý, zvláště celní. Lipsko, v expedici Slovanských letopisů.
22. Austriaca I. Leipzig, Philipp Reclam jun.
23. Dr. František Cyril Kampelík, Práva naší řeči a národnosti, založená na přísných rozkazech našich spravedlivých panovníků. Praha, J. Pospíšil.
24. Ein Beitrag zur Deutschthümlerei in Böhmen. Leipzig, Slavische Buchhaudlung Ernst Keil & Co.
25. [Schirnding], Prag und die Prager. Aus den Papieren eines Lebendig-Todten, Leipzig 1845. Philipp Reclam jun.
26. Die Unruhen in Böhmen. Ein Wort zu seiner Zeit. Leipzig, Philipp Reclam jun.

1846.

27. Dr. Antonín Štrobach, O zákonním stavě českého jazyka. [Rukopis, chovaný v archivu král. hlav. města Prahy č. 1822.]

1847.

28. MUDr. František Cyril Kampelík, Obrana českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům. Praha, J. Pospíšil.
29. [Vincenc Falk] Der böhmische Landtag im Jahre 1847. Hamburg, Hoffmann und Campe.
30. MUDr. František Cyril Kampelík, Krása a výbornosti česko-slovenského jazyka, jímžto asi 8 milionů lidí v Čechách a na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku mluví. V Praze, tiskem arcibiskupské tiskárny.

1848.

31. Friedrich Graf Deym, Drei Denkschriften. Karlsbad, Gebrüder Franieck.

Brožury autorů německých.

A. Protivládní.

1833.

1. Die österreichischen Länder und Völker. Leipzig und Löwenberg. Hans Normann.

1837.

2. Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1839.

3. Fragmente aus Österreich. Herausgegeben von T. C. P. Mannheim. Heinrich Hoff.

1842.

4. [Viktor sv. pán Andrian] Österreich und dessen Zukunft I. Hamburg. Hoffmann und Campe.
5. [Eduard v. Bauernfeld] Pia desideria eines österreichischen Schriftstellers. Leipzig. Otto Wigand.

1843.

6. Österreich im Jahre 1843. Hamburg. Hoffmann und Campe.
7. [Franz Schuselka] Deutsche Worte eines Österreichers. Hamburg. Hoffmann und Campe.
8. [Franz Schuselka] Österreich und Ungarn. Leipzig. Weidmannsche Buchhandlung.
9. [Franz Schuselka] Die orientalische, d. i. russische Frage. Hamburg. Hoffmann und Campe.
10. [Franz Schuselka] Ist Österreich deutsch? Leipzig. Weidmannsche Buchhandlung.

1844.

11. Österreich und Russland. Leipzig. Philipp Reclam jun.
12. Briefe aus Wien von einem Eingeborenen. Hamburg. Hoffmann und Campe.

13. [Rube] Teutschland und die Donaumündungen. Ein Beitrag zur Beleuchtung der äuszeren Verhältnisse und der evropäischen Civilisation. Von einem Offizier. Wiesbaden. Wilhelm Friedrich.
14. [Matthias Koch] Wien und die Wiener. Karlsruhe.
15. Vier Fragen eines Österreichers. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1845.

16. [Franz Schuselka] Der Jesuitenkrieg gegen Österreich und Deutschland. Leipzig. Weidmannsche Buchhandlung.
17. [Franz Schuselka] Die neue Kirche und die alte Politik. Leipzig. Weidmannsche Buchhandlung.
18. Dr. S. Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen in Österreichs Zukunft. Leipzig, Philipp Reclam jun.

1846.

19. [Franz Schuselka] Deutsche Volkspolitik. Hamburg. Hoffmann und Campe.
20. [Franz Schuselka] Deutschland, Polen und Russland. Hamburg. Hoffmann und Campe.
21. [Franz Schuselka] Österreichs Vor- und Rückschritte. Hamburg. Hoffmann und Campe.
22. Wiener Kanzleizustände. Aus den Memoiren eines Österreichischen Staatsbeamten. Leipzig. Johann Friedrich Hartknoch.
23. Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesellschaftlicher Zustände. Hamburg. Hoffmann und Campe.

1847.

24. Soziale und politische Zustände Österreichs mit besonderer Beziehung auf den Pauperismus. Leipzig. Gustav Meyer.
25. [Matthias Koch] Österreichs innere Politik mit Beziehung auf die Verfassungsfrage. Stuttgart. Adolf Krabbe.
26. [Albrecht Tebeldi] Die Geldangelegenheiten Österreichs. Leipzig. Barth.

27. [Viktor sv. pán Andrian] Österreich und dessen Zukunft II. Hamburg. Ludwig Giese.
28. Guter Rath für Österreich. Mit Bezugnahme auf das Programm der liberalen Partei in Ungarn. Leipzig. Wilh. Jurany.

1848.

29. [Möhring] Sibyllinische Bücher aus Österreich I.—II. Hamburg, Hoffmann und Campe.

B. Vládní.

1835.

1. Dr. Grosz-Hoffinger. Österreich im Jahre 1835 und die Zeichen der Zeit in Deutschland.

1844.

2. Metternich. Leipzig. Philipp Reclam jun.
3. Dr. S[porschill], Der Fortschritt und das conservative Prinzip in Österreich. In Bezug auf die Schrift »Österreichs Zukunft«. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1846.

4. Dr. Grosz-Hoffinger, Fürst Metternich und das österreichische Staatsystem. Leipzig. Philipp Reclam jun.
5. J. Chowanetz, Österreich und seine Gegner. Mainz. C. G. Kunze.

1847.

6. Clemens von Hügel. Über Denk-, Rede-, Schrift- und Pressfreiheit. Wien.
7. Johann Sporschill. Österreich und die Broschurenschmiede gegen dieses Kaiserthum. Leipzig. Ignatz Jakowitz.
8. Johann Sporschill, Kritische Beleuchtung der Reformvorschläge der schriftstellerischen Gegner der österreichischen Regierung. Leipzig.

Brožury autorů uherských.[9])

1835.

1. J. Orosz, Terra incognita. Leipzig.

1838.

2. Das Urbarialgesetz des letzten ungarischen Reichstags. Leipzig. F. Volckmar.

1840.

3. Pia Desideria für Ungarn. Leipzig. Otto Wigand.
4. Graf P., Ungarn und die Walachei in neuester Zeit. Leipzig. Philipp Reclam jun.

1841.

5. Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort gegen den Grafen Carl Zay, Generalinspektor der evangelischen Kirchen und Schulen A. C. Von aller Menschen Freunde und der Finsterlinge Feinde. Leipzig.

1842.

6. Ungarn im Jahre 1841. Leipzig. Meyer und Wigand.
7. Wolfgang Berg, Ungarns politische Zukunft. Leipzig, B. G. Teubner.
8. Slavismus und Pseudomagyarismus. Von aller Menschen Frêunde und der Pseudomagyaren Feinde. Leipzig. Otto Wigand.
9. L. Kossuth, Ungarns Anschluss an den deutschen Zollverband. Leipzig. W. Einhorn.
10. Ungarns politische Zukunft, Leipzig.
11. Ungarns Wirren und Zerwürfnisse, Leipzig.
12. Ein Haupthinderniss des Fortschrittes in Ungarn, Wien.

1843.

13. Croquis aus Ungarn. Leipzig. Otto Wigand.
14. Ungarns Industrie und Cultur. Leipzig.

---

[9]) Zde uvádím jen brožury vydané německy.

15. Dr. J. Wildner, Ungarns Verfassung. Leipzig.
16. Ungarische Wirren und Zerwürfnisse. Leipzig. Otto Wigand.
17. Alexander Pusztay, Die Ungarn in ihrem Staats und Nationalwesen von 889 bis 1842. Leipzig. Mayer und Wigand.
18. Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Übergriffe der Magyaren. Leipzig. Robert Binder.
19. L. Kossuth, Ungarns Wünsche. Leipzig. Philipp Reclam jun.
20. Zur Charakteristik der Gegenwart in Ungarn. Leipzig. Meyer und Wigand.
21. Graf L. Ungarns politische Stellung in Evropa von Einwanderung der Magyaren bis auf die Gegenwart. Leipzig. Teubner.
22. Stimmen aus Ungarn, Erlangen.
23. Einiges, was uns Ungarn dringend noth thut, Pesth.
24. K. Beda, Vertheidigung der Deutschen und Slaven in Ungarn. Leipzig. Robert Binder.

1844.

25. Ungarische Tabletten aus der Mappe eines Independenten. Leipzig. J. B. Hirschfeld.
26. Der Magyarenspiegel, oder wahre Schilderung der Völkerverfassung und Richtung des ungarischen Reiches neuester Zeit. Von einem Magyaren. Leipzig. Gottfried Müller.
27. Ungarn im Jahre 1841.
28. Mikuláš bar. Vesselényi, Eine Stimme über die ungarische und slavische Nationalität. Leipzig.
29. Neue Croquis aus Ungarn. Leipzig. J. B. Hirschfeld.
30. Ungarn und seine Zollzwischenlinie. Prag.
31. Über Kroatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreiches Ungarn wirklichen Theil. Leipzig. Fr. Köhler.

1845.

32. Ungarns Gegenwart. Leipzig. Philipp Reclam jun.
33. Der ungarische Schutzverein. Leipzig. Otto Wigand.
34. Dr. H., Gegen den ungarischen Schutzverein und seine Tendenzen. Leipzig. Joh. A. Barth.
35. Alexander Pusztay, Ungarns Industrie und Schutzverein. Leipzig. Wilh. Engelmann. 1845.

1846.

36. Jan bar. Deresenyi, Studien über ein humanes Mittel gegen den Kommunismus, oder über das Humanitätssystem der Volkswirthschaft, des Volksunterrichtes und des politischen Volkslebens. Budapesth.
37. Geschichtliche Fragmente und das ungarische Staatsleben neuerer Zeit. Leipzig. V komisi Fr. Köhlera.
38. J. bar. Eötvös, Die Reform in Ungarn. Leipzig.

1847.

39. Barandy, Über Ungarns Zustände. Pressburg.
40. Ungarische Zustände. Leipzig.

Brožury autorů cizích.

1833.

1. Sir Humpry Davy, Tröstende Betrachtungen auf Reisen, oder die letzten Tage eines Naturforschers. Deutsch von Martius.

1840.

2. P. E. Turnbull, Österreichs soziale und politische Zustände. Leipzig. J. J. Weber.

1841.

3. P. E. Turnbull, Reise durch die österreichischen Staaten. Leipzig. J. J. Weber.

1847.

4. Robert Cyprien, Der zweifache Panslavismus. Die gegenwärtige Lage der slavischen Völker gegenüber Russland.

Mit Anmerkungen von Dr. J. P. Jordan. Leipzig, Slavische Buchhandlung.

Brožury, jichž nemohu určitě datovati.

1. Die Juden in Österreich. Leipzig, Philipp Reclam jun.
2. Slaven und Magyaren. Leipzig, Philipp Reclam jun.[10])
3. J. Chownitz, Die Geheimnisse von Wien. Leipzig, Philipp Reclam jun.[11])

PŘEDBŘEZNOVÁ VLÁDA.

Dějiny vlády habsburských neuherských států a zemí v době 1815—1835 poskytují celkem obraz tak jednotný, že historik může založiti jejich líčení na portrétech — císaře Františka, knížete Metternicha, barona Gentze, hraběte Kolovrata a několika jiných. Toto pojetí jest zajisté velmi individualistické, avšak dějiny dřívějších dob dály se vůbec individualističtěji nežli dějiny přítomné, síla mas, zřízení a organisací uvnitř říše byla v poměru k významu vedoucích osobností mnohem menší než nyní. Nebylo mas v dnešním smyslu, neboť nebyly organisovány. Nebylo ani sdružení a společností ostatních vrstev. »Na počátku dvacátých let dřímali ještě duchové v Rakousku úplně a teprve po červencové revoluci počali se hýbati.«[12]) Nebylo ještě silného moderního nacionalismu, probuzeného napoleonskými válkami a tureckým útiskem na Balkáně a bojujícího za uplatnění národnosti ve státním životě. Nebylo probudilého třetího stavu, měšťanského a selského obyvatelstva, který vytvořily obě francouzské revoluce, ba nebylo ani politicky uvědomělé šlechty. Nebylo politických organisací a zřízení, kromě bezživotných stavovských sněmů, nebylo nezávislých politických deníků a nezávislého tisku, jimiž se může uplatňovati tlak společnosti na vládu.[13]) Nebylo velkých hospodářských, obchod-

---

[10]) Tato a předcházející brožura vyšly nejpozději r. 1845.

[11]) Tato brožura vyšla buď r. 1844 nebo dříve.

[12]) Bauernfeld. Aus Alt- und Neu-Wien. 24.

[13]) Brožura Revue österreichischer Zustände líčí čtenáře novin té doby: »Rakušan jest pilný čtenář novin; protože sám nic nedělá, jest zvědav, co dělají jiní. V politice stará se o celý svět, jen

ních a průmyslových sdružení a ochranných svazů, které podnítil rozvoj průmyslu a dopravní techniky. Proto nebylo ani mohutných dělnických organisací. Stát byl ku podivu jednoduchý a s tím se shodovala i jednoduchost vládních zřízení. Několik desítek úředníků,[14]) kteří tvořili ústřední vládu v nejvyšších, zpravidla gremiálních úřadech a poradních sborech, spoutaných přísnými a někdy téměř nepochopitelnými řády, bylo svojí existencí a kariérou připoutáno k několika vedoucím osobnostem, jejichž vůle, obmezovaná pouze zájmy členů dvora a vzájemnou žárlivostí, byla proti vůli obyvatelstva mnohem větší a samostatnější mocí nežli nyní.

Líče však dobu od r. 1835 historik musí již značně přizpůsobiti onu jednoduchou metodu. I u nás počaly se tehdy uplatňovati některé z oněch sil, které v dalších desítiletích učinily vládní ústrojí složitým. Červencová revoluce, která dobyla vítězství liberalismu a posílila nacionalism, vzbudila i u nás zájem o politický život. Ve státech, obklopujících české a rakouské země, v jižním a středním Německu i v Uhrách byl absolutism poražen, občanstvo se vítězně domáhalo politických práv. V nejvyšší, šlechtické vrstvě tehdejší společnosti, která jedině měla vlastní politické forum ve stavovském sněmu, přihlásila se náhle potřeba politické činnosti. Ve stavovských shromážděních v Čechách i v Dolních Rakousích nastal nezvyklý ruch, který se záhy stupňoval k prudkým řečnickým zápasům a významným politickým podnikům.

---

o sebe ne; to není konečně ani nutno, protože do toho nemá co mluviti — a mimo to ani to dobře nejde, poněvadž neví, co se s ním děje. Zajímá se o Francii, Anglii, Španělsko a Turecko. Jeho charakteristickým rysem jest, že si při čtení jen letmo všimne Německa; populárně vědecké články v příloze Augšpurských novin obyčejně přejde a rubrika »Inland« v úředních novinách se ho netýká. Pak počne glosovati, diví se, že se o Rakousku člověk ničeho nedočte, má mrzutou tvář, je-li liberálem, a spokojenou, je-li úředníkem, a konečně sáhne po časopise pro každého Rakušana nepostrádatelném, po časopise, na který se nejvíce hubuje, ale který se nejvíce čte, po divadelních novinách. Vidíte, že Rakušan jest skromný ve svých novinářských požitcích: Augsburger Allgemeine, Wiener-, Pesther- nebo Prager Zeitung, neb jak se jeho provinciální noviny jmenují (neboť mimo Wiener Zeitung neodbírá se žádný politický provinciální časopis jinde než právě ve své provincii) a konečně divadelní noviny! Čeho by ještě potřeboval?«

[14]) Uvádí je Hock-Bidermann, Der österreichische Staatsrath. 660—692.

Stavové si chtěli vybojovati uznání za oprávněné zástupce země a lidu. Vzbudilo to živý ohlas ve vzdělaném občanstvu hlavních a větších měst, kde od červencové revoluce politické uvědomění rovněž pokračovalo. Vzdělané měšťanstvo pohnutě sledovalo pronikání politické svobody v Evropě, zejména v Německu. Kupovalo a vzájemně si půjčovalo proslulé svobodomyslné noviny, augšpurskou Allgemeine Zeitung a lipského Grenzboten, ač policie ztěžovala jejich dopravu zvláštním kolkem a vysokými provisemi poštovním úřadům. Horlivě odebíralo politické brožury, vydávané v německých liberálních státech a do Čech podloudně dopravované. Druhá část třetího stavu, sedláci, sevření svazkem poddanství, neměli ještě politického vědomí; jejich politickým ideálem bylo osvobození z poddanství. V Čechách však již měli národní vědomí, živené vlasteneckými spisovateli, kněžstvem a studentstvem. Nacionalism byl druhou dějinnou silou, kterou červencová revoluce znovu rozpoutala. V Belgii a Polsku vedl k povstání za osvobození, v Italii a Německu ke vzniku všenárodních organisací s cílem sjednocení národa v jednu říši. Také u nás mu červencová revoluce dodala smělosti a odvahy: u Čechů k zápasu za veřejná práva jazyka, k probuzení vzpomínky na někdejší samostanost a ke kouzelnému snu o slovanském Rakousku, u Němců k touze po spojení s ostatními německými kmeny. V českých městech se politické uvědomění a vlastenectví vzájemně posilovala.

V letech čtyřicátých došlo k převratné reformě v dopravnictví zrychlením poštovní dopravy a stavbou velkých drah. Nejdříve se její účinek projevil politicky. Umožněním laciného a rychlého styku s cizinou byly politické snahy stavů a měšťanstva, zprvu nesmělé, vzpruženy. Mezi habsburskými státy a Německem nastal čilý styk duchů. Do Čech i do Rakous proudily hojněji noviny a brožury, a z obou států byly do Německa posílány hojněji zprávy a články pro Allgemeine Zeitung a Grenzbote. V době té přihlásil se k politickému životu i stav čtvrtý, dělnictvo, bouřemi proti zavádění strojů v továrnách a výtržnostmi z nezaměstnanosti.

Tak i u nás poslední leta před únorovou revolucí vstoupily v činnost nové dějinné síly, které postupně zhustily

funkce organismu společnosti, stvořivše nové obory lidské činnosti, a daly státnímu životu složitost. Zatím však vládní zřízení zůstávalo skoro totéž jako r. 1815, zůstávalo skoro stejně primitivní a za ta desítiletí stalo se ještě neobratnějším a těžkopádnějším. Nemohlo postačiti zrychlujícímu se tepu proudu veřejného života, rok od roku mohutnějšího. Bylo proň mnohem více činitelem překážejícím než řídícím a vzpružujícím.

*

Doba císaře Františka I. jest ve velkých dílech Springrově, Zwiedineck-Südenhorstově, Sternově a Denisově posuzována nepříznivě. Tito autoři souhlasně ukazují na nepoměr mezi tehdejší politikou zahraniční, celkem velmi úspěšnou, a mezi ubohým stavem duchovního života i stísněností hmotné kultury uvnitř mocnářství, jež později vedly k úpadku zahraničního významu habsburské říše. Ke konci 19. století ozvaly se tu a tam netroufalé hlasy, snažící se souditi mírněji, avšak žádný z nich nepodal přesvědčivých důvodů. Jejich snaha byla původu spíše psychologického než vědeckého: názor, který příliš dlouho platí za všeobecný, láká k odporu. Nový značný materiál, jehož užili nedávno Viktor Bibl, Johann Slokar a posledně Rudolf Sieghart, vedl je, aby potvrdili celkové odsuzující mínění oněch čtyř dějepisců i aby ve čtyřech zvláštních otázkách, v otázce zrušení poddanství, reformy nižší správy, vývoje průmyslu a celní politiky pronesli soud ještě nepříznivější.[15])

František I. pocházel po matce z chorobné větve španělských Bourbonů. Jako panovník byl svého druhu osobností, která mocně působila na okolí.[16]) Ministři a přední členové

---

[15]) Viktor Bibl v díle »Die niederösterreichischen Stände im Vormärz« (Vídeň, 1911), Johann Slokar v díle »Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.« (Vídeň 1918) a Rudolf Sieghart v díle »Zolltrennung und Zolleinheit. Die Geschichte der österreichisch-ungarischen Zwischenzoll-Linie« (Vídeň, 1915).

[16]) Springer líčí císaře Františka z hlediska předbřeznových liberálů nepřátelsky. Při tom nevystihuje správně jeho bytosti. Prameny, jichž on ještě nemohl použíti, nutí nás, abychom obraz ten opravili, abychom portrét císaře Františka kreslili ne sice příznivěji, ale

dvora přizpůsobili se mu během let tak, že když zemřel, zachovali jeho systém boje proti revoluci nezměněný až do únorové revoluce, a ani ti členové panovnického domu, kteří jej pokládali za nešťastný, neodvážili se zjevného odporu proti němu, ač k nim obyvatelstvo císařství vzhlíželo s toužebným očekáváním. Již jako prince jej vyznačovala zvláštní tělesná i duševní nepružnost. Nikdy se nenaučil dokonale jezditi na koni ani tančiti. Jeho duch neprošel nápadnějším vývojem; od mládí byl ustálený. Měl velmi dobrou paměť a suchý humor, jež jej ve Vídni činily populárním. Byl však neústupný, umíněný a v pozdějším věku nesnesl delšího odporu.[17]) Byl samolibý a nedůvěřivý. Tato jediná vlastnost se u něho vyvíjela, stupňovala se časem, takže dala ráz jeho vládnímu systému. Hrabě Kolovrat nazval ho »zosobněnou nedůvěrou«.[18]) Neměl rád okázalostí; jeho dvůr byl prostý. Byl zbožný a mravně přísný, ale snášel kolem sebe lidi, kteří se od něho velmi lišili náboženskými a mravními názory. Jsa vždy střízlivý, nepoznal vznětu ani nadšení ani velkého odhodlání, a nerozuměl jim ani u svých poddaných ani u národů cizích. Měl studené srdce snad i v hudbě, jež jediná ho zajímala v oboru duchovní kultury. Vychovatel jeho hr. Coloredo vypravuje o něm, že rád hrával na housle, ač neměl sluchu hudebního, a že mu při tom umění i poesie byly cizí. Rád prý dělal ruční práce. Jeho strýc Josef II. řekl o něm, že »nemá myšlenek«. Pro vědy neměl porozumění, viděl v nich nástroj revoluce. Cítil nechuť a měl hned podezření vůči lidem nadprůměrně nadaným; dával přednost méně nadaným, ale pilným. Historický smysl mu úplně chyběl, takže nikdy nepostřehl skutečnosti, že se státní život musí vyvíjeti a že se státní zřízení musí přizpůsobovati potřebám doby. Proti jakékoli

---

přece jinak. Císař nebyl jen »dvorní rada«, jak ho představuje Springer, měl skutečně svůj vladařský program a opřel svůj policejní systém o jistý nepopíratelný talent psychologa, znalce lidí. Jeho obzor však byl úzký. Vynikající portrét císařův podala Ricarda Huchová v Risorgimentu, Lipsko 1908. Zdá se mi jen, že nepostřehla jeden podstatný rys té osobnosti, totiž, že jí chyběl vůbec dějinný smysl, vědomí vývoje.

[17]) Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau. I. Bd. 2. T. 653.

[18]) Tamže II. 1. 316.

změně toho, co bylo, měl idiosynkrasii. V této studené, nepružné a statické, od přírody nedůvěřivé bytosti vykonala svoje dílo ještě velká francouzská revoluce. Její krutá doba poprav spadla právě do prvních dvou let jeho vlády. Probudila jeho jediný větší cit, cit strachu tak, že navždy určoval směr jeho vladařských rozhodnutí.[19]) Vrozená nedůvěra dostala jím cíl. Císař vytvořil na tom základě vládní systém. Byl to jeho vlastní systém, ač bývá nazýván také systémem Metternichovým, neboť byl dříve, než se Metternich stal zahraničním ministrem; byl již za kabinetního ministra hrab. Františka Colloredo (1795—1805).[20]) Strach z revoluce u císaře zrodil strach z ústavnosti, ba vůbec z jakékoli účasti národa ve vládě. František věřil v božský původ panovnické moci a byl přesvědčen, že každá forma spoluvlády lidu musí se skončiti zkázou státu. Byl úplným absolutistou, chtěl rozhodovati vše sám. Za něho nebylo určitého nejvyššího střediska státní správy kromě jeho osoby. Nedopustil zřízení ministerské rady, která by se platně usnášela, ač to Metternich navrhoval r. 1814.[21]) Nejvyšší úřady byly pod složitou kontrolou. Tak zvaná dvorská místa a dvorské kanceláře podávaly svými předsedy císaři písemné gremiální usnesení.[22]) On si pak pravidelně vyžádal dobrozdání příslušné sekce zvláštního poradního sboru t. zv. státní rady.[23]) Sekce státní rady mohla usnesení dvorního místa jen doporučiti nebo nedoporučiti. V tomto případě císař obyčejně odevzdával záležitost,

---

[19]) Již jedna z prvních brožur Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht z roku 1837 vystihla účinek velké revoluce na ztrnutí jeho politických názorů: »Der Sturm der ersten französischen Revolution warf in dem Augenblicke, wo er den Thron bestieg, seine Urtheilskraft und Einsicht zu Boden und von da an bis zur Unterzeichnung seines Testaments... influenzierten die gefürchteten Übel der Neuerungen all sein Thun und Trachten . . .« (str. 86.).

[20]) Beidtel-Huber, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848, II., 220.

[21]) Aus den Tagebüchern des Graf. Prokesch von Osten 125.

[22]) v. Sybel, Die österreichische Staatsconferenz von 1836 v Historische Zeitschrift r. 1877, 392 a násl.; A. Fournier, Graf Kolovrat und die österreichische Staatsconferenz von 1836 v Österreichische Rundschau r. 1911, 137/138.

[23]) Sekce byly čtyři: pro spravedlnost, finance, vnitřní věci a vojenství.

o kterou se jednalo, vyššímu poradnímu sboru, t. zv. konferenci, složené jen z několika ministrů. Konference si do porady přizvala příslušnou sekci státní rady a pak zase usnesení dvorního místa buď doporučila nebo nedoporučila. Ministerstva byla tedy pod dvojí kontrolou. Avšak císař neodevzdával vždy usnesení dvorních míst sekcím státní rady a konferenci, někdy přikázal určitou záležitost pouze některé osobě, jež požívala jeho důvěry a dle jejího návrhu hned rozhodl. V pozdější době se zvláště často radíval jen s hr. Kolovratem nebo s arcivévodou Ludvíkem.[24]) Obor působnosti vysokých úředníků v určitém dvorním místě nebo v určité sekci státní rady nebyl přesně vymezen; císař mohl každému úředníku nejvyšších úřadů a poradních sborů kdykoli svěřiti záležitost z kteréhokoli oboru.[25]) Tak se stávalo, že některé návrhy byly pětkráte až desetkráte přezkoumávány, než přišly k císařovu rozhodnutí.[26]) Těmito opatřeními chtěl si císař zjednati všestrannou informaci a zajistiti nejlepší vyřízení každého aktu. Jemu však právě chyběla schopnost samostatně proniknouti velké a všeobecné otázky a nedostávalo se mu odvahy učiniti konečné rozhodnutí, zejména mělo-li býti zásadní. Většinou je stále oddaloval, až záležitost upadla v zapomenutí.[27]) A poněvadž tou několikerou revisí musily projíti téměř všechny věci nejvyšší státní správy, tonula v nekonečném instančním řízení.[28]) V Kübeckových zápiscích nalezneme se hořké stížnosti na nemožnost provésti kteroukoli

---

[24]) v. Sybel, c. čl., 393.

[25]) Srv. Hartig, Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848, 24. — V Prusku byly úřady specialisovány dle oborů již reformami Steinovými r. 1810.

[26]) Hock, Der österreichische Staatsrath, 695. Císařovou zálibou bylo vymýšleti stále nové prostředky kontroly.

[27]) Kübeck (I. 2, 659) si zaznamenal Metternichovo bonmot o císaři, které mu sdělil hr. Kolovrat v květnu r. 1834: »Der Kaiser behandelt die Geschäfte wie ein Bohrer, der sich immer tiefer hineindreht, bis er auf einmal wo unvermuthet herauskommt ohne etwas anderes getan zu haben, als die Akten zu durchlöchern.« — Srv. též: Hartig, Genesis der Revolution in Österreich, 13.

[28]) Beidtel vypravuje, že některé prosté akty probíhaly instančním řízením až 10 let. Všechny záležitosti správy mohly projíti všemi čtyřmi odvolacími instancemi a pak ještě bylo možno odvolati se k císaři, jenž odkázal odvolání státní radě, aby je důkladně vyšetřila, takže to prošlo znovu všemi instancemi, a pak teprve rozhodl.

důležitější věc a v pozdější době již přímo na bezhlavost správního zřízení.

Systémem ustavičné kontroly František I. sledoval ještě jiný cíl; šlo mu o opatření proti ctižádostivosti nejvyšších úředníků. Žárlivě střehl své vladařské moci a žádnému ministru nesvěřil plné moci v jeho oboru; ani knížeti Metternichovi, a to ani tehdy, když k němu již cítil osobní přátelství. S oblibou využíval vzájemného sočení ministrů a nikdy nedopustil, aby vliv jednoho z nich překročil určitou mez. Kolovrata a Metternicha udržoval v napětí, Metternichovi bránil v zasahání do vnitřní politiky.[29]) Všichni úředníci dvorských míst byli osobně pod dozorem státní rady. V jejích sekcích byly přijímány denunciace, a po stopách v nich naznačených šlo se dále, takže se vyšetřovalo bez konce.[30]) Nižší úředníci pozorovali své představené a podávali o nich zprávy.[31]) Nejtěžším proviněním, které císař u úředníka přísně a bez slitování trestal, bylo podezření ze sklonnosti k svobodomyslným idejím. Amnestii pro politické provinilce bylo možno vymoci jen zřídka.

Dozor nad úředníky byl částí velkého policejního systému. I ten byl ponejvíce dílem císařovým, ač byl přisuzován hr. Sedlnickému. Existoval již před r. 1807, kdy se hr. Sedlnický stal nástupcem barona Hagra v úřadu policejního ministra. Císař František přejal však část organisace tajné policie jako dědictví po Leopoldu II. František policejní systém Leopoldův jen propracoval, dal mu zvláštní psychologický základ, pro sebe velmi charakteristický. Sedlnický mu byl obratným pomocníkem; chlubil se prý, že zdokonalil systém Napoleonova policejního ministra Fouché.[32]) Úkolem tajné policie bylo udržeti naprostý politický klid, nedopustiti žádné změny toho, co bylo, t. j. mařiti »revoluci« v zárodcích.

---

[29]) Kübeck si v srpnu r. 1831 zapsal, že císař byl velmi znepokojen nepřítomností hr. Kolovrata ve Vídni, poněvadž jí Metternich použil, aby ve svých rukou soustředil i vliv na vnitřní správu pomocí »konference«, jejíž tehdejší členové mu byli oddáni (c. d. I. 2. 467).

[30]) Hock. c. d. 694.

[31]) Stern, Geschichte Evropas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871, I. 247.

[32]) Stern, c. d. I. 247.

Tím se myslilo odstraňování všeho, co by obyvatelstvu mohlo připomenouti, že někde existuje politika; myslilo se tím bránění přístupu všech svobodomyslných idejí k »naivní, dětské duši rakouského lidu«. Proto byl každý úředník a každý význačnější člověk v městech i na venkově pod »neviděným« policejním dozorem.[33]) Ani jeho korespondence, ani jeho řeči v soukromé společnosti nezůstaly policii tajny.[34]) Policejní dozor se však měl díti co nejméně nápadně, neboť císař pokládal každé zvíření pozornosti obyvatelstva za politicky škodlivé. Chtěl, aby obyvatelstvo bylo jaksi uspáváno ustavičným politickým tichem. Nemělo se mu dostati zajímavějších zpráv ani o zahraničních ani o vnitřních událostech. Vážné události směly býti uveřejněny teprve tehdy, když byly již zastaralé. Při tom policejní vláda měla míti »mírný, otcovský ráz«.[35]) Nebylo dovoleno, aby se kromě výjimečných případů užívalo přísnějších trestů proti osobám policií podezřívaným, protože by vzbudily vzrušení. Mělo se vystačiti šikanami, odstraněním z milé společnosti nebo tím, že se podezřívané osobě dávalo stále pociťovati, že jest pozorována. František I. byl přesvědčen, že se tyto drobné prostředky každému člověku, užije-li se jich proti němu delší dobu, stanou nesnesitelnějšími než přísné tresty.[36]) Policie se starala, aby ani stavové, kteří měli politická práva, nebyli na ně zbytečně upozorňováni. Šlo to do směšných malicherností. Policie na př. v letech třicátých vzpírala se stavbě nové sněmovní budovy ve Vídni, protože se bála, že nová budova posílí sebevědomí stavů.[37]) Při oslavě jubilea čtyřicátého roku nastoupení císařova (r. 1832) nebylo sněmům dovoleno blahopřáti

---

[33]) Varnhagen von Ense. Friedrich von Gentz, Tagebücher, II. 108. I Gentz byl špehován, jeho korespondence otevírána.

[34]) Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten 1830—1834. 25. a 120. Dle zpráv Gentzových zapsal si Prokesch, že jen ve Vídni bylo na poštovním úřadě zaměstnáno 60 osob otevíráním soukromých dopisů a opisováním choulostivých míst. Výpisky byly dodávány přímo kabinetní kanceláři. Císař a jeho pobočník baron Kučera věnovali denně několik hodin jich četbě. Co uznal císař za důležité, poslal Metternichovi. Italská korespondence byla otevírána bez výjimky. Tou četbou se císař také bavil.

[35]) Hartig, Genesis der Revolution in Österreich, str. 39. a násl.

[36]) Jen proti úředníkům užívalo se prostředků ostřejších.

[37]) Bibl, Die niederösterreichischen Stände im Vormärz, 237.

deputacemi. Důvod byl ten, že vláda nechtěla sněmům poskytnouti příležitosti, aby mohly vystoupiti jako zastupitelstva zemí. Ale úředně se dalo na srozuměnou, že se to zakazuje, protože by to císaři připomínalo 40 služebních let státních úředníků, tedy dobu, kdy se vstupuje do výslužby! Jen uherský sněm směl poslati deputaci, a té bylo dovoleno jen tolik, aby poděkovala za opatření proti choleře.[38]) Zato dopřávala policie občanstvu plné volnosti požitku a zábavy chtějíc, aby v pohodlném, příjemném životě nepocítilo touhy po politice.[39]) Odtud dostala Vídeň ráz, který se vystihuje slovem »fidel«. V hudbě a v divadle vídeňské požitkářství dosáhlo výše umění. To vše se dělo s plným vědomím panovníkovým, jenž byl stále informován policií; hr. Sedlnický podával mu mimo to pravidelné, obšírné zprávy o smýšlení i o soukromém životě jednotlivých úředníků a význačnějších osob společnosti.[40])

V boji proti příchodu svobodomyslných idei policejní dozor nad obyvatelstvem nestačil. Bylo nutno zostřiti policejní dozor na tisk, domnělé to nejnebezpečnějšího nepřítele politického klidu, a na university. R. 1798 byly pro škodlivost zrušeny čítárny, které byly ve větších městech zakládány od r. 1781. Současně byly zrušeny i soukromé půjčovny knih. Dotace veřejným knihovnám byly sníženy na nejmenší míru.[41]) R. 1801 byly censurní úřady podřízeny policejnímu ministerstvu. Brzo nato bylo zavedeno opatření, aby autory omrzelo psáti politické věci: bylo nařízeno, že každé dílo, které se zmiňuje o státní správě, musí býti podrobeno nejen obvyklé cen-

---

[38]) Kübeck, c. d. I. 2. 560.

[39]) »Bis auf den Genusz ward alles übrige, was in den Kreis menschlicher Bestrebungen fällt und von Freiheit der Bewegungen bedingt ist, in die Schraubenpresse des conservativen Systems eingezwängt...« Srv. (Koch) Österreichs innere Politik, kapitola »Das conservative System und seine Wirkungen«.

[40]) Stern, c. d. I. 248. — Též: Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten 1830—1834, 109. — Policie získávala za své nástroje ráda publicisty a vůbec lidi, kteří měli styky se spisovateli. Gentz vypravoval Prokeschovi, jak získala známého vídeňského humoristu Saphira, tehdy vydavatele časopisu Deutscher Horizont v Mnichově. Saphir byl získán prostřednictvím Rotschildovým a dostával plat 2000 zl. ročně.

[41]) Beidtel c. d. II. 83/84. Olomoucká universitní knihovna dostávala pouze 200 zl. ročně.

suře, nýbrž i zvláštní odborné censuře všech oddělení správy, jichž se dotýká. Stalo se pak, že některé rukopisy putovaly 3—4 roky po různých dvorských místech, než o nich bylo rozhodnuto. Censura si všímala i nápisů na obalech tabáku, na vějířích, hračkách a pod. Jen v letech 1809—1812 byla poněkud volnější. Zavedli ji Francouzové r. 1809 a rakouská vláda ji tak podržela až do rozhodujícího zápasu s Napoleonem. R. 1810 byl dokonce vydán proslulý liberální censurní edikt, »že žádný paprsek světla, ať přijde odkudkoli, nemá býti zadržen před Rakouskem, že nemají býti potlačovány slušně vyjádřené názory a přesvědčení, ani odporují-li panujícím vládním zásadám«. S vědeckými pracemi mělo se při censuře zacházeti mírně. Významná vědecká díla nesměla býti zakázána bez nejvážnějších důvodů. Byla-li choulostivá, měla se jim nanejvýše odníti možnost veřejného oznamování. Censoři měli pracovati co nejrychleji.[42]) Ale již r. 1812 byly staré censurní poměry obnoveny a postupně byly ještě zhoršovány. R. 1821 byl vyhlášen dekret, dle něhož veřejné knihovny musily úřadům oznamovati, které knihy si během roku vypůjčovali profesoři.[43]) František I. si nepřál, aby university sloužily vědeckým účelům, měly jen vychovávati úředníky. Věda musila býti pěstována soukromě. Filosofie byla nejpodezřelejší z věd, i Kant byl v klatbě.[44]) Profesoři na universitách měli se přísně držeti schválených učebnic. University i gymnasia byly celkem mnohem horší než v cizině. Mimo české země a Dolní Rakousy bylo málo gymnasií. Obecné školství bylo potud dobré, že ho v některých zemích bylo dosti; nejvíce v Čechách, Moravě a Slezsku.[45]) Duševní život byl rafinovaně spoután. K povolání spisovatelskému bylo potřebí

---

[42]) Beidtel c. d. II. 85; Pia desideria eines österreichischen Schriftstellers, 52. Obsah ediktu jest otištěn v pamětním spisu vídeňských a rakouských německých spisovatelů z r. 1845 při druhém dílu Andrianovy brožury Österreich und dessen Zukunft.

[43]) Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden, I. 303.

[44]) Bolzanovi se kladlo za největší vinu, že byl Kantovým stoupencem. Každý rukopis, který Bolzano předložil censuře se svým jménem, byl prostě zabaven a nikdy již nespatřil světla. — Srv. Lebensbeschreibung des Dr. B. Bolzano...« 78.

[45]) Dle tabulek Dra J. Springra v díle Statistik des österreichischen Kaiserstaates z r. 1840 bylo v Čechách a na Moravě r. 1837

trpělivosti a velikého nadšení pro věc. Jen ty ctnosti dovedly vítěziti nad překážkami censury a policie.[46])

Nelze popříti, že se v policejním a censurním systému Františkově jevila značná znalost lidí, hlavně jejich slabých stránek, na něž se působilo. V některých případech jest možno mluviti dokonce o jistých psychologických finessách, na př. při obratném odbytí deputace českého sněmu r. 1845.[47]) Byla to však přece jen velmi jednostranná, omezená znalost lidských duší. Nejvyšší oblasti zájmů srdcí jednotlivců i národů, které dávají smysl jejich životu a uchvacují, které zdvojnásobňují jejich tvůrčí sílu a schopnosti: touha po svobodě, nadšení pro velkou myšlenku, vzepětí za velkými národními cíli — zůstaly jí utajeny. Vládní a policejní systém první polovice 19. století neznal národů, znal jen poddané; neznal velkých celků, žijících vlastním jednotným duchovním životem, znal pouze jednotlivce, udržované v jednotě pouty zákonů a policejních předpisů.

Jediný ministr kníže Metternich dovedl si za dlouhou řadu let získati císařovu osobní příchylnost, která se v posledních letech Františkova života vyvinula v přátelství. Zahraničním ministrem stal se r. 1809 v 36. roku svého věku. Byl krásný muž, duchaplné elegance, která působila i na Napoleona; ač byl ješitný,[48]) byl velmi milý a svěžího citu, který láká ženy. Měl vervu. Jeho nevalné vzdělání bylo nahrazováno bystrostí psychologa, znalce lidí a neúmornou pra-

gymnasií 33 se 7.862 žáky (v ostatním císařství s italskými zeměmi, ale bez Uher 105 s 25.757 žáky) a 4323 obecné a hlavní školy s 94% návštěvy (v ostatních zemích císařství kromě Uher 12.431 s 61% návštěvy).

[46]) »V Rakousku přijde jeden časopis na 376.471 obyvatele, ve Francii na 74.418, v Severní Americe na 11.600... Ve velkonočním knižním katalogu oznamuje se z Rakouska a z Uher kromě Vídně 71 nová kniha a z Frankfurtu samotného 53!« — psal autor brožury »Fragmente aus Österreich« r. 1839.

[47]) Vypravuje o něm deník kněžny Melanie Metternichovy v díle Aus Metternich's nachgelassenen Papieren II., 5., 66.

[48]) Ješitnost jeho se zvyšovala věkem. Již r. 1818 psal své choti z Frankfurtu: »Je suis venu à Francfort comme le Messie pour delivrer les pécheurs. La Diète a pris un aspect nouveau, depuis que je me suis mêlé de ses affaires; tout ce qui avait l'air de ne pas pouvoir se faire, est fini.« A. M. n. P. II., 1, 111. — 23. září 1832 zapsala si kněžna Melanie do deníku: »Pozzo (t. j. ruský velvyslanec) und Clemens sprachen in sehr interessanter Weise über die katholische Religion im Ver-

covitostí. Jsa bohatě nadán, stal se mistrem kabinetní a kongresové politiky. Výborně dovedl přesvědčovati jak svého panovníka, tak úzký kruh diplomatů. Oslňoval jemnou výřečností, překvapoval chytrostí v intrice. Sám car Mikuláš se jí bál. Bytostí i vzděláním patřil 18. století, době »konce království«: jsa požitkář, milovník umění i paradoxů a racionalista, učil se nazpamět Byronovým veršům,[49]) byl lhostejný v náboženství a skeptický, až cynický v morálce, lstivý a neupřímný a uměl mluviti nepravdu tak přesvědčivě a s tak upřímným zaříkáním, že je to jeho poctivé mínění, až se do ní sám vžil. V pozdějším věku stalo se to stařeckou slabostí. Neměl národního citu, cítil jen oddanost k panovníkovi — po té stránce mohl býti stejně dobrým zahraničním ministrem kterékoli jiné evropské velmoci. Idealistický nacionalism romantické periody, ve které se stal slavným, se ho nedotkl, ač zachvátil velkou část Evropy a probudil energii národů, dav jim slavné cíle. I politickým názorem patřil 18. století: byl absolutista, který se hrozil probuzení národa, aristokrat, který se bál uvědomění středního stavu. Ani on neměl historického smyslu, neměl schopnosti vycítiti ducha doby, vytušiti řečiště, jež si tok dějin prorazí, viděti a správně oceňovati sílu lidových hnutí a užíti jich na prospěch říše. Byl výborným diplomatem, ale sotva velkým státníkem. Jeho zahraniční politika byla cizí všemu, po čem toužilo obyvatelstvo, nebyla organickou funkcí státního života; s ním souvisela jen vnějšně.

Mezi císařem a jeho kancléřem byl zprvu rozdíl v názoru na státní zřízení. Metternich, ač nikdy nebyl liberálem, byl napřed nakloněn reformám. Po ukončení napoleonských vá-

---

gleiche mit anderen Glaubensbekenntnissen. Sie führten Aussprüche des Apostels Paulus an, des Helden und Vorbildes meines Mannes, der ihn eifrig liest um daraus Belehrung zu schöpfen.« A. M. n. P. II., s. 242.

[49]) Grillparzer vypravuje, že byl jednou v Neapoli pozván Metternichem k obědu. Při černé kávě Metternich nadšeně recitoval v originále právě vydaný čtvrtý zpěv Childe-Haroldovy pouti. To mu však nevadilo, aby brzo na to nepronásledoval Grillparzra pro jeho báseň Ruinen des Campo vaccino, která přece má mnoho příbuzného s Byronem! — Selbstbiographie v Saurově vydání všech spisů Grillparzrových, sv. 19, str. 91, 98.

lek chtěl alespoň jistým směrem pokračovati v díle Marie Terezie. Měl snad více plánů. R. 1817 žádal na císaři zřízení centrální rady, složené z přísedících jmenovaných císařem a z delegátů zemských stavovských sněmů.[50]) Měl to býti poradný sbor pro rozpočet a hlavní zákony. Narazil však na císařův odpor ke všemu, co vypadalo jako parlament. Návrh byl pohřben v císařově pracovním stolku. Stejný osud stihl i memorandum jeho z téhož roku, navrhující, aby všeobecné nespokojenosti v Italii byl zlomen hrot odstraněním zlořádů ve správě a zavedením reforem, které by Vlachům ukázaly, že se s nimi nehodlá zacházeti docela tak jako s »německými provinciemi říše«.[51]) Od té doby se Metternich již nezasadil ani o tento návrh ani o žádnou jinou reformu energičtěji. Byl by se musil odvážiti zápasu se svým císařem, jako se později odvážil Bismarck. Ale zápas ministra s Františkem I. neměl vůbec naděje na úspěch. Metternich se podřídil a přestal se na dlouhou dobu starati o vnitřní záležitosti. Jeví se to zřetelně i v jeho papírech, pokud byly uveřejněny. Také se sám stával rok od roku konservativnějším, rok od roku určitěji spatřoval svoje poslání v boji proti revoluci. Když v lednu r. 1825 byl pověřen úkolem v 5 lekcích poučiti arcivévody Ferdinanda a Františka Karla o svém oboru, věnoval dvě lekce vysvětlení politiky, diplomacie a úkolu Rakouska v Evropě, jednu výkladu o revoluci a o jejích prostředcích a celé dvě lekce tajným společnostem a jejich nebezpečnosti.[52]) Lze říci, že se postupně přizpůsoboval příkrému konservativnímu přesvědčení svého panovníka, že si na ně zvykal, až se jejich názory konečně snad shodovaly.[53]) Z počátku zneužíval císařova strachu z revoluce, aby ho získal pro svoje návrhy líčením nebezpečí revoluce, které by nastalo,

---

[50]) A. Stern, L'idée d'une représentation centrale de l'Autriche conçue par le prince de Metternich v Revue historique r. 1886 (roč. XXXI.) 313. a násl.

[51]) A. M. n. P. II., 1. 90.

[52]) A. M. n. P. II., 4, 253/254.

[53]) Působil na něho také ohled na cara Mikuláše, jehož vlivu užíval proti svým soupeřům, jako na př. proti hr. Kolovratovi. Záleželo mu velmi mnoho na tom, aby konservativní a absolutistický car byl s ním spokojen. Doklady jsou u Kübecka. Srv. též Stern, c. d. IV, 65.

kdyby jeho návrh nebyl proveden.[54]) Činil to i prostřednictvím ruského vyslance. Avšak znenáhla se sám vžil do víry v ustavičné nebezpečí revoluce, kterou dříve v císaři uměle živil. V letech třicátých nebylo v tom již rozdílu mezi nimi, ba Metternich byl již iniciativnějším odpůrcem revoluce než císař.[55])

Byl již přesvědčen, že politika jejich jest založena na hlubokém pochopení odvěkých potřeb všeho lidstva, na proniknutí tajemství jeho osudů. Viděl v ní cosi posvátného. »La politique de Sa Majesté Impériale a toute la valeur d'une religion,« psal rakouskému velevyslanci Esterházymu do Londýna v srpnu r. 1825. A v témž listu naznačil vyšší mravní smysl sv. Alliance: že prý spočívá na samých základech zásady zachování všech věcí existujících po právu a šťastné unie předních velmocí na té zásadě: »Attaquer le principe de l'Alliance, c'est attaquer la société.« Věřil, že Rakousko nemůže dělati jiné politiky vůbec, »vu les premières conditions de son existence«.[56])

Metternichovým věrným a oddaným pomocníkem byl vratislavský rodák Friedrich sv. pán Gentz, nepřítel Pruska.[57]) Byl z nejnadanějších publicistů doby restaurace, duchaplný stylista a velmi bystrý pozorovatel. R. 1802 byl povolán do císařských služeb jako »rada« na Stadionovo doporučení. Tenkráte byly již svobodomyslné sny jeho mládí zaplašeny revolucí. Byl oficiálním publicistou a za ministra Metternicha jeho osobním tajemníkem. Byl mu téměř nepo-

---

[54]) Také Stiassny, Der österreichische Staatsbankerott von 1811, str. 41. a jinde vypravuje, jak byl panovník věčně strašen zprávami policejního ministra.

[55]) Kübeck, c. d. I., 2, 692. — Jindy, v květnu r. 1833 Kübeck si napsal: »Fürst Metternich beutet die Besorgnisse des Kaisers aus. Das ist seine ganze Politik. Er erweckt und erhält durch alle Mittel, die ihm zu Gebote stehen, bei dem Kaiser Furcht vor dem Gespenste der Revolution... Wie es zu geschehen pflegt, glaubt der Fürst jetzt schon selbst an das Gespenst, mit dem er den Kaiser schon so lange ängstiget und fürchtet sich nicht weniger davor...« I, 2, 621. — Také císař si zvykl na Metternicha, takže poslední dvě leta svého života neučinil nic bez něho. Tehdy již sám užíval Metternichových mechanických obrazů a podobenství o zhoubnosti revoluce. Urbariální zřízení srovnával na př. se žhavým železem, o něž se spálí každý, kdo na ně sáhne a pod.

[56]) A. M. n. P. II, 2, 212, 215 a násl.

[57]) Mendelssohn-Bartholdy, Friedrich von Gentz; C. Guglia, Friedrich von Gentz.

strádatelný, nejen pro neúmornou pracovitost, nýbrž i proto, že se mu dovedl ve všem přizpůsobiti. Ač měl veliké vlohy, zůstal po celý život jen jeho tajemníkem.[58]) Nebyl mužem velké samostatné koncepce, neměl ani nadšení, ani pudu za většími vlastními cíli, nepoznal touhy sám vítěziti a dobývati. Byl jen slabošský rozkošník se smyslem pro krásu a jemné požitky, jejž těšilo vtipně formulovati cizí myšlenky. I jeho organism byl slabošský, takže nesnášel tělesné námahy, tak zženštilý, že bouřka i vichřice jej činily nemocným. Snad byl konservativního přesvědčení. V listu Amalii von Helwig z r. 1827[59]) vyložil svůj velmi pohodlný a snad poněkud cynický názor na dějiny a na svůj úkol v nich. Jsou prý věčným přechodem ze starého k novému. Ve věčném koloběhu se vše samo ničí, aby dalo místo něčemu novému. Nemá-li dojíti k příliš rychlému zániku všeho, co právě jest, tedy i všeho dobrého a spravedlivého, musí se lidstvo rozděliti: vedle velkého, stále rostoucího počtu těch, kdo pracují pro nové směry, musí býti menší počet těch, kdo s mírou a vědomím hájí starých a snaží se proud času udržeti v pravidelném řečišti, i když ho nemohou ani nechtějí zadržeti. On jde s onou menší skupinou. »Vždy jsem si byl vědom, že přes vznešenost a sílu mých spolubojovníků, přes jednotlivá vítězství, jichž dobyli, duch času bude nakonec mocnější než my, že tisk ... nepozbude své hrozné převahy nad veškerou naší moudrostí, a že ani naše obratnost ani naše moc nezadrží světových kol ...« To byla jakási zpověď. Zdá se však, že někdy cítíval, že měl býti na druhé straně, protože lidstvo ctí ty, kdo bojovali pro nové ideje, a zapomíná těch, kdo chránili přežitků. Někdy mluvíval přímo, a tu odsuzoval Metternichův reakční systém, zejména od r. 1830. V rozmluvách s Prokeschem-Ostenem[60]) tvrdíval, že Metternich jen připravuje půdu revoluci. R. 1831 odsuzoval snahu obnoviti karlovarská usnesení, cítil odpor k systému otevírání dopisů a proti policej-

---

[58]) »Sein nächstes und treustes Organ« napsal o sobě sám — Schlitter Aus den letzten Lebensjahren von Gentz M. I. Ö. G. XIII.

[59]) Ungedruckte Denkschriften, Tagebücher und Briefe von Friedrich von Gentz, 319 a násl.

[60]) Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten 1830—1834, 56, 108, 110, 120, 122 a t. d.

nímu útisku. Německý spolek nazval absurdností a vytýkal, že Metternich podceňuje význam Balkánu pro císařství, odsuzoval Metternichův přílišný ohled na cara. R. 1832 řekl Prokeschovi důvěrně, že kníže Metternich jest již blázen, a dodal: »Kdybych měl psáti dějiny posledních 10 let, byla by to nepřetržitá žaloba na Metternicha...«[61]) Ale přece při něm hodlal setrvati do konce. Nedovedl se mu vzepříti ani v těch věcech, které pokládal za nešťastné. Také jej příliš lákaly moc a lesk vysokých kruhů.

Metternichovi prokázal velké služby. Obstarával nejobtížnější práce všech osmi kongresů a stylisoval největší část diplomatických aktů dle jeho námětů. Po dva roky (1828 až 1830) žil při tom ve velmi stísněných finančních poměrech.[62]) Vnitřními záležitostmi se nerad zabýval, hnusilo se mu ustavičné strašení lidu hrůznými obrazy revoluce.[63]) Nedožil se propuknutí sporu mezi Metternichem a Kolovratem, ani ubohé vlády státní konference. Poslední dva roky před smrtí († 1832) býval již rozmrzelý, viděl, že císařství upadá v krisi, a měl obavy, že jí nepřekoná bez neštěstí. Začala ho tísniti beznadějnost, která brzo po jeho smrti zachvátila všechny uvědomělé vrstvy obyvatelstva. »Gentz hat eine heilige Scheu der Zukunft ins Auge zu sehen...« napsal si o něm Prokesch-Osten ke konci r. 1830. Metternich jeho úmrtím ztratil mnoho a dosti těžce je nesl. Náhrady již nenalezl.

---

[61]) Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten 1830—1834. 124. Naproti tomu v listech Pilatovi, redaktoru časopisu Österreichischer Beobachter (Briefe von Friedrich von Gentz an Pilat. Ein Beitrag zur Geschichte Deutschlands im XIX. Jahrhundert. Herausgegeben von Dr. Karl Mendelssohn-Bartholdy, 2 sv. Lipsko 1868) psal jako reakcionář, který Metternichovu politiku schvaluje téměř ve všech podrobnostech. Radoval se na př. z dosazení ultraroyalistického ministerstva Polignacova ve Francii r. 1829, proklínal belgické povstání r. 1830. Soudím, že tak psal, protože jeho listy měly inspirovati Pilatovy články v duchu Metternichově.

[62]) Vypravuje o tom Hans Schlitter ve stati Aus den letzten Lebensjahren von Gentz v Mittheilungen des Instituts für östereichische Geschichtsforschung r. 1892. Když byl Gentz povolán do Vídně, dostal stálou pensi 4000 zl. ročně. Od r. 1813 vedl korespondenci valašského gospodara za odměnu, která postupně vzrostla z 1000 na 4000 dukátů ročně (24.000 zl.). R. 1828, když Rusko obsadilo knížectví, ztratil celý tento příjem. Toho roku mu Metternich vymohl podporu 4500 zl. jednou provždy. Teprve r. 1830 mu vymohl zvýšení pense na 8800 zl. Mimo to císař — s nechutí — zaplatil 6000 zl. na Gentzovy dluhy.

[63]) Briefe von Friedrich von Gentz an Pilat II. 331.

R. 1826 byl povolán za ministra pozdější jediný sok knížete Metternicha hr. František Kolovrat. Jeho památce dostalo se podivného osudu. Kdežto Metternich, kterého od doby červencové revoluce nenáviděla největší část vzdělaného a uvědomělého obyvatelstva říše, v liberalistické historické literatuře jest líčen celkem shovívavěji, Kolovrat, který byl v oněch vrstvách populární, maje pověst jediného ministra, ochotného podporovati svobodnější život, jest v ní líčen většinou velmi nepříznivě. Jest to nespravedlivé.[64]) Hr. Kolovrat byl o několik let mladší než Metternich. Trpěl chronickou chorobou, která z něho udělala hypochondra. Brával si často dlouhé dovolené k pobytu na svých statcích nebo k cestám do ciziny. Snad z oné choroby se u něho časem dostavovaly dráždivost i ochablost vůle a vytrvalosti, takže působíval dojmem slabocha. Když byl zdráv, byl velmi pilný.[65]) Jeho osobnost jevila, že přišel z jiného prostředí než Metternich. Pražské ovzduší probuzeného a již podnikavého nacionalismu, nové radostné tvůrčí síly, která z mas učinila národ, zanechalo v ní stopy.[66]) Jeho dosti čilý duch přinesl

---

[64]) V předbřeznových brožurách liberálních autorů byl skoro všeobecně pokládán za liberála. Brožura Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht z roku 1837 praví o něm dokonce, že »jest rozhodně liberální« a očekává od něho »mnoho dobrého«. Jedině brožura Briefe aus Wien von einem Eingeborenen byla skeptičtější. Uznávala sic, že je mírnější než Metternich, že má dobrou vůli, kterou Metternich maří, ale přece prý nemůže neviděti, že Metternichova systému nezměnil.« — Springer a Wertheimer o něm píší stranicky, protože byl »feudál« a protože podporoval české národní snahy. Springer dokonce tvrdí, že bez pomoci svých sekretářů nebyl by mohl uhájiti svého postavení, že prý byl líný a že se staral jen o osobní otázky. Povolání Eichhofa do dvorní komory nebylo prý šťastné a pod. Friedjung se nerozhoduje v úsudku. Dosavadní prameny mu nestačí. E. Denis neměl k němu stavovské a národní nechuti, ale přece podlehl sugesci německé literatury, takže viděl jen jeho vady. Také Stern jej charakterisuje příliš jednoduše a nespravedlivě, nevšímá si jeho zásluh. Jen Fournier a zvláště Sybel, který opíral svůj soud o zprávy pruského vyslance, obyčejně dobře informovaného, mluví o něm příznivěji. Pro Syblovo líčení nalezneme potvrzení v zápiscích Kübeckových, ač Kübeck, stejně jako druzí byrokratičtí spisovatelé Beidtel a Hock, cítil k němu osobní nepřátelství.

[65]) Kübeck, c. d. I. 2. 570.

[66]) O probuzeném vlastenectví v Praze v polovici let devadesátých 18. století zmiňuje se také vlastní životopis Šebestiana Hněvkovského, vydaný Růženou Jelínkovou-Doubkovou v Č. Č. M. r. 1905: »Tenkráte bylo vše vlasteneckou láskou nadchnuté, vše dychtilo pro vlast něčeho podniknouti ...«

si z Prahy i jakýsi zájem o veřejné věci, zejména kulturní. Z předních cílů jeho ctižádostivosti bylo také zasloužiti si pověst ochránce a podporovatele národních, vědeckých a uměleckých podniků. Tím směrem vykonal mnoho dobrého a vynikl vysoko nad Metternicha. Veliké plány hr. Kašpara Sternberga a Františka Palackého sotva by bývaly uskutečněny bez přispění celé váhy jeho vlivu. On vymohl povolení k založení českého musea a energicky překonal r. 1832 všechny překážky a intriky, kterými Metternich a jeho stoupenci chtěli hr. Kašparu Sternbergovi zmařiti konání velkého sjezdu přírodovědců ve Vídni.[67]) V censurních záležitostech byl snad obyčejně na straně těch, kdo se domáhali uvolnění. Již v l. 1841 a 1843 usiloval o vyhlášení censurních předpisů ediktu z r. 1810[68]) a r. 1845 sám dal podnět k podání censurní petice vídeňskými spisovateli.[69]) Pokaždé byly jeho snahy zmařeny hr. Sedlnickým a Metternichem.[70]) Když byl povolán do Vídně, vymohl si předsednictví dvou předních sekcí státní rady, sekce vnitra a financí. Ačkoliv dříve neměl příležitosti, aby se dostatečně informoval v oboru státních financí, rychle se v něm zapracoval. Dovedl si obratně přisvojiti výsledky práce podřízených úředníků.[71]) Proto nabyl záhy velkého vlivu na císaře, jenž se s ním radil téměř o všech otázkách vnitřní správy a svěřil mu funkce, které mu daly postavení podobné s postavením předsedy cislajtánského ministerstva v naší době. Vysoká byrokracie ho nenáviděla a stavěla se většinou na stranu Metternichovu. Kolovrat měl totiž vlastnosti, které budí nepřátelství. Byl příliš ctižádostivý, měl žhavou touhu po moci, za níž šel lačněji než Metter-

---

[67]) Kübeck, c. d. I, 2, 585—586. — Čechové ho pokládali za ochránce. Podlipský psal Riegrovi z Vídně 21. února r. 1841 o intrikách proti hr. Kolovratovi: »Lobkovic se dostane do Milána na místě hr. Hartiga, jenž na místo Kolovratovo přišel, který nemá žádných služeb v státní radě, jen zastává dvorní ouřady a pro forma v státní radě...« a dodává: »...To se stalo s naším krajanem! Škoda, že Kinský a Martinic umřeli. My nyní ve Vídni, když přijde Lobkovic do Vlach, nemáme žádného a lecjaký... naše i nejnevinnější jednání do podezřelosti uvésti může...« List jest v pozůstalosti Riegrově.

[68]) Fournier, Morgendämmerung ve sbírce Historische Studien und Skizzen II. Reihe XI.

[69]) Bauernfeld, Aus Alt- und Neu-Wien. 214 a násl.

[70]) Fournier, c. čl.

[71]) Kübeck, c. d. I., 2. 291—293.

nich a bez jeho noblesy. Byl příliš sobecký, nedovedl býti dosti uznalým a vděčným jako Metternich. Úředníky, jejichž práci si přivlastnil a před císařem vydal za svou, intrikami prý zatlačoval do pozadí, aby se stal císaři nepotrádatelným.[72]) Nenávist vysoké byrokracie snad také přispívala k jeho oblíbenosti u měšťanstva.

Ač byl konservativního politického přesvědčení, ač »nemyslil na parlament«, na svobodu tisku a spolčování, ač leckterou dobrou věc udělal snad jen proto, že jí Metternich nepřál, byl přece dle možnosti pro správní reformy, pro rozvoj dopravních prostředků, pro tarifní reformu celní a vůbec »pro uvolnění práce a možností hospodářského podnikání«.[73]) Ve finanční správě pokládal za svůj cíl odstranění trvalého schodku a byl hlavní oporou nejbystřejšího odborníka ve dvorní komoře Eichhofa. Jeho naléhání, aby zahraniční a vojenská správa stále nepřepínaly ubohých státních financí, bylo z příčin, že se z osobního boje o moc mezi ním a Metternichem vyvinul dalekosáhlý a neblahý spor.[74])

Špatné finance byly stálou nemocí vlády Františkovy a Ferdinandovy. Pořádek a jasný přehled, který ve financích zavedla Marie Terezie dle pruského vzoru, byl již za Josefa II. porušen, ač státní příjmy vlivem reforem tereziánských byly značně vyšší. Rostoucí náklad na armádu pohnul Josefa, že sáhl k pohodlnému prostředku vydávání papírových peněz bez náležitého krytí. Leopold II. se zase pokusil o nápravu financí, ale jeho vláda byla příliš krátká. Za válek s revoluční a napoleonskou Francií rychle vzrostl jak počet kolujících nekrytých papírových peněz, tak zúročitelný státní dluh.[75]) R. 1805 bylo v oběhu za 337 milionů papírových peněz a zúročitelný státní dluh činil již 645 milionů. Kurs banko-

[72]) Springer (c. d. I. 398.) tvrdí, že jako nejvyšší purkrabí špionoval i soukromý život české šlechty a posílal o něm zprávy císaři. Literatura toho dosud nepotvrdila.

[73]) v. Sybel, c. čl.

[74]) Jeho presidiální tajemník líčil ho v listopadu r. 1830 jako velmi liberálního, ale nedosti energického muže. Srv. Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten. 1830—1834. 56.

[75]) Beer, Die Finanzen Österreichs im XIX. Jahrhundert, Prag 1877; J. v. Hauer, Österreichs Staatsausgaben und Verwaltung, Wien 1849; Frhr. v. Pillersdorff, Die österreichischen Finanzen, Wien 1851;

cetlí byl 129—149.[76]) Plán presidenta dvorské komory hr. O' Donella z r. 1809 provésti sanaci financí zabavením církevních statků se nezdařil pro odpor císařův. Druhý plán, císařem přijatý a vyhlášený patenty z 26. února a 8. září r. 1810: sanovati finance vypsáním 10% daně z kmenového jmění a částečným prodejem i státním zadlužením církevních statků — ukázal se neproveditelným. Avšak ani úctyhodný, propracovaný plán hr. Wallisa, provedený patentem z 20. února r. 1811: napraviti finance státním bankrotem — nevedl k cíli. Odstranění bankocetlí t. zv. »šajny« ztroskotalo na nedostatku hotových prostředků.[77]) Teprve hr. Filip Stadion, jmenovaný presidentem dvorské komory r. 1813, pokusil se o trvalou sanaci s jistým úspěchem. Již dříve osvědčil se co obratný diplomat a do nového úřadu přinesl rozhled a porozumění pro životní otázky císařství. Za pomoci tří vyšších úředníků, Pillersdorffa, Hauera a Kübecka, podal císaři počátkem roku 1816 konečný návrh, aby se zřídila banka, která by postupně stáhla papírové peníze, vyměňujíc je za 2½% dluhopisy státní. Papírových peněz nemělo býti v oběhu více nežli trojnásobná suma zásoby mincí. Na základě tohoto návrhu byl vydán patent z 1. června r. 1816, který musil býti opraven patentem z 29. října téhož roku. Stadionův plán se potom dařil. R. 1821 bylo v oběhu již pouze za 265 milionů papírových peněz, a z toho již jen za 200 milionů nekrytých. Banka potřebovala ještě 80 milionů zlatých, aby dosáhla cíle. Stadion tedy usiloval o rovnováhu v rozpočtu, aby mohl přebytku užíti pro umořovací fond, zařízený r. 1817 po anglickém způsobu. To se mu však nepodařilo. R. 1821, kdy byl schodek rozpočten pouze na 8 milionů, císař se rozhodl pro vojenskou demonstraci v Italii, aby »zachránil státní pořádek«. Stadion ukazoval, že jest tím sanace vážně ohrožena, avšak císař nepovolil, »byl proniknut pocitem nutnosti a přesvědčení, že by

---

Tebeldi, Die Geldangelegenheiten Österreichs, Leipzig 1847; Beer, Finanzgeschichtliche Studien, Wien 1903; Stiassny, Der österreichische Staatsbankerott von 1811, Wien u. Leipzig 1912.

[76]) Stiassny, c. d. 84. — R. 1810 bylo papírových peněz již za 950 milionů, jak praví patent z 26. února 1810.

[77]) Pokus Stiassného úplně rehabilitovati hr. Wallisa zapomíná, tuším, na tuto důležitou okolnost. R. 1816 bylo papírových peněz zase již za 678.715.925 zl.

jinak bylo předem možno předpověděti pád monarchie.« Státní příjmy tehdy činily 95 milionů, ale státní dluh sám pohltil ročně 43 miliony a rozpočet na armádu byl 44 miliony! Od té doby náklad na armádu stále rostl a s ním i schodek. Stadion zemřel r. 1824 a jeho nástupce hr. Nadasd (do r. 1830) neměl síly, aby proti vojenským kruhům vymohl snížení stavu vojska. Teprve když hr. Kolovrat nabyl vlivu na finanční správu jako předseda »komise k vyšetřování finančního stavu vzhledem k stále rostoucímu deficitu«, zdálo se, že dojde k nápravě. Ačkoliv Metternich po míru drinopolském r. 1829 podal císaři Františkovi memorandum doporučující, aby redukce armády, prováděná v l. 1817–1828, byla zastavena,[78]) hr. Kolovrat vymohl, že na rok 1830 byl rozpočet na armádu snížen na 38 milionů, tedy už jen na 2/7 celého rozpočtu, a na rok 1831 mohl dokonce pomocí Kübeckovou předložiti již rozpočet s přebytkem.[79]) Než červencová revoluce učinila konec snahám o rovnováhu v rozpočtu. Císař, Metternich a předseda dvorské vojenské rady hr. Hardegg byli pro válku s Francií a chtěli do ní strhnouti i Rusko.[80]) Zbrojilo se o překot. Tehdy se Kolovrat nedovedl energicky vzepříti zbrojení, ač si trpce stěžoval na všech stranách.[81]) Schodek roku 1831 byl zase 64·5 mil. Kübeck ve svém deníku číslicemi dokázal, že Rakousko mělo nejhorší finance ze všech velmocí. Když krise přešla, Kolovrat se znovu pokoušel, aby císaře pohnul ke snížení stavu armády, ale Metternich to vždy zmařil pomocí vojenských činitelů, kteří Kolovrata pokládali za nepřítele armády. Metternich velikášsky tvrdil císaři, že by Rakousko snížením stavu armády zeslabilo v Evropě »nejslavnější postavení svých dějin«, že by přestalo býti »zprostředkovatelem všech mocí, jehož rady platí jako rozkazy«.[82])

---

[78]) A. M. n. P. II, 2, 604.

[79]) Kübeck, c. d. I, 2, 470. Příjmy byly odhadnuty na 149.323 mil., vydání na 148.145 mil.

[80]) Kübeck, c. d. I, 2, 302.

[81]) Kolovrat byl pro mír a hrozil odstoupením, bude-li rozhodnuto pro válku, ale zbrojení nezabránil. Srv., Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten 1830—1834, 103.

[82]) Kübeck, c. d. I, 2, 535, 569 a 667. — Rakousko mělo tehdy největší armádu v Evropě. Čítala 400.000 mužů dle Kübecka, 436.000 dle J. Springra. Prusko mělo dle odhadu Metternichova 250.000, Ru-

Pomocí nového finančního referenta státní rady Eichhofa (od r. 1830), který měl jako Stadion[83]) smysl pro řešení finančních otázek ve velkém slohu, Kolovrat chtěl provésti některé finanční reformy, jimiž mohl státní příjmy podstatně zvýšiti, především reformu nepřímých daní. Ale vše bylo marné, panovník, stižený stářím, nedal se již pohnouti k žádnému rozhodnutí. V pětiletí 1831—1835 stoupl zúročitelný státní dluh o 249,978.000 zl.[84] Z největších překážek nápravy financí byly Uhry, vlastně uherská ústava. Uherský sněm nedopustil většího berního zatížení země. Uhry přispívaly říšskému rozpočtu poměrně nepatrně (asi 19%, ač měly obyvatelstva asi 46%), kdežto ostatní země byly přetíženy.[85])

Od těžké nemoci r. 1826, z níž se jen pomalu zotavoval, císař rychle stárnul, jeho konservatism ztrnul. Od r. 1831 byl již takovým nepřítelem každé vážnější změny, že odmítal sankci i návrhům, které sám uznával za dobré a užitečné.[86]) Nelekala ho ani myšlenka státního úpadku. V listopadu r. 1832 ho Kolovrat upozornil, že ustavičné půjčky na armádu musí

---

sko 100.000, Španělsko 100.000, německá říše 150.000 a Francie 300.000—400.000.

[83]) K ü b e c k, c. d. I, 2, 569. Kübeck Eichhofa nenávidí, bylť soky. R. 1840 nejvíce přispěl k tomu, že Eichhof odešel z úřadu. Zato Beer Eichhofa chválí ještě více než Kübecka.

[84]) Srovnání s jinými státy bylo smutné: od napoleonských válek Prusko zmenšilo státní dluh o $^{1}/_{3}$, Anglie skoro o 100,000.000 L (a při tom snížila daně o 30 mil. L ročně). Francie sice zvýšila ještě státní dluh z 1266 mil. r. 1815 na 4218 mil. r. 1840, ale v tom byle přes dvě miliardy válečné náhrady z r. 1816 a 1 miliarda náhrady emigrantům. Bez těchto mimořádných výdajů byla by státní dluh také zmenšila. Ale Rakousko zvýšilo státní dluh z 500 mil. r. 1815 na 1021 mil. r. 1840, ač zavedlo nově daň potravní i kolkovní. — Srv. A n d r i a n, Österreich und dessen Zukunft I. 93 a násl. Jeho výpočty celkem souhlasí s daty Dr. J. Springra v díle Statistik des österreichischen Kaiserstaates z r. 1840.

[85]) Dle tabulek Dr. J. S p r i n g r a z r. 1840 Uhry, které měly 13.309.334 obyvatelů (r. 1837), platily všech daní dohromady asi 23,496.000 zl. Naproti tomu české země se 6,076.171 obyvateli platily asi 25,210.000 zl., italské země se 4,534.197 obyvateli 34,240.000 zl. a rakouské země se 4.656.674 obyvateli asi 36,074.000 zl. (v tom je ovšem Vídeň jako říšské hlavní město); srv. též výklady S i e g h a r t o v y o tom v díle Zolltrennung und Zolleinheit (téměř v každé kapitole).

[86]) V červnu toho roku jmenoval Pillersdorfa dvorským kancléřem. V děkovném slyšení Pillersdorf naznačil, že jest potřebí provésti některé reformy. Císař mu odpověděl: »Nechci novot... Nyní není čas na reformy. Národové jsou jako těžce ranění. Jest nutno vyhnouti se dráždění jejich ran dotekem nebo zatížením. Hleďte, možná, že navr-

vésti k úpadku. Císař mu odpověděl: »Co na tom? Úpadek jest také daň. Jest jen nutno zaříditi jej tak, aby každý občan ztratil poměrně stejně — asi tak jako upadá v konkurs poctivý kupec«.[87]) Při tom však tušil, že těch poměrů nelze dlouho udržeti. »Evropské poměry jsou špatné« — řekl v prosinci r. 1831 Kübeckovi — »dokud my budeme žíti, snad ještě to udržíme, ale věřte mi, směřuje to k všeobecnému převratu.«[88]) Spoléhal hlavně na Metternicha.[89])

Jeho nepřekonatelný odpor ke každé pronikavější změně způsobil, že vázly i ty reformní pokusy, k nimž dal podnět ještě Stadion. Metternich s počátku viděl i vady hospodářské a byl pro nápravu, ale byl sláb proti císaři. Kromě nepatrných zlepšení nedošlo ani k dávno žádané reformě soustavy nepřímých daní a Kübeck dlouho nemohl vymoci ani toho, aby se dal základ možnosti reformy zřízením řádné statistické kanceláře.[90]) Režie nepřímých daní pohlcovala ¼ hrubého výnosu. Nejdůležitější reformní dílo Stadionovo v bernictví, nová úprava pozemkové daně ohlášená r. 1817, pokračovala hlemýždím krokem, takže v rok smrti Františka I. byly skončeny teprve práce pro Dolní Rakousy. Systém přímých daní byl stejně nespravedlivý jako systém daní nepřímých. Zemědělství bylo daněmi přetíženo, kdežto živnosti podléhaly jen nepatrné dani výdělkové; jiná povolání nepodléhala vůbec žádné přímé dani.[91]) Kapitalista, továrník, vel-

žený zákon o poplatcích jest dobrý; schválil jsem jej také, ale nedám jej vyhlásiti, abych nevzbudil rozčilení. Kdyby se potravní daň již neprováděla, také bych jí už nebyl připustil.« Ještě téhož dne si s nevolí a nepříznivými poznámkami na Pillersdorfa stěžoval hr. Nadasdovi. — Srv. Kübeck. c. d. I, 2. 439.

[87]) Kübeck. c. d. I, 2. 593.

[88]) Kübeck, c. d. I, 2, 519.

[89]) V deníku kněžny Melanie čteme, že prý pravil kancléři v listopadu r. 1832: »Ohne Sie wüste ich nicht was anfangen.« A. M. n. P. II, 3, 251.

[90]) Kübeck. c. d. I., 2, 334. Již r. 1810 bylo sic ve státní radě jednáno o zřízení statistické kanceláře a císař nebyl proti tomu, avšak teprve r. 1829 byla kancelář ta zřízena při generálním účetním direktoriu, které vydávalo tabulky jen pro úřední potřebu. Teprve r. 1840 bylo zřízeno ředitelství pro administrativní statistiku a pod vedením Czörnigovým byly jeho práce postaveny na vědecký základ. — Srv. Gruber »Statistika« v Ottově slovníku naučném a E. Mischler »Statistik« v Handwörterbuch der Staatswissenschaften VI. 1034.

[91]) Österreich und dessen Zukunft I. 140.

koobchodník platili jen poměrně nepatrnou daň výdělkovou.[92]) V normách živnostensko-právních byl chaos, ani nejvyšší úřady se v nich nevyznaly a úsilí gremií a cechů o novou úpravu zůstalo celkem bez výsledku. Dvorská komerční komise, zřízená roku 1816, pracovala sic na reformě obchodního a živnostenského zřízení, ale dospěla jen k sebrání zákonů ve sbírce Kopetzově Allgemeine österreichische Gewerbsgesetzkunde z r. 1829. Potom práce utonula v nekonečném opatřování dobrozdání.[93]) Stejně zlé to bylo s celním tarifem. Císař i proti Metternichově radě[94]) setrval při merkantilistickém prohibitivním systému a jen s největší námahou bylo někdy možno dosíci u něho svolení k nepatrným změnám.[95]) Teprve ve čtyřicátých letech 19. století počal se v celní správě do jisté míry uplatňovati vliv anglického hospodářského liberalismu tendencí snižovati cla na jednotlivé druhy zboží. V poměru k cizině zůstal však přece prohibitivní systém celkem beze změny, takže si podloudnictví vytvořilo vlastní pojišťovací organisace na zdar výprav, a vláda sledovala vzestup nebo pokles premií v pohraniční vsi Hennersdorfu v Sasku s velkým zájmem jako ukazatele úspěchu střežení hranic.[96]) Uvnitř říše netvořila ještě jednotného celního území. R. 1826 byla sice konečně zrušena celní čára mezi Tyroly-Vorarlbergem a zeměmi českorakouskými, jež byly spojeny v jedno celní území již r. 1775, ale mezi Uhrami a dědičnými zeměmi celní čára zůstala až do r. 1850 přes to, že do r. 1844 uherští stavové vytrvale usilovali o její zrušení. U vlády rozhodoval ohled na to, že Uhry nepřispívají přiměřeně na společné potřeby a že

---

[92]) V celé říši vynesla necelé 2 miliony zl.

[93]) Slokar, Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I., 69. a násl.

[94]) R. 1833 Metternich chtěl císaře pohnouti k nahrazení celního systému prohibitivního systémem ochranným. — Srv. Sybel, c. čl.

[95]) Kolovrat na př. roku 1832 vymohl ujednání obchodní smlouvy s Bavorskem, kterou usnadnil vývoz českého železa do Bavor. Císař se dlouho vzpíral a povolil teprve, když mu Metternich i Kolovrat vyložili, že taková obchodní smlouva s Bavorskem oslabí vliv Pruska v Německu. Kübeck byl proti smlouvě, protože prý sloužila zájmům českých velkostatkářů! Srv. Kübeck, c. d. I., 2, 532.

[96]) Srv. Sieghart, Zolltrennung und Zolleinheit. V Čechách byly vůbec nejmenší praemie, na některé zboží jen 2%.

jest tedy nutno, aby se dědičným zemím dostalo náhrady v podpoře jejich průmyslu na úkor uherského i v podpoře jejich odbytu v Uhrách. Až r. 1845 odvážil se president dvorní komory Kübeck navrhnouti, aby se v Uhrách připravila půda k zrušení celní čáry zdaněním šlechty, zavedením tabákového monopolu a potom aby se provedlo zrušení. Návrh však zůstal na papíře až do únorové revoluce. Ani utvoření německého celního spolku nemělo vážnějšího vlivu na naši celní politiku. Když se Prusku stále zřejměji dařilo úsilí spojiti část německých států v hospodářský celek, Metternich spíše ze žárlivosti politické než z přesvědčení o hospodářském významu té akce[97]) chtěl to zmařiti a provésti alespoň částečnou celní jednotu habsburských států s německými. Rakouský diplomatický zástupce baron Münch poslal dle svědectví Gentzova na sto podání v té záležitosti dokazuje, že ho se všech stran Německa docházejí prosby, aby se Rakousko postavilo v čelo celní jednoty. »Konference« se r. 1830 opravdu usnesla doporučiti to císaři. Avšak panovník nepovolil a r. 1834 to definitivně zamítl.[98]) Všechny dobré plány předsedy dvorské komise Stahla ztroskotaly.

Jest pochopitelno, že za takových poměrů průmysl i obchod velmi trpěly.[99]) V druhé polovici let devadesátých 18. století císař a vůdčí úřady obávali se průmyslu z důvodů poli-

---

[97]) A. M. n. P. II, 3, 502.

[98]) Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten, 122. — Beer. c. d. 191. tvrdí, že konečné zamítnutí Metternichova návrhu rozhodnutím z 13. června r. 1834 nestalo se z ohledu na rakouský průmysl, nýbrž proto, že se pokládalo za ponižující pro velmoc, aby se chopila iniciativy, a že jen mimochodem myslili též na pokřik průmyslníků. Dokazuje to citátem z onoho císařského rozhodnutí. Zdá se mi, že v této věci zachází příliš daleko. — Ještě r. 1843 psal Čelakovský z Vratislavě, že se tam pevně věří, že Rakousko přistoupí k celnímu spolku německému — srv. Korrespondence a zápisky III. 92.

[99]) Sieghart. c. d. 80—81. vypravuje typický případ z železářského průmyslu. Roku 1827 v květnu železárny v Ustromu a Bašce u Těšína podaly žádost, aby bylo zavedeno clo na tyčové železo z uherských státních železáren. Záleželo na rychlém jednání, protože soukromý průmysl železářský byl v počátcích vývoje. Průběh úředního jednání však byl: V srpnu r. 1827 byla nařízena anketa. V říjnu r. 1828 došla dobrá zdání. Za rok potom byl akt dán senátem obchodním hornímu senátu dvorské komory. Referent horního senátu nechal si jej 3 roky (do r. 1832) v pevné důvěře »že se zatím okolnosti samy příznivěji vyvinou«, jak úředně vysvětlil r. 1832. Dne 26. ledna r. 1833 dostali podatelé vyřízení své žádosti.

cejních. V dělnictvu továrním viděli semeniště nepokojů, ohnisko revoluce. Dobré zdání policejního ministra hr. Pergena znělo, že továrny jsou sice pro stát užitečné, ale též škodlivé: jednak tím, že zmenšují počet venkovského obyvatelstva, jednak tím, že vedou k znemravnělosti. I když si plně uvědomujeme, že francouzská revoluce působila na většinu státníků tehdejších hrůzou, nemůžeme přece zavírati očí před obdivuhodnou prostotou ducha, v němž vzniklo toto dobré zdání — skoro 200 let po smrti Jindřicha IV. francouzského a půldruhého sta let po Colbertovi![100]) Stanovisko hr. Pergena nabylo vrchu. R. 1802 císař František zakázal udíleti povolení k zakládání továren ve Vídni a nařídil, aby se nebránilo zanikání již existujících továren ve hlavním městě. Hned na to obmezil i udílení mistrovských práv. Zato mělo býti podporováno zakládání továren na venkově. Spojená dvorská kancelář se proti tomu marně ohražovala ukazujíc, že hlavní města poskytují nejvýhodnějších podmínek průmyslu. Teprve r. 1809 císař dal se pohnouti, že nařízení z r. 1802 odvolal pro Vídeň a její předměstí; pro vídeňské okolí odvolal je až r. 1811. Toho roku byl však rozvoj průmyslu zastaven finančním úpadkem a počal znovu teprve po r. 1820, kdy se ujalo též užívání parních strojů. Podpora průmyslu státem byla vlastně jen v tom, že stát přestal brániti zakládání nových a vzrůstu starých závodů a že ho chránil proti Uhrám — v tomto směru pevně. Jinak však »rakouský průmysl nebyl stvořen státem, musil vyrůsti sám«, jak to s jakousi nadsázkou vyjadřuje Slokar, maje na mysli pouze dobu Františkovu.[101])

V bolestné otázce poddanské císař zůstal až do smrti neoblomný a rozhodně odmítal zavedení nuceného vyvazování.[102])

---

100) O nevzdělanosti policie v otázkách národohospodářských vypravuje zajímavě Stiassny, c. d. 45. Policie vysvětlovala nestálost kursů bankocetlí (r. 1811) hlavně podvratnou činností jednotlivců a pátrala po nich.

101) Joh. Slokar, c. d. l., 26. a násl.; srv. též A. Beer, Die österreichische Industriepolitik im XIX. Jahrhundert, Wien 1891; Grunzel, Die Reichenberger Tuchindustrie in ihrer Entwickelung vom zünftigen Handwerk zur modernen Grossindustrie, Prag 1898.

102) R. 1831 nejvyšší purkrabí pražský hr. Chotek podal císaři zprávu o náladě v Čechách. Upozornil na stále bezodkladnější nutnost

Tyto poměry se musily státi nesnesitelnými uvědomělému měšťanstvu a svobodomyslné straně šlechty. Hned po červencové revoluci hlásily se projevy nespokojenosti. R. 1831 v Hamburku vydaná Grünova (Auerspergova) sbírka politických veršů Spaziergänge eines Wiener Poeten vzbudila velikou pozornost, neboť vyjádřila touhu obyvatelstva po osvobození od vlády malicherné, obmezené byrokracie, která při zdánlivé »otcovské mírnosti« byla často brutální:

»In der Stadt, darin ich wohne, giebts viel Klöster und Kasernen,
ries'ge Aktenarsenale, Dome ragend zu den Sternen
und dazwischen kleine Männlein, rufend im Triumphestone:
Seht, wir sind die Weltregierer, wir mit Canon und Canone!«

Téhož roku psal Nicolaus Lenau[103]) dramaturgovi šl. Braunovi do Berlína: »Těšíte se a toužíte do našeho Rakouska zpět. Ach, ano, země! Země jest božská; ještě božštější v kontrastu k lidem. I když Alpy čnějí, horské bystřiny se řítí a laviny hřmějí, oslabené srdce člověka chvěje se v prachu a nemůže se vznésti k smělým skalám, k velikým myšlenkám a citům.« Ve Vídni bylo toho léta takové rozechvění, že císař k sobě do Badenu povolal vídeňského policejního ředitele barona Waldstättna, aby mu podal zprávu o náladě obyvatelstva, »která jest prý zlá«. Policejní ředitel referoval upřímně, že i láska k císaři, dříve veliká, poněkud ochladla, že lid nenávidí šéfa zdravotnictví Stiffta pro nedostatečná opatření proti choleře, že zvláště nesmiřitelně nenávidí Metternicha, jsa nadšen pro Poláky a vyčítaje Metternichovi, že pomáhal Rusku potlačiti polské povstání, a že se mluví o nut-

---

povinného vyvazování. Císař si povolal Kolovrata a řekl mu: »Nu, četl jste to? Zdá se mi, že Chotek jest již také nakažen liberálními ideami.« Kolovrat prý odvětil, že Chotek má snad pravdu, že jeho zkušenosti z jeho panství v Čechách to potvrzují, ale císař ho odmítl: »Ne, ne, to necháme pěkně být!« Potom se ještě dvakráte k tomu vrátil a rozhodl: »Diese Anträge schlage ich tot.« — Kübeck, c. d. I. 2. 508. a násl.

[103]) Nicolaus Lenau's Sämmtliche Werke, vyd. Barthelovo, str. XXXVIII.

nosti ústavy.[104]) Také v Čechách byla nespokojenost. Kübeck vypravuje, že r. 1832 byly v Praze vydány lidové písně dvojjazyčně. Censor četl prý patrně pouze přednější text německý. Český text byl prý však jen na začátku překladem německého, v dalších slokách byl jiný, obsahoval provolání k slovanským národům, aby konečně setřásli jho, pod něž jsou skloněni. I jiné příznaky nepříznivé nálady se prý v Čechách objevily.[105])

Než nejen v lidu, i mezi vysokými úředníky vzmáhalo se přesvědčení, že říše upadá a že jí hrozí nebezpečí revoluce vinou vlády. »Gentz vidí černě... není prý záchrany, leda že by císař zemřel, ale ani ta naděje není velká, protože korunní princ jest nemocen. Revoluci nemožno odvrátiti...,« napsal si v deníku Prokesch-Osten koncem r. 1830. »Říše podobá se mosaice, jejíž tmel změkl; jest potřebí jen nárazu, aby se mosaika rozpadla...«, napsal si v deníku Kübeck v únoru r. 1832.[106]) »Politické převraty, které námi nyní hýbou, jsou jen příznaky větší, hlubší revoluce v samé společnosti. Jest namířena proti rodové šlechtě, její autoritě, jejímu panství a jejím právům. Jest nezadržitelná a nepřemožitelná, jistá svým úspěchem. V rakouské říši byla by se ještě na několik let dala zadržeti a bylo možno, přivésti ji v mírnější přechod. Zdá se však, že prozřetelnost rozhodla jinak. Nyní nám vládnou tři osoby, z nichž každá jde jiným směrem. Metternich snaží se zachovati nynější poměry a jako velká můra dusí život a nejlepší síly státu...«, hovořil Pillersdorf s Kübeckem na počátku r. 1832 a byl prý sklíčen obavami.[107]) Kolovrat sám utkal se s Metternichem v prudkém politickém sporu v květnu r. 1833. Metternich mu vytkl, že se stýká s lidmi, kteří chtějí novoty a tím podkopávají klid říše. Kolo-

---

104) Cholera přišla z Haliče r. 1831 a řádila po dva roky. Vyžádala si mnoho obětí. Mínění lékařů o tom je-li nakažlivá, se rozcházela. Stifft patřil k těm. kdo popírali nakažlivost, a proto odvolal isolační opatření dříve v Haliči nařízená. — Kübeck, c. d. I, 2, 454. Baron Waldstätten byl za svůj upřímný referát později přeložen (tamže. 470).

105) Kübeck, c. d. I. 2, 549. Nevím, pokud jest tato zpráva hodnověrná.

106) Kübeck, c. d. I., 2, 549.

107) Tamže, I, 2, 551.

vrat mu odpověděl, že se mýlí o něm a o lidech, s nimiž se stýká. »Jsem aristokrat dle rodu i dle smýšlení a shoduji se úplně s Vámi v tom, že jest nutno jíti za konservativními cíli a dle toho jednati. Naše názory se však rozcházejí v prostředcích. Vaše prostředky jsou les bajonetů a ztrnulé trvání na tom, co právě jest. Dle mého názoru tím pracujeme revoluci do rukou. Oslabujeme vládu, vyčerpávajíce její síly, utiskujeme masy, deptáme jejich blahobyt, činíme je nespokojenými a tím žádostivými změny poměrů. Dráždíme střední stav k nenávisti proti naší třídě, které on nyní závidí a které se bojí, jestliže ona rozumně užívá své moci, proti níž však útočí a kterou s pomocí nespokojených mas svrhuje, jestliže je dovede přivésti do pohybu. Naším úkolem jest učiniti všechna opatření a všechny ústupky, které zajistí hmotný prospěch mas, blahobyt lidu jako odměnu jeho pracovitosti.. Musíme potlačovati nešvary a výstřelky, ale musíme také mezi sebe přijmouti významné lidi, abychom se... přibráním čerstvých činitelů posílili. Jen tato cesta nás může zachrániti. Vaše cesta nás přivede — ne zítra, ne za rok, ale přes to přece dosti brzo k záhubě.«[108]) — Konečně na počátku roku 1835 si Kübeck napsal v deníku: »Ve Francii jest vítězství nových ideí úplně vybojováno, neodvolatelně pevno...« V jeho poznámkách, které nám vždy zachycují odlesk nálady vysokého úřednictva, v těchto letech častěji a častěji zazní zahořklý, smutný tón, bolestné přesvědčení, že říše spěje ke katastrofě, ale že nelze nic učiniti na záchranu.

Gentz, Kolovrat, Pillersdorf, Kübeck a Eichhof nebyli lidé geniální, nebyli velcí státníci, měli však dobrou vůli, poctivou snahu a konečně i tolik nadání, vědomostí a správní zkušenosti, že by snad říši byli zachránili od osudné revoluce, kdyby nad nimi bývala osobnost, která by alespoň nebránila tomu, co dobrého a zdravého chtěli provésti. Ale té nebylo — a je tak lákala i ona malá moc, která jim byla svěřena, a měli tak málo hrdosti a smyslu pro čest své památky, že nedovedli sami včas odejíti, když nemohli zvítěziti se svými dobrými myšlenkami.

---

[108]) Kübeck, c. d. I, 2, 626/627.

Dne 2. března r. 1835 císař František I. zemřel. Vídeň byla neobyčejně rozechvěna očekáváním, co se stane, přinese-li změna na trůně uvolnění. Ještě téhož dne večer poloúřední Wiener Abendpost oznámila, že vše zůstane při starém.[109]) Rozčilení ve městě se stupňovalo. Hostince a kavárny byly plné, na ulicích stáli lidé v hloučcích, pohnutě rokovali a pronášeli povážlivé poznámky.[110]) Došlo k zatýkání.[111]) Policie byla znepokojena, neboť se šířily divné pověsti. Po několik dní trvalo napětí. Znenáhla však mizelo, a konečně z něho zůstalo jen něco zlých epigramů a vtipů proti vládě. Vše zase zmlklo v tupém, fatalistickém tichu.

Nový panovník byl trvale těžce nemocen, trpíval prudkými záchvaty padoucnice. V prosinci r. 1832 měl takové záchvaty, že se myslilo na konce.[112]) Když se však mimo očekávání pozdravil, bylo nutno pomýšleti na opatření vladařství pro případ jeho nastoupení na trůn. Kolovrat o tom mluvil s Kübeckem již v lednu r. 1833. Dle jeho plánu měl býti v čele »vladařského komitétu«, utvořeného ze státní rady, arcivévoda František Karel. Metternich se zabýval myšlenkou podobnou, ale císař se nemohl odhodlati k žádnému kroku.[113]) Jediné, co učinil, bylo, že takřka před samou smrtí 22. února r. 1835 napsal svému synu list, jakousi poslední vůli, v níž mu doporučoval, aby vládl stejným duchem jako on, a aby se ve všem řídil radou svého strýce arcivévody Ludvíka[114]) a knížete Metternicha. Arcivévoda a kancléř dostali tedy sice jakési mimořádné postavení vzhledem k ostatním arcivévodům a ministrům, než za vladaře přece nebyli ustanoveni, neboť v poměru ke svému nemocnému císaři neměli žádné

[109]) Zdá se, že vypravování Zwiedineckovo (II 220) opírající se pouze o noticku sekretáře arcivévody Karla dv. r. ryt. Kleyle, že arcivévodové Karel a Jan chtěli Metternicha svrhnouti, ale že Metternich nad nimi zvítězil ještě v noci po smrti císařově, jest poněkud upřílišněno. Oznámení Wiener Abendpost svědčí, že Metternich si byl jist již po smrti císařově. — Zwiedineckovo líčení knížete Metternicha jest téměř malicherné, rozhodně velmi stranické.

[110]) Österreich im Jahre 1843, 86/87.

[111]) Bauernfeld, Aus Alt- und Neu-Wien, 206—208.

[112]) Kübeck, c. d. I, 2, 605: »Bei Hofe war man über die Genesung des Königs eben nicht sehr erfreut; sein Tod hätte einige Schwierigkeiten der Zukunft gelöst..«

[113]) Tamže, 1, 2, 659.

[114]) Nejmladšího bratra císaře Františka.

určité moci. Nový panovník měl tedy vládnouti sám. Ale to nebylo možno, nemoc oslabila jeho duševní schopnosti tak, že nechápal nic z toho, co mu referent přednášel, a byl vždy ochoten podepsati, co se mu předložilo.[115]) To byl nejosudnější případ bezradnosti předbřeznové vlády: absolutistická říše neměla vladaře, který by mohl z vlastní vůle rozhodovati.

Prvního roku vlády nového císaře se na venek nic nezměnilo. Ministři i úředníci byli potvrzeni, před zraky obyvatelstva státní stroj šel dále svým dřívějším chodem. V říjnu sešel se císař Ferdinand s carem v Teplicích. Car, ač byl o stavu Ferdinandově informován, přece byl ještě osobním dojmem překvapen.[116]) Naléhal, aby bylo zřízeno vladařství.[117]) V panovnické rodině se potom ukázal nesoulad. Arcivévoda Karel, vítěz u Asprů, a arcivévoda František Karel chtěli se uplatniti.[118]) Metternich se proto rozhodl vyhověti carovu přání. Čekal jen na vhodnou příležitost, neboť měl ještě druhý cíl: zbaviti se svého soka v boji o prvenství, hr. Kolovrata. Po smrti Františka I. přešla jejich dřívější žárlivost v otevřené nepřátelství. V posledním listě císaře Františka hr. Kolovrat nebyl vůbec jmenován, ač počítal, že bude novému císaři také výslovně doporučen. Metternich se postaral, aby obsah poslední vůle císaře Františka byl znám všem vysokým úředníkům. Nepřátelství mezi oběma ministry se záhy přeneslo na věcné pole v otázce připuštění jesuitského řádu do celé oblasti říše a v otázce snížení cla na cukr. Met-

---

115) K ü b e c k, c. d. I, 2, 679: »Um 10 Uhr war Referat bei dem Kaiser, der, wie bekannt, durch Krankheit schwachsinnig von allem dem, was ihm vorgetragen wird, kein Wort versteht und immer bereit ist zu unterschreiben, was man ihm vorlegt. Wir haben jetzt eine absolute Monarchie ohne Monarchen. Das Prinzip der Legitimität hätte nicht furchtbarer angegriffen werden können, als durch diese törichte Anwendung und konsequente Aufrechterhaltung desselben...«

116) K ü b e c k, c. d. I, 2, 701.

117) v. S y b e l, c. čl.

118) Arcivévoda Karel chtěl vrchní velitelství armády, ale Metternich (dle Sybla) a snad též Kolovrat i arcivévoda Ludvík (dle Kübecka) to zmařili. Arcivévoda Karel byl u císaře Františka velmi neoblíben zvláště po r. 1830, kdy podal několik reformních návrhů. Arcivévoda František Karel, bratr císaře Ferdinanda, vymohl si v dubnu r. 1836 jmenování členem »konference«. — Srv. v. S y b e l, c. čl. a Kübeck, c. d. I, 2, 715 a násl.

ternich se spojil s kruhy Kolovratovi nepřátelskými, především s pobočníkem císařovým hr. Clamem, a pomohl jej poraziti. Jesuitům bylo dovoleno usazovati se v celé říši a byli vyňati z moci biskupů.[119]) Nařízení o snížení cla na cukr na 10% ceny, které Kolovrat dříve pomocí Eichhofovou přesvědčivě odůvodnil a vymohl, bylo odvoláno. Hr. Kolovrat podal demisi. To bylo něco neobvyklého u rakouského dvora, připomínalo prý to parlamentarism. Vídeň byla zase vzrušena, stála na straně Kolovratově. Metternichova strana se zalekla. Císař lichotivými slovy demise nepřijal. Ale Kolovrat nechtěl povoliti a dal se pohnouti teprve, když se mu dostalo šestiměsíční dovolené.

Jeho nepřítomnosti u dvora Metternich chtěl užíti, aby ho zbavil dřívějšího výjimečného postavení. Na své straně měl arcivévodu Ludvíka,[120]) vojenské kruhy, representované císařovým pobočníkem hr. Clamem, které se na Kolovrata horšily pro jeho úsilí o snížení stavu vojska, arcivévodkyni Žofii a jejího manžela arcivévodu Františka Karla, jež získal povolností v otázce řádu jesuitského. Metternich snad nechtěl Kolovrata úplně odstraniti, snad chtěl jen, aby zůstal pouhým ministrem. »Graf Kolovrat ist zum Instrument, aber nicht zur Hand geboren... Aber fortdrängen können wir ihn doch nicht, weil er sonst als Gespenst spucken würde...« psal o něm v serii listů, adresovaných hr. Clamovi s určením, aby byly přečteny arcivévodům.[121]) Zdá se, že se obával hlavně Kolovratových sympatií u lidu.[122]) V říjnu roku 1836 dal zvláštní »užší konferencí« přepracovati statut státní rady ve smyslu původního znění z r. 1814[123]) a sám

[119]) Kübeck, c. d. I, 2, 721.

[120]) Ukázalo se to při jednání o změnu statutu státní rady. — Stopy sporu mezi oběma ministry, který Metternicha čím dále tím více rozčiloval, jsou i v zápiskách kněžny Melanie zvláště II, 4, 112, 119, 209, 368, 618 atd.

[121]) A. M. n. P. II, 4, 209 a násl.

[122]) Kněžna Melanie poznamenala v deníku, že kníže má mnoho starostí, protože se musil pokusiti o reorganisaci vlády za Kolovratovy nepřítomnosti, vyhýbaje se všemu, co by mohlo vzbuditi podezření, že chce Kolovrata odstraniti. Kníže má plný souhlas veřejnosti, která se nikdy neodvážila říci, že by chtěl Kolovrata odstraniti. — A. M. n. P. IV., 119.

[123]) Změny od r. 1814 byly způsobeny tím, že se Kolovratovi dostalo výjimečného postavení ve státní radě. Redakci statutu provedla

vypracoval statut vladařského poradního sboru, postaveného nad státní radu s názvem »státní konference«. Předsedou měl býti sám. Kolovratovi to pak oznámil a dal mu na vybranou buď podržeti předsednictví v jedné sekci státní rady, nebo se státi prostým členem státní konference. V obou případech byl by býval podřízen jemu. Avšak Kolovrat se nedal takto poraziti, jeho energie ožila. Delším zápasem vymohl, že statut státní konference byl přece podstatně změněn tím, že předsednictví bylo vyhrazeno císaři neb arcivévodovi Ludvíkovi jako jeho zástupci, kdežto Metternich a Kolovrat se stali rovnoprávnými členy jejími. Mimo to dosáhl, že mu bylo přiznáno předběžné zkoumání všech aktů státní rady a zvláštní dobrozdání ve věcech finanční správy, tajných úvěrních operací a vysoké policie. Metternichův plán se tedy nezdařil. Po skončení tohoto zápasu Metternich brzo zase přenechal starost o vnitřní věci Kolovratovi,[124]) ač spory a intriky mezi nimi již zůstaly trvale a rok od roku se zhoršovaly. Metternich byl přece víc diplomatem, vnitřní správa říše ho nikdy dlouho nezajímala. Listem ze 14. prosince r. 1836 oznámil carovi, že jeho přání bylo splněno, a podal mu zprávu o novém poradním vladařském zřízení.[125])

Tak se začala nešťastná vláda státní konference. Kromě předsedajícího arcivévody Ludvíka byli jejími řádnými členy arcivévoda Karel, Metternich a Kolovrat. Dočasní členové byli jen zřídka povoláváni.[126]) Arcivévoda Ludvík měl mnoho podobného se svým zesnulým bratrem: tutéž hrůzu z revoluce, tutéž nechut ke každé změně, tutéž nedůvěru k ministrům a úředníkům a tutéž svědomitost v drobnostech. Chtěl vládnouti opravdu v duchu císaře Františka. Pečlivě před-

---

komise státních radů Purkharta, Pilgrama a Kübecka. Arcivévodové Karel a František Karel s tím prý souhlasili. — Kübeck, c. d. I, 2, 733. Srv. též Beer: Kübeck und Metternich v Denkschr. d. W. Akademie XLIV 31.

[124]) v. Sybel, c. čl. Potvrzuje to i deník kněžny Melanie.

[125]) V tom listu líčil Kolovrata velmi nepříznivě a zlomyslně. Mistrovskými diplomatickými obraty představil jej carovi jako liberála a novotáře — což bylo v očích carových nejhorší vysvědčení. Rok nato v Teplicích car nazval Kolovrata Jakobínem. — Srv. Wertheimer, Fürst Metternich und die Staatsconferenz v Österreichische Rundschau. roč. 10.

[126]) Kübeck, c. d. I, 2, 755.

sedal státní konferenci, dokud se scházela, udržoval napětí a sočení mezi Metternichem a Kolovratem a skoro nikdy se nerozhodl v nějaké důležitější věci, odkládaje ji den ze dne a z roku na rok. Ale neměl autority císaře Františka, neměl jeho pevné ruky vůči osobám, nedovedl udržeti jednotnosti vlády a správy. Sočení mezi oběma hlavními ministry neuměl vytknouti nutné meze, nedovedl zabrániti, aby se z něho nevyvinulo nepřátelství, šířící se stále většími kruhy do dvorské společnosti i do byrokracie,[127]) a ochromující státní správu.

Nepřátelství mezi Metternichem a Kolovratem propuklo ještě dvakráte nebývalou silou, r. 1837 a r. 1839.[128]) Bylo již urputné a zlé. Jejich vládní opatření se znenáhla vyčerpávala vzájemným zlomyslným podrýváním půdy a intrikánským odstraňováním stoupenců.[129]) R. 1840 Metternich pomocí Kübeckovou dohnal konečně k odstoupení i Eichhofa a Kolovrat se pak vzdal účasti v řízení financí.[130]) Metternich v tu dobu již unavoval svoje okolí povídavými a velmi obraznými výklady o politice a o svých vlastních zásluhách. Jeho pamětní spisy se rozplývaly v prázdných metaforách, mechanických srovnáních a slovních hříčkách; jeho zprávy diplomatickým zástupcům rakouským měly ráz kazatelských traktátů. Od roku 1840 jeho boj proti fantomu »revoluce« působí

---

127) Wertheimer v c. čl. vypravuje na základě deníku nejmenovaného (velmi stranického!) státníka, Metternichova důvěrníka, jak do toho sporu znenáhla byli strženi i členové panovnického domu: arcivévoda František Karel chtěl se r. 1841 státi předsedou státní rady, a když se to nepovedlo, předsedou státní konference místo arcivévody Ludvíka. Arcivévodkyně Žofie se prý potom rozhněvala na Metternicha, který tomu zabránil, chtěje nanejvýše připustiti, aby se stal jen náměstkem arcivévody Ludvíka. Potom prý nastala ve státní konferenci anarchie. — Wertheimrova studie nejobšírněji líčí ovzduší ustavičných malicherných intrik, jež neznaly větších cílů, ovzduší zloby a stařecké hašteřivosti, které obklopovalo churavého císaře.

128) Wertheimer, c. čl. — Kübeck, c. d. I, 2, 805.

129) Tamže, c. d. I, 2, 778.

130) Dle svědectví Kübeckova Metternich dlouho pracoval proti Eichhofovi, jsa přesvědčen, že jest »zlým duchem Kolovratovým« v jejich vzájemném zápasu. Kübeck, jenž se stal Eichhofovým nástupcem, uvádí jako bezprostřední příčinu jeho odchodu jakési nečestné jednání v záležitostech tabákových dodávek. Stern (c. d. V, 79.) to popírá a dokazuje, že vlastní příčinou byly věčné spory. Kübeck ve svých zápiscích v této době ošklivě a bez důkazů (někdy směšně) pomlouvá i Kolovrata.

dojmem donquijotským. Stíhal Mladé Německo. Dal sebrati a zničiti výtisky Heineových Neue Gedichte, Deutschland ein Wintermärchen a Freiligrathova Ein Glaubensbekenntnis, pokud byly u rakouských knihkupců. Pražský nejvyšší purkrabí hr. Chotek žádal Sedlnického, aby dovolil hraběti Boos-Waldeckovi koupiti si Heineovy spisy. Na pokyn Metternichův bylo dovolení odepřeno. Metternich žádal na německém spolkovém sněmu, aby zakázal prodej děl Börneových, Heineových, Gutzkovových a Wienbargových vůbec. Knihkupec, který by je přece prodával, měl ztratiti koncesi a mimo to měl býti pokutován. Nalezlo-li by se u něho více než 10 výtisků některého díla oněch autorů, měl zaplatiti 1000 dukátů (30.000 marek); kdyby se jich nalezlo méně než 10, měl zaplatiti za každý výtisk 100 dukátů (3000 marek) pokuty. Polovičku každé pokuty měl dostati udavač.[131]) R. 1846 navrhl a 1. února r. 1848 zřídil novou (třetí) instanci pro censuru, zvanou »censurní direktorium«, u něhož se censoři měli tázati na radu a informaci.[132]) »Doplňoval státní stroj kolečky, která v něm ještě chyběla« — chlubíval se v pamětním spise.

Soudržnost říše, která byla v dřívějších dobách zjednávána armádou a císařskou byrokracií, uvolňovala se v této druhé složce. V prvních měsících po nastoupení nového panovníka se sice zdálo, že se tempo státního stroje poněkud zrychlí, neboť byly provedeny některé účelné změny, ale staré poměry se brzo zase vrátily. Metternich stárnul a slábnul. Časem tušil, že vše spěje ke katastrofě a hrozil se jí. Od roku 1840, zvláště po smrti hr. Clama, jeho věrného spojence, zápisky kněžny Melanie mají místa těžkých starostí o budoucnost. »Die Entmuthigung meines Mannes bezüglich der inneren Angelegenheiten erschreckt mich. Er fühlt sich zu alt um zu kämpfen, er traut sich nicht mehr die Kraft zu, diesen Kampf fortzusetzen« — napsala již 18. ledna.[133]) Státní správa byla na počátku rozkladu. Státní konference přestala se pravidelně scházeti.[134]) Kübeck ji tenkráte nazval »ein

[131]) Ludwig Geiger, Das junge Deutschland und Österreich v Deutsche Rundschau, sv. 127.

[132]) A. M. n. P. II. 5, 218 a násl.

[133]) Tamtéž II. 4, 368. Srv. též II, 4, 164. 173, 300—301, 304 a j.

[134]) Wertheimer c. čl. a Hock, Der österreichische Staatsrath, 690—691.

monstrum horrendum, cui lumen ademptum«.[135] Jednání sekcí jejích a dvorských míst obyčejně utonula v nekonečných stereotypně se opakujících řečech o možnosti dalekosáhlých revolučních důsledků i každého nevinného návrhu na nějakou změnu; návrh se obyčejně na konec ukázal »povážlivým« — toto slovo bylo v státní radě velmi oblíbeno — a zahynul v registratuře.[136] Vysocí úředníci ztratili zájem a chuť k práci a oddali se trpnému očekávání, jak vše skončí.[137] Nižší konceptní úřednictvo bylo nespokojeno, neboť jeho hmotné poměry byly žalostné.[138] Bezplatná prakse trvala 5—8, někdy 16—18 let. Ještě horší byly poměry úředníků účetních a ostatních. Brožura Wiener Kanzleizustände z r. 1846, která je dosti vtipně líčí, čte se jako román. Nespokojené úřednictvo stalo se nespolehlivým, přestalo býti ostražitým orgánem policejního systému, přestalo býti tím, čím je chtěl míti Metternich, »olejem, pod jehož těžkou rovnoměrnou pokrývkou žádná bouře nemůže pohnouti ztišenými vlnami a přerušiti hluboký klid a pokoj moře«.[139] Mlčky začalo trpěti projevy nespokojenosti, dávalo se šáliti publicisty a konečně samo pomáhalo podloudně dopravovati zakázané časopisy. Pro nové ideje ovšem neměla jeho největší část pochopení vůbec. Policie, jež někdy tušila, kdo jest autorem určité brožury v cizině vydané, přivřela obě oči.[140] Veliká většina úřednictva byla národnostně neuvědomělá, zachovávajíc josefinskou německou tradici. Na české buditelské snahy pohlížela nedůvěřivě a překážela jim. Po té stránce nejhorší bylo úřednictvo nižších úřadů a hodností. Palacký

---

[135] C. d. I, 2, 755.

[136] Typické nové doklady má Bibl v díle Die niederösterreichischen Stände im Vormärz.

[137] Hartig, Genesis, 33.

[138] Nejzajímavějším dokumentem jest Beidtlova Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848. Beidtel sám byl vrchním radou v době předbřeznové. Obsah jeho nehlubokého díla jest vlastně jen velikou obžalobou »systému«. Většina úředníků měla jediný zájem: dosáhnouti místa s vyšším platem pomocí nejošklivějších intrik a prostředků. Vyšší ctižádosti zpravidla neměla — ani nemohla míti, neboť vyšší hodnostní třídy byly vyhraženy šlechtě. Nízká závist plnila jejich životy.

[139] Brožura Metternich vydaná r. 1844 v Lipsku autorem patrně blízkým kancléři, str. 26.

[140] Bauernfeld. Aus Alt-und Neu-Wien 208. a 210.

musil proti němu zakročovati u hr. Kolovrata, Sedlnického a zejména u nejvyššího purkrabí hr. Karla Chotka.[141]) Hr. Chotek, muž činorodé vůle a značného rozhledu, měl v národnostní otázce stanovisko pevně konservativní, lze říci, čistě rakouské. Českou národnost chtěl udržeti tak, jako si přál, aby každý národ rakouské monarchie zachoval své jméno, svůj jazyk a svoje přednosti a aby mezi všemi národy císařství nastalo ušlechtilé závodění. Při tom ovšem se snažil o udržení trvalé úzké spojitosti celého státního svazku.[142])

V jediném odvětví správy, v dopravnictví, ani císař František, ani arcivévoda Ludvík, ani Metternich nemohli zabrániti reformám. Vojenská hlediska tu rozhodla pro reformy a velké novoty. Již za císaře Františka byl učiněn značný pokrok ve stavbě silnic. V tom ohledu byly v popředí říše Istrie a Čechy zásluhou Chotkovou, jenž postupoval energicky a často i proti vůli kancléřově, který jej prý kdysi přirovnal ke »kolu, jež příliš rychle běží«. Za vlády státní konference počalo se s prováděním velkého železničního plánu Kübeckova. Tento josefínský byrokrat, jenž byl rozhořčen nad uvedením Jesuitů do celé oblasti říše r. 1836 tak, že je nazval »novým hrozným zárodkem rozkladu této krásné

---

[141]) List Podlipského Riegrovi z Vídně, 6. března 1840 a listy Riegrovy děkanu Huškovi 9. a 13. prosince r. 1842. Jsou v rodinné sbírce. Rieger píše Huškovi: »Palacký přišel předešlý týden z Vídně a byl spokojen s tím, co nalezl. Vláda aspoň v celku není nám nepřízniva. Ale co platno, když nám úředníci zde všude překážejí, co nám přání a vůle vlády platí!« — V listu z 13. prosince psal: »O našem úřednictvu škoda mluviti, ti o vlasti a všeobecném dobru ponětí nemají. Věc vlastenecká co je, nevědí, leda co je věc vlastní...« Také Jaroslav Pospíšil si v listu Tomáši Buriánovi — v Čenského sbírce Z dob našeho probuzení str. 105—106, — 4. prosince r. 1840 podobně stěžoval. Vypravoval o příznivém dojmu, který si odnesli mladší čeští spisovatelé ze slyšení u hr. Kolovrata, když byl v Praze r. 1840. Deputace žádala, aby české literatuře zachoval svoji dosavadní přízeň. Kolovrat to přislíbil a dokonce slíbil i jakousi podporu snaze o zavedení češtiny na gymnasia. Pospíšil k tomuto vypravování dodal: »Vláda sama byla by nám snad přízniva, ale nižší politické orgány, ty nás, kde mohou, na černo malují. Tu jen máloktérá výjimka, na př. nynější městský hejtman Muth; ač pouhý Němec, jest prý tajnému stihání nepřízniv. On prý s nejvyšším purkrabím tomu odporoval, aby v následku vídeňského vyšetřování zdejší čeští vlastencové také vyšetřováni byli...«

[142]) Adam Wolf, Graf Carl Chotek, Geheimer Rath und Oberstburggraf von Böhmen, Prag 1869; Václav Řezníček, Karel hrabě Chotek, poslední nejvyšší purkrabí království Českého, v Č. Č. M. 1912.

říše«, absolutista, nepřítel vysoké šlechty rodové, demokratismu i liberalismu, patřil k Metternichově skupině, ač se smával jeho malichernosti a odsuzoval jeho zásadní odpor k reformám. Ve všech důležitých otázkách jednal po předchozí dohodě s ním. Byl odpůrcem Kolovratovým, zdá se však, že se nikdy neúčastnil intrik.[143]) Byl spíše bojácný člověk se sklonem k puritanismu. Jeho jmenování presidentem dvorské komory po Eichhofovi vzbudilo naděje, neboť vynikal národohospodářským vzděláním, pílí a dosti velikým rozhledem.[144]) V tomto oboru však zklamal očekávání. Ačkoliv věděl, že hlavní zla finančních poměrů císařství jsou stálý schodek a neupravená valuta, a ačkoliv věděl, že náprava obou zel jest možna jen dostatečným, třebas i bezohledným zvýšením státních příjmů, neodhodlal se nikdy k rozhodnému vystoupení a činu. Jeho návrhy utonuly v »papírovém úřadování«. Zlepšil jen poněkud poměr kovového pokladu národní banky k obíhajícím papírovým penězům a zvětšil vliv státu na správu banky. Nedovedl vždy míti na paměti povinnosti finanční správy k rozvoji průmyslu, jak ukazuje jeho odpor proti celní podpoře českého šlechtického průmyslu železářského.[145]) Nebyl ideovým reformátorem, v hodnocení síly idei byl absolutistickým skeptikem. Životnost uherské ústavy byla mu trnem v oku. Lze pochopiti, že se k ní stavěl nepřátelsky, neboť byla velikou právní i správní překážkou ozdravení financí. Ale v ní viděl jen tuto překážku a neuvědomil si jejího positivního významu jako možného zdroje bohaté národní energie, které vláda měla dáti i pravé působiště hospodářské.[146]) Nacionalismu vůbec nerozuměl, v jeho zápiskách není pozoruhodnější věty o něm. Byla to u něho asi kletba

---

[143]) V dubnu r. 1837 žádal ho Metternich, aby podněcoval státního radu Vilčka proti Eichhofovi: »Über diese Zumuthung stieg mir das Blut zum Herzen und ich hatte Mühe kalt zu schinen. Nie werde ich mich zum Werkzeuge einer Intrigue entwürdigen lassen...« napsal o tom v zápiskách (str. 761.). Jednání o změnu statutu státní rady účastnil se zprvu s chutí. Když však poznal, že to směřuje pouze k vytlačení hr. Kolovrata, zůstal stranou (str. 333.)

[144]) I předbřeznové politické brožury kladly v něho naděje. — Srv. též Beer, Die Finanzen Österreichs im XIX. Jahrhundert, str. 156.

[145]) Srv. str. 49. pozn. 6.

[146]) Tento nedostatek u něho vynikl při jednání o povolení uherského továrního spolku. — Srv. Sieghart c. d.

předbřeznového systému. Zdá se, že bylo jeho neštěstím, že vyrostl i sestárl v mořivém, všechen vzňět dusícím ovzduší Metternichovy vlády. Když se dostal v čelo dvorní komory, neměl již odvahy za dobrou myšlenku bojovati až do vítězství a překonati odpor mocných. Ani on nebyl státníkem, byl jen velmi dobrým úředníkem.

Ve správě železnic se osvědčil nejvíce. Zabýval se jí s velkou pílí a hrdostí,[147]) jeho zápisky se o ní zmiňují pravidelně od r. 1837. V prosinci r. 1841 byl jmenován jejím šéfem a hned předložil na tu dobu rozsáhlý plán stavby státní železniční sítě hlavními směry světovými. Přes finanční nesnáze pokračovala stavba jižní dráhy a dráhy severní s odbočkou z Přerova do Prahy za jeho vedení dosti rychle. Od října r. 1844 Štýrský Hradec, od srpna r. 1845 i Praha měly železniční spojení s Vídní.[148]) R. 1845 byly provedeny dobré reformy i v poštovní dopravě. Od r. 1822 stát podporoval soukromé společnosti, které zaváděly rychlou poštovní dopravu. Po r. 1845 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku již velmi dobré a poměrně laciné poštovní spojení.[149])

Rozvoj dopravních prostředků mocně přispěl k otřesu absolutistického, policejního systému. Dřívější »čínská zeď kolem habsburských států a zemí« byla prolomena, přestal zvláštní, osamocený, vírem politického ruchu ciziny téměř nedotčený život jejich národů, který se tak nápadně zrcadlí v rozdílnosti rakouskoněmecké a říšskoněmecké krásné literatury. Státy císařství nebyly již tak odříznuty od světa jako v dřívějších dobách, kdy se i hluk nejmohutnějších událostí mohl přenésti přes pečlivě střežené hranice jen stlumenými vlnami daleké ozvěny. Mezi habsburskými národy a Německem nastala čilejší výměna myšlenek, zájem o cizinu vzrůstal rok od roku. Nebylo možno neviděti protiv mezi

---

[147]) Ich muss so lange ausharren, bis die Eisenbahnen vollendet und im Betrieb sind; denn mit ihnen ist gewissermassen meine Ehre verknüpft und träte ich jetzt ab, würden sie wahrscheinlich nicht zu Stande kommen...« napsal si ve chvíli omrzelosti z neúspěchu svého celního návrhu v lednu r. 1844 c. d. II, 12.

[148]) Trať z Vídně na Olomouc do Prahy — celkem asi 450 km byla projeta ministerským vlakem 15. srpna 1845 za 15 hodin. To jest průměrná rychlost 29 km za hodinu. C. d. II, 13.

[149]) Beidtel, c. d. II, 361.

vnitřními poměry cizích zemí a vnitřními poměry v císařství. Francie se vzpírala reakčnímu systému a červencovou revolucí rozpoutala nové hnutí duchů v Polsku, Belgii, Švýcarsku, Italii a větší části Německa. Ve státech jihoněmeckých osvědčovaly se ústavní zřízení i politická svoboda, umožňující veřejnou diskusi o největším cíli německého národa, o říšském sjednocení. I v Prusku se žilo o něco svobodněji než v Rakousku.[150]) V Anglii vítězily veliké reformy: volební z r. 1832, poštovní a školní z r. 1839 a reformy sociální, které měly potom mocný vliv na ostatní státy. V Italii, Německu, v Uhrách a na Balkáně mohutněla národnostní idea. Všude rašily nové, bohaté tvůrčí síly a měnily feudální a byrokratická státní zřízení v moderní zřízení lidová a národní. Národové císařství byli lákani a strhováni osvobozující energií a nadšením svých sousedů. Nalézali vyšší smysl života, po němž dávno toužili v dusném, bezradostném ovzduší svých vlastí. Začali se také vzpírati absolutistickému poručníkování. Nemohli již klidně a nehybně snášeti osudu sevření v stará, vetchá a nemožná pouta policejního systému. A brzo byli jisti vítězstvím. »Nejjemnější sofismata a fikce nemohou zadržeti a nezadrží běhu osudu. Civilisace západní Evropy přijde na své světové cestě i do Rakouska a hrstka odpůrců, kteří se proti ní postaví v boji, bude rozdrcena koly jejího triumfálního vozu!« — věštil autor anonymní brožury r. 1844.[151])

Poslední doba Metternichovy vlády působí tragikomicky. Se stařeckou umíněností bránil se reformám, které mohly revoluci odníti půdu — a musil dopustiti, aby se prováděly reformy, jež ve své osamocenosti ji urychlily.

OPOSICE PROTI VLÁDĚ.

Oposice nepřímá.

Oposice proti »systému« začala se projevovati zájmem o zahraniční noviny a brožury. V kavárnách i v soukromých

---

150) Srv. list Čelakovského K. Vinařickému z 28. listopadu 1842 — Korespondence a zápisky, III. 57.

151) »Briefe aus Wien von einem Eingeborenen.«

kroužcích četly se augšpurská Allgemeine Zeitung[152]) a lipský Grenzbote. Také se debatovalo. Na jaře r. 1840 dvaadvacetiletý Rieger a jeho dva přátelé Pichl a Bekl zařídili ve svém společném bytě na Starém městě »u Kopmanů« v Templovské ulici proti sv. Jakubu soukromou čítárnu.[153]) Asi 19 vlastenců složilo po 2 zl. stř. a Rieger jako pokladník kupoval nebo vypůjčoval časopisy německé, ruské, ilyrské a polské. Čítárna byla otevřena celý den a užívalo se jí též k literárním debatám. Zanikla však záhy. Zato se od r. 1843 v soukromých společnostech horlivě četly zahraniční brožury.[154]) To způsobila hlavně brožura Österreich und dessen Zukunft, která se na podzim r. 1842 rozšířila v Rakousku jako bleskem. Za celé století žádný politický projev toho druhu nezpůsobil takového ohlasu u nás.[155]) Policejní zprávy oznamovaly »hrozný rozruch«. Politicky uvědomělému obyvatelstvu brožura dala cíl a jako zázrakem vnukla mu odvahu. Kdo dříve byli jen bolestně nespokojeni, neznajíce východiska, nalezli důvěru; strach z policie, který dříve dusil všechny projevy nespokojenosti, zmizel. Těžké nedostatky »systému« byly brožurou odhaleny tak přesvědčivě a na základě tak vážných dat a znalostí, že se staly neodolatelnou zbraní. Zastánci reformy nabyli jistoty, že hájí dobré věci a že musí zvítěziti. Brzo se brožury rojily a také některé sta-

---

[152]) Korrespondence Riegrova a Pospíšilova se o ní často zmiňují. Rieger píše venkovskému děkanu Huškovi o »všeob. novinách« jako o běžném pojmu.

[153]) V čítárně udržovala pořádek sestra Franty Šumavského. Do společné pokladny přispívali: Tomíček, Franta Šumavský, Štrobach, Rubeš, Štorch, Tupý, Erben, Heyrovský, Šindler, Wrba, Hlavsa, Mňauček, Pospíšil, Tyl, bar. Villani, Rieger, Gutmannsthal, Bekl a Pichl. Účty vedené Riegrem jsou v rodinné sbírce. Členové předčítali též svoje původní práce, o nichž se pak debatovalo a hlasovalo. Zakladatelé chtěli vydávati i roční almanach »Literní besedy«, ale nedošlo k tomu; čítárna zanikla, protože se členské příspěvky špatně scházely. List Jaroslava Pospíšila Tomáši Burianovi z 29. července r. 1840 u Čenského.

[154]) Rieger děkanu Huškovi 28. července r. 1843 a jindy.

[155]) Brožura Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesellschaftlicher Zustände z r. 1846 líčila to: »Zejména v rakouských státech byl zájem, s kterým se tato kniha četla, neobyčejný, a od nejvyšších vrstev společnosti až k nejnižším byly předměty, o nichž se jednalo, názory, obavy a předpovědi jejího autora látkou denních hovorů.« — Srv. též Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského III, 90.

vovské sněmy se pustily v zápas s vládou. Přišlo jaro národů.

Od té doby stala se Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, zvaná obyčejně »Průmyslovou jednotou«, nepřímým politickým střediskem. Byl to znamenitý spolek. Založil jej nejvyšší purkrabí pražský hr. Chotek r. 1833 a za jeho vedení se jednota vyvinula v jakousi obchodní komoru.[156]) Měla do jisté míry úřední charakter vyřizujíc záležitosti, přikazované nejvyšším purkrabím. Konsuláty ji musily podporovati v její činnosti. R. 1843 změnila stanovy, takže i měšťanská inteligence mohla dosáhnouti členství. Toho se chopili vlastenci. Palacký, Brauner, Trojan, Rieger a Havlíček přistoupili za členy a do jednoty, mající dotud německý ráz, vnesli nového vlasteneckého ducha. Čile přednášeli, dobývali vlivu a užívali ho na prospěch české národní věci. R. 1845 Rieger a Trojan dali návrh, aby odborný časopis, který jednota vydávala od r. 1837 jen německy (za redakce Preslovy), byl nadále vydáván každým jazykem zvláště. Hr. Bedřich Deym však způsobil, že nepatrnou většinou přece zvítězil návrh na jednotný časopis utrakvistický.[157]) Zato se vlastencům podařilo přiměti r. 1846 jednotu k usnesení, že se má zříditi průmyslová škola s českým vy-

---

[156]) Srv. Grubrův článek v Ottově naučném slovníku: M. Červinková-Riegrová, O průmyslové jednotě před r. 1848. Zvon IV.

[157]) Hr. B. Deym a s ním hr. Wurmbrand byli proti Trojanovu návrhu. Deym tvrdil, že v Čechách nejsou ani Čechové ani Němci, nýbrž jen »Böhmen«, jeden národ mluvící dvojí řečí, jeden národ »durch den Doppeladler Österreichs«. Musíme prý se vyhnouti každému odloučení. Mimo to může se prý z utraquistického časopisu Čech učiti německy a Němec česky, on sám se z něho chce učiti česky. Na to mu řekl Rieger: »To vlastně nebudeme vydávati průmyslový časopis, nýbrž »Sprachübungen«. Rieger dále dokazoval, že »časopis rozdělený přijde abonentům laciněji...« a uváděl ještě jiné důvody. Ale nepouštěl se daleko do sporu, protože nechtěl uškoditi vyjednávání o divadelní koncesi vedenému právě se stavovským výborem, při němž hr. Wurmbrand Riegrovi slíbil podporu ve sněmu — »a Deymovy oposice na sněmě se co báti bylo.« Deym však potom na sněmu skutečně byl proti poskytnutí subvence českému divadelnímu družstvu, ač nic nenamítal proti přenechání koncese — a byl i proti vyhovění žádosti výboru Musea za subvenci na koupení vlastního domu. Rieger chtěl též, aby časopis byl veden více populárně, ne tak vědecky, jako dosud. O Deymův návrh se třikráte musilo hlasovati; teprve po třetí měl většinu dvou hlasů. Deym byl tím tak podrážděn, že z jednoty vystoupil. — Rieger Huškovi v únoru 1845.

učovacím jazykem, a obratně spojiti žádost k úřadům o její povolení se žádostí o zřízení české hlavní školy v Praze.[158]) Aby překonali pochybnosti nerozhodných, uspořádali po venkově sbírku s neočekávaným úspěchem. Schůze jednoty byly pohnuté, řečnívalo se v nich často bojovně, ale přes to věcně. Jednotlivé návrhy byly pečlivě připravovány předem[159]) a členové si osvojovali techniku parlamentního vyjednávání. Česká společnost měla o schůze veliký zájem; v něm se zračilo probouzející se vědomí politické. Také Měšťanská beseda, založená r. 1845 předními vlastenci a měšťany, přispěla k jeho probuzení. V Praze byl již skutečný politický ruch, proudil jí nový život.[160])

Také ve Vídni byl Gewerbeverein, zřízený dle pražské jednoty, s níž závodil i po stránce svého politického vlivu. Ještě většího politického významu ve Vídni nabyl však Juridisch-politischer Leseverein, založený r. 1841. Říkalo se, že ho chrání sám hr. Kolovrat proti úkladům hr. Sedlnického.[161]) V tomto spolku soustřeďovala se nejlepší a nejuvědomělejší vídeňská svobodomyslná společnost a politisovala. Společnost ta scházívala se i soukromě, nejčastěji u orientalisty Hammer-Purgstalla.[161a]) R. 1844 učinila první demonstrační projev proti »systému«. Ideový původce německého celního spolku Friedrich Liszt navštívil Vídeň. Liberálové uspořádali hostinu a pozvali zástupce úřadů. Již první přípitek, pronesený jakýmsi vysokým úředníkem na panovníka, prozradil nespokojenost se »systémem«. Řečník vzpomínal na císaře Josefa II. a na veliké reformy 18. sto-

---

[158]) Listy Riegrovy děkanu Huškovi z 3., 4. a 5. listopadu r. 1845 a 28. ledna r. 1847. Děkan Hušek vedl na Kolínsku jak sbírku pro průmyslovou školu, tak akci pro upisování podílů divadelní společnosti.

[159]) Riegrův list děkanu Huškovi z 28. ledna r. 1847.

[160]) Vypravování autora »Stručného vypsání života a působení Med. Dr. Karla Amerlinga«, že »tehdejší národovci v Praze i po vší vlasti připravovali se na dobu nedalekého převratu tvořice četné kluby, v nichž tytýž hrozné kuly se plány k obecnému pozdvižení«, což prý Amerling odvrátil, soustřediv je ve své průmyslové škole a při podniku Budče — zdá se upřílišené. Nikde není podobných zpráv o nějakém chystaném pozdvižení.

[161]) Bibl, c. d. 28.

[161a]) Stern, c. d. VI., 352.

letí. Dramatický básník Bauernfeld dal se strhnouti a pronesl nadšený přípitek nové době, konče verši: »Und wenn die Gedanken erst zollfrei sind, dann lasst uns weiter sprechen!« Přípitek byl přijat neutuchajícím potleskem.[162]) R. 1845 se společnost liberálů odhodlala podati státní konferenci petici za obnovení censurních předpisů patentu z r. 1810. Na čajovém večírku u Hammer-Purgstalla Bauernfeld přečetl návrh její, který napsal se Štěpánem Endlicherem. Učinil to s vědomím a souhlasem Kolovratovým.[163]) Myšlenka byla přijata radostně a zvolen výbor, aby petici upravil. Na jaře byla petice hotova a podepsána asi stem spisovatelů. Na radu Kolovratovu podala ji zvláštní deputace arcivévodům Ludvíkovi a Františku Karlovi, u nichž Kolovrat vymohl slyšení. Metternich však deputace nepřijal a potom zmařil její úspěch.[164]) Kolovratovi se podařilo jen to, že hr. Sedlnický byl pokárán za zbytečnou přísnost.[165]) Ruch vídeňských spisovatelů přenesl se i do Čech a do Lombardska-Benátska. V Čechách vedl petiční akci hr. Lev Thun, v Lombardsku-Benátsku dějepisec Cesare Cantù.[166]) Nelze však říci, jak daleko jejich akce vedly. Hrabě Kolovrat neustal ve své snaze o dosažení úlevy tisku. R. 1846 vymohl censurní svolení k provozování Bauernfeldovy veselohry G r o s z j ä h r i g na scéně dvorního divadla.[167]) Veselohra, sama o sobě nepříliš vtipná, vzbudila pozornost i zadostučinění tím, že téměř nezakrytě zesměšňovala poručníkující systém státní konference a oslavovala příští vítězství mladé a zdravé síly národů nad ním.

Oposice přímá.

Měšťanstvo a šlechta uplatňovaly svoji politickou nespokojenost také přímo a ještě účinněji dvěma prostředky: psaním politických brožur, vydávaných z největší části v Ně-

---

[162]) B a u e r n f e l d, Aus Alt- und Neu-Wien, 212.
[163]) Tamže, 213.
[164]) Řekl později Endlicherovi, jenž byl členem deputace, že jest to »jedna z nejkormutlivějších zkušeností, které měl za celou dlouhou dobu, co řídí stát.« — B a u e r n f e l d, c. d. 217.
[165]) F o u r n i e r, c. čl. a c. d.
[166]) Tamže.
[167]) B i b l, c. d. 14.

mecku, a pak oposicí na stavovských shromážděních. První prostředek, jenž se neobyčejně osvědčil již za velké revoluce francouzské, byl demokratický, každý vzdělaný občan mohl jím vésti boj; druhý byl vyhrazen jen šlechtickým členům stavovských sněmů, tedy jen úzkému kruhu osob, majících politická práva. Oposice brožurami u nás byla starší, měla vliv na vznik a na sílení oposice ve stavovských shromážděních, zvláště od podzimu r. 1842, kdy vyšel I. díl Andrianovy anonymní brožury Österreich und dessen Zukunft. Ovšem sama byla zase pod vlivem oposičních zápasů na sněmech uherských. Od r. 1843 vliv brožur a oposice na našich stavovských shromážděních byl již vzájemný. Brožury vzbudily záhy neobyčejnou pozornost a staly se nejoblíbenějším propagačním prostředkem, neboť byly jediným prostředkem, jehož se mohlo užíti veřejně, protože schůze stavovských shromáždění byly tajné. Vzdělaným kruhům nestavovským dávaly jen ony možnost neodvislé veřejné politické diskuse, ježto nebylo ani politických časopisů kromě úředních novin. Brožury nahrazovaly i politické schůze, poněvadž nebylo práva shromažďovacího ani spolčovacího.

Brožura před březnem vypadala zpravidla jinak, než jsme dnes zvyklí si ji představovati. Zpravidla nebyla to drobná knížka, psaná švižně a bojovně a věnovaná jen některé z nejpalčivějších záležitostí. Bývala to celá kniha formátu prostřední osmerky, velmi často o dvou dílech a bývala často psána neobratně. Zabývala se obyčejně celým souborem otázek státního života, kritisovala státní zřízení skoro ve všech odvětvích a navrhovala reformy, líčila život a zvyky obyvatelstva i přírodní poměry zemí. Často se prudce obrátila proti censuře a policii a tam povolila uzdu hořkosti a hněvu, ironii a sarkasmu. Ovšem jen málo autorů dovedlo tak veliké knihy vyplniti hutným obsahem; většina jich se musila uchýliti k mnohomluvnosti a rozvláčnosti. Proto jen menší část brožur má podnes cenu nejen historickou. Část jich nemá téměř ani historické ceny; to byly bezduché, prázdné odvary několika lepších brožur.

První brožury[168]) se zálibou užívaly formy dopisů a ce-

[168]) Die Österreichischen Länder und Völker z r. 1833. Seufzer aus

stopisů. Autor rád představoval Angličana, neboť předbřeznový liberál byl Angloman; obdivoval se anglické osobní a politické svobodě, anglické ústavě, která byla jejím dokonalým vtělením, a parlamentu, chránícímu politických práv národa proti absolutismu od nejstarších dob a provedšímu velkolepé reformy za půl století od velké revoluce francouzské. Jako anglický nezaujatý cestovatel líčil zeměpisné, národopisné a státní poměry zdánlivě loyálně, chválil zejména vedoucí osobnosti, skoro vše nalézal v pořádku. Avšak mezi řádky, z lehkých ironií, z příliš ochotných omluv nedostatků, z nadsazené chvály na místě, kde jí nikdo neočekával, z tónu uctivějšího, než bylo potřebí, čtenář poznal masku a porozuměl úmyslu. Působilo to naň kouzlem tajných znamení a hesel, symbolů, romantikou revoluce. Autor brožury na př. zdánlivě velmi rozhořčeně dokazoval, že ve všech zemích, kde jest svoboda, jest vůbec vše horší než v zemích, kde jest absolutism — ale dokazovàl to tak přehnaně a téměř přihlouple, že dokonale dosáhl účinku opačného. Výborným, stkvělým kusem takové jemné, maskované ironie jest charakteristika císaře Františka a osob u dvora v brožuře Vertraute Briefe.[169]) Někdy se autor dovedl tak mistrně maskovati, že není možno určitě rozeznati, jaké národnosti, jakého stavu a povolání byl.[170]) Autor druhé nejstarší brožury Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen, ač byl jistě Čech, úmyslně komolil česká jména místní i rodová, usadil Blanické rytíře do Řípu, u Kreščáku dal padnouti Karlu IV. a pod. Od vydání Andrianovy brožury stala se však řeč brožur přímější a forma jejich nabývala stále více rázu přímo polemického. S počtem

---

Österreich und seinen Provinzen z r. 1834, Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht z r. 1837 a Österreichische Zustände z r. 1838.

169) Str. 53 a násl.

170) Na př. autor brožury Österreich und Russland z r. 1844, nebo autoři brožur Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht z r. 1837, Österreichische Zustände z r. 1838 a Vier Fragen eines Österreichers. Anonymita autorů bývala od nakladatelů velmi pečlivě zachovávána. Autoři obyčejně sami s nakladateli ani nevyjednávali, nýbrž používali k tomu svých přátel. Srv. Bauernfeld, Aus Alt- und Neu- Wien, 210. Bibl (c. d. 48) vypravuje, že se policii přes veškeré úsilí po leta nepodařilo vypátrati autora brožury Österreich und dessen Zukunft (bar. Andriana).

brožur rostla i odvaha autorů. Brožury, vydané poslední leta před únorovou revolucí, mluvily již nepokrytě o revoluci.

Největší množství brožur bylo vydáno v Lipsku a z těch největší část u nakladatelské firmy Filipa Reclama jun. Kromě Reclamovy firmy vydávali v Lipsku brožury ještě Otto Wigand,[171]) W. Engelmann, Weidemann, H. Normann, Gustav Meyer, Gottfried Müller, Ignatz Jakowitz, W. Einhorn, J. B. Hirschfeld, Franz Köhler a Slavische Buchhandlung. Druhým městem politických brožur byl Hamburk, sídlo firmy Hoffmann und Campe. Brožury méně oposiční, nebo dokonce oficiosní byly ovšem vydávány i v jiných městech, v Casselu, Karlsruhe, Mohuči, Stuttgartu, Düsseldorfu, Mannheimu. Dle svědectví Andrianova Rakousko bylo vůbec nejlepším odbytištěm brožur, vydávaných v Německu. Dobré tři čtvrtiny všech brožur, které r. 1847 samy mohly vyplniti celou knihovnu, prodaly se prý u nás.[172]) Byly sem dopravovány podloudně nejrůznějšími způsoby: jako obaly (často jako obaly modlitebních knih), v bednách s dvojím dnem, v jiných zásilkách a pod.[173]) Výtisky časopisu Grenzboten, které byly určeny pro Rakousko, měly jen místo známé zelené obálky bílou. Jakmile byly dovezeny do Prahy, rozšiřovaly se skoro veřejně. Rieger na př. píše děkanu Huškovi již v červenci a v srpnu r. 1843 ve dvou listech, že »ta literatura brožurek našich záležitostí se dotýkajících nebyla jakživa tak hojná, jako právě za našich dnů«[174]) a táže se, zdali by mu neměl poslati »některé ty nové brožurky, co v Lipsku vyšly a vycházejí«. Andrianova brožura Österreich und dessen Zukunft musila již tehdy býti i u nás velmi rozšířena, neboť Rieger předpokládá, že ji venkovský děkan Hušek zná.[175])

---

[171]) Známý nakladatel Arnoldem Rugem vydávaného orgánu hegelské levice Hallische Jahrbücher.

[172]) Österreich und dessen Zukunft II., 84. Andrian právě na tomto příkladu dokazoval nesmyslnost rakouské censury.

[173]) Srv. Maršan, Předbřeznové Rakousko a Bibl, Die niederösterreichischen Stände im Vormärz.

[174]) List Riegrův děkanu Huškovi z července neb srpna r. 1843 — v Riegrově rodinné sbírce.

[175]) List Riegrův děkanu Huškovi z 28. července r. 1843.

Neobyčejný úspěch oposice, vedené brožurami přes všechny překážky censury a přes policejní opatření,[176]) způsobil, že se vláda dala strhnouti a také vydávala brožury, a to u týchž firem, které vydávaly brožury proti ní. Nelze upříti, že brožury jí přímo inspirované alespoň formálně nebyly vždy špatné; některé byly psány dosti obratně a hned první z nich Metternich z r. 1844, vydaná u Reclama v Lipsku autorem, který dle všeho byl velmi blízký kancléři, jest formálně z nejlepších předbřeznových brožur vůbec. Avšak zápas vlády proti pokračujícímu procítání lidu byl předem prohrán i na této cestě, přesvědčení o neudržitelnosti policejního systému rakouského bylo již tak všeobecné, že brožury vládou inspirované nevzbudily ani polemiky.

* *

*

Dle obvyklého názoru pokládá se Andrianova brožura Österreich und dessen Zukunft z r. 1842 za první brožurový podnět, který uvedl v proud a pohyb t. zv. předbřeznové hnutí liberální a oposiční, dav mu obsah a cíl. Není to úplně správné. Andrianova brožura nebyla ani prvním brožurovým podnětem předbřeznového hnutí, ani nestvořila jeho obsahu a cíle. Již dříve vyšlo několik politických brožur, z nichž některé přinesly téměř celý předbřeznový oposiční program. Byly to dvě brožury autorů německých, šest brožur autorů českých a šest brožur autorů uherských.[177]) Jedna z těchto čtrnácti brožur, brožura českého autora Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen již z r. 1834, obsahovala větší část předbřeznového programu, a všech 14 brožur dohromady po-

---

[176]) Policie se nakladatelstvím brožur mstila tím, že zakazovala v Rakousku prodej všech knih jimi vydaných. Nemělo to účinku, knihy ty byly také podloudně dopravovány, a firma měla lacinou a vydatnou reklamu.

[177]) Byly to brožury: Die österreichischen Länder und Völker z r. 1833, Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht z r. 1837, Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen z r. 1834 Österreichische Zustände z r. 1838. Österreich im Jahre 1840 z r. 1840, Revue österreichischer Zustände I. z r. 1842, Hr. Lva Thuna brožura Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung. J. Orosze Terra incognita z r. 1835, Das Urbarialgesetz des letzten ungarischen Reichstages z r. 1838, Pia desideria für Ungarn z r. 1840, Ungarn und die Walachei in neuster Zeit z r. 1840 Protestantismus, Magyarismus, Slavismus z r. 1841 a Ungarn im Jahre 1841 z r. 1842.

dalo jej skoro úplný. A přece, když vyšla Andrianova brožura, bylo to jako zjevení, jako by všech čtrnáct starších brožur ani nebylo přišlo na veřejnost. Síla a působivost Andrianovy brožury byla v tom, že shrnula větší část předbřeznového programu v klasický celek, který předčil všechny dřívější pokusy hloubkou pojetí, vědeckostí i věcností svého základu i pádností literární formy. Dřívější pokusy byly neodvážné, jejich řeč byla celkem opatrná, byla to víc jen ironie, nebyla to mužná, nebojácná a bojovná mluva spravedlivé věci, na niž napiatě, ač nevědomě, čekaly duše skoro všeho obyvatelstva. Andrianova brožura stala se slavnou politickou učebnicí, ano katechismem předbřeznového hnutí ve státech habsburského císařství.

Předbřeznovým liberálním a oposičním programem nazývám politické požadavky, jež se vyvinuly z mohutného hnutí, zahájeného v Německu hegelskou levicí a Mladým Německem za vlivu svobodomyslných snah anglických, francouzských a italských, požadavky, jež byly nejurčitěji formulovány v Rotteckově a Welckrově Staatslexiconu (1834—1844) jako »předbřeznový liberalism« a kterými jejich stoupenci chtěli přetvořiti absolutistické, byrokraticky spravované, feudální a policejní státy v moderní státy ústavní, demokratické a politicky i nábožensky svobodné. Dělím je ve dvě skupiny: na všeobecné a zvláštní. Všeobecnými rozumím ty, v jejichž řešení se neprojevily zvláštnosti poměrů rakouského císařství a které byly proto celkem obecně přijímány od všech stoupenců předbřeznového liberalismu: odstranění byrokratického, policejního absolutismu a přibrání zástupců lidu k účasti ve vládě, vítězství měšťanského demokratismu nad feudalismem a tedy i osvobození z poddanství, zveřejnění soudnictví a zavedení lidových soudů (porot), odstranění gremiálního řízení v úřadech, nový svobodomyslný směr v obchodní politice, svobodu tisku, spolčování a shromažďování, reformu školství, péče o hmotné poměry dělných tříd, svobodu náboženství, omezení vlivu církve na stát a pod. Zvláštními požadavky rozumím ty, které vyplynuly ze zvláštních poměrů císařství, takže při jejich řešení vynikla historická, státoprávní a národnostní rozmanitost i neobyčejná obtíž a

složitost politického úkolu jeho. Jsou to požadavky národnostní a jazykové, kmenové, ústavní a státoprávní a požadavky, týkající se politiky zahraniční.

VŠEOBECNÝ PROGRAM PŘEDBŘEZNOVÝCH BROŽUR.

Brožury autorů německých.

Andrianova brožura byla v časovém pořadí třetí brožura německého autora. První byla Die österreichischen Länder und Völker z r. 1833, nejstarší rakouská politická brožura předbřeznové doby. Její neznámý autor byl asi německý šlechtic z Čech. Vytkl si úkol podati cizině informace o Rakousku, o němž se prý posledním časem přestalo mluviti a snad i věděti. Úsudky o osobách i věcech chtěl pronésti nebojácně a bez ohledu nahoru. Vypravoval poetickými větami o české zemi, kde se narodil, o její kráse, o kouzlu Prahy. Potom psal o Rakousích a Tyrolích a v druhém dílu o jižních zemích. V těch obrázcích co chvíle se zableskl hrot ironie proti vládě, ale předbřeznový politický program v nich ještě nebyl ani naznačen; nebylo tam zmínky ani o ústavních poměrech, ani o policejním režimu, ani o censuře. Jen poměr Čechů a Němců byl letmo a hrubě načrtnut. Čechové byli čtenáři představeni jako zloději, čeští Němci jako nositelé kultury. Celkem byla to divná směs poetických líčení, střízlivých popisů a neobratných i drsných, cynických vtipů.[178])

R. 1837 vyšla brožura druhá, již zřejmě liberální: Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht. V prvním dílu autor dovedl zachovati masku, takže není možno určitěji souditi ani o jeho stavu, ani o jeho národnosti. Představuje Angličana, píšícího listy z cest svému příteli do Anglie. Z počátku se zdá, jako by byl konservativec, souhlasící se způsobem vlády v císařství. Jen tu a tam, na př. když líčí dvůr, nebo když staví proti sobě »inte-

---

[178]) Autor na př. skončil spokojeným povzdechem, že už je hotov: »Pánové, já už zívám při těchto posledních řádkách, kéž by se Vám vedlo lépe!«

ligentní absolutism« Pruska a »patriarchální absolutism« Rakouska — poznáme ironii. Teprve v listu o zemřelém císaři prozradí se jako rozhodný liberál. V druhém dílu se hlásí k liberalismu přímo. Staví v popředí hr. Kolovrata, jejž prohlašuje za »rozhodně liberálního«, pochvalně vytýká jeho odpor k policejnímu a absolutistickému systému Metternichovu a očekává od něho mnoho dobrého. V dopisu o státním kancléři praví, že o něm bude mluviti nepředpojatě — »ačkoliv moje názory o vládě nad národem se od jeho názorů uchylují a ačkoliv uznávám za jedině správné politické zásady zásady politické svobody, založené na ústavní vládě a na zastupitelstvu lidu, zvoleném v nejliberálnější formě, jakou lze srovnati s bezpečností státu«. Autor však přece dobře nerozumí vnitřním poměrům císařství,[179]) nezná jeho správy tak dobře, aby mohl podati jejich rozboru a reformních návrhů trvalé ceny.

Již mnohem určitěji a směleji mluvila brožura F r a g m e n t e a u s Ö s t e r r e i c h z r. 1839 od autora z alpských zemí. Věštila revoluci v Rakousku. Obránci starých řádů se prý marně spojili ve falanx; musí podlehnouti, neboť jich stále ubývá, kdežto jejich protivníků jest den ode dne více; nemůže býti pochybnosti, na čí stranu padne vítězství. — Pak naznačila revoluční program: zrušení šlechty, zavedení porotních soudů a uzákonění zásady o nesesaditelnosti soudců, reformu školství, jehož vyšší stupně líčila velice nepříznivě, odstranění vlivu církve, zejména řádu jezuitského, a konečně zavedení ústavní vlády, nikoli však ústavní vlády, jaká jest jinde, nýbrž zvláštní r a k o u s k é ústavní vlády: »žádnou francouzskou chartu, žádný anglický parlament, žádné cortes, žádnou uherskou ústavu, bůh chraň! — nýbrž rakouskou ústavu, ústavu zbudovanou na dějinných základech s ohledem na národní rozmanitost, ústavu, uznávající

---

[179]) V posledním, pětadvacátém listu podává poněkud nejasný obraz poměru národností: »Die deutsche Bevölkerung beträgt nur 6,200.000 Köpfe, und die anderen 28.800.000 sind Slaven — nämlich Ungarn, Dalmatier, Kroaten, Illyrier und Slavonier in Kärnthen. 5.500.000; Gallizier und andere Polen 4.450.000; Böhmen, Mähren, Schlesier und Slavonier 5.850.000; zusammen 15,800.000 Slaven — ferner Magyaren 5,311.232; Italiener 4.899.339; Walachen 1.900.000; Juden 510.000; Zigeuner 115.000; Griechen, Türken etc. 425.000.«

a zajišťující práva lidu, jenž za svoji osvědčenou věrnost, nefalešnou poctivost a pokročilé vzdělání vskutku nezasluhuje, aby se s ním zacházelo jako s nedospělým dítětem, a aby byl voděn na šňůře ministerské zvůle; ústavu, jež těm, kdo platí, také dovoluje, aby se tázali, jak se užije toho, co ze svého v potu tváře dobytého majetku zaplatili... ústavu, při níž státní hospodářství přestane býti eleusinským mysteriem...« — Brožura tato, psaná sic mužně, trpí nejednotností obsahu. Kromě větší politické části má část sentimentálně-erotickou a málocennou část literární s aforismy a kritikami. Působí dojmem roztříštěnosti. Proto se nemohla vůbec měřiti s brožurou barona Andriana Österreich und dessen Zukunft, psanou skoro současně.

Tato nejznamenitější předbřeznová brožura byla i časově z prvních. Napsána byla kolem r. 1840, koncem r. 1841 byla již vytištěna, ale požár tiskárny 5. května r. 1842 oddálil její vydání až do konce r. 1842. Vydání to bylo hned rozebráno: co mohla, skoupila prý pražská policie.[180]) Za několik měsíců vyšlo vydání třetí. Policie prý oznámila knihkupectvím, že je bude pokutovati 800 tolary, budou-li brožuru prodávati.[181]) Na všechna gubernia v Rakousku byly dvakráte rozeslány oběžníky, aby se přísně zakročovalo proti jejímu rozšiřování. V Allgemeine Zeitung bylo uveřejněno oficiosní vyvrácení jejího obsahu a brzy nato byla vydána proti Andrianovi polemická brožura Dr. S.(porschilla) Österreich und das constitutionelle Prinzip. Ale vše to jen probudilo zájem o Andrianovu brožuru, která byla tím usilovněji šířena a čtena.

Úvahy počínají obrazem situace císařství: »Jsme v předvečer velikých událostí... Všeobecný, ač pokojný převrat idejí jsme již prožili; jako neodvratný důsledek připravuje se proměna našeho života veřejného, ba snad i soukromého.« Jak jest císařství připraveno na tuto krisi? — táže se autor dále a brožurou chce na tu otázku odpověděti. V takové době,

---

[180]) Vypravuje to Beidtel a dle něho Bibl. Beidtel to má patrně jen z tehdejšího obecného přesvědčení. Ale proti tomu se nakladatelství Hoffmann und Campe obrátilo v poznámce brožury »Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesselschaftlichen Zustände« na str. 173 popírajíc to.

[181]) Bibl, c. d. 39.

žádající obětí od obyvatelstva — praví — jest potřebí, aby obyvatelstvo mělo velkou víru, ideu. Francouzský národ se dovedl ubrániti celé Evropě před půl stoletím! Té velké víry ve stát v Rakousku však není. »Rakousko« jest imaginární pojem, neznačí jednotného národa, jednotné země, jest to konvenční jméno pro soubor národů, ostře od sebe se lišících. Jsou tu Němci, Slované, Maďaři atd., ale není tu Rakušanů, není rakouského národního vědomí, není rakouské národnosti. Vinna jest vláda, neboť ona jí nedovedla stvořiti, nedovedla vštípiti obyvatelstvu mocného, povznášejícího vědomí vlastní síly — ano, přivede to snad tak daleko, že mezi rakouskými národy vytvoří jediné pojítko nenávisti a odporu k vládě. Nebylo tomu tak vždy. R. 1809 bylo tu již jakési společné státní vědomí, národové měli společný cíl. Ale od té doby je vláda sama ničila, sama je přivedla v rozklad. Místo říšského vědomí nyní u všech národů roste a sílí zvláštní vědomí národní. Tak to nemůže zůstati, vláda musí položiti mez rozkladu státního vědomí. Sama však na to nestačí, musí se opříti o obyvatelstvo, získati jeho důvěru. Největší oporou by jí mohla býti šlechta. Boj proti šlechtě jako stavu jest nesprávný, neboť myšlenka o rovnosti lidí jest chimera; základ šlechtictví jest dobrý a jde jen o to, nedopustiti, aby poklesl, aby se stav šlechtický zvrhl. Šlechta má míti poslání v národě a ve státu, má býti jádrem inteligence, třídou všech vynikajících členů národní společnosti, a proto musí býti učiněna přístupnou každému občanu, který vynikne; každý zasloužilý plebej má míti možnost býti povýšen a přijat mezi šlechtu rodovou.[182]) Nynější rakouská šlechta jest v úpadku nejen vlastní vinou, že se oddělila od lidu i od nové úřednické šlechty a že přestala býti jádrem inteligence národů, nýbrž i vinou vlády. Vláda zničila politický význam šlechty, který byl do

[182]) Tuto nezcela jasnou myšlenku doplňuje určitěji v druhém díle brožury, vydaném až r. 1847: rodová šlechta má býti reorganisována po anglickém způsobu a má býti závislá na jistém pozemkovém vlastnictví, tak aby vždy jen majorátní syn byl nositelem rodového jména a šlechtictví; ostatní sourozenci byli by pouhými občany nebo nanejvýše prostými šlechtici. Teprve kdyby nabyli pozemkového majetku a tím osvědčili schopnosti, mohli by dostati rodovou hodnost.

počátku 17. století slavný a ještě v 18. století čestný. Kdysi měli stavové rozhodující slovo ve všem, co se týkalo země, a proto byli císaři oddáni a hrdinně věrni ve všech krisích. Tenkráte spravovali země »dle svaté, jednoduché zásady samosprávy«. Ta práva jim byla odňata ve prospěch absolutistické, nešťastně centralisující byrokracie, v níž se šlechta nemůže ani náležitě uplatniti. Dnešní stavovské sněmy jsou bez moci a bez vážnosti. Kdyby rakouská byrokracie alespoň byla »vlastní aristokracií inteligence a notabilit!« Ona však jest špatná, protože nevzdělaná. Rakouské školy, jejichž hlavním účelem mělo býti vychovávání úřednictva, jsou — kromě nejnižších — naprosto zanedbány a nemohou poskytnouti dobrého vzdělání, nedají podnětů, nevštípí nadšení, umožní pouze »nadříti předepsanou látku«. Neschopnost byrokracie jest všude zjevná, ve všech oborech správy způsobila ubohý stav, ale nejzhoubnější se ukázala ve finanční správě. Dlouhá doba míru po napoleonských válkách příznivě působila na rozvoj financí jednotlivých cizích států a na zvýšení blahobytu obyvatelstva, jen v habsburském císařství zhoršily se jak finanční stav, tak blahobyt obyvatelstva. Vláda nedovedla dosíci rovnováhy v rozpočtu ani velikými obětmi, kterých si vyžádal bankrot z r. 1811. Rok od roku rozmnožovala státní dluh, takže se za 25 let od vídeňského kongresu zdvojnásobil, ačkoliv byly zavedeny nové obtížné daně. Zatím ostatní velmoci kromě Francie, jež musila zaplatiti 3 miliardy náhrad, svoje dluhy značně snížily.[183]) Rakouská byrokracie podobá se obrovskému složitému stroji (čítá 140.000 hlav!), ale působí jako mor. Nemá ani ducha, ani cíle, jen dusí energii obyvatelstva. Nemůže býti tmelem říše, nenahradí říšského vědomí a nemůže je vypěstovati v národech. V ní jest největší nebezpečí pro říši, v její »papírové vládě«, v její neblahé vášni zasahati do všeho (»Zuvielregierenwollen«). Způsobila bolestnou, ano zoufalou nespokojenost obyvatelstva, které se cítí pokořováno její nevzdělaností, obmezeností a neschopno-

---

[183]) Tato znamenitá kapitola Andrianovy brožury byla založena na bohatém materiálu, který si autor opatřil jako úředník přidělený spojené dvorské kanceláři. Beerovo dílo Die Finanzen Österreichs im XIX. Jahrhundert její vývody potvrdilo.

stí říditi stát. Učinila z Rakouska »Čínu Evropy«.[184]) Co tedy může říši zachrániti? Jen veliké reformy, které učiní konec byrokratické všemoci a které národům vrátí víru ve stát, které je sjednotí k úsilí o velké společné cíle. Musí se počíti reformou stavovských sněmů. Městskému a selskému stavu musí se dostati zastoupení na sněmu asi v tom měřítku, jaké mají stavy ostatní. Sněmům se musí svěřiti úkol vypracovati svobodné obecní zřízení, jako jest v Lombardsku-Benátsku. Státu by zůstal pouze dohled na obecní správu. Zemské sněmy musí míti právo voliti zemské úřadníky, povolovati zemské daně a rozdělovati všeobecné říšské daně, povolované »říšskými stavy«, volati provinilé státní a obecní úředníky k odpovědnosti před veřejné soudy a rozhodovati ve sporech obcí. Representativním orgánem rakouské národnosti byli by »říšští stavové« ve Vídni, obesílaní rovnoprávně zemskými sněmy dle stavů. Vedle toho byli by členy jejich šéfové ministerstev a z každé provincie několik úředníků vládou jmenovaných. Do pravomoci říšských stavů by patřilo povolovati státní rozpočet, rozdíleti příjmy a vydání na provincie, raditi se o vládních předlohách zákonů a dozírati nad státním dluhem. Jiné nutné reformy byly by: odstraniti gremiální řízení v úřadech, zavésti nesesaditelnost soudců a veřejnost soudního jednání, zrušiti censuru, dáti svobodu tisku a vzíti církvi moc, kterou má nad veřejným životem od protireformace. Poddanství nemusí býti odstraněno nuceně, stačí, když se poddaným ulehčí možnost vykoupiti se. Školství musí býti naprosto zreformováno, aby se vyrovnalo školství v cizině. —

To jest obsah prvního dílu Andrianovy brožury.

Druhý díl vyšel r. 1847 právě před revolucí a zatím se poměry změnily. Hnutí nespokojenosti s policejním, absolutistickým systémem zachvátilo i stavovské sněmy, které se pustily v boj s vládou za uznání svých ústavních práv a za dobytí nových. Zápas byl s velikým zájmem sledován vzdělanými vrstvami obyvatelstva a posiloval jejich odpor k vlá-

---

[184]) Slova »Čína Evropy« o Rakousku jsou z Börneových Schüchterne Betrachtungen über Österreich und Preussen z r. 1818. Srv. Stern, c. d. I, 582.

dě i jejich odhodlanost k tajnému boji proti ní. Reformní požadavky, Andrianem ještě mírně pronášené, byly již hlásány směle, přesvědčení o neodvratnosti katastrofy, nebudou-li provedeny velké reformy, zevšeobecnělo. Revoluční nálada zmohutněla. To se jevilo i v druhém dílu Andrianovy brožury: Andrian ukazoval, že se již blíží rozhodnutí, že přesvědčení o neudržitelnosti dosavadních poměrů proniklo již všechny vrstvy. »Stojíme nyní tam,« — psal — »kde byla Francie r. 1788... V nejbližší době se rozhodne, zdali můžeme očekávati reorganisaci pokojnou cestou, či zdali se staneme výstražným příkladem těm, kdo myslí, že slabý člověk může zdržeti valící se kolo světového vývoje. Stavové různých provincií nemají prý čekati na vládní předlohy, mají se dohodnouti, sami se chopiti iniciativy a sami předložiti návrhy veřejnosti.

Druhý díl jen určitěji formuloval myšlenky dílu prvního a doplnil je stručným rozborem rakouské politiky vůči Německu a vůči Balkánu. Rakousko samo prý nemůže asi provésti německé jednoty. Nemá tedy brániti druhé moci, která má k tomu všechny podmínky. Na Balkánském poloostrově hájilo prý nesmyslně zásady legitimity, podporovalo a umělé udržovalo neschopnou tureckou říši proti čilým křesťanským národům a tím je hnalo do náručí Ruska. Ztratilo vše, co tam minulého století získalo, ačkoliv Balkánský poloostrov jest hlavní oblastí našich skutečných zahraničních zájmů.

Viktor svob. pán Andrian, člen tyrolských stavů, měl obsáhlé státovědecké vzdělání a znal cizinu. Byl pronikavý pozorovatel s vřelým smyslem pro velké otázky veřejného života. Jsa idealista i upřímný vlastenec, těžce nesl ubohost poměrů v Rakousku, kterou poznal jako vicesekretář spojené dvorské kanceláře. Ač byl spíše konservativec než liberál, viděl, že v Rakousku musí býti uvolněn politický život. Nenapadlo ho však měniti státní pořádek dle hesel velké revoluce, nevěřil v zásadu svrchovanosti lidu ani v učení o rovnosti lidí, přál si, aby šlechta i v budoucnosti podržela přední postavení v obyvatelstvu i ve státní správě. Nebyl ani pro lidové parlamenty, ani pro representativní ústavu, spokojoval se částečnou reformou stavovských sněmů a vyvrcholením

jich v jakémsi sboru jejich delegátů. Chtěl odstraniti centralistický a byrokratický absolutism. Bohužel jeho návrhy nebyly propracovány, jsou to jen náměty. Nevíme, jak si myslil reformu správy, která přece jedině mohla odstraniti byrokratický absolutism. Jaké měly býti stupnice úřadů a jak měly býti úřady organisovány? Na to Andrian neodpověděl, a to jest nejcitelnější mezera jeho výborné brožury. Avšak přes to byla jeho zásluha neobyčejná, neboť byl jediným úředníkem ústřední správy, který si dodal odvahy publicisticky vystoupiti s požadavkem velké reformy a vysvětlil neudržitelnost poměrů tak jasně a odborně, že nebylo možno proti němu s úspěchem polemisovati. Byl ovšem značně dotčen doktrinářstvím předbřeznového liberalismu. Vznik šlechty po stránce sociologické vykládal čistě racionalisticky z představy ušlechtilosti. To jest výklad jednostranný. Lev Thun o desítiletí později vykládal vznik šlechty mnohem správněji nejen z představy ušlechtilosti, nýbrž i z citu rodinného, z přirozené a oprávněné prý snahy, aby výhody vynikajícího postavení, kterého si někdo dobyl, byly trvale zachovány jeho rodu.[55]) Zastával horlivě požadavku svobodného obecního zřízení a jako snad všichni předbřeznoví liberálové očekával od něho mnohem více, než mohlo splniti, myslil si jeho veřejnou funkci příliš ideálně. Přeceňoval dobré stránky stavovské samosprávy na počátku novověku — přeceňoval dobré stránky samosprávy vůbec — neboť stavovská samospráva na začátku novověku měla také stinné stránky; většinou byla překážkou pokroku a reforem. Absolutní panovnická moc na pevnině musila vytvořiti základ silných moderních států proti ní. Andrian také neměl úplně pravdy, tvrdil-li, že Metternichovský absolutism skoro znemožnil, aby se šlechta uplatnila. Šlechta nebyla odsouzena k naprosté bezmocnosti v úřadech. Nejvyšší purkrabí pražský hr. Chotek vykonal pro zemi velmi mnoho, byl z nejznamenitějších správců, které naše země měla. Šlechta nebyla z úřadů vytlačena. Dr. Sporschill ve své oficiosní polemice proti Andria-

---

55) V brožuře Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám z r. 1849.

novi dokazoval, že v generalitě, generálním štábu, v čele nejvyšších úřadů a mezi ministry nebyl ani jediný příslušník nižších stavů.[186])

Andrianova brožura stala se jakousi politickou učebnicí předbřeznové inteligence. Bylo v ní se značnou dokonalostí vyjádřeno, co po desítiletí cítila, ale čeho si netroufala pověděti nahlas. Pozdější brožury šly v jejích stopách, i když většina z nich byla demokratická a radikální. Snad by se nalezlo jen málo brožur, které k ní nemají vztahu buď přímého, nebo nepřímého. Ale mnohé mají k ní vztah velmi těsný. Lze říci, že Andrianova brožura dala literatuře brožurové podněty a ideje, na nichž do revoluce únorové buď již nic vážného nezměnila — jako zrušení censury a zavedení svobody tisku, práva shromažďovacího a spolkového, zrušení řízení gremiálního, reformu školství a všechny požadavky hospodářské — nebo které jen zmodernisovala, jako osvobození lidu selského, »konstituci«. V jediném směru literatura brožurová pokročila daleko před Andriana: v řešení otázky národnostní a jazykové. Stalo se to zásluhou českých autorů. Na tomto poli byl politický program předbřeznový nejdokonalejší, neboť se nejvíce vybavil z romantismu a přiblížil střízlivému nazírání, ohledu na skutečnost i jasnému poznání hlavních cílů. Ještě větší vliv měla na stavovské sněmovní hnutí v Dolních Rakousích[187]) a v Čechách. Dala mu program, na němž ono nic podstatného nezměnilo a jehož o nic důležitého nerozšířilo.

Skoro současně s Andrianovou brožurou »Österreich und dessen Zukunft« vyšla anonymní brožura Pia desideria eines österreichischen Schriftstellers z roku 1842. Její autor, vídeňský dramatik Eduard von Bauernfeld, zamýšlel podati vynikajícímu státníku rakouskému[188]) promemoria, podepsané spisovateli a nakladateli. Ne-

---

186) Upadl zase do opáčné krajnosti tvrdě, že v nynějších úřadech není ani jediný »Emporkömmling«, ač Kübeck byl tehdy již presidentem dvorní komory, tedy ministrem.

187) Bibl, c. d. 40.

188) Srv.: Bauernfeld, Aus Alt- und Neu-Wien, str. 210. Zdá se, že oním státníkem myslil hr. Kolovrata, s nímž byl v dobrých stycích a s nímž později mnoho jednal o censurních záležitostech.

došlo k tomu a Bauernfeld poslal rukopis A. Rugemu pro Hallesche Jahrbücher. Ruge zaslal rukopis, pro Jahrbücher příliš rozsáhlý, lipskému nakladateli O. Wigandovi, jenž jej vydal jako brožuru. Brožura ta, s počátku povídavá, líčila vývoj censurních poměrů v Rakousku na základě censurních nařízení a vrcholila v mírném požadavku uvolnění. Její cena byla a jest dodnes v přehledném soupisu censurních nařízení. Vzbudila jistý zájem. Ve Vídni vědělo se, že autorem jest Bauernfeld, ale policie dělala, jako by toho nevěděla. Anonymní brožura Österreich im Jahre 1843 z r. 1843 byla připisována Schuselkovi.[189]) Policie s ním zavedla vyšetřování, když se r. 1844 na čas vrátil do Rakouska. Schuselka svoje autorství popřel. Obsah i sloh však svědčí spíše pro ně. Brožura byla psána proti Andrianovi se stanoviska radikálního demokratismu, založeného na víře ve svrchovanost lidu. Šlechta, naříkající, že jest v Rakousku odstrkována, má prý ve skutečnosti přednost ve všech úřadech i v armádě. Církev, jež má obrovské příjmy, rozhoduje ve státu. Konservativní princip dusí život všeho obyvatelstva. Rakousko jest země mlčení, zde se nesmí hlasitě mluviti o předmětech důležitých pro veřejné blaho. Ale právě proto jest nejlepším trhem německých knihkupců pro svobodomyslné knihy. Brožura pak kritisuje finanční, obchodní a balkánskou politiku říše. Velmi často nadsazuje.

Patheticky liberální a demokratické, mlžné a v krajnostech se pohybující brožury Schuselkovy[190]) byly věnovány skoro jen a jen otázkám národním a náboženské. Ve všeobecných požadavcích, týkajících se censury a tiskových poměrů, politických práv občanů, reformy školství a správy, hospodářských zřízení a pod. nepřinesly významných doplnění nebo změn Andrianova programu. Přejaly jej jako většina

[189]) Činí tak i Fournier v Dahlmann-Waitzově Quellenkunde a myslím, že právem.

[190]) Deutsche Worte eines Österreichers z r. 1843. Die orientalische, d. i. russische Frage z r. 1843. Ist Österreich deutsch? z r. 1843, Österreich und Ungarn z r. 1843. Der Jesuitenkrieg gegen Österreich und Deutschland z r. 1845, Die neue Kirche und die alte Politik z r. 1845. Deutche Volkspolitik z r. 1846, Österreichs Vor- und Rück-schritte z r. 1846. Deutschland Polen und Russland z r. 1846.

liberálních brožur. Ostatních bodů Andrianova programu, od nichž by se byly musily odchýliti, jako poměru práv šlechty a lidu, ústavního zřízení, se nedotkly. Za to propagovaly Rongeův svobodomyslný německý katolicism, k němuž Schuselka přestoupil. Brožura Briefe aus Wien von einem Eingeborenen z r. 1844 od neznámého liberálního autora, přísného moralisty, antisemity, který se sám představoval jako přívrženec revoluce a rozhodný demokrat, bojovala proti církvi, jíž rozuměla hlavně Jesuity, a proti šlechtě jako privilegovanému stavu. Uznávala však, že někteří šlechtici, nemohouce snésti odsouzení k politické nečinnosti, postavili se v čelo kulturních snah svých národů a získali si veliké zásluhy o zřízení vlasteneckých osvětových ústavů. Zvláště Uhry a Čechy byly prý šťastny po této stránce. Přes svůj radikální demokratismus a přiznaný sklon k revolučnosti autor psal rozvážně. Jeho ústavní názory byly vlastně umírněné a nerevoluční, dbaly toho, aby převrat nebyl náhlý. Autor měl i zálibu pro vědu a rozuměl dějepisectví. Nastínil přehled dějepisectví v Rakousku a v čele jmenoval Palackého, Šafaříka a Hammer-Purgstalla.[191]) Palacký i Šafařík mají prý sice jen provinciální zřetele, »nicméně jest nutno uznati, že v jejich dílech mluví rodící se nový svět prorockými jazyky«. Autor zná i filosofii, mluví s obdivem o Heglovi a o francouzských socialistech. Pak líčí vady školství středního i vysokého způsobem tehdy obvyklým, vypravuje suše o vídeňských spolcích a o německé literatuře v Rakousku. Konečně se obrací k otázce národnostní a ústavní. Brožura Vier Fragen eines Österreichers z roku 1844, jež měla býti poslední v řadě nám neznámých brožur neznámého autora, dobře charakterisovala ducha i formu předbřeznových brožur i bagatelisujících úředních projevů o nich. Byla psana s diplomatickou zdvořilostí a tak opatrně, že čtenář dlouho nemůže uhodnouti národnost autorovu. Ze čtyř otázek, jež si položila a na něž odpověděla, dvě se týkaly všeobecného politického programu: »Musí se Rakousko báti politického pokroku?« a

[191]) O Palackém a Šafaříkovi praví podezřívavě, že jejich díla mají všeobecně slovanskou základní ideu, která není uvedena v soulad se zásadou rakouské říše. Mají zadní cíle, o nichž prý ovšem nemluví, ale které rozhodně nejsou ani německé ani rakouské.

K jakým nadějím opravňuje život a snažení Rakušanů?«. Odpovědi prosté i optimistické a rozhodně liberální vyzněly: Rakousko se musí vzdáti konservativního principu. Nebylo v nich nic význammého. Brožuru Sibyllinische Bücher aus Österreich z r. 1848 vydal polní podmaršálek Karl Möring, přítel Korandův a dopisovatel jeho Grenzboten. Vydání exaltované brožury, věnované arcivévodkyni Žofii, jako matce budoucího císaře, umožnili Dobblhoff a Schuselka. V drobných, celkem nejasných a zmatených kapitolkách byly tam líčeny vady Metternichova systému. Autor litoval kancléře, že, jsa nad hrobem, slyší hymny jen od Zedlitze, Sporschilla a Grosz-Hoffingra. Nejlepší formou státní jest prý republika, ale v Rakousku jsou nemožna demokratická zařízení, hodí se jen do Ameriky. Rakušané jsou nespokojeni, nechtějí Metternichovy byrokracie, chtějí lidového absolutistického císaře jako byl Josef II. Školství jest velmi špatné, musí býti zlepšeno ve všech stupních. Šlechta — již autor nenáviděl — by měla sama zrušiti poddanství a pečovati o osvětu venkovského lidu. Finance jsou zlé, jest nutno zjednati rozhodnou nápravu, nejlépe daní z jmění. Celý druhý díl brožury byl věnován armádě a loďstvu. Ani brožura Vier Fragen eines Österreichers, ani brožura Sibyllinische Bücher aus Österreich nezaujaly žádného stanoviska k Andrianovi.

Ostatní brožury německých autorů polemisovaly s Andrianem i ve všeobecných otázkách. Brožury Wien und die Wiener z r. 1844 a Österreichs innere Politik z r. 1847 napsal Mathias Koch. Wurzbachův biografický lexikon o něm vypravuje, že byl stálým přispěvatelem augšpurské Allgemeine Zeitung, že za revoluce r. 1848 ve Vídni hájil černožluté barvy proti demokratům a že platil za reakcionáře. Živil se »spisovatelstvím«, vydával knihy všech oborů, jednoduché, bezcenné kompilace. Obě brožury byly psány duchem předbřeznového byrokratického absolutismu.[192]) Zdá se však, že nebyly objednány rakouskou

---

[192]) J. Chovanetz ve své brožuře »Österreich und seine Gegner«, s vládou velmi sympatisující, chválí brožuru Wien und die Wiener.

vládou a že byly míněny upřímně.[193]) Předbřeznovému liberalismu neuškodily a Andriana nepřemohly. Jejich kožený sloh a hrubý tón vyžadovaly od čtenáře obětí. Brožura Wien und die Wiener snažila se dokázati, že rakouská censura jest vlastně svobodomyslná a že mezi německou veřejností a rakouskou vládou jest pouhé nedorozumění. Chtěla je odstraniti. Proti Andrianovi polemisovala zejména v otázce postavení šlechty v Rakousku. Šlechta má prý v rukách většinu úřadů, rozhodně všechny úřady vysoké, a přece není hlavní oporou trůnu a nikdy jí nebude, neboť vždy bude sledovati svoje cíle stavovské. Druhá brožura Österreichs innere Politik, psaná ještě nezáživněji nežli brožura Wien und die Wiener, propagovala byrokratický centralism, dokončení tereziánských a josefinských reforem. O kněžstvu mluvila nepřátelsky, vyčítala mu snahu zmocniti se státu. V ještě špatnější světlo stavělo šlechtu. Její oposice ve stavovských sněmech jest prý nejhorší projev stavovského sobectví. Andrian prý »neohrabaně a hloupě vypleskl, čeho si aristokratická strana až do té doby tajně přála a co se jí nepodařilo, co chtěla vymoci přímým povstáním...« Österreich und dessen Zukunft patří prý »do kategorie oněch drzých opovědních listů, které posílali vzdorní vasalové a posměšně nadávající loupežní rytíři feudálních dob svým panovníkům«. Andrianův návrh reformy stavovských sněmů vedl by prý jen k posílení stavovské moci a konečně k rozpadnutí císařství. »Jako jsem proti nehybnosti,« psal autor, »tak jsem proti pokroku do nekonečna a bezedna a proti změnám ústavy, které by porušily platné základní státní zákony.« Autor jest též proti přílišnému podporování středních vrstev, »které jsou nyní vlastně nositeli a šiřiteli vzdělání.« Má prý jim býti přitažena uzda. Selský stav by měl býti podporován, protože jest pro stát nejdůležitější; energicky by mělo býti provedeno jeho vyvazení z poddanství. Průmysl však jest spojen s velikým nebezpečenstvím za nezaměstnanosti. Vídeň by se měla uměle odlidňovati, její chudé obyvatelstvo by se mělo kolonisovati

---

193) Soudím tak z jeho nepřátelství ke kněžstvu v brožuře Österreichs innere Politik; takového tonu by se oficiální vládní brožura nebyla směla odvážiti.

na Moravském poli a v Uhrách, což by bylo i v německém zájmu. Rakouské censury však ani tento autor, jehož poslední myšlenky se nápadně shodují s myšlenkami císaře Františka, nechválí, žádá přece, aby byla uvolněna.

Neznámý autor brožury Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesellschaftlicher Zustände z r. 1846 byl patrně státní úředník. Měl »jinou tendenci« než Andrian, chtěl »pouze vytknouti stinné stránky v jednotlivých odděleních správy a ve společenských poměrech rakouských«. Jeho brožura, jež měla opraviti Andrianova tvrzení, vyzněla v bezvýznamné glosy k nim, v boj proti převaze šlechty v úřadech a státních hodnostech. Ukazovala, že šlechta má všude přednost a dosahuje poměrně velmi rychle vysokých placených hodností tím, že slouží delší čas bezplatně, při čemž rychle postupuje přeskakujíc úředníky občanského původu. Brožura odsuzovala i rostoucí vliv církve na stát a hájila josefinských názorů na církev. Censuru pokládala za nutnou, úplné zrušení její za neštěstí pro stát, ale připouštěla potřebu jakéhosi uvolnění tisku. Nejlepší kapitola byla věnována vadám školství.

R. 1847 vyšla poslední protiandrianovská brožura Die Geldangelegenheiten Österreichs pod pseudonymem Albrechta Tebeldi, pozdějšího universitního profesora Karla Beidtla. Polemisovala sic s Andrianem, obracela se proti šlechtě a proti stavovským ústavám,[194]) bojovala pro zdemokratisování státu i společnosti, ale ve skutečnosti byla jen doplňkem jeho kapitoly o finančních poměrech císařství. Hlavní obsah byl věnován vývoji rakouských financí od nastoupení Karla VI. Líčila jej obšírněji než Andrian, mohlať již užíti známé příručky Dr. J. Springra »Statistik des Österreichischen Kaiserstaates« z r. 1840; přes to však její propagační účinnost byla značně seslabena spisovatelskou neobratností a rozvláčností. Nepověděla mnoho nového ani pro první polovinu 19. století, neboť Andrian byl dobře zpraven.

---

[194]) Vypočítávala dle zemí, na kolik občanských osob připadala jedna osoba šlechtická. Ale čísla její se někdy značně liší od čísel, která uvádí J. M. Lichtenstern v příručce »Grundlinien einer Statistik des österreichischen Kaiserthums« z r. 1817, 57.

Největší vzrušení způsobila ve vládních kruzích. President dvorní komory baron Kübeck byl prý tak pohoršen odkrytím slabin odvětví správy jemu podřízeného, že inspiroval dvorního radu Hocka k sepsání a vydání polemické knížky Antitebeldi.[195]) Úkol Hockův byl obtížný, nemohl dokázati, že finanční stav říše jest dobrý, a jeho polemika nevzbudila ohlasu.

Anonymní brožura Soziale und politische Zustände Österreichs mit besonderer Beziehung auf den Pauperismus z r. 1847, stejně protičeská jako protivládní, nepřinesla pozoruhodnější myšlenky; její hlediska nebyla vážná. Brožura Rubeova Teutschland und die Donaumündungen. Ein Beitrag zur Beleuchtung der äuszeren Verhältnisse des Vaterlandes und der evropäischen Civilisation von einem Offizier z r. 1844 věnovala se jen zahraniční politice císařství v německé a orientální otázce.

V brožurách německých poandrianovských autorů nevládních projevilo se tedy při všeobecných požadavcích dvojí liberálně-demokratické stanovisko: ústavní a josefinsky absolutistické. První v brožurách Österreich im Jahre 1843, Briefe aus Wien, Die Geldangelegenheiten Österreichs, Vier Fragen eines Österreichers a v brožurách Schuselkových; druhé v brožurách Kochových, v brožuře Sibyllinische Bücher aus Österreich a poněkud mírněji v brožuře Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesellschaftlicher Zustände. Josefinská byrokratická tradice byla u nás tedy ještě silná.[196])

Mezi brožurami německých autorů zvláštní místo má výborná brožura Österreich und Russland z r. 1844. O jejím autoru lze říci jen to, že byl liberál, který velmi chválil Andrianovu brožuru, že byl antisemita, že měl značný rozhled a že psal velmi obratně. Jeho brožura si téměř nevšímala všeobecných předbřeznových požadavků, žádala pouze svobodu tisku a jen mimochodem se vyslovila proti

---

[195]) Dle vypravování Ignace Beidtla, otce Tebeldiho v c. d.
[196]) Ještě více to vysvitne v kapitole o ústavní a státoprávní otázce.

říšské ústavě v Rakousku vzhledem k jeho národnímu složení. Její cíl byl odlehlejší, ale tím pozoruhodnější. V době skoro všeobecného zášti proti absolutistickému Rusku odvážila se dle osobní zkušenosti autorovy srovnávati poměry obou císařství a upozorniti na přednosti Ruska v některých oborech správy a v některých zjevech veřejného života. Ruská šlechta má prý kořen v národě, kdežto rakouská má kořen jen v zastaralých zřízeních a jest mimo národy. Její výchova jest zanedbávána, mateřská řeč se u ní podceňuje. Ruské střední i vysoké školy jsou lepší než rakouské. »Ačkoliv jest mně jako Rakušanu krušno,« praví, »musím-li v některých ohledech dáti přednost státu, který ještě před nedávnem sotva byl pokládán za evropský a který ještě dnes po stránce kulturní jest tak daleko za Evropou, přece musím přiznati pravdu a ujistiti, že ruské university celkem i jednotlivostmi ukazují mnohem větší vědeckou čilost, že tamní profesoři v mnohých oborech jsou lepší než rakouští, že mají skutečnou lásku k svým předmětům a že se snaží tutéž lásku vzbuditi ve svých žácích. Styk mezi profesory a žáky v Rusku jest větší a upřímnější. I střední školy v Rusku jsou lepší než v Rakousku; lze se o tom přesvědčiti srovnáním ruské chrestomathie s rakouskou »Sammlung deutscher Beispiele«. Na ruských středních školách se mnohem více studují moderní řeči než na rakouských. Dozor nad školami v Rusku má církev, v Rakousku stát, v Rusku náboženství nikdy nevystoupilo jako překážka civilisace. V Rusku i v Rakousku bují podplácení, a přece ruské soudnictví jest dobré, snad lepší než rakouské. Ale největší rozdíl mezi oběma říšemi jest v tom, že se v Rusku výkvět celého národa účastní hnutí, jehož cílem jest odstraniti vady byrokratismu a povznésti domácí kulturu, kdežto v Rakousku jest stále ještě skoro mrtvý klid.«

Brožury autorů českých.

Z brožur autorů českých pouze menší část se obírala také všeobecnými předbřeznovými požadavky politickými; ostatní byly věnovány nejžhavějším otázkám českého národa, jazykové a národnostní i ústavní. Než i ty brožury, které se do-

tkly také všeobecných předbřeznových ideálů politických, učinily tak většinou jen mimochodem, ba zdá se, jako by autorům většiny jich ani nepřipadla myšlenka, že by ty ideály byly tak důležité a jejich splnění tak blahodárné, jak soudili autoři němečtí; zdá se, jako by se o nich zmiňovali hlavně jen proto, že byly módní. Snad pouze v jediné brožuře Österreich und das constitutionelle Prinzip dočteme se o nutnosti odstraniti gremiální řízení v úřadech, uzákoniti zásadu o nesesaditelnosti soudců a zveřejniti soudní jednání, a jen v brožuře Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit nalezneme duchaplné líčení nedostatků rakouského vyššího školství. Ani v jediné brožuře českých autorů nenalezneme přímého návrhu, aby byla odstraněna všechna privilegia šlechty; jen menší část jich bojuje proti »papírové vládě«, proti všemoci byrokracie, proti vlivu církve na stát, proti Jesuitům a proti tajné policii. Ještě méně se brožury českých autorů staraly o politiku zahraniční. Sledovaly jen otázku německou a slovanskou, zvláště otázku panslavismu. Jejich pozornost nepoutala mnoho kritika finančního stavu říše, celního tarifu a politiky obchodní. Ještě nejčastěji bojovaly proti censuře.

Zato již otázka ústavní a státoprávní rozezvučela plnou strunu v srdcích několika českých autorů brožur. Pro ni byli připraveni procesem národního probuzení, v jehož romantismu historická složka nejvíce uchvacovala srdce. Všichni čeští autoři však nejžhavěji cítili a žili otázku národnostní a jazykovou. To byl vlastní okruh jejich veřejné činnosti po několik desítiletí, tam měli půdu již částečně zpracovanou.[197]) Pro rozhodující zápas o příznivé rozřešení, jejž očekávali, měli již zkušenosti. Pokládali za svůj hlavní úkol přesvědčivě odůvodniti životní požadavek, aby se českému jazyku dostalo rovného práva ve středním školství, na universitě a pak v úřadech i ve veřejném životě. Většina brožur českých autorů má zvláštní ráz, odlišný od obvyklého rázu brožur autorů ně-

---

[197]) Jest jistě charakteristické, že Rieger v listech faráři Huškovi z června a července r. 1843 psal o Andrianově brožuře spíše jen jako o sensaci, nevšímaje si vůbec jejího boje za ústavnost, ale za to tím horlivěji psal o brožurách, které řešily otázku národní.

meckých. Jest v nich cosi vášnivého, září z nich vědomí vyšší povinnosti, propagační nadšení, jistý fanatismus lidí věřících novou víru. Jsou ku podivu vynalézavé v sestavování a vymýšlení důvodů pro věc svého zápasu. Některé podnes působí svérázným, silným dojmem, i obě brožury hr. Lva Thuna, pak »Schattenrisse aus Österreich«, »Slovo v čas o vlastenectví« i »Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen«.

První ze šesti brožur českých autorů, které vyšly před brožurou Österreich und dessen Zukunft, Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen z r. 1834 rozvinula již větší část předbřeznového oposičního programu. Její neznámý demokratický a liberální spisovatel zajímavě nakreslil ubohost policejního systému i censury, provedl kritiku středního a vysokého školství a bystrým postřehem ukázal, jak jest český lid liberální a nezávislý na tlaku církve proti lidu jiných zemí. Ač byl demokrat, nevystupoval proti šlechtě příkře, naopak chválil její oposiční stanovisko vůči Metternichovi i její ochotu neklásti překážek osvobození selského stavu. Dle jeho přesvědčení vláda sama proti dobré vůli vrchnosti nechtěla dopustiti rychlého vyvazení, bojíc se rozvoje selského stavu a nechtíc, aby jeho blahobyt překročil určitou mez. Těžiště i zajímavost brožury byla však v historickém státoprávním vědomí autorově. Byl to první publicistický projev toho druhu. Druhá brožura Österreichische Zustände z r. 1838 od neznámého radikálně demokratického spisovatele ironisovala vládu a šlechtu, které nenáviděla, ve formě listů z cest. Demokratism autorův šel tak daleko, že ho strhl k chvále největšího absolutisty mezi Habsburky, Josefa II., pro jeho demokratické reformy. Jinak ovšem autor absolutism odsuzoval a Spielberg líčil za jeho symbol. Byl vlastenec. — I třetí brožura Österreich. Städte, Länder, Personen und Zustände z roku 1842[198]) byla radikálně demokratická. V přední části se autor obmezil na fingovaný cestopis bez politických úvah, ale potom přešel ke kritice školství, jež odsoudil stejným způsobem jako

---

[198]) Autor se maskoval za cizince podtitulní poznamkou »Seinen Freunden in Österreich widmet dies Buch der Verfasser.« Myslím, že to mohl býti některý český spisovatel.

současně vydaná Andrianova brožura. Byl upřímný Rakušan, a proto nenáviděl Metternicha, jenž prý je takovým nepřítelem Slovanů, že »jeho národní záští raději dopouští, aby jeho systém byl otřásán Maďarstvem, než aby postavil Maďarstvu hráz posílením slovanského živlu, že raději činí ústupky vzdorné šlechtě, než aby chránil Slováků«. Odsuzoval šlechtu vůbec tvrdě, pravě, že jí jde pouze o vlastní moc. — Znamenitá brožura hr. Lva Thuna Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung z r. 1842 neměla čistě politického účelu; jejím cílem bylo jen propagovati české literární snahy a zjednati jim porozumění ve vládních a vyšších vrstvách. — Obě brožury Schirndingovy Österreich im Jahre 1840 z r. 1840 a Revue österreichischer Zustände I. z r. 1842 se jen málo věnovaly všeobecnému programu. První byla vlastně výtahem z díla Dr. Johanna Springra »Statistik des österreichischen Kaiserstaates«, které právě tehdy vyšlo. Byla to nejslabší Schirndingova brožura, bez ducha a bez zajímavosti. Neměla ještě oposičního rázu, jen opatrně projevila nespokojenost s censurou. V druhé byly pouze dvě politické stati. První »Preuszen, Russland und Österreich« pokusila se o kritiku německé a orientální politiky Metternichovy, druhá »Graf Chotek und die Böhmen« líčila vznik stavovské oposice v Čechách, davši jí ústavně-historický relief.

Ze všech šesti předandrianovských brožur politicky nejcennější a nejzajímavější byla »Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen«. Neměla však ani formálních předností, ani věcné a vědecké hloubky brožury Andrianovy. Měla též příliš zemské a národní zbarvení, nedržela se jen všeobecných idejí, takže ani nemohla v Rakousku tak působiti, jako brožura Andrianova.

Z dvaceti dvou brožur českých autorů, vydaných po brožuře Österreich und dessen Zukunft, jen devět jednalo také o všeobecném předbřeznovém programu. Čtyři byly Schirndingovy: Österreich und seine Staatsmänner z r. 1843, Revue österreichischer Zustände II. z r. 1843, Böhmens Zukunft und Österreichs Politik z r. 1844 a Zwei Fragen aus Böhmen z r. 1845.

První dvě byly ještě dosti nesmělé; Metternicha, Kolovrata a finanční správu stíhaly ještě nepřímou ironií. Jen proti policejnímu režimu, censuře a nižší byrokracii odvážily se tónu ostřejšího. Obě byly slabé. Autor neměl ani samostatných myšlenek ani stylistické vyspělosti. Nejasnost myšlení, romantický pathos a mnohomluvnost charakterisují druhé dvě brožury jeho, psané již směleji i obratněji. Autor se vypracovával k vlastnímu stylu a místy dovedl již působiti na čtenáře suggestivně. Avšak i v těchto brožurách všeobecný program ustupuje do pozadí, jest jen naznačen. Spisovatele již úplně zaujalo úsilí probuzeného národa, k němuž se hrdě přihlásil a jehož životní problémy pokusil se řešiti s nadšením a neukázněnou fantasií. Brožura Österreich und das constitutionelle Prinzip z r. 1844 jest jakési české zpracování Andriana, české nejen slovem, nýbrž i duchem. Její neznámý autor přejal od Andriana všechny reformní požadavky beze změny, jen národnostní předělal dle českého hlediska, které již tehdy stavělo národnostní a jazykovou otázku nad ústavní v instinktivním cítění, že nacionalismus jest hlavní moderní dějinnou silou. R. 1844 vyšla brožura Memorabilien aus Österreichs Neuzeit. Její autor, leckdy mnohomluvný a ne vždy logický, byl asi lidový vlastenec český.[199]) O vládě psal umírněně a snažil se souditi o ní objektivně. Ale nemohl neuznati, že si vedla v mnohém chybně. Hrozně prý zanedbala školství. »Skutečně jest podivuhodno a téměř nepochopitelno,« psal, »že z rakouských škol tu a tam vyjde ještě geniální muž, vynikající talent, a nelze jinak, než viděti v tom zřejmou manifestaci božské milosti. Kdo zná stav našich vyšších ústavů vzdělávacích, nebude to pokládati ani za posměšek ani za nadsazování. Neboť na gymnasiích a na universitách — smíme-li tak nazývati rakouské akademie — činí se, jak se zdá, pilně a systematicky vše, co ochromuje perutě ducha, co otupuje obrazotvornost,

---

[199]) Autor brožury Österreich und Russland v kritické kapitole o brožurách soudil, že autorem byl český velkostatkář panského stavu. Pochybuji o správnosti jeho domněnky. Český velkostatkář-šlechtic by asi český program byl líčil více podle programu stavovské oposice na sněmu a sotva by byl psal tak šovinisticky proti Němcům. O tom bude ještě řeč níže v kapitole o národnostní a jazykové otázce.

co mění veselou chtivost po vědění u mládeže v lenost a omrzelost, naproti tomu opomíjí se vše, co pěstuje talent, co obrací živou duši ke kráse a ušlechtilosti a co neúnavnému pudu po poznání dává silnou potravu.« Učebný plán jest na první pohled krásný, »skvějí se tam jména nejušlechtilejších a hlubokých disciplin ve všech směrech, nechybí tam ani logika, ani metafysika, ani všeobecné dějiny, ani exegese bible, ani politika, ani státní právo; čtou a vykládají se autoři pohanského starověku, ba i německé literatuře se věnuje nemalá pozornost. Ale, jak se to vše provádí!..« Tato část brožury jest nejlepší. Autor pak dovozuje, že Rakousko musí býti obrozeno. To však bude možno jen tehdy, když si první a poslední stav, velkostatkářská šlechta a měšťanstvo, podají ruce, aby hmotně i duchovně bojovaly proti společnému nepříteli, proti nižší šlechtě, jež jest jádrem byrokracie. Jak prý bylo krásně v Čechách, dokud ještě vznešené hraběcí a knížecí rody řídily záležitosti a zaujímaly ona místa, po nichž nyní lačně baží parvenu bez vzdělání a bez vnitřní ušlechtilosti, bez váhy a důstojnosti, aby zaplatil svoje dluhy a aby dostal od krejčího nový kabát. Úctu k vysoké šlechtě autor opírá polemikou proti předpokladu, že první podmínkou svobody jest společenská rovnost. Jest obdivovatelem Josefa II., »nádherného, nedostižného«, jenž dal svým národům svobodu tisku, jest rozhodný proticírkevní liberál, ale uznává veliký výchovný význam náboženství a proto navrhuje, aby kněžstvo smělo konati jen povinnosti církevní. Žádá i reformu policie ve smyslu větší svobody.

Brožura Schattenrisse aus Österreich z roku 1844 měla široký zájem a byla psána obrazně, takřka patheticky; má půvab a spád Heglovy filosofie dějin. Žádala zrušení celních hranic mezi českými a rakouskými zeměmi na jedné a Uhrami na druhé straně, zjednodušení celného tarifu vůbec, zlepšení školství, odstranění tajné policie, zrušení censury a zlomení moci církve nad státem. O šlechtě mluvila tvrdě, že prý vlastně ona udržuje v Rakousku absolutism, že »nejvyšší vedení všech státních záležitostí ve Vídni jest v rukách jakési aristokratické centrální lože« a že »v přijaté zásadě nejpřísnější centralisace všech oborů správy jest

zároveň prostředek zmařiti možnost jakéhokoliv opačného vlivu na provinciální nebo nižší úřady«. Avšak ze souvislosti se zdá, že autor odlišuje šlechtu úřednickou od stavovské, jež mu je přece sympatičtější. O české šlechtě mluví dokonce s uznáním a chválí ji za to, že podporuje české národní hnutí dosti obětavě. »Není bez důležitosti,« píše, »že nejvyšší česká šlechta projevuje svoje sympatie pro Čechy i v nejbližším okolí císařského trůnu.« Bude-li tak pokračovati, a nebude-li chtít užíti českého národního hnutí pro svoje cíle stavovské, dostaví se prý brzo ovoce té součinnosti. Nejvýznamnější částí brožury jest však kapitola druhá jako pozoruhodný projev historicko-státoprávního cítění v Čechách. Autor brožury Splitter und Balken aus Österreich z r. 1845 byl Čech, snad schudlý šlechtic, skeptický a ironický pesimista. Chtěl vysvětliti rozmanitost názorů v brožurách a učinil to dosti obratně poukazem na okolnost, že nahrazují všechny druhy publicistiky všech směrů. Rozhodl se, že bude nejprve psáti o vadách společnosti a pak teprve o vadách státu, jež jsou jejich následkem, ale o všem se stanoviska českého. Tento vlastní obsah brožury jest celkem zmatený. Autor se obracel proti mocné šlechtě a polemisoval s brožurou Österreich und dessen Zukunft, protože chtěla dáti šlechtě příliš velkou moc. Ke konci kapitoly o šlechtě navrhl, aby zámožná šlechta pomohla šlechtě schudlé.[200]) Kapitola o měšťanstvu jest prázdná. I v této brožuře jest nejzajímavější kapitola o státoprávní otázce. Brožuru Austriaca z r. 1845 psal demokrat, patrně Čech, snad úředník, který prý již v dřívějších publikacích odhalil svoje politické vyznání. Byl rozvážný a umírněný ctitel Josefa II. Není prý těžko odkrývati chyby, těžko jest dobře poraditi, jak je odstraniti: »Omlouváme vládu z velké části nedostatků nynější doby, nemůžeme souhlasiti s jeremiádami, jež jsou nyní v modě, nemůžeme souhlasiti s tónem četných brožur, které vycházejí v cizině jako vubec tolik hanopisů, ale musíme kárati nedostatky doby minulé, jež za-

---

[200]) Tento návrh láká k domněnce, že by autorem této brožury mohl býti hr. Schirnding, neboť o téže věci píše i v brožuře Revue österreichischer Zustände i v brožuře Böhmens Zukunft und Österreichs Politik. Ale jiných opor pro domněnku není — leda ještě zmatenost slohu.

pomenula na moment pokroku a tak bezprostředně zatížila přítomnost kovovými botami... Nechceme a nesmíme připisovati synu, co zavinil otec.« Reforma je nutna, ale jest obtížna. V cizích zemích jest snazší. V Rakousku jí vadí rozmanitost zemí a národů; proto jest obtížno zavésti ústavu, posléze však musí býti zavedena. Ačkoliv tedy autor »není celkem pro absolutní ústavu«, musí se ohraditi proti plánu brožury Österreich und dessen Zukunft, jež chce dáti šlechtě ještě mocnější postavení než má nyní. Šlechta jest sice nutna, ale má míti zásluhy a nesmí býti příliš mocná. Autor chválí brožuru Österreich und das constitutionelle Prinzip. Jest prý nutno uvolniti poněkud tisk a zmenšiti policejní tlak.

Brožury Austriaca a Splitter und Balken aus Österreich byly poslední české brožury, které se zabývaly obšírněji všeobecným předbřeznovým programem. Brožury, vydané po r. 1845 byly již zaujaty nejpalčivější českou starostí, otázkou národnostní a jazykovou, takže se již o všeobecný program nestaraly. Zdá se, jako by jej byly pokládaly již za samozřejmý. Požadavek školní reformy uvedly ve spojení s otázkou národnostní a jazykovou, neboť pro ně školství nebylo zřízením jen pedagogickým, nýbrž národním v nejširším smyslu slova.

Zvláštní místo mezi brožurami, které byly v Praze napsány, má brožura Die Unruhen in Böhmen z r. 1845. Uvádím ji v seznamu mezi brožurami autorů českých, ačkoliv její národní hledisko nikde neproniká nápadně pro silný antisemitism a pro informovanost o dělnických věcech v Praze. Nemluví vůbec o všeobecném programu politickém, zabývá se jen bouřemi pražských textilních tiskařů r. 1844, které líčí podrobně.[200a]) Autor má masku loyálního občana, ale za ní se skrývá vřelejší srdce, opravdová sympatie k tiskařům a hlubší pochopení sociální otázky: dělníku je nutno opatřiti práci, aby mohl býti živ, dáti mu ochranu úřadů,

---

[200a]) O bouřích dělnických v Praze r. 1844 viz Dr. C. Horáček, Počátky českého hnutí dělnického (1896), T. J. Jiroušek, Dějiny sociálního hnutí v zemích koruny české od r. 1849—1900 (díl I. 1900) a čl. Dr. Zd. V. Tobolky, Počátky dělnického hnutí v Čechách v Obzoru národohosp. roč. VIII. 1903 i Dr. H. Opočenského, Hnutí dělnictva v továrnách na kartouny r. 1844 v České revui 1914.

školní vzdělání, aby se zvedl mravně, a zajistiti jej pro případ nemoci — autor hned podává návrh jakéhosi nemocenského pojištění. Brožura, ač neobratná v slohu, zaslouží pozornosti jako první studie o určité sociální otázce.

OTÁZKA NÁRODNOSTNÍ A JAZYKOVÁ.

Starší jazykové snahy českých vlastenců.

Národnostní a jazyková otázka, jež v českých dějinách od počátku měla významnější úlohu než v dějinách jiných národů, byla od doby probuzení až do polovice šedesátých let 19. století první otázkou našeho národního života. Národ náš dříve, nežli se jal domáhati ústavních a politických práv, usiloval o uznání a provedení práv jazykových. Nadšení pro vzkříšení a uplatnění českého jazyka bylo od konce 18. století hlavní vzpruhou národní energie a od té doby stále vyniká ve všech stránkách našeho vývoje. Obsah národnostní otázky rostl, stával se hutnějším v poměru k tomu, jak hutněl národní život a jak se utužovala jeho organisace. Zprvu šlo pouze o vzkříšení jazyka, šlo o to, aby se opět stal řečí jemnou. Musila býti vytvořena literatura, neboť jen tak mohly býti dány základy kultuře jazyka. Ve vědě se k tomuto cíli spělo rychleji než v literatuře krásné. Vědecká řeč Františka Palackého byla již vyspělá, klasická čeština, jemná a rytmická jako řeč Komenského. Jeho proslov při zahájení slovanského sjezdu v Praze r. 1848 působí již docela hudebně jako Komenského Kšaft umírající matky Jednoty bratrské. Básnická čeština vyvíjela se pomaleji. Teprve když se i naší poesii zrodily velké talenty Vrchlického a Čecha, dostala se i básnická čeština ke stupni vyspělosti.

K úsilí o literární a společenské vypěstění českého jazyka připojily se v letech třicátých 19. století snahy o dobytí veřejných práv české řeči, t. j. práv ve veřejných vyšších školách a v úřadech. Za Marie Terezie byla totiž ve vyšších školách (gymnasiích a universitách) zavedena němčina místo latiny. Mimo to byla němčina učiněna vyučovací řečí i ve školách hlavních — v Čechách jich bylo před únorovou

revolucí 33[201]) — kromě první třídy, kde se vyučovalo mateřštinou, a druhé, kde se vyučovalo ještě utrakvisticky. Normální školy byly rovněž německé. Jen v triviálních školách se nepodařilo zavésti německý vyučovací jazyk pro nedostatek učitelů a pro odpor kněžstva i lidu.[202]) Z hlavních škol, které podávaly vzdělání měšťanské vrstvě obyvatelstva, šířila se germanisace velmi zhoubně. V úřadech byla němčina všeobecnou úřední řečí. Úředníci měli sice pro styk se stranami znáti také česky, ale poměry vedly k postupnému zatlačování a podceňování češtiny. Josef II. chtěl němčinu učiniti tím, co se nyní nazývá »státní řeč«. Z té a pozdější doby jsou známé obrany českého jazyka hr. Kinského, Pelcla, Thama, Jana Aloise Hanke, Josefa Jungmanna[203]) a j. Působením těchto vlastenců probouzelo se národní vědomí i ve vyšších vrstvách znenáhla. Vláda císaře Františka I., který neschvaloval většiny josefinských reformních pokusů, nebyla naprosto nepřístupná přáním českých vlastenců, pokud šlo o skutečný zájem úřadů. R. 1793 byla z podnětu stavovského sněmu na pražské universitě zřízena stolice českého jazyka. R. 1803 rozhodlo nejvyšší soudní místo, že každý občan může podati žalobu česky nebo německy.[204]) R. 1816 byl vyhlášen důležitý dekret dvorské studijní komise z 23. srpna. Poněvadž si pražské gubernium stěžovalo, že uchazeči o místa u politických úřadů neznají obou řečí, nařizovalo se, aby na gymnasiích v čistě českých nebo smíšených územích za praefekty, učitele humanitní i gramatikální byly ustanovovány jen osoby, zna-

---

201) Šafránek, Školy české, I., 269.

202) Tamže, 267. Ještě r. 1835 byl v prácheňském kraji rozeslán oběžník politickým a vikariátním úřadům, aby daly odpověď na otázku, »záhodno-li vyučování českým jazykem beztoho již na triviální školy obmezené vytlačiti z posledního tohoto útočiště a na jeho místě zavésti výhradně vyučování německé?« Kněz buditel František Sláma odpověděl »Obranou českého jazyka na školách obecných«, kterou otiskl Em. Tonner v Osvětě r. 1877.

203) »Obrany« uvádí Jungmann v Historii české literatury, 367. Jungmann sám napsal r. 1803 obranu »O jazyku českém«, kterou otiskl v Nejedlého Hlasateli r. 1806. Vyslovil v ní »několik pobožných žádostí«. Jedna z nich byla, »aby nám opět do škol a radnic jazyk náš milý uvedli, aby se mládež češtině učiti musila . . .« Srv. Zelený, Život Josefa Jungmanna, 69, O obranách srv. ještě Literatura česká XIX. st. I. J. Jakubec, Uvědomování vlastenecké, zejména jazykové.

204) Alfred Fischel, Das österreichische Sprachenrecht, XLIV.

jící i českou řeč; aby studenti, kteří umějí česky, byli cvičeni i v českých překladech a článcích; aby se na filosofické a právnické fakultě vždy na počátku roku vyhlašovalo, že při obsazování míst u politických úřadů v českých zemích dána bude, ceteris paribus, přednost těm, kdo prokáží znalost češtiny. Ve smyslu tohoto dekretu bylo do r. 1833 vydáno ještě pět nařízení;[205]) z nich nejdůležitější byla presidiální zpráva dvorské kanceláře guberniím ze dne 7. února r. 1827, že zemští šétové jsou odpovědni za to, aby se krajským komisařem nestal nikdo, kdo neumí dokonale zemské řeči. Dekretem dvorní kanceláře z 27. ledna 1833 bylo toto ustanovení rozšířeno na ustanovení krajských hejtmanů a presidiálním výnosem z 15. ledna r. 1834 i na ustanovování konceptních praktikantů.

Čeští profesoři gymnasií nadšeně použili dekretu z r. 1816, takže již r. 1817 vyučovalo se češtině jako mimořádnému předmětu na 16 (ze 26) gymnasiích v Čechách.[206]) Dekret byl podnětem známému knězi-buditeli Janu Miloslavovi Rautenkranzovi k článku Proč by se mělo v hlavních školách král. Českého učiti také česky a češtině ?, uveřejněnému v Nejedlého Hlasateli r. 1818. Článek však vyzněl na prázdno.

V letech třicátých po červencové revoluci čeští buditelé zahájili široce založenou, neumdlévající činnost, aby češtině dobyli veřejných práv. Za první cíl vytkli si vybudovati české školství. Dovedli získati pomoc nejvyššího purkrabí hr. Chotka a dvou hrabat Thunů, Josefa Matyáše a Lva. Na podnět nejvyššího purkrabí podala Matice česká, zvláštní to sbor při Musejní společnosti, r. 1832 vládě pamětní spis o vyučování češtině na školách, sepsaný Vinařickým a prohléd-

---

[205]) Jsou u Kampelíka (Práva naší řeči ...), Štrobacha (O zákonním stavě českého jazyka) a u Fischla v c. d.

[206]) Na všech třech gymnasiích v Praze, pak v Ml. Boleslavi, Něm. Brodě, Čes. Budějovicích, Jičíně, Klatovech, Kr. Hradci, Litoměřicích, Litomyšli, Jindřichově Hradci, Plzni, Písku, Rychnově a Slaném. V gramatice učilo se 2788 žáků, retorice a poesii 951. — Srv. článek Neueste Literatur der Böhmen und Mähren v časopise Austria, I. roč. (1833). Uvádí je též Šafránek, Školy české I. 272 dle Sartoriho »Historisch-ethnographische Übersicht der Wissenschaft und Literatur des österreichischen Kaiserstaates« z r. 1830.

nutý Jungmannem.[207]) V pamětním spise žádalo se, aby na triviálních a hlavních školách v českých krajích byla čeština vyučovací řečí výhradně, na gymnasiích alespoň z části, a aby stolice českého jazyka na universitě byla rozšířena. Tyto požadavky byly potom veřejně německy otištěny neznámým autorem v prvním svazku revue Dr. Grosz-Hoffingra Austria« pod titulem Neueste Literatur der Böhmen und Mähren. Při tom byl uveden i seznam vládních nařízení, příznivých českému jazyku. Odpověď na pamětní spis Matice české došla teprve 19. října r. 1835 a byla zamítavá. Vláda zavedla češtinu pouze jako nepovinný předmět na reálkách v Rakovníku, Liberci a ve Vídni. Nejvyšší purkrabí připomenul alespoň praefektům gymnasií dekret dvorské studijní komise z r. 1816. Větší zřetel měla vláda k úřední potřebě češtiny. Výnosem dvorské kanceláře z 15. prosince r. 1834 nařídila, že představení úřadů mají při každém doporučení žádostí uchazečů o místa v politické službě dáti určité ujištění, že jejich udání o znalosti zemské řeči jednotlivých uchazečů skutečně jsou pravdivá. Mimo to vydána byla ještě dvě jiná nařízení o zajištění jazykové kvalifikace úředníků. Dekretem nejvyššího soudního místa z 22. prosince r. 1835 bylo rozhodnuto, že zápisy do veřejných knih mají býti činěny buď řečí soudní neb zemskou.[208])

R. 1839 čeští vlastenci ujali se svého úkolu s novou energií a užili nového prostředku. Dřívější akce vedli jen cestou úřední. Nyní jali se působiti také publicisticky. Souviselo to již patrně s probouzejícím se politickým vědomím vzdělaných vrstev, ačkoliv tato česká akce neměla ani nejmenšího rázu oposičního. V prvním čísle »České Včely« r. 1839 objevil se článek Zdaž dokonalá známost češtiny Čechu,

---

[207]) Srv. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní II. Též J. Pekař, František Palacký, vydání ve Světové knihovně str. 70. Šafránek, Školy české I. 280—283, Václav Nebeský, Dějiny Musea království českého. V. Řezníček, Karel hrabě Chotek v Č. Č. M. 1912. Palacký, jak se zdá z rozmluvy s nejvyšším purkrabím, soudil, že vláda v leččems povolí. Srv. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní II. 49.

[208]) Ale veřejně vláda nechtěla zaujmouti určitého stanoviska. R. 1838 vyšel oficiální článek v Allgemeine Zeitung, který vyhýbavě mluvil o dokonalé úctě ke každé národnosti jako základní myšlence rakouské správy.

církvi a státu prospěšná a užitečná jest, čili nic? Vidíme-li pokrok vzdělanosti a umění u sousedů — stálo tam — musíme sami radostně pracovati »ve vlastní dílně národnosti«. K tomu jest jediný prostředek: řeč národní. Onatě ten most, po němž na druhou stranu, kde umění druhu všelijakého vážným svým pohledem a milostným kynou«. Za posledních 50 let naše literatura učinila velké pokroky, a to máme děkovati jen nadšeným jednotlivcům. Ale přece není ještě dokonalá, ač má všechny schopnosti, aby se jí stala. K tomu cíli ji musíme přivésti. Bude to v zájmu každého Čecha, církve i státu. Bude to užitečno studujícím, neboť jest těžko vychovávati cizím jazykem, bude to však užitečno i úředníkům, právníkům, duchovním, lékařům, učitelům a všem vzdělancům. Nejužitečnější to však bude státu a církvi. Nejmilostivější vláda naše není ničeho žádostivější nežli blaha celého organismu státního a proto považuje za hlavní svoji zásadu pravé vzdělání a osvícenost svých poddaných. Nic tak nepomáhá k tomu cíli, jako když občané, jak náleží, se oddávají na českou řeč, oblíbivše si ji hned prvním vyučováním v základních školách, kde se nejen s pravopisem řeči vlasteneckého sobě počínání, zárodek ctností pospolitých té, nýbrž i s duchem jejím seznámili a ožili. Onatě rodička oudů státních, dobro nejen své, ale i všeobecné vyhledávajících, zištnosti hnusné výhost davších. Onatě střed, bod úhelný a nosička blaha domácího, co s státním co nejúžeji spojeno jest. Pěstováním češtiny na školách povznesou se řemesla i průmysl. I církev bude míti z toho veliký prospěch, ježto se pozvedne mravopočestnost.

Již tento článek užil hlavní a nejúčinnější zbraně českých vlastenců, důvodu, pro nějž nalezli největší porozumění u šlechty a na nějž i vláda musila míti alespoň zdánlivý ohled: že poskytnutí veřejných práv českému jazyku jest především v zájmu státu. Podal jej formou uctivé oddanosti vládě i církvi, jako byly učiněny i všechny ostatní projevy českých vlastenců. Jiný článek Několik slov o jazyku českém v Čechách, v Moravě i ve Slovensku, uveřejněný ve Květech r. 1842, dokazoval pedagogickou prospěšnost české vyučovací řeči u českých žáků: Dvojjazyčnost jest nepřiro-

zená a mstí se. »Zkušenost dotvrzuje tuto pravdu, žáci na př. v gymnasium, kteří se jednoho drží jazyka a všechny jiné považují toliko co prostředky k rozvinování mocí rozumových v jediném mateřském jazyku, jakže daleko rychleji a pevněji postupují v naukách i k vyšší dospělosti přicházejí, ano i v oněch cizích jazycích (co by se odporno zdáti mohlo a jest přece světitá pravda) o mnoho rychleji než ony politováníhodné amfibie, ježto stojíce jednou nohou na zemi, druhou ve vodě, ani k plování ani ku běhu náležitě se neuzpůsobily . . .« Avšak teprve dva velmi zdařilé články z r. 1843 od profesorů Dr. F. J. Smetany z Plzně a Josefa Chmely z Prahy[209]) upozornily na dekret dvorské studijní komise z r. 1816 a na guberniální výnos hr. Chotka z r. 1835 a podaly učebné odborné návrhy. Smetanův článek Slovo o vychování mládeže české byl otištěn v Časopisu pro katolické duchovenstvo. Smetana obratně vyložil, že jeho návrh neobsahuje nic jiného, než co jest ve školských zákonech a nařízeních a co jen opomenutím ještě nebylo provedeno. Když vláda vydala ona nařízení, šlo jí zajisté o to, aby zdokonalila gymnasijní výchovu. Smetana přesvědčivě dokázal, že nejjednodušším prostředkem k tomu bude vychovávati mládež tak dlouho mateřským jazykem, dokud si nezíská vědomostí, s nimiž by mohla vstoupiti do života. V praksi tedy by to značilo, aby se vyučovalo jen česky na všech triviálních a hlavních školách. Nařízení z r. 1837, že se má v českých krajích v prvních dvou třídách hlavních škol německé mluvnici vyučovati po česku, nestačí, protože ani ve 3. a 4. třídě hlavních škol žáci ještě nejsou tak vyspělí, aby mohli úspěšně sledovati německé vyučování. V hlavních školách českých krajů má se vyučovati vůbec jen česky, ale němčina by měla býti předmětem povinným. Na gymnasiích má se v celých Čechách vyučovati češtině jako předmětu povinnému. — Cena tohoto článku byla v tom, že velmi šťastně celou záležitost vyložil jako záležitost učebné metody: především nikoli o češtinu, nýbrž o zlepšení metody vyučovací. Skoro stejně obratně byl psán článek Chmelův Prostředek, jakby

[209]) V Praze byl teprve od r. 1842, před tím působil v Hradci Králové.

po gymnasiích českých, moravských a slezských, ohledem vyučování v jazyku československém Nejvyšší vůli poněkud za dost učiniti se mohlo, uveřejněný v Časopisu českého musea. Dovolával se nejvyššího zákona z r. 1816 a Chotkova guberniálního výnosu z r. 1835. Ten zákon nemůže býti úplně proveden, nebude-li vydán příslušný vyučovací řád, neboť dosud se vyučuje jen dle dobrého uznání pověřených učitelů. Dokud není zvláštních odborných českých učitelů, měly by se v každé třídě gymnasia 2—4 hodiny týdně vyhraditi vyučování češtině, jako předmětu povinnému dle osnovy, kterou autor současně navrhl.

Na podzim r. 1840 byl ministr hr. Kolovrat v Praze. Mladší čeští spisovatelé vyslali k němu deputaci Jaroslava Pospíšila, Antonína Štrobacha a Picka s prosbou, aby českému hnutí zachoval dosavadní podporu a aby přispěl k zavedení češtiny do gymnasií novým »gymnasiálním plánem«, jenž se dle doslechu chystal. Kolovrat uznal potřebu znalosti češtiny u úřadů, zvláště u úřadů krajských, a slíbil, že se dle možnosti zasadí o splnění jejich přání. Dával deputaci za příklad Maďary,[210]) a naznačil, že vláda bude podporovati i Čechy, když podporuje Maďary.

Tou dobou se i někteří šlechtici obětavě postavili na pomoc úsilí o zavedení češtiny do gymnasií. »Hrabata Thunové (František a zvláště Lev) jsou naší věci stále příznivi...« psal Jaroslav Pospíšil Antonínu Burianovi v červenci r. 1840. Hrabě Josef Matyáš Thun podal o češtině pamětní spis samému císaři.[211]) R. 1844 se vlastenci již těšili, že jejich přání bude z části splněno, a že v novém gymnasijním plánu, v jehož vypracování měl účast i Jungmann a jenž měl do dvou let býti uveden v život, bude čeština jako povinný předmět ve dvou neb čtyřech gymnasijních třídách.[212]) Ale k reformně té do revoluce již nedošlo. Vlastenci se zatím chopili

---

[210]) List J. Pospíšila Antonínu Burianovi ze 4. prosince 1840 v Čenského sbírce »Z dob našeho probuzení«. Kolovrat mluvil podobně i k deputaci Společnosti nauk. Srv. K. A. Vinařického Korrespondence a spisy pamětní, II. 349.

[211]) Chaloupecký, Palacký, 86.

[212]) List Pospíšilův Burianovi z 12. listopadu r. 1844.

myšlenky založiti soukromé české vyšší školy. Známo jest dlouhé a úspěšné jednání o českou průmyslovou školu v Průmyslové jednotě a o velikém úspěchu národní sbírky k tomu účelu. Již v lednu r. 1847 mohla býti podána žádost o vládní povolení a s ní byla spojena žádost, aby jedna hlavní škola v Praze byla počeštěna.[213]) Měla se státi jakousi přípravkou. Také se starali o výchovu schopného českého učitelstva. R. 1840 oznamoval Jaroslav Pospíšil, že kníže Kamil Rohan s několika přáteli hodlá »zříditi učitelský ústav, kde se zvláštní zřetel k češtině bráti bude«. Kníže Rohan s hr. Lvem Thunem zajistili totiž značnou peněžní pomoc Dr. Karlu Slavomilu Amerlingovi, jenž se souhlasem nejvyššího purkrabí hr. Chotka zakládal v l. 1839—1842 velký pedagogický ústav »Budeč«.[214])

Ani jeden z těchto podniků se však neudržel, hlavně pro nedostatek peněz a podpory od vlády.[215]) Vlastenci byli na-

---

[213]) List Riegrův faráři Huškovi z 28. ledna r. 1847.

[214]) Pomoc činila asi 65.000 zl. Srv.: Šafránek. Školy české, I., 285. a násl. — a »Stručné vypsání života a působení Med. Dr. Karla Amerlinga.«

[215]) Podpora českých snah školských od šlechty souvisela již s hlásícím se oposičním duchem ve stavovském sněmu. Asi od r. 1843 šlechta začala si bedlivěji než dříve všímati českých národních potřeb, aby získala oporu pro svůj ústavní zápas s vládou. Nejvyšší purkrabí hr. Chotek a někteří šlechtici vzali si učitele češtiny. Když r. 1843 na jedné schůzi Matice české městský hejtman za souhlasu některých členů vytýkal Matici, že »na ujmu Musea své působení příliš rozmáhá a že ani vyššího povolení k tomu nemá,« hr. Jos. Mat. Thun »zastal se jí nejrázněji«. I ve Vídni se české věci energicky zastával — srv. Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského III., 121. Také v jednáních stavovských shromáždění r. 1845 projevily se sympatie oposiční šlechty k českému snažení přenecháním jedné divadelní koncese české společnosti a povolením subvence musejní společnosti na koupení a úpravu vlastní budovy. V obou případech příslušníci oposice kromě hr. Bedřicha Deyma a z části i příslušníci vládní strany mluvili rozhodně vlastenecky. Kníže Karel Auersperg »ukázal na nutnost způsobiti co možná největší rozkvět českého živlu v naší vlasti«; hr. František Thun syn prohlásil, že »má býti právem jednomu, co jest právem druhému« a že »česká část Čech nesmí býti poškozována proti německé«; hr. Josef Matyáš Thun zdůraznil, že by stavové vlastně sami měli postaviti české divadlo, poněvadž pro ně dosud nic neučinili. Oposiční členové zemského výboru navrhli nejen přenechati koncesi, nýbrž poskytnouti zároveň subvenci 5000 zl. Když tento druhý návrh padl, obhájci jeho ve shromáždění dali svoje jména protokolovati; bylo jich 28. Když se jednalo o subvenci musejní společnosti, hr. František Thun syn mluvil zase krásnou řeč v její prospěch proti hr. Bedřichu Deymovi. Postava hr. Františka Thuna ml. v jednáních stavov-

dšeně podporováni venkovskými vzdělanci, mezi nimiž kněžstvo stálo v popředí. Postavy děkana Marka z Libuně, Vinařického z Kováně, faráře Karla Huška z Nové Vsi u Kolína, děkana Františka Slámy z Bechyně, kanovníka Václava Pešiny od sv. Víta v Praze, faráře Vincence Zahradníka z Křešic, děkana Prokopa Ondráka z Příbramě, kanovníka Josefa Hořčice ze Staré Boleslavě, faráře Jana Vlčka z Benátek, faráře Josefa Roštlapila z Opočna, faráře Zrzavého z Nedvědic na Moravě a jiných, kteří obětavě zakládali školní knihovny dle plánů pražských vlastenců, pořádali sbírky na průmyslovou školu, agitovali pro upisování podílů národní akciové společnosti divadelní, budou vždy zasluhovati obdivu.[216]) Jejich krásné vlastnosti, radostný optimismus a uchvacující důvěra v budoucnost, rozžehly v nich zvláštní schopnost šiřitelů ideí získati srdce. Knihou, divadelními představeními ochotníků, »bály«, besedami, kázáními a vlastním nadšeným příkladem ti skromní buditelé neúnavně a nehlučně pracovali a dosahovali úspěchů. Hnutí, jimž slouží takoví bojovníci, vítězívají.

Jazyková a národní otázka byla jedinou oblastí veřejných zájmů, o nichž se v Čechách smělo psáti — ovšem jen opatrně — dík přízni zemských úřadů a jejich vlivu ve Vídni.

Otázka národnostní a jazyková v brožurách českých autorů stavovských.

První stavovské brožury, které přinesly již důležité myšlenky o české národnostní a jazykové otázce a o národnostní otázce v Rakousku vůbec, byly brožury hr. Lva Thuna. Hr. Lev Thun, ctitel Bolzanův, byl tehdy jednatřicetiletý krásný muž neobyčejně jemných rysů obličeje a živých, bystrých, takřka snivých očí, spíše básník nebo vědec než státník a politik. Patřil ke kruhu Jungmanna a Palackého, byl

ských shromáždění působí velmi pěkným dojmem. Zářily z ní idealismus a nadšení pro dobrou věc. (Zápisky o stavovských shromážděních z r. 1845. 79 a násl., 100 a násl.)

216) Korrespondence Riegrova s farářem Huškem osvětluje velmi zajímavě organisaci buditelské činnosti na venkově. Rieger již jako právník, nevyčerpatelný v energii a šťastné bojovnosti, byl v jejím středu. Již tehdy spojoval lidi.

již členem správního výboru musejní společnosti, jedním z prvních zakládajících členů Matice české a od r. 1842 členem jejího kuratoria. Čeští vlastenci jej pokládali za svého, obraceli se k němu ve všech důležitých otázkách a nalézali u něho horlivou účast i podporu.[217]) V tu dobu jeho srdce planulo nejčistším idealismem a jeho energie i veliká ctižádostivost postavily se v službu národa s obětavostí a s nadšením mládí, i s jakousi mravní přísností. Ačkoliv necítil ještě národního sobectví jako vlastenci, podporoval akci za zavedení češtiny do škol i do úřadů, opatřil finanční základ Amerlingovu podniku v Budči a ujal se Slováků proti maďarisačním plánům liberální strany v Uhrách. Poněvadž české národní hnutí ještě stále nemělo dosti porozumění ve šlechtických vrstvách a naráželo stále na odpor byrokracie, Lev Thun se odhodlal k činu, jehož zásluha nemůže býti nikdy dosti vřele oceňována. Napsal především pro tyto vrstvy znamenitou brožuru, nebojácnou a s širokým hlediskem. Censura mu ji nechtěla propustiti; tři čtvrti roku brožura ležela ve Vídni a v Praze. Ve Vídni mu navrhli, aby ji vydal v cizině anonymně, báli se, že by jeho jméno příliš padlo na váhu. Ale on nepovolil. Slibovali mu tedy, vydá-li ji v cizině anonymně, že se bude moci v Rakousku nerušeně prodávati. Ale Lev Thun se nedal zmásti. Odpověděl jim, že co psal, zakládá se na pravdě a zákonu, a »že on tomu svého jména neodepře«. Jel do Vídně a konečně zvítězil.[218]) R. 1842 brožura vyšla v Praze s jeho plným jménem: Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung von Leo Grafen von Thun. O dlouhém boji s censurou se v Praze vědělo, vlastenci brožuru ohlašovali v dopisech známým, takže její vydání vzbudilo veliký zájem. Splnila očekávání. Byla to stkvělá propagační brožura, působila silou zanícení pro ušlechtilou věc. Thunova bytost byla tenkráte pod vlivem osobnosti Palackého. V brožuře se ozývala jeho známá slova »Kdybych byl třebas cikánského rodu…« a jeho jiné buditelské myšlenky.

---

[217]) Srv. Jaroslav Goll. František Palacký, 30 a j.

[218]) List Jaroslava Pospíšila Tomáši Burianovi z 15. února 1842 (u Čenského).

Thun počal originálním nápadem. Srovnal českou literaturu z 16. a s počátku 17. století s literaturami národů západních a jižních a krásnými větami rýsoval možnosti, které ten rozvoj slibeval pro budoucnost. Kdyby nebylo došlo ke katastrofě českého povstání na Bílé hoře, tvrdil, mohly by dnes kultura české řeči i literatura závoditi s kulturou řeči a literaturou italskou, francouzskou a německou. Rovněž duchaplný byl jeho psychologický výklad úsilí českých buditelů o stvoření literárního jazyka. Pokud se týče jazykové otázky, Thun se v této brožuře dotkl jen jedné složky její: zavedení češtiny jako úřední řeči a užil velice šťastného důvodu: Vláda se nemusí báti, že by tím byla ohrožena existence říše, vždyť v italských zemích císařské úřady zcela dobře úřadují italsky. V tomto smyslu podal i pamětní spis nejvyššímu purkrabí hr. Chotkovi. O zřizování českých škol a o otázce národní rovnoprávnosti vůbec v brožuře však nemluvil.

R. 1843 vydal jako brožuru pod názvem Die Stellung der Slovaken in Ungarn svoji polemiku se známým vynikajícím Kossuthovým stoupencem Františkem Pulszkym, k níž přidal jakési resumé.[219]) Tato brožura patří k nejzajímavějším dokumentům literatury o národnostní otázce. Polemika se konečně soustředila v Thunovu otázku: chcete doveliti uherským Slovanům, aby se mohli rozvíjeti stejně volně jako Maďaři? Pulszky mužně a bez vykrucování odpověděl, že on i Maďaři mají sympatie pro úspěchy Čechů v Čechách, ale že by nikdy nemohli připustiti, aby se i u Slováků pozvedlo národní sebevědomí. Maďarský ráz uherského státu nesmí býti zničen, maďarština musí býti státní řečí, maďarská kultura státní kulturou, maďarský národ jediným státním národem uherským z důvodů historických, ale hlavně z důvodů národního sobectví maďarského. Nadaní Slováci, nechtějí-li se státi Maďary, musí prý tedy i nadále napodobiti příklad Palackého a Šafaříka a jíti do Prahy. –

---

[219]) Polemika byla původně uveřejněna v časopisu Vierteljahrschrift aus und für Ungarn. V Allgemeine Zeitung bylo o ní dvakráte referováno. – List Riegrův děkanu Huškovi z 10. června r. 1843 a list téměř z července nebo srpna r. 1843 vypravují o ní podrobněji. O zájmu českých vlastenců o Slovensko bude více řečeno v kapitole o slovenské otázce.

Proti tomuto nacionalismu bezohledné sobeckosti kmenové, opírající se jen formálně o důvody historické, Lev Thun postavil svůj nacionalism sociálně-ethický: »... o živoucí kmeny se jedná v každý čas, jim se musí dostati spravedlnosti, i když jsou pouhou menšinou, jejich národnost musí býti ctěna, dokud trvá, ať ji jakákoli dějinná příčina přivedla k životu, nebo přesadila na tuto půdu. Dějiny sotva se mohou vykázati hroznější katastrofou, nežli byla katastrofa, která učinila i Němce domácím obyvatelstvem v Čechách. Smíme však člověku, který se dnes cítí německým obyvatelem Čech, zakazovati, aby žil a působil jako Němec, protože před 200 lety jiní lidé na tehdejších držitelích země spáchali těžkou křivdu?... V těchto větách jest celý Thunův názor o národnostní otázce: národové jsou tu, a proto se jim musí dostati rovnoprávnosti. Ani námitka, že není naděje, že by se některý národ dovedl kulturně uplatniti, u Thuna neplatila: v tom případě jest prý povinností státu, aby se přičinil o jeho výchovu. Thunovo tehdejší politické přesvědčení bylo nejplněji vyjádřeno tímto radikálním, přísným mravním názorem v národnostní otázce. Zde se Lev Thun stýkal s Palackým. Ty dvě osobnosti spojoval tehdy hluboký mravní cit; oni »si tehdy dobře rozuměli«, abych užil obratu Gollova. Žádajíce rovnoprávnost národa českého s německým, oba se mohli dovolávati historických práv, neboť dle zákona rovnoprávnost měla býti, příslušné ustanovení Obnoveného zřízení zemského nebylo zrušeno. Ale Palackému a Thunovi to nestačilo. Nestačilo jim to hlavně k vůli Slovákům a k vůli jiným rakouským Slovanům, neboť pro ně se nemohli dovolávati historických práv. Ale jim to nestačilo vůbec; ve svém přesvědčení měli vyšší důvody než historická práva, která lze vykládati a obmezovati, měli důvody filosofické a ethické, které lidstvu přinesla velká revoluce francouzská v učení o »lidských právech« — nic jiného neznamená Thunova věta, že národ, protože tu jest, má nárok na rovnoprávnost.

Vše svědčí o čistotě Thunova idealismu: hrabě ze starého znamenitého rodu proti historickému právu hájil vlastně zásady velké revoluce! Nebyl ještě Čechem tak samozřejmě jako Palacký a vlastenci, ani v této brožuře nevěděl jistě, udrží-

li se český národ, neuměl ještě dobře česky, ale síla mravního přesvědčení postavila jej »v řadu slovanských průbojníků«, jak to o sobě hrdě napsal v brožuře o postavení Slováků v Uhrách. Rok nato napsal článek o rovnoprávnosti i do Allgemeine Zeitung.[220]) V Čechách byl papulární: »Seznal jsem Lva Thuna, toho pravdivého sv. Jiří, jenž ustavičně s tou zmijí či saní, která nás osočuje a hltí, zápas vede...« psal Jaroslav Pospíšil Burianovi 24. října 1844. A také Rieger ho chválil.[221]) Očekávalo se od něho velmi mnoho. Jeho brožura mnoho působila na české autory brožur, její myšlenky se u nich vracejí.

Daleko chladnější a střízlivější byla brožura hr. Jos. Math. Thuna Der Slavismus in Böhmen z r. 1845. Jos. Math. Thun měl rovněž sympatie pro české národní snahy, stál na naší straně v Museu, v Matici české, ve stavovském sněmu, u nejvyššího purkrabí i ve Vídni a pomáhal nám celým vlivem. Kdežto však poměr Lva Thuna k českému národu byl citový, ethický, poměr J. M. Thuna byl spíše politický. J. M. Thun cítil zemské vlastenectví a chtěl plniti úkol vznešeného ochránce. Neměl českého národního vědomí, prohlásil, že není ani Čech ani Němec; že jest »Böhme«, a vysvětloval, že svoji brožuru, pro Čechy tak příznivou, psal, »protože pokládá za rytířskou povinnost býti na straně slabšího«. O národnostní otázce myslil jen politicky, jen účelně rakousky a proto chtěl spravedlnost pro všechny národy říše. Bylť přesvědčen, že otázka národní jest pro Rakousko základní, a že »rakouská národnost« jest právě tak chimerická jako kosmopolitism, »nebť rakouské císařství jest, ne-li spolek států, tedy jistě spolek národů. A jen v národním uvědomění těchto rozmanitých národností může Rakousko nalézti svoji pevnou oporu...« Němci by se toho neměli báti, měli by klidně vyčkati, zdali Čechové přece nevyhynou. Až do té doby by se však nesnášelo ani s právním citem ani s chytrostí vykládati

---

[220]) Srv. Kampelík. Práva naší řeči a národnosti. 14. Byla to prý polemika proti Schuselkovi.

[221]) „Tyto dny vyšla tu nová brožurka od hraběte Lva Thuna... Velmi zajímavá, rázně psaná a tak svobodně, že snad posud nic tak psáno nebylo pod rakouskou censurou.“ — List děkanu Huškovi z července neb srpna r. 1843.

Čechovi za zločin, co se pokládá za ctnost u Němce. Čechové osvědčili životní schopnost; proto se jim má dopřáti místa a světla, které jim bylo doposud upíráno, což jistě nesloužilo ke cti Němcům. Uváží-li se všechny poměry, zdá se, že Čechové nejsou tak schopni vzdělání, aby dohonili nebo předhonili Němce. Než přes to dosáhli tak značného úspěchu, že je nelze »in den Staub ziehen«.

Zcela jiného rázu než brožury obou hrabat Thunů byla studie br. Bedřicha Deyma Über die Entwickelung und Konsolidirung des österreichischen Kaiserstaates, psaná v létě r. 1847. Tento nadaný, smělý a iniciativní vůdce oposice na českém stavovském sněmu byl uvědomělý Němec. Než na sněmu i v Průmyslové jednotě byl proti podporování českých národních snah, nejen proto, že se vždy cítil nacionálním Němcem, nýbrž i proto, poněvadž snad se obával, že národnostní otázka oslabí zájem o ústavní zápas, který on vedl v duchu anglických liberálů, pokládaje jej za nejdůležitější. V citované stati vyvodil úvahy, že přes všechnu rozmanitost jest v Rakousku přece silné pojítko, a to »v samé podstatě věcí«, a z teologického výkladu o vzniku monarchie habsburské svoje zvláštní národnostní hledisko, velmi odchylné od hlediska obou hrabat Thunů: »Jestliže politické a hmotné zájmy spojily Rakousko v jeden kompaktní celek, musily tyto vlivy býti přece mocnější nežli národnostní sympatie, dle nichž moderní zlepšovatelé světa chtějí spojovati státy. A právě Rakousko, Rakousko složené z mnoha národních kmenů podalo již a podá ještě makavější důkaz, že jsou možny vyšší vlastenectví a vyšší názor na dějiny lidstva nežli vlastenectví a dějinný názor oněch zlepšovatelů, kteří svůj zrak obracejí stále jen nazpět, a nikoli též kupředu, kteří, jak se zdá, zapomenuli, že světu vládne zákon ustavičné metamorfosy a že jen v něm jest možný pokrok. Anglie a severní Amerika cstatně skutečně dokazují, že rozmanitost ras není žádnou překážkou dosažení nejvyšších cílů, jež jsou úkolem lidstva, a my vidíme, jak tam ve společném úsilí, ve společném cíli, v stálém vědomí toho, co si všichni společně přejí, bledne tradice někdejšího kmenového příslušenství ve vznešeném pocitu nové národnosti výše stojí-

cí... Než přes to hr. Deym soudil, že by se jazykovému úsilí rakouských národů měla dáti volnost, jsa přesvědčen, že se teprve pak jasně ukáže nesmírná obtíž snahy učiniti řeč, která se opozdila ve vývoji, společensky a kulturně potřebnou, a že se zvláště jasně ukáže obtíž snahy vytvořiti z té řeči dokonce něco, co by se alespoň podobalo začátkům literatury. Jest prý možno, že snahy ty spíše odstraní zdi, dělící národy, než aby je upevnily. Zbytky řeči a mravů, vzpomínky na někdejší samostatnost nestačí ospravedlniti pokus o vzkříšení národa, ztrativšího svoji politickou existenci. Proto může často zneužívané slovo »národnost« míti jen tehdy smysl, rozumí-li se tím projev života samostatného organismu, jehož nezávislost a moc dovolují individualisaci a sebeurčení národa, sic to bude jen zdánlivý život, i když si to chorobná citlivost a prominutelná marnivost nepřiznají. »Výsledek ostatně ukáže, zdali úsilí rakouských Slovanů prospěje skutečně více jim nežli Rusku, zdali ušlechtilá řeč maďarská při svém osamocení jest schopna trvalého rozvoje i při větší nezávislosti, kterou si Uhry uchovaly... Symptomy ukazují, že celostátní hledisko zatlačuje do pozadí hledisko provinciální.. a není divu, jestliže se hrdá myšlenka konstituovati velký rakouský národ a vystoupiti z úzkých hranic, jež byly dosud dány národnímu »Schattenleben« v provincii, potkává se všeobecným souhlasem a vede neodolatelnou mocí k vroucímu sbratření národů rakouských.« -- Hrabě Deym nevěřil v kulturní a životní schopnost českého jazyka, ani kteréhokoliv jiného slovanského jazyka kromě polského, ba sotva věřil v životní schopnost jazyka maďarského. Myslil, že ze všech řečí v císařství jen němčina, italština a polština mají budoucnost, a protože očekával, že se italské země odtrhnou a že Halič dostane jakési zvláštní postavení, domníval se, že se rakouské země musí poněmčiti, avšak nikoli násilně, nýbrž přirozenou »silou poměrů«. Bylo to jeho upřímné přesvědčení.[222])

---

[222]) Proto se r. 1848 dal zvoliti do frankfurtského parlamentu. Tam vystupoval jako rozhodný Němec. V první řeči 26. října r. 1848 mluvil moderně všeněmecky: »...naším cílem jest založiti obrovskou říši o 70,

Srovnáte-li brožury stoupenců stavovské oposice na českém sněmu, jste překvapeni, jaké rozdíly byly v názorech jednotlivých autorů na jednu z nejdůležitějších otázek. Shodovali se jen v požadavku, aby se jazykovým snahám rakouských národů nebránilo. Jinak se rozcházeli. Jediný hr. Lev Thun byl pro rovnoprávnost ve školách rozhodně. Hr. Jos. Mat. Thun, ač ve veřejném životě stál při české věci, v brožuře se spíše klonil k přesvědčení, že české snahy zůstanou marné. Přes to však jediný ze stavovských autorů plně chápal, že národnostní otázka v Rakousku jest nejdůležitější, a proto upozornil, že Rakousko může míti pevnou oporu jen v uvědomění svých národů. Hr. Deym byl proti rovnoprávnosti. Stavovští autoři nám však přece prokázali důležitou službu tím, že se snažili býti spravedliví. Také nezapomeneme, že někteří z nich vykonali i mimo publicistickou pomoc mnoho pro naši věc přímou podporou, bez níž by české politické probuzení bylo mnohem nesnadněji překonávalo obtíže, které mu stály v cestě.

Otázka národnostní a jazyková v brožurách českých autorů lidových.

Brožury českých autorů lidových řešily národnostní a jazykovou otázku poněkud jinak než brožury spisovatelů stavovských. Jen některé starší všímaly si theoretické a mravní stránky její; ostatní nedokazovaly dlouho a obšírně, že stát musí zavésti rovnoprávnost národů, protože jest to jeho mravní povinnost a protože to přikazuje theorie lidských práv. To vše se u nich rozumělo spíše samo sebou, to byla jejich víra, která nepřipouštěla námitky. Většina lidových brožur českých od r. 1843 řešila otázku národnostní a jazykovou prakticky a v plném smyslu slova politicky. Nechala theorií a pátrala po

a bude-li možno, o 80 nebo 100 milionech, vztýčiti v této říši heslo Hermanovo [Hermann = Arminius, vítěz nad Varem v lese teutoburském] a stát tu ve zbrani proti východu a západu, proti slovanským a latinským národům, vyrvati Angličanům vládu nad mořem, státi se největším, nejmocnějším národem na této polokouli — to jest budoucnost Německa«. Srv. Gr. Franz Xav. Deym, Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche. Leipzig 1891; Z. V. Tobolka, List hr. Deyma Národnímu výboru o volbách do frankfurtského parlamentu v Časopise českého musea r. 1904.

pevné půdě zákonů a nařízení i skutečných potřeb veřejného života. Nalezla ji v Obnoveném zřízení zemském a v nařízeních o jazykové způsobilosti státních úředníků a radila hned, jak by zákon a nařízení nejlépe byly prováděny. A poněvadž říše byla absolutistická a policejní, postupovalo se opatrně. Brožury, jako svrchu uvedené stati, ukazovaly, že jest v zájmu říše, aby rovnoprávnost byla zavedena ve školách, protože vyučování mateřským jazykem jest nenahraditelné. Dovolávaly se i pomoci úřadů církevních. Němcům kladli příklad Elsasanů a Šlesvických, kteří právě tehdy také bojovali za svoje jazyková a národní práva. Jejich úspěch byl ovšem jen agitační. Upevnily v národě přesvědčení o skutečném právním základě požadavku rovnoprávnosti, jemuž zjednaly porozumění. Brožura »Slovo v čas...« kromě toho vytkla jasně a velmi bystře i cíl moderní kultury jazykové, k němuž české úsilí musí směřovati. Za únorové revoluce byl národ v otázce národnostní a jazykové politicky připraven.

Brožury českých spisovatelů lidových až do roku 1845 většinou nepronikly ještě tak jasně význam a dosah národnostní a jazykové otázky v Rakousku, jako brožury pozdější. Nejstarší Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen z r. 1834 chválila sice české vlastenectví, ale dále se národnostní otázkou nezabývala. Brožura Österreich. Städte, Länder, Personen, Zustände z r. 1842 jen vytýkala Metternichovi, že jest nepřítelem Slovanů a že dopouští útisk Slováků Maďary. První Schirndingovy brožury byly neurčité. Österreich im Jahre 1840 z r. 1840 ani se nezmínila o národnostní otázce. Österreich und seine Staatsmänner z r. 1843 zastávala se Slováků důvody, které si vypůjčila z polemiky Thunovy s Pulszkým. České obrození líčila sympaticky, ačkoliv nevěřila v jeho životnost. Vláda prý nemá dusiti českých snah, nemá však také dopustiti, aby Čechové začali chovati sny a tužby, jež by mohly býti splněny jen světovou válkou. Šlechta by se měla postaviti v čelo národního hnutí. Revue österreichischer Zustände I.—II. z l. 1842—1843 zase pominula národnostní problém. Böhmens Zukunft und Österreichs Politik z r. 1844 projevila jen všeobecně české

vlastenectví. Zato brožura Zwei Fragen aus Böhmen z r. 1845 učinila si řešení národnostní otázky již jedním z dvou úkolů, naznačených titulem. Polemisovala proti Schuselkovu tvrzení, že Čechy jsou vlastně zemí německou. Dle Schröttrova díla Grundriss des österreichischen Staatsrechtes (z r. 1775) dovozovala, že Čechy nepatřily k říši německé jako léno — autor ovšem při tom neměl cíle státoprávního, nýbrž jen cíl národnostní. A to vlastně bylo celé jeho řešení národnostní otázky, leda že bychom k němu počítali ještě líčení vývoje české literatury dle brožury hr. Lva Thuna.

Také obě zajímavé brožury z r. 1844 Schattenrisse aus Österreich a Österreich und das constitutionelle Prinzip mluvily o rovnoprávnosti jen všeobecně, nenavrhly ještě žádných určitých prostředků k jejímu provedení. První brožura v krásném odstavci, pnoucím se ušlechtilou hegelskou linií,[223]) líčí probuzení národů, jak se každý národ vždy nejprve uchopí lana, které jej zachrání: lidové řeči. Žádá rovnoprávnost, protože »jen uvnitř vlastní národnosti a jen jejím prostřednictvím mohou národové býti přivedeni k pravému vývoji.« Chce působiti na německé čtenáře ukazujíc, jak těžce elsaští Němci snášejí francouzskou vládu a francouzskou úřední řeč. Dovolává se citu pro spravedlnost. — Druhá brožura odůvodňuje požadavek národní rovnoprávnosti politicky. Rozvoj národností v Rakousku — praví — musí býti podporován, neboť jen tím se utvrdí věrnost národů. »Jak by tu stálo nádherné císařství rakouské, kdyby nebylo dusilo rozvoje různých národností!... Či mohl by někdo věřiti, že by Čechy ve volném procesu vývoje své národnosti snadno podlehly pokušení odtrhnouti se od Rakouska — od Rakouska, jemuž stály věrně a pevně po boku po řadu století?« Brožura Splitter und Balken aus Österreich z r. 1845 předváděla poměry v Čechách s ironickým pesimismem. V Čechách jsou prý tři strany: liberálové, nacionálové, materialisté. Nacionály líčí poeticky jako snílky, kteří musí býti zklamáni, protože vlastně v Čechách jest ještě jedna strana, a to největší: strana lhostejných.

---

[223]) str. 49. a násl.

O národnostní a jazykové otázce vůbec nemluvila. Živější a růžovější stanovisko nacionální bylo v brožuře Austriaca z r. 1845, ačkoliv její autor byl snad úředník. Proniklo již v odstavci o šlechtě: »Mluvíme-li o české šlechtě,« pravila, »musíme tím rozuměti šlechtu v Čechách usedlou nebo pocházející ze staročeských rodin, neboť pravý a skutečný český živel, zdá se, u nich zmizel, bohužel, již dávno.« Ale ještě jasněji vystoupilo v kapitole o Rakousku a jeho ústavě, vykládající, jak moudře bylo vedeno české probuzení, a vrcholící ve větě, že jen probuzení národního citu, zvýšené lásky k řeči a slávě předků jest zárodkem vzkříšení politického.

Zvláštní místo mezi brožurami českých autorů má brožura Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit z r. 1844 pro svoje vystupňované národnostní cítění, které hraničí až na šovinism. Vychází — o rok dříve než hr. J. M. Thun! — z výborného postřehu, že hlavním problémem rakouským jest otázka národnostní. Rakousko trpí chybou dávné minulosti, kdy pojmy stát a národ byly zcela libovolně trhány, kdy různí národové byli prostě jedním národem podrobeni a spojeni v jednu říši. Byl-li tlak tohoto národa dosti silný a mohl-li vydržeti dosti dlouho, splynuli podrobení národové v jeden celek jako v Římě; nebyl-li dosti silný a trvalý, říše se rozpadla. V Rakousku byla také snaha donutiti jednotlivé národy k splynutí. Ale selhala. Opatření vládní k tomu směřující způsobila národům tolik ústrků a příkoří, že se v nich zvedl tím větší odpor. Národové se nyní hlásí ke svým starým právům. Myšlenka dovolávati se starých práv, vztyčiti opět rozbité korouhve, dobýti příslušné suverenity a skutečné neodvislosti, jest červenou nití, která se táhne od českých hranic až dolů k ústí Dunaje a daleko ze západu k východu. Z Lipska a z Berlína se ozývají hlasy, aby slovanské a zejména české snahy byly potlačeny. Tíž Němci, kteří bojují za uplatnění své národnosti, pokládají za trestné, že národové, kteří se jim rovnají počtem, ale kteří je převyšují svěžestí ducha, genialitou, tvůrčí činností a fantasií, mají tutéž snahu, kterou si dal na štít německý liberalism od r. 1830. Deklamují, renomirují, denuncují. V Ra-

kousku není rakouské národnosti, každý národ má svoje vlastní národní cítění. A proto Rakousko zahájí novou éru svých dějin a vočkuje čerstvou, pučící, mladou sílu ve svoje staré údy, jestliže nebude dále zdržovati a nepřejícně stříci volný, samostatný rozvoj rozmanitých národů, spojených pod svým žezlem, nýbrž jestliže jej bude ze všech sil a s vážnou vůlí podporovati.

Tato část brožury jest velmi pozoruhodnou přes to, že tak podceňuje schopnosti německého národa, a že jeví odvislost od Andriana i hr. Lva Thuna, neboť prohlašuje národnostní otázku za hlavní státní problém rakouský. Její autor, první ze všech autorů českých, tak hluboce pronikl národnostní otázku rakouskou. To jest zásluha. Pokusil se i o politické zdůvodnění. Není ovšem ještě dokonalé a úplné. To podal teprve r. 1848, 1849 a později Palacký ve svých věšteckých politických návrzích a úvahách.

Řadu brožur lidových, které přinesly již určitý návrh na zavedení češtiny jako vyučovací řeči do středních a vysokých škol, zahájila brožura S l a v e n, R u s s e n, G e r m a n e n z r. 1843. Vláda prý dosud dělá, jako by neviděla českého národního hnutí. Neklade mu sice nepřekonatelných překážek, ale nepodporuje ho. To musí přestati v zájmu říše. Vláda si musí českou otázku dobře uvědomiti a musí se rozhodnouti. Jest nutno, aby uznala úředně českou národnost v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tím, že zavede češtinu jako vyučovací řeč do gymnasií a na universitu. Český národ se již skládá ze všech vrstev, nejen ze selské: proč by ty vrstvy měly stále dostávati jen německé vychování, když jsou české a když chtějí české zůstati? Na vesnicích by měly býti zřizovány knihovny, jako se to někde již děje zásluhou kněží a vlastenců.

Ale teprve K a m p e l í k o v a brožura P r á v a n a š í ř e č i a n á r o d n o s t i, z a l o ž e n á n a p ř í s n ý c h r o z k a z e c h n a š i c h s p r a v e d l i v ý c h p a n o v n í k ů z roku 1845 byla první z brožur, shledávajících platné zákony a císařská nařízení, svědčící na prospěch národní rovnoprávnosti, a na tom právním základě se domáhajících jejího provedení. Kampelíkovy brožury byly psány primitivně, drsnou češti-

nou bez ducha, a působí jen silou přesvědčení. Dle Kampelíka byla tato »práva naší řeči«: nadační listina kláštera emauzského od Karla IV. z r. 1349, článek C. II. Obnoveného zřízení zemského z r. 1627 a 14 císařských nařízení a dekretů od konce doby tereziánské.[224]) Kampelík tyto normy vykládal laicky, ale závěr se mu zdařil šťastně: »Protož v české koruně — naši slavní dědové Českou korunou vyrozumívali onen spoj a celek zemí (Čechy, Moravu, celé Slezsko, Kladsko, Míšeň a t. d.), kteréž pod jejím žezlem byly — český jazyk zemskou a starověkou ústavou výslovně jako němčina v německých krajích při stejném právu co zemský a úřední prohlášen jest. Z té příčiny a spravedlivé zásady krajským hejtmanům Jeho Milost Král jich úřadní moc českou listinou (českým dekretem) uděluje, poněvadž také Jeho Milost Krále po krajích představují. Nižádnému ouřadu není zakázáno české písemnosti a rozhady (Entscheidungen) sdíleti, kteréžto českým stranám z úřadů a soudnic také udíleny bývají, kdekoli úřadník, jenžto je zhotoviti má, českého jazyka mocen jest (a toho má dle zákonů přísných mocen býti) a jeho šlechetné mysli se to příčí, ku krajanům promlouvati jazykem, který jim cizí a nesrozumitelný bývá. Výslovná nařízení zjevně předpisují, že úřadní narovnání a nálezy českým stranám v češtině činiti se mají... Přísná nařízení od třiceti let jsou vydána, jenž na to mocně doléhají, aby nikdo úřadníkem v Koruně české ustanoven nebyl, který českého jazyka dokonale mocen není... V české koruně obojjazyčného vladaření zákonně dle nejvyšší vůle J. M. Kr. a Cís. stává...« Ke konci své brožury Kampelík vřele doporučuje stať Dr. Smetany pozornosti všech vlastenců. — V této brožuře byl po prvé česky veřejně vysloven program české řeči úřední. Byla napsána nejen pro vlastence, nýbrž hlavně pro úředníky. Upozorňujíc je, že není zákona ani nařízení, které by zakazovaly úřadovati česky, že naopak »starověkou ústavou« šetření rovnoprávnosti přísně se nařizuje, snaží se opatrně sic, ale přece

---

[224]) Oněch 14 nařízení se ovšem netýká rovnoprávnosti češtiny s němčinou, nýbrž pouze ohledu na český jazyk v zájmu výchovy úřednictva a účelného úřadování.

srozumitelně dodati úředníkům odvahy, aby začali prováděti zákon. V tom jest její hlavní význam a proto překvapuje, že brožura prošla censurou. V českých kruzích vzbudila značný ohlas, neboť potřeba shrnutí platných norem o jazykové otázce v úřadech se mezi vlastenci tehdy již živě cítila. Chtěli věděti, jaký jest skutečný stav její. Avšak brožurka Kampelíkova nemohla postačiti, byla příliš laická, neměla ani vědeckého ani odborného základu. Proto se té práce uchopil mladý Dr. Štrobach. Dokončil ji však teprve r. 1846. Zatím vyšly ještě jiné brožury českých autorů věnované národnostní a jazykové otázce.

Brožura hr. Jos. Mat. Thuna o slavismu v Čechách vzbudila ohlas i polemiku. Jakub Malý vydal k ní r. 1845 jakýsi dodatek Worte eines Čechen veranlasst durch die Graf Josef Math. v. Thun'sche Broschüre »Der Slavismus in Böhmen«. Vítal brožuru Thunovu jako »rozumný hlas radící k zprostředkování« mezi Čechy, bojujícími o jazyková práva, a Němci, poplašenými touto jejich snahou. Hr. Thun jsa spravedlivý, postavil prý spravedlivou českou věc do nejjasnějšího světla, vlastního stavu věci se však nedotkl. Proto chtěl autor jeho brožuru doplniti. Ale to se mu valně nezdařilo. Chyběla mu publicistická živost a obratnost, neměl ani věcnosti ani kritičnosti. Dal se strhnouti fantasií. Nejlepší myšlenkou jeho brožury bylo srovnání národnostních snah Němců v Elsasku a v Šlesviku s národnostními snahami českého národa: »Co chtěli Němci v Elsasku a Šlesviku jako svoje právo, bylo u Čechů vykládáno jako zločin.« — Druhá brožura, k níž dala podnět brožura hr. Jos. Mat. Thuna, byla polemika neznámého autora J. M. Thun und der Slavismus in Böhmen z r. 1845. O obou hrabatech Thunech a o šlechtě vůbec mluvila s nechutí. Nerozumějí prý ani české literatuře ani českým poměrům, nejsou pravými Čechy. Jejich brožury nevznikly z vřelého vlastenectví, nýbrž jen z okamžitého rozčilení. Autor vtipně obrátil větu hr. Jos. Mat. Thuna, že se zastává české věci jako rytíř, jehož povinností jest býti na straně slabších, proti němu samému: »Kdyby se Němci stali slabšími, přešel byste k nim?« tázal se ho a dodal, že se přece

národní příslušnost má opírati o přesvědčení, a nikoli o rytířský mrav. Přecházeje k jazykové otázce školské hájil požadavku zavedení češtiny jako předmětu povinného na gymnasiích a diplomaticky uvedl především důvody náboženské. Než nejzajímavější byl autorův výklad, jak vzniklo tehdejší úsilí českých vlastenců o vymožení jazykové rovnoprávnosti. Hlavním podnětem prý byl úspěšný boj Maďarů proti latině a pro zavedení jazyka maďarského jako úřední řeči v království uherském.

Poslední dvě z českých lidových brožur jednajících o národnostní a jazykové otázce byly nejlepší. Byly to Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu československém s ohledem na spolek německý, zvláště celní z r. 1845 a Dr. A. Štrobacha netištěný spis, chovaný v rukopisu v Městském archivu pražském,[225] O zákonním stavě českého jazyka z r. 1846. O autoru první brožury mohu říci jen, že byl českým spisovatelem, přivržencem nového pravopisu i jazykových novot. Dle všeho byl nejspíše knězem. Jeho brožura překypuje energií i smělostí názorů, myšlenky jsou jasné, výklad o tom, jak musíme postupovati, abychom vytvořili kulturu rovnocennou s kulturami západních národů evropských, překvapuje bystrostí i věcností. Autor neměl tak smysl pro právní význam národnostní otázky jako pro její význam kulturní. Brožura zvláště v tom smyslu působí ještě dnes sugestivně.

Lásku k vlasti nám prý za povinnost ukládá trojí zákon: 1. nejvyšší zákon křesťanské lásky a mravnosti, 2. přirozený zákon zachování a rozmnožení sebe a svého národa jakožto plemene, tudíž i přirozené právo národní a vlastní čest, 3. občanský zákon v ohledu spravedlnosti, obecné jistoty a obecného dobra. Rozbor prvního »zákona« zvláště nasvědčuje domněnce, že autorem byl kněz. Vypadá jako pěkné kázání a končí se výzvou kněží, »aby v mladictvu světější city vzbuzovali a učili ho vážiti si národnosti i neprodávati ji za německou«. V druhé části o zákonu zachování

[225]) č. ruk. 1822.

a rozmnožení sebe a svého národa autor ukazuje na příklad Uher. Máme napodobiti Maďary, neboť »povedlo-li se to (dosažení zákonných práv maďarštiny) Maďarům, ... tím více se to musí podařiti nám, an česká řeč již v 15. století v ouřadech květla a vzdělání došla, že se jí v tom málo která jiná sousední řeč toho času vyrovnati může; i posavád z úřadů ne zákonně, nýbrž jen fakticky vypuzena jest...« Proto musíme svoji řeč vzdělávati. K tomu však nestačí jen pěstovati literaturu, musíme dostati české vyšší i nejvyšší školství — musíme je míti, aby se národ ve všech větvích lidského vědění a umění v jeho vlastní české řeči vyučoval. K tomu musí všechno naše snažení směřovati: musíme si tuto potřebu jako nevyhnutelnou obecně uvědomiti a proto o té potřebě veřejně se všemi bez ostýchání mluviti, psáti i tisknouti, aby ta potřeba obecně od celého národu i od úřadů byla uznána...« Pak bude i naše literatura vyšší. Nesmíme jen překládati a lpěti na cizotě, musíme samostatně tvořiti, rozmnožiti řadu rukopisu královédvorského, Husa, Všehrda, Hájka, Veleslavína, Komenského, Jungmanna, Kollára, Šafaříka. »Musíme přestat býti národem věčně jen mladým...« Také na Moravě a ve Slezsku musí býti čeština zavedena do veřejného života a jednota spisovné řeči musí býti uchována.

Positivním předpisem třetího zákona, ukládajícího nám lásku k vlasti za povinnost, jest »politický zákon Obnoveného zřízení zemského v čl. C. III.«. Autor vysvětluje jeho význam a polemisuje proti centralistické germanisaci josefinské a metternichovské: »národ k vůli jedné osobě, pro pohodlí svých, od něho placených úředníků má pozbýti svého nejsvětějšího vlastnictví — své řeči — má býti bez zástupce svých národních záležitostí, oloupen býti práv národních, své bytnosti a přechameleoniti se v Němce; a to má slouti spravedlností! V království pak českém tak slavném má panovati němčina k věčné hanbě národu i trůnu!!! Vědomo i uznáno je, že nejsou národové učiněni jen pro panovníka, ale králové bývají voleni od národů a dáni jsou národům, ne aby je zahubili, ale v spravedlnosti řídili, před nepřáteli chránili a k dobrému vedli...«

Zvláštní cena této brožury byla v tom, že první vysvětlila význam jazykové otázky v celém dosahu: Nám nesmí jíti jen o zřízení českých škol všech stupňů a o české úřadování, musíme dokázati, aby se náš jazyk stal kulturním jazykem rovným ostatním jazykům západoevropským, aby měl všechny funkce moderní řeči, aby postačil plnosti národního života. České školství všech stupňů a české úřadování mají býti jen prostředky k tomu. — To bylo již moderní chápání významu jazyka v národní kultuře; byl to vlastně již program pro celý další postup národního úsilí v tom směru.

Strobachova rukopisná práce O zákonním stavě českého jazyka nebyla nikdy vydána tiskem. Byla sice určena k vydání nákladem Matice české, ale nedošlo k tomu.[226]) V ní vyvrcholily snahy českých vlastenců předbřeznových o zjištění právního stavu českého jazyka v celém státním životě. Autor ji založil na kombinaci historického a přirozenoprávního názoru a rozdělil ji ve dvě části: pokud jest český jazyk předmětem I. práva občanského, II. práva veřejného (»zemského«). Provedl důkaz pro tu dobu velmi cenný, že kromě jediné, málo významné výjimky,[227]) není zákona ani nařízení, které by zakazovalo neb obmezovalo užívati českého jazyka v životě občanském a veřejném, ani v oboru práva občanského ani v oboru práva veřejného, a že naopak v oboru práva veřejného platí stále ustanovení Obnoveného zřízení zemského C. III. i jiná ustanovení zvláštní, přímo nařizující zachovávati jazykovou rovnoprávnost i v úřadování, které bychom dnes nazvali »vnitřním«. V oboru práva občanského autor kombinací názoru historického a přirozenoprávního dokázal přesvědčivě, že v Čechách každý křesťanský občan může užívati českého jazyka ve všech záležitostech, pro něž platí občanský zákonník z r. 1811. Na konci připojil soupis zákonů

---

[226]) Rieger psal 5. listopadu 1846 Huškovi: »Brzo vyjde také z Matice spis velmi důležitý od Dr. Štrobacha »Právní stav jazyka českého«, v kterémž se právo k užívání českého jazyka v ouřadech a všelikém jiném jednání vysvětluje a zákony od zřízení Ferdinanda II. až na naše časy vyšlými dokládá.«

[227]) Dle nařízení z 19. října 1781 musili Židé vésti obchodní knihy německy. Ale to nebylo namířeno proti češtině, nýbrž proti žargonu.

a nařízení, týkajících se otázky jazykové počínajíc od r. 1627. Jest jich 182.

Dodnes jest litovati, že práce ta nebyla vytištěna. Zdá se, že tomu zabránila censura, neboť na titulním listu jsou jednací čísla úřední. Kdyby Štrobachova kniha byla vyšla do únorové revoluce, byla by naší politice prokázala značnou službu — a snad by jí byla cennou službu prokázala i v dobách pozdějších, ačkoliv Dr. Štrobacha ku podivu mnohem více zajímala otázka t. zv. úřadování »vnějšího« nežli vnitřního. Snad by dílo to ještě nyní zasloužilo vydání tiskem.

Otázka národnostní a jazyková v brožurách autorů německých.

Brožury autorů německých obíraly se národní a jazykovou otázkou jen všeobecně, jen pokud šlo o zásadní poměr německého národa a jazyka k ostatním národům a jejich řečem. Andrianova Österreich und dessen Zukunft se jí vůbec nezabývala; zmínila se jen o tom, že říšské vědomí v Rakousku ustupuje před národním vědomím jednotlivých kmenů, a uvažovala o možnosti nápravy. Ze souvislosti se zdá, že nechtěla, aby se národům bránilo ve vývoji jejich zvláštních kultur, přála si jen, aby vláda byla tak dobrá, že by národové i při plném vlastním uvědomění a při zachování vlastních kultur hrdě se cítili členy vyššího svazku. Brožura Möringova Sibyllinische Bücher aus Österreich z r. 1848 se o národnostní otázku vůbec nestarala. Schuselkovy velkoněmecké brožury, psané mlhavě a patheticky, upíraly Slovanům schopnost vytvořiti vlastní kulturu. Slované, jsouce v prostřed proudu mocného německého vzdělání, musí prý býti zgermanisováni. Německo jich sice nepotřebuje nutně, aby zvýšilo počet svého obyvatelstva, ale oni nemohou vzdorovati síle německé kultury. Všichni vzdělaní lidé mezi nimi jsou již zgermanisováni, sami tomu chtějí a rádi i horlivě se germanisují, ježto znají občanské a mravní výhody vyšší německé »Gesittung«. Státi se Němci jest jejich občanskou a mravní povinností, protože jen s německou kulturou mohou ve vyšším smyslu sloužiti státu a protože mrav-

ní povinností každého člověka jest sebe zušlechtiti a zdokonaliti. Téměř všichni Slované v Rakousku to prý uznávají a žehnají Josefu II. Jen v Praze jest reakce proti germanisaci. České hnutí jest však čestné a poctivé.[228]) Čechové jsou mezi Slovany nejduchaplnější, jsou praví zachránci cti Slovanstva. Dobyli si čestného postavení mezi národy a již v ranní době vytvořili kvetoucí literaturu. Avšak nynější obrodné hnutí netkví v národě, který jest mrtev, tkví jen v hlavách hloučku vlastenců, a proto se nemůže zdařiti. — Stejné myšlenky jsou v anonymní brožuře Österreich im J. 1843 z r. 1843.[229]) Kochova brožura Österreichs innere Politik mit Beziehung auf die Verfassungsfrage z r. 1847 litovala, že se nepodařilo zgermanisovati neněmecké národy císařství dříve, ve století 18. a na počátku století 19. Čechy by se prý byly staly německou zemí, kdyby Josef II. byl žil o deset let déle. I Uhry mohly prý býti zgermanisovány, vláda neměla ustoupiti tlaku okolností, měla jen změniti prostředky. Ve čtyřicátých letech 19. století není snad již možná germanisace. Čechy se asi přece stanou zemí slovanskou a Uhry maďarskou. Autor se však hned zase odvrací od tohoto povzdechu, uvádí slova císaře Josefa II. o přednosti německého jazyka a tvrdí: »Rakousko není ani slovanská, ani maďarská říše, jest to německá říše s německou ústavou, německým zákonodárstvím, německou kmenovou zemí. Obyvatelstvo celé říše jest si vědomo, že Němci jsou cosi vyššího než ostatní národové císařství. Vláda má proti neněmeckým národům zakročiti včas, neboť i když pokládáme za lichou domněnku, že se Uhry a Čechy někdy odtrhnou, nemůžeme popříti, že vzrůst slovanského a maďarského živlu uvolňuje pouta spojení, a že jest potřebí, aby vláda změnila svoji dosavadní politiku proti nim. Konservativní zásada vládní zde selhala. — Brožura Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen in Österreichs Zukunft z r. 1845 nejednala sice o národnostní otázce v Ra-

---

[228]) Schuselka nebyl šovén, byl hodný člověk a měl k Čechům opravdové sympatie; byl jen přemrštěný a fantastický.

[229]) Také proto se kloním k přesvědčení, že Schuselka mohl býti jejím autorem.

konsku, ale patří sem přece svým stanoviskem k Uhrám. Bojuje proti maďarisaci Němců a Slovanů v Uhrách a kloní se k zavedení německé úřední řeči v Uhrách.

Tři jiné německé brožury byly méně radikální, neklamaly se tolik v odhadu národních sil a možností dalšího vývoje. Jevily též jistý smysl pro spravedlnost. První z nich byla brožura Österreich und Russland z r. 1844. Její autor nevěřil, že se zdaří buditelské dílo v Čechách a u Jihoslovanů i ve směru politickém a nepřál si toho, poněvadž by to prý ohrožovalo existenci říše, ale odmítal útisk neněmeckých národů. Schvaloval, že vláda »poněkud upustila« od germanisačních snah a že trpí probuzenské úsilí u Maďarů i u Čechů.[230]) Rakouská vláda prý beztak nikdy přísně netrvala na zachovávání určité linie své politiky, když poznala, že změnu její lze srovnati s hlavní vládní zásadou. Germanisace jest prý již zbytečná, neboť mezi národy císařství jest již mnoho společných zájmů. Rakouská vláda se ovšem nepodala úplně novému nacionálnímu směru, zůstala uprostřed. Pěstování národních řečí literaturami může říši jen prospěti. Nedostatek národní výchovy jest prý hlavní příčinou úpadku šlechty, která podceňovala význam mateřské řeči. — Druhá mírnější brožura, vydaná téhož roku, Briefe aus Wien von einem Eingeborenen, zmiňuje se o národnostní otázce letmo v kapitole Liberale Perspektive. Rakouští národové mají prý právo žádati, aby se jim vládlo, jak je to odůvodněno měrou jejich vývojové schopnosti. Má jim býti uvolněna dráha k pokroku. Nejpříznivější stanovisko projevili neznámý, patrně úřednický autor brožury Schattenseiten der österreichischen Staatsverwaltung und gesellschaftlichen Zustände z r. 1846 a neznámý, liberální autor brožury Vier Fragen eines Österreichers z r. 1844. »Vše, čeho si přejeme vzhledem ke skutečnosti, že se probudilo národní hnutí,« psal autor první, »mů-

[230]) Byl přesvědčen, že i Čechové i Maďaři podrží německý ráz ve své kultuře. »Ich bin kein Deutschthümler, aber ein Deutscher, und ich gestehe es offen, dieses vergebliche Bemühen der nichtdeutschen Stämme, sich weisz zu waschen, als ob deutsche Sitte, deutsche Kultur bei Ihnen nur äuszerer Firnisz und nicht in Saft und Blut übergangen, berührt mich immer sehr unangenehm . . .«

že tedy býti shrnuto málo slovy, že vláda může v zesílení jednotlivých provincií ušlechtilým, mocným nacionalismem spatřovati jen skutečné rozmnožení všeobecné síly státu, a že se proto má vyhnouti každému malichernému, úzkostlivému, nevčasnému potlačování, jež má beztoho vždycky jen opačný účinek; že však i na druhé straně zákonem oprávnění zástupci nebo jiní mluvčí jednotlivých národů nemají svých požadavků uplatňovati více, než pokud je lze srovnati se spravedlností vůči druhým kmenům bydlícím v Rakousku a s dobře chápanou bezpečností celého státního svazku.« Druhý autor věnoval národnostní otázce kapitolu »Jest možna národní jednota rakouského státu a kterou cestou lze jí dosáhnouti?« Rakousko musí se snažiti — odpovídá — aby došlo k vnitřní jednotě, aby různé národní cítění jednotlivých národů bylo nahrazeno rakouským cítěním. Germanisací to již nepůjde a proto musí každému národu býti poskytnuta možnost plného rozvoje.

Myšlenky brožur německých autorů o této otázce byly celkem nehluboké. Autorům jejich většinou chyběla znalost poměrů, skutečných národních sil. Neměli správné představy o životnosti neněmeckých národů, o jejich energii a o jejich vůli uplatniti se i ve státním životě. Nevěděli dosti, co maďarský a český národ již vykonali pro zajištění svých jazyků, jak byli semknuti v uvědomělé šiky, jak se připravovali na novou dobu, která musila přijíti. Snad proto byli Němci tak překvapeni rychlými úspěchy neněmeckých národů, když propukla únorová revoluce a když se uvolnil tlak systému, který dusil národní život. Ani jeden z německých autorů nebyl pro úplnou národní rovnoprávnost v rakouském císařství; tři byli pro částečnou rovnoprávnost, aniž její rozsah určitěji vymezili, tři byli pro germanisaci. Bar. Andrian se o národní otázce nevyslovil.

České úsilí o příznivé řešení národnostní a jazykové otázky bylo, tuším, nejobratněji vedeným politickým podnikem předbřeznové doby u nás. Bylo nadšené i reální, houževnaté a nezastrašitelné. Drželo se právní půdy otázky jazy-

kové a vymýšlelo nové a nové cesty, drobné i drobnější prostředky, jen aby šlo k cíli. »Směju se věru, jakých malicherností upotřebiti musíme, než co dělat,« psal vesele Riegrovi jeho přítel Karel Šneider z Častolovic o tom, jak získává tamní občany pro národní snahy.[231]) České vlastenectví dovedlo u lidu vychovati obětavost a u šlechty vzbuditi dobrou vůli. Dobývalo konečně stupně po stupni. Víra a nadšení apoštolů vítězily. Agitace předbřeznových brožur českých autorů v národnostní a jazykové otázce nově osvětluje českou politiku za revoluce r. 1848—1849, její dříve dosti nepochopitelné opuštění historické půdy ústavní a přesunutí národnostního a jazykového zřetele na první místo mezi hledisky, na jejichž základě chtěla vybudovati ústavu říšskou.

OTÁZKA SLOVANSKÁ.[232])

Otázkou slovanskou ve smyslu politickém rozumím jednak otázku rovnoprávnosti slovanských národů v Rakousku s Němci a Maďary, jednak otázku jejich politického sjednocení. Dnes by se mohlo zdáti, že není dosti oprávnění k tak širokému pojímání, neboť dnes neexistuje slovanská otázka ve smyslu politického sjednocení v jedné říši — ba ani myšlenka kulturního sblížení a literární vzájemnosti nemá nyní té síly, jakou měla před r. 1848. Než v předbřeznové době vedle otázky německé, italské a polské byla i otázka slovanská, ač neměla stejně jednotného národního podkladu, ač rozdíly mezi slovanskými národy byly větší než sjednotivé síly. Otáz-

---

[231]) List ze 14. července 1841.

[232]) J. G. Herder. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit vyd. Naumannovo III.; Jan Kollár, Über die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation, II. zlepš. vyd. Lipsko 1844; V. Jagič Neue Briefe von Dobrovský, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven Berlin 1897; M. Murko Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Graz, 1897; F. Jokl. O jazyku všeslovanském, Athenaeum 1893; J. Perwolf. Slovanské hnutí mezi Poláky 1800—1830, Osvěta 1871; Týž, Slovanská myšlenka na Rusi. Osvěta 1879; V. Zelený Život Josefa Jungmanna, Praha 1874; V. Brandl, Život Pavla Josefa Šafaříka, Brno 1887; Týž. Život Josefa Dobrovského, Brno 1883; J. Jakubec. Antonín Marek, Praha 1896; Týž, Jan Kollár v Jeně. Osvěta 1893; Týž. O Kollárově uvědomění národním před jeho odchodem do Jeny, Světozor 1893; Týž, Politické a sociální názory v Kollárově poesii, Rozhledy III. 1894; Týž, Geschichte der čechischen

ka slovanská byla před r. 1848 stavěna vedle italské a německé nejen našimi odpůrci, kteří jí užívali k očerňování našich snah, nýbrž i námi samými.

Novodobá otázka slovanská dostala život z romantické složky mocného hnutí duchovního, jež způsobilo francouzskou revoluci. Těm, kdo v polovici 18. století zklamáni a choři kulturou opouštěli víru ve všemoc rozumu, Rousseau vykouzlil sen o národech dávných dob, přirozených a zdravých, šťastných vzdáleností kultury, nedotčených jejími nemocemi: bohatstvím i bídou, panstvím i zotročením, lží vnější dokonalosti masky společenské i pravdou její vnitřní špatnosti. Znaveni a znechuceni přítomností jali se studovati minulost horlivěji než dříve. Nastal pozoruhodný rozvoj věd historických a jazykozpytných. Praha, její právě založená Společnost nauk, byla důležitým střediskem nových snah vědeckých. Dobner, Dobrovský, Voigt, Pelcl a Durich odkryli prameny poznání minulosti národu českého, jeho řeči i jazyků slovanských. Zejména práce Dobrovského a Durychovy, založené methodou biblických studií Michaelisových, byly provázeny sympatiemi předních německých i cizích filologů. Třicet let po Rousseauovi jeho žák Herder, jenž znal díla Dobnerova, Dobrovského, Voigtova i Pelclova, ve čtvrté kapitole šestnácté knihy svého slavného díla Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit přinesl vážnou obžalobu německého národa: že hlavně vinou jeho dobyvačné panovačnosti jeden z oněch ušlechtilých národních kmenů minulosti, kmen národů slovanských, tak hluboko po-

---

Litteratur. Leipzig 1907; Jar. Vlček, Pavel Josef Šafařík, Praha 1896; Týž, Několik kapitolek z dějin naší poesie, Praha 1898; Týž, Dějiny literatúry slovenskej, Turč. Sv. Martin 1890; Týž, Naše obrození, Rozpravy filologické 1898; E. Chalupný, Josef Jungmann, Praha 1909; Markovič-Kouble, Stanko Vráz, Praha 1882; K. Jireček, Pavel Josef Šafařík mezi Jihoslovany, Praha 1895; Z. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Praha 1901; Týž, Der Panslavismus, Zeitschrift für Politik 1913; Slovanstvo, Obraz jeho minulosti a přítomnosti, Praha 1912; Literatura česká XIX. století díl I. Praha 1902: J. Jakubec »Studie historické« a »Vznik a rozvoj studií slavistických«, díl III. 1. Praha 1905: J. Vlček »Štúrova škola na Slovensku«; sborník Jan Kollár, Vídeň 1893; Jan Máchal, Božena Němcová a slovanská vzájemnost ve sborníku »Božena Němcová 1820 až 1862« Karlín 1912; K. Kadlec, Národnostní a jazyková otázka v Uhrách, Česká politika I.; J. B. Novák, Války osvobozovací a naše obrození, Časop. čes. musea 1914.

klesl, že nyní »zaujímá větší místo na zemi než v dějinách«. Slované prý nebyli nikdy bojovným a dobrodružným národem jako Němci, nikdy se nedomáhali panství nad světem, nikdy neměli dědičných knížat lačných války, a proto se na nich prohřešilo více národů, ale především Němci, jimž bylo pohodlnější zacházeti s pilným národem, starajícím se o zemědělství a obchod jako s otroky, než aby se sami učili těm uměním a aby je sami pěstovali. »Než kolo času vše měnícího otáčí se nezadržitelně; a protože tito národové většinou obývají nejkrásnější pruh Evropy, až bude celý vzdělán a až se z něho otevře obchod, a protože zajisté nelze mysliti něco jiného, než že v Evropě zákonodárství a politika budou musiti a také budou stále více podporovati klidný, vzájemný styk národů místo ducha vojenského, také Vy, tak hluboko pokleslí, kdysi pilní a šťastní národové, procitnouce ze svého dlouhého, líného spánku a osvobozeni jsouce ze svého zotročení, konečně zase budete moci užívati svých krásných krajin od moře středozemního k pohoří karpatskému, od Donu k Muldě jako svého majetku a budete na nich moci slaviti svoje staré slavnosti klidné píle a obchodu . . . .«

Tato apostrofická věštba dokázala mnoho u Čechů. Národ ne zcela malý, ale téměř neznámý, se zapomenutou minulostí a bez lesku přítomnosti, byl jako součást slovanského celku najednou postaven za vzor Evropě! Jedním z předních duchů Německa bylo mu prorokováno, že bude osvobozen z jařma a že se mu dostane zadostiučinění za jeho utrpení. Život, který právě tehdy znovu začal v něm rašiti, nabyl nového smyslu, nové ceny. O účelnosti vzkříšení jeho dříve bylo lze pochybovati, po vystoupení Herdrově již nikoli. Buditelé čeští přestali býti pouhými milovníky minulosti, byli již bojovníky velké ideje. Jejich láska stala se odvahou, jejich oddanost energií. Pracovali s radostí, jejich úsilí nalezlo v slovanství mocnou oporu. Při tom jim tanul na mysli ideální cíl sjednocení všech probuzených slovanských národů. Největší z nich, Dobrovský a Jungmann, myslili zprvu na sjednocení ve spisovné řeči. Ale pak přišel čas mohutných bojů s Napoleonem. Pohnuté doby vždy rozžehují ohně na-

dějí v srdcích porobených. Dobrovský a Jungmann začali věřiti i v politické osvobození a sjednocení Slovanů, když Rusko zasadilo první těžkou ránu Napoleonovi a když se postavilo v čelo velmocí, aby ránu učinilo smrtelnou. Mladší a mladá generace věřily již s nadšením. Šafařík a Kollár, odcházejíce v l. 1815 a 1817 na universitu jenskou, byli z nejhorlivějších. Vrátivše se, zasvětili té víře svoji životní práci. Z neurčitého snu chtěli vytvořiti positivní program, tkvící v půdě skutečnosti. Jejich, Thunovou a Havlíčkovou zásluhou se během předbřeznové doby slovanské nadšení vykrystalisovalo v cíle schopné života.

Na kongresu vídeňském a zvláště po něm se poměry vyvinuly tak, že na politické sjednocení Slovanů nebylo pomyšlení. Všechen politický život národů byl dušen u nás a v Rusku bezohledně. I Jungmann opustil víru v ně. Bylo možno pouze opatrně odvážnou, neochabující prací literární a vědeckou buditi vědomí vlastního národa a nenápadně rozšířiti v něm poznání slovanského kmene. Jan Kollár nakreslil obratně tento ostražitý slovanský program v l. 1830 až 1837, zejména v znamenitém spisku Über die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. »Slovanská vzájemnost,« psal tam, »neznamená politické spojení Slovanů, demagogické rejdy nebo revoluční povstání proti vládám a panovníkům, z čehož povstává jen zmatek a neštěstí... není nebezpečné panovníkům, poněvadž nechává na pokoji hranice... jest to tichý, nevinný beránek... Neznamená ani universalisaci nebo násilné smíšení všech slovanských dialektů v jednu hlavní řeč, nebo v řeč spisovnou, jak počali sníti někteří slavisti.« Slovanská vzájemnost má prý býti jen literární a kulturní. — A Kollár hned podal promyšlené návrhy na její provádění. Nalezly největší ozvěnu u Slováků, Chorvatů a Lužických Srbů. U Slováků chopila se jich veliká většina spisovatelů, v Chorvatsku Dr. Ludevít Gaj a stoupenci illyrismu vůbec, u Lužických Srbů J. E. Smoleř a J. P. Jórdan. Mezi Malorusy šířili je Srezněvskij, Kostomarov a Bratrstvo sv. Cyrila a Methoděje v Ki-

jevě. V Rusku nejvíce nadšení jim věnoval Michail Pogodin.

Zatím Šafařík již dvě desítiletí kladl vědecké základy vzájemnosti díly, z nichž slovanští národové měli poznati vše důležité o svém kmenu. R. 1826 vydal Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, v l. 1836—1837 Slovanské starožitnosti a r. 1842 Slovanský národopis. Když vyšel Slovanský národopis, hlásila se již v Rakousku únorová revoluce. Policejní absolutism selhával, vláda již přestávala býti pánem duší a vůlí poddaných. Skromný a tichoučký, jen literární a kulturní život, který dosud jedině byl dovolen, již nestačil národům císařství, příklad sousední ciziny a Uher, kde si národové vynutili politická práva, podnítil též je. A tak se i u nás začalo politicky mysliti, čísti a brzo i jednati, jednak publicisticky otevřeně a ještě více tajně, jednak pod různými společenskými a jinými záminkami. Tehdy se otázka slovanská stala otázkou také politickou a brzo především politickou. Když vyšel Šafaříkův Slovanský národopis, byla již v proudu politická diskuse o slovanské otázce. Od r. 1843 až do únorové revoluce měla slovanská otázka svůj vlastní orgán. J. P. Jórdan, »veřejný učitel slovanské řeči na universitě v Lipsku«, vydával u Roberta Bindra v Lipsku měsíčník Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft s heslem: »Verständigung! Versöhnung! Vereinigung!« Jahrbücher byly dobrý časopis, o poměrech Slovanů v Uhrách poskytovaly spolehlivé informace, a také české věci byly v nich sledovány pečlivě, a to nejen po stránce literární, nýbrž i po stránce organisační.[233]) V informacích o ostatních Slovanech omezovaly se spíše jen na krásnou literaturu a umění; vědy si všímaly méně. V souvislosti s časopisem Jahrbücher vycházely u Bindra i brožury na obranu slovanských národů.

Již v druhém sešitu prvního ročníku Jórdan otiskl jakýsi programní článek Der Panslavismus. V něm bylo ob-

[233]) Jaroslav Pospíšil upozornil na ně Antonína Buriana v listu z 10. června r. 1843: »Neznáte-li »Jahrbücher für slavische Literatur« od Jordána v Lipsku vycházející. Dosud vyšly dva svazky; mají dobré články, mnoho o češtině...« Čelakovský Jórdana nechválil: »byl v mých očích vždy darebák« psal Dru Staňkovi r. 1848 v říjnu.

saženo jeho vyznání víry: »Všichni slovanští kmenové tvoří dohromady j e d e n n á r o d slovanský, jenž, ač rozdělen v různé státy, přece tvoří veliký celek od Labe až za Volhu, od Adriatického a Černého moře až k Baltu a Archandělsku. Všichni Slované mají jedinou společnou ř e č, která se dělí na několik dialektů povýšených na spisovné řeči... Pravá a čistě slovanská slova a pravé formy, jež jsou v těchto dialektech rozptýleny, tvoří dohromady řeč slovanskou. Myšlenka vyhledati je v jejich čistotě a učiniti z nich řeč učenou nebo spisovnou není chimera, jak se často namlouvá... Slované *mají* míti společnou literaturu: v ní se musí projeviti jejich národní duch, v ní se musí vytvořiti ona všeslovanská řeč. Slované mají společný úkol ve světových dějinách a jeho splnění lze dosíci jen napětím všech sil celého národa; národní literatura musí mu býti vůdkyní na té cestě...! Politika v tom větřívá nebezpečenství. Ale což duchovní, literární jednota nutně vyžaduje i jednoty politické? Myslím, že jest nám Německo se svými 38 státy příliš blízko, abychom na tu otázku musili odpovídati... S Ruskem se nespojíme. Principem ruského státu jest jednota národnosti a řeči. A měli by Slované býti ochotni obětovati to vše spojení s Ruskem? K tomu se autor dovolává svědectví brožury hr. Lva Thuna Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung. — Tento článek podává nejlepší charakteristiku Jórdanovy tehdejší slovanské literární utopie. Byl rozhodně proti politické jednotě Slovanstva, byl proti slovanské říši pod ruským vedením, poněvadž nechtěl obětovati jednotlivé slovanské národní řeči ruštině, ale zároveň byl ochoten obětovati je jakési nové spisovné všeslovanštině, složené z »pravých, ryze slovanských« slov!

O jediné politické stránce slovanské otázky se v Jahrbücher psalo, o r o v n o p r á v n o s t i s l o v a n s k ý c h n á r o d ů v c í s a ř s t v í s N ě m c i a s M a ď a r y. Bylo to za velkého pohnutí mezi Slováky pro známý uherský jazykový zákon z r. 1840, zavádějící v království uherském a ve vojenské hranici maďarskou státní řeč místo latinské. Tenkráte bylo v Jahrbücher obsažně referováno o celém sporu i o brožu-

rách, zabývajících se uherskou jazykovou otázkou. Jinak se Jahrbücher politice vyhýbaly.

Vlastní podnět brožurové diskuse o slovanské otázce, jazykový zákon uherský z r. 1840,[234]) v němž zvítězilo úsilí národního radikalismu Ludvíka Kossutha a bar. Mikuláše Vesselényiho nad umírněným stanoviskem sněmovny magnátů a rozvážné části šlechty, vzbudil odpor u Chorvatů[235]) a u protestantských Slováků, zejména když Kossuth r. 1841 pohnul generální konvent evangelíků augšpurské konfese k usnesení, že stolice slovanské řeči a literatury na vyšších evangelických učilištích mají býti zrušeny.[236]) Chorvaté měli možnost hájiti se ve sněmech a od r. 1842 i v županiích, kde tehdy nabyli vrchu stoupenci Gajova illyrismu. Slováci však neměli zastoupení ve sněmu[237]) a byli v komitátech téměř bezbranní. Vrchní inspektor evangelických náboženských obcí a škol v Uhrách hr. Karel Zay, zvolený r. 1840, poslal r. 1841 superintendentům oběžník, v němž vykládal zákon z r. 1840 jako opatření k pomaďarštění náboženských obcí i škol.[238]) Tenkráte dva superintendenti Jozeffy a Szeberenyi podali jménem dvou set augšpurských Slováků rekurs k samému králi.[239]) Uznávali v něm sice platnost zákona z r. 1840, uznávali i maďarštinu za státní řeč, ale protestovali proti způsobu, jak Zay i ostatní šovinisté zákon vykládali. Evangelíci tvrdili, že zákon nenařizuje maďarisace uherských Slovanů, že se na jeho základě Slovákům nemůže brániti, aby zachovávali a vzdělávali svoji řeč. Prosili, aby v Budíně a Prešpurku byli ustanoveni zvláštní censoři pro

---

[234]) Již r. 1830, pak 1836, později r. 1844 a konečně r. 1847 byly přijaty jazykové zákony stavící maďarštinu nad ostatní řeči. Ale zákon z r. 1840 učinil z ní »státní« řeč. Srv. Karel Kadlec, Národnostní a jazyková otázka v Uhrách, v České politice I. 475 a násl.

[235]) Srv. A. Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809, II, kniha 2.

[236]) Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn. 18.

[237]) L. Štúr se stal poslancem až r. 1847.

[238]) Hr. Zay tuto myšlenku propagoval i publicisticky. Vydal brožury: Schreiben des Grafen Karl Zay an die Professoren zu Leutschen (Lipsko r. 1841) a Dieses Buch gehört dem Vaterland. (Lipsko r. 1845.) — O poměrech na Slovensku srv. J. Vlček, Dějiny literatury slovenskej, 1889, 67 a násl. a 152.

[239]) Jest otištěn v brožuře Beschwerden und Klagen... jako příloha. Augšpurským evangelíkům říkalo se »čeští Slované«.

slováckou literaturu, aby vše, co smí býti tištěno maďarsky a německy, smělo býti tištěno i slovácky, aby byla zachována stolice slovanské literatury na prešpurském lyceu, aby takové stolice byly zřízeny i na jiných vyšších evangelických učilištích a konečně aby na universitě v Pešti byla zřízena stolice slovanské řeči a literatury. Žádali také, aby se v matrikách i nadále zápisy vedly latinsky. Deputace, která rekurs podala panovníkovi, byla sic milostivě přijata, nepořídila však nic.

Ještě r. 1842 ozvaly se hlasy proti maďarskému šovinismu. Wolfgang Berg vydal v Lipsku brožuru Ungarns politische Zukunft. Upozorňoval, že maďarská radikální a nesnášenlivá politika může se státi uherskému státu nebezpečnou. Dokud byla úřední řeč latinská, všichni uherští národové měli pevné politické vědomí uherské, tvořili věrný politický uherský národ. Nyní se však může mnohé změniti. Maďaři chtějí nad ostatními národy panovati. Není vyloučeno, že ten útisk způsobí hnutí pangermanistické a panslavistické. — Zároveň ujal se Slováků neznámý autor brožury Österreich. Städte, Länder, Personen und Zustände vyčítaje Metternichovi, že raději dovoluje, aby Maďaři otřásali jeho vládní soustavou, než aby jim postavil hráz tím, že by posílil slovanský živel v Uhrách; že raději povoluje vzdorné uherské šlechtě, než aby chránil Slováků od jejího násilí. — Rovněž r. 1842 vyšla jiná obrana Slováků od neznámého autora: Slavismus und Pseudomagyarismus. Líčila vývoj slovenské otázky od generálního konventu evangelických církví augšpurských z r. 1841 a v přílohách uložila slovácký protest, sama však určitých požadavků neformulovala. — Na počátku r. 1843 známý konservativní dějepisec uherský hr. Jan Mailáth uveřejnil článek Patriotism a národ.[240]) Odsuzoval maďarisační snahy radikálů a vyzval nemaďarské národy, by se bránili tiskem. Slováci mu veřejně poděkovali 22. ledna r. 1843 a na jeho podnět vůdcové evangelických Slováků, kteří r. 1841 podali králi bezvýsledný rekurs, vydali

[240]) V časopise Nemzeti ujzág.

v Lipsku brožuru Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Übergriffe der Magyaren, v níž shrnuli materiál o útisku Slováků. Skoro zároveň vydal K. Beda brožuru Vertheidigung der Deutschen und Slaven in Ungarn. Stál celkem na témž stanovisku jako evangeličtí Slováci, uznával nutnost jedné politické národnosti a žádal jen rovnoprávnost v národních a kulturních věcech. Brožura evangelických Slováků byla však lepší, podala konkrétní návrhy, kdežto Beda zůstal při všeobecné formulaci. Obě brožury odmítly obvinění z tajných panslavistických plánů, jímž maďarští radikálové odůvodňovali svoji agitaci. Než ani v jedné z nich nebylo to odmítnutí šíře založeno. První brožura omezila se na prosté odmítnutí, druhá se odvolala na brožuru hr. Lva Thuna Die Stellung der Slovaken in Ungarn, prohlásivši ji za nejcennější dar redakce Vierteljahrschrift aus und für Ungarn.

Slova ta nenadsazovala. Thunova polemika s Františkem Pulszkým vřele vyjádřila zájem, který měl národ český na osudu uherských Slováků[241]) a podala významné hledisko na slovanskou otázku. Bylo, tuším, její zásluhou, že se snad veškerá předbřeznová brožurová literatura nemaďarských autorů, pokud jednala o národnostní otázce, postavila na stranu Slováků a ostatních nemaďarských národů uherských. Síla i kouzlo mladé Thunovy osobnosti, jeho nadšení pro ušlechtilé cíle a odhodlanost ujmouti se věci, kterou pokládal za spravedlivou, jeho radostná důvěra ve vítězství všeho dobrého a jeho znalost předmětu prokázaly českému chápání slovanství velikou službu. Lev Thun přijímal Kollárovu ideu slovanské vzájemnosti literární a kulturní jako cosi samozřejmého českému člověku a — také v duchu Kollárově — ji úplně odděloval od politiky, s níž neměla souvislosti. V tom ovšem nepodal ještě nic svého, to byl majetek veškeré české inteligence tehdejší. Jeho zásluha byla, že podal také svůj vlastní, samostatný rozbor »panslavismu« a možnosti politických vztahů mezi Slovany. Rozbor i stylisace byly obrat-

---

241) Rieger psával děkanu Huškovi zejména o brožurách, které se ujímaly Slováků.

né, politické. Kapitola »Überblick«, obírající se podmínkami úsilí o spojení mezi národy, byla první českou významnou politickou úvahou o slovanské otázce, a mám dojem, že působila na pojetí Havlíčkova slavného článku »Slovan a Čech«. Hr. Thun dokázal, že se téměř obecně přijalo jeho rozlišení panslavismu jako politického snažení o spojení Slovanů v ruské říši od literární a kulturní vzájemnosti mezi slovanskými národy. Podle jeho přesvědčení slovanská otázka byla politickou potud, že slovanští národové v habsburské říši musí se tak jako ostatní neslovanští národové domáhati rovnoprávnosti s národem německým a maďarským ve školách, po případě i v úřadech, a že Čechové musí se ujímati Slováků, s nimiž skutečně tvoří jediný národ. Panslavism jest cizí jak Čechům, tak ostatním slovanským národům rakouským, neboť nemají touhy dostati se pod absolutistickou vládu ruskou.

Již ve své brožuře Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung z r. 1842 dotkl se slovanské otázky. Obavy Němců z universální slovanské říše, vykládal, jsou pouhé strašidlo. Kdo tvrdí, že Slované chtějí něco takového, nerozumí ničemu, nezná jejich přání a tužeb. Panslavismus jest chimera. Ani Němci nebudou politicky sjednoceni, ač mají více společného než Slované. České slovanské snahy jsou literární a kulturní, neboť posláním českého národa jest ukazovati dráhu slovanským kmenům, kteří jsou ve vývoji pozadu. To právě mu dodává velikých dějinných rysů. Spojitostí duchovních zájmů všech Slovanů dostává se národnímu snažení českému světodějného významu, který si vynutí úctu a zajisté trvání. — Polemika s Pulszkým se rozšířila ve spor o »panslavismus«. Pulszky napsal Thunovi, že Maďaři nemohou dopustiti, aby se uherští Slované mohli plně vyvinouti, protože by politické a národní uvědomění Slováky a Jihoslovany nutně vedlo ke snaze připojiti se k Čechám a Moravě a k mimorakouským jihoslovanským zemím, ba snad i k Rusku. Pulszky připouštěl, že tento druhý případ se nezdá pravděpodobným a že se vůdcové českého a snad ani vůdcové illyrského hnutí nehlásí k panslavismu, tvrdil však, že tím nejsou zeslabeny maďarské obavy do budoucnosti, protože ideje bý-

vají někdy silnější než lidé. Hr. Lev Thun na to odpověděl v závěrečné kapitole Überblick«. Obavy Pulszkého jsou prý nedokázaná podezření. Což lze vážně mluviti o možnosti politického splynutí Slovácka s Čechami a Moravou? Jednotlivé části národa právě tak jako různí národové spojí se v jeden stát jen tehdy, vyhovuje-li spojení jejich mravním a hmotným zájmům. U Slovanů právě tento předpoklad chybí. Naproti tomu dějiny ukazují, že se části téhož národa oddělí, jestliže se jejich hmotné a mravní zájmy rozcházejí. Severoamerické obce se odtrhly od Anglie a nespojí se s ní nikdy v jednu říši, ač jsou anglické, ač řeč i literatura jsou společné, ač v obou státech platí stále ještě skoro stejné zákony, ač jsou v obou státech obdobná zřízení politická. Mezi Slovany však není ani větších hmotných a mravních zájmů společných. Obavy maďarských šovinistů jsou tedy zřejmě záminkou. Hlavní chybou jejich jest, že nerozlišují mezi »slovanskou vzájemností«, jak ji hlásal Kollár a v kterou všichni čeští, slováčtí a illyrští vůdcové věří — a mezi »panslavismem«, snahou o politické sjednocení všech Slovanů pod ruským panstvím, jež existuje pouze ve fantasii nepřátel Slovanů. Všichni slovanští národové habsburské říše odmítají politický panslavism, nikterak si nepřejí dostati se pod ruské panství, které by jim bylo jhem.

Thunova výborná polemika s Pulszkým dala podnět k čilé diskusi o slovanské otázce vůbec. V té diskusi nejpolitičtěji vedla si brožura Schattenrisse aus Österreich z r. 1844. Mnoho se mluví o panslavismu, pravila, o »ruském« panslavismu. To jest bláhovost. Bude-li rakouská vláda spravedlivá a vypěstuje-li u svých Slovanů zájem o stát tím, že je politicky povznese, nemusí se báti panslavismu, neboť v onom slovanském státu, na který si při panslavismu myslí, byli by rakouští Slované stejně utiskováni, jako jsou dosud v Rakousku. To přece nemůže býti jejich ideálem! Vláda má ve svých rukách možnost odstraniti veškeré nebezpečí panslavismu: stačí k tomu upřímné provádění zásady národní rovnoprávnosti. — Brožura neznámého autora Slaven, Russen, Germanen z r. 1843 podala statistický obraz síly slovanských národů dle Šafaříkova Slo-

vanského národopisu a ve zvláštní kapitole »Der Panslavismus« pokusila se vyložiti cíle slovanského hnutí v duchu hr. Lva Thuna: Panslavism jest nové slovo a působí špatným dojmem na Němce, a právě na liberální Němce, kteří jsou nejvíce nadšeni pro německou jednotu. »Jak mohou mužové, o nichž se zdá, že vroucně cítí povznášející, velkolepou, vznešenou a ušlechtilou stránku takové ideje a že jsou jí tak hluboce proniknuti, když platí jejich vlasti, jak mohou takoví mužové, kteří se ke všemu ještě nazývají svobodomyslnými, tutéž povznášející, velkolepou, vznešenou a ušlechtilou stránku téže ideje tak úplně přehlížeti, tak šlapati nohami, když se probouzí u souseda?« Smysl panslavismu vyložil Kollár ve svém díle o slovanské vzájemnosti. Jest to jen kulturní hnutí, nemá žádných cílů politických. Jsou-li na Rusi političtí panslavisté, rakouští Slované nemají s nimi nic společného. Nechtějí spojení s Ruskem, a bude-li vláda podporovati jejich národní vývoj a přesvědčí-li je, že není slepá k jejich potřebám, zřídí-li ve Vídni slovanskou akademii věd,[242]) budou i pro spojení s Německem. — Rozdíl mezi autorem této brožury a hr. Lvem Thunem byl pouze v tom, že Thun užíval názvu panslavismus jen pro politické hnutí, kdežto autor brožury Slaven, Russen, Germanen pro vzájemnost literární i pro hnutí politické, ač je věcně stejně rozlišoval. Podobně odmítavě o panslavismu psal i autor brožury Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit z r. 1844. Panslavism jest prý potrat nejnovější doby, strašidlo Němců.[243]) Slované rozhodně nechtějí přijíti pod ruskou vládu. Byla by to zrada na svobodě, veliké neštěstí. Bylo by nesmyslné v boji o vítězství principu svobody volati na pomoc princip nesvobody. »Dříve se posune Balkán před

---

[242]) Zde se ozývá myšlenka **Kopitarových** Patriotische Phantasien eines Slaven z r. 1810.

[243]) Tato kapitola jest šovinistická. Autor se v ní odvažuje nemožných úsudků. Němci — ve srovnání se Slovany — prý rozhodně nejsou element inteligence, schopnosti vzdělávací a svobody. Jejich dějiny jsou prý plny opáčných dokladů, »jsou nepřetržitým řetězem nejodpornějších násilností se strany národů a knížat, nejsměšnějších politických chyb a pošetilostí, nejneuvěřitelnějších nedůsledností a nejmlhavějšího plánování...« Němci prý »nerozuměli a podnes nerozumějí ničemu z politiky«. Slované mají prý alespoň tolik nadání k organickému vývoji všemi směry jako Němci.

brány Moskvy než Slované na této straně Dněpru a Dviny až k Rumelii a Epiru dobrovolně vztýčí na svoje prapory ruského dvojitého orla.« Brožura Splitter und Balken aus Österreich z r. 1845 odbyla slovanskou otázku úvahou, jež jest shrnuta tvrzením, že panslavism jest strašidlo a že Čechy nebudou ani ruské, ani samostatné, nýbrž že musí býti v Rakousku.

Všechny brožury svrchu uvedené uvažovaly o politické stránce slovanské otázky střízlivě zůstávajíce na půdě skutečnosti. Otázka slovanská politicky pro ně znamenala jen požadavek provedení jisté, snad ani ne úplné rovnoprávnosti jazykové ve školách a po případě i v úřadech mezi Slovany a Neslovany v habsburském mocnářství. Panslavism, hnutí pro spojení Slovanů Ruskem v jednu říši odmítaly upřímně. Předbřeznovým liberálům nemohl býti ideálem, ani když cítili vřele slovansky. Bezohledný absolutism cara Mikuláše po pokoření polského povstání nemohl býti ideálem těm, kdo se západní Evropou věřili ve vítězství svobody tím vroucněji, čím rušnější a výbojnější politický život proudil měšťanskými vrstvami Německa, Italie a Francie. O možnosti nějakého jiného politického spojení Slovanů ještě neuvažovaly. To přinesla teprve vlna politického romantismu.

R. 1843 projevila se totiž v brožurách zvláštní změna, která nastala v myslích části českých vlastenců. Vývoj střízlivých, jasných úvah o politickém programu slovanském byl jí přerušen. Odkud přišla? Nemohu na tu otázku odpověděti uspokojivě. Snad zprávy o tajných spolcích »Mladého Německa« a »Mladé Italie«, jež vystoupily s radikálním programem spojení německých a italských států ve velké jednotné říše, snad předrevoluční ruch za severní, západní a jižní hranicí mocnářství, který se stával horečným, snad i zvěsti o oživení ruské revoluční inteligence související s návratem Hercenovým do Moskvy a s jeho spory s J. V. Kirějevským, strhly mladé lidi v Čechách k politickému romantismu. Bylo to asi podporováno tajemností podloudných způsobů, kterými zprávy o tom všem docházely přes zdánlivě přísně střežené hranice. Předtucha, že se opět blíží chvíle velkých převratů, vzbudila u nás zase jako za válek proti

Napoleonovi vlnu romantických nadějí slovanských. Jungmann, tehdy již nad hrobem, vrátil se k snu svých mladých let o jednotné spisovné řeči slovanské a jeho oddaný přítel Antonín Marek a kroužek jeho přátel jej v tom horlivě podporovali. Vlastním nositelem té vlny byla však část mladé inteligence české.[244] Odmítala sice také politické sjednocení Slovanů v ruské říši útisku a politické poroby, ale vzplanula pro myšlenku o jiné možnosti jejich politického spojení, opojovala se ideou jiné veliké slovanské říše jako protiváhy chystané jednotné říše německé a italské. Opírajíc se také o smyšlené statistické předpoklady národnostního složení habsburského mocnářství, naznačovala v brožurách více méně určitě program slovanského Rakouska. Byl to program nepromyšlený, vlastně jen nadhozený, neboť žádný z autorů brožur nedal si práce, aby alespoň přibližně správně odhadl skutečné poměry. Ale byl pronášen jako příkaz mravního zákona: poněvadž většina obyvatelstva habsburského císařství jest slovanská, má se císařství státi slovanským!

První brožury, v nichž se jevila vlna politického romantismu slovanského, byly brožury hr. Schirndinga. Brožura Österreich und seine Staatsmänner z r. 1843 má zvláštní kapitolu »Ungarische Zustände«, jakousi parafrasi brožury hr. Lva Thuna. Snad proto jest i v otázce slovanské dosti věcná a bez fantastičnosti ostatních jeho brožur. — Kapitola »Der Panslavismus« v Revue österreichischer Zustände II. z r. 1843 jest z jeho nejslabších prací, spletená a nelogická. Autorovi chyběly i nejjednodušší vědomosti, takže na př. tvrdil, že »nejčetnějším kmenem mezi rakouskými Slovany jsou Slováci, bydlící na Moravě a v Uhrách počtem 8 milionů . . .« a že jich jest »třikráte tolik,

---

[244]) Na to ukazuje list Čelakovského Dr. Staňkovi z 29. května r. 1843: O tom panslavismus nazvaném strašidle již po Němcích i Francouzi a Angličané hulákati začínají: což jest to hlupství nakažlivé! Kdož u nás věří a myslí opravdu na to? Naše politika není a nemůž jiná býti, leč s celým srdcem při rakouské vládě státi, třeba posud všecky naše žádosti nevyplnila, té zbraně se držme, kterou jsme posud bojovali, totiž věrnosti a setrvalosti a zákonní cesty, a není pochyby, že se k nám svou dobou ještě více skloní. Jiné všecky chymery zvláště našim mladším lidem, ukáží-li se jaké, co možná vyvracujte a z hlavy vypuzujte. — Bílý, Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského III. 3. 120.

co Čechů.«[245]) Držel se sice ještě Thunova výkladu o panslavismu a o literární a kulturní vzájemnosti u Slovanů, ale doplnil jej. Rakousko má prý prostředek, aby navždy zažehnalo vliv Ruska na západní a jižní Slovany: má se samo postaviti v čelo Slovanů. Kapitola Der Sprachenkampf in Böhmen v brožuře *Böhmens Zukunft und Österreichs Politik* I. z r. 1844 již polemisuje proti Thunovi, a tím vlastně i proti dvěma dřívějším brožurám autorovým, jež se držely Thuna. Tvrdí, že panslavism jest nejen v Rusku, nýbrž i v Čechách, u Slováků a Ilyrů, a líčí jej zajímavě. Ruský panslavism jest prý trojí: *moskevský*, projevující se úsilím starých bojarských rodin o dobytí účasti na vládě; *staroruský nebo polskoruský* v Paříži, směřující k obnovení Polsky a k osvobození všeho Slovanstva ruskou mocí, aby byli všichni Slované spojeni pod ruským žezlem; a posléze *novoruský*, chtějící vytvořiti universální slovanskou monarchii na základě pravoslaví. Český panslavism nechce spojení s Ruskem a s nerakouskými slovanskými národy, neboť vzájemnost s Rusy a s nerakouskými Slovany si Čechové přejí jen ve smyslu literárním a kulturním. Jest dvojí: *slavomani* jsou rozvážní přívrženci slovanské myšlenky, chtějí v úzkém spojení s Německem pěstovati též slovanské zájmy a za ideální cíl pokládají jihoslovanskou a západoslovanskou universální monarchii; jsouce však proti násilným prostředkům, bez nichž by nebylo možno takovou říši zříditi, věnují se hlavně literatuře; *čechomanům*[246]) jest trnem v oku přátelský a pokojný rozvoj českého vzdělání vedle německého, chtěli by Němce v Čechách poslovaniti, chtěli by míti v Čechách čistě slovanskou vládu s nějakým habsburským princem v čele, ba sní dokonce o jakési nové středoevropské říši, která by objímala Čechy, Moravu a alespoň severní Uhry. Na štěstí jest jich velmi málo. — Ale

[245]) Jinde praví: »Jest to bolestný pocit viděti, jak si nerozumějí dva velcí národové, Němci a Slované, národové, mezi nimiž jednou vzplane boj o panství ve střední Evropě, jak vlastní vinou jeden druhému vstupuje v cestu, ačkoliv by bylo potřebí jen jediného sprostředkujícího slova, aby se ukázalo, jak ochotně by si podali ruku, kdyby měli jistotu vzájemné důvěry...« str. 50.

[246]) Tohoto názvu užíval v brožuře Österreich und seine Staatsmänner pro vlastence vůbec.

v druhém dílu téže brožury, kde mluví o skvělé budoucnosti Čech, autor sám se blíží stanovisku »čechomanů«: Rakousku, má-li se zachrániti, zbývá prý jediná cesta, opustiti tendence německé a státi se slovanskou universální monarchií s Čechami v čele!

Tyto Schirndingovy slovanské kapitoly charakterisují úplně jeho publicistickou činnost: jednotlivé bystré psychologické postřehy, ale neopřené soustavnějším studiem, zvláštní mosaika nescelených dobrých myšlenek a nekritických i fantastických nápadů. Nezdá se, že při líčení ruského panslavismu myslil na ruské tajné spolky z let dvacátých a třicátých nebo na Borisovo Obščestvo sojediněnnych Slavjan a na činnost Pogodinovu a jeho slavjanofilů. Spíše se zdá, že jen reprodukoval matné zprávy německé publicistiky. Není důvodu souditi, že by Schirnding byl znal učení J. V. Kirějevského. Nepokusil se o hlubší pochopení a zpracování těch zjevů, takže obyčejný čtenář nemohl si utvořiti správný úsudek o slovanském hnutí a o jeho filosofii v Rusku, nemohl míti dojmu, že Schirndingovo líčení alespoň z části se shoduje se skutečností. Rozlišování »slavomanů« a »čechomanů« bylo přece jen umělé a neshodovalo se úplně s poměry. Máme jediný doklad, z něhož lze souditi, že v Čechách byli lidé, kteří pokládali za možné počeštiti Němce v Čechách: v brožuře Jos. Math. Thun und der Slavismus in Böhmen. Jinak nebylo nic podobného tištěno a také se nic podobného nenalezne v korespondenci, pokud jest nám přístupna. Jak by více vážných lidí bylo mohlo mysliti na něco takového, když se musili vší energií zasazovati teprve o to, aby dosáhli povolení zříditi první českou soukromou školu!

R. 1845 Jakub Malý vydal v Lipsku anonymně brožuru Worte eines Čechen veranlasst durch die Graf Jos. Math. v. Thun'sche Broschüre: »Der Slavismus in Böhmen«. Prohlašoval v ní důrazně, že Čechům záleží na zachování Rakouska, protože by bez něho nemohli existovati, chtěl však také dokázati, že se Rakousko musí »přikloniti k slovanským tendencím«. V Rakousku, do něhož zahrnuje i Uhry, jest prý nadpoloviční většina Slovanů, 18 milionů. Čechů samotných jest prý 7 milionů, ale

Němců jen 6 milionů. Němci nemohou Rakouska poněmčiti a proto »se Rakousko musí přikloniti k slovanským tendencím, nechce-li ohroziti svoji existenci«. — Podobný »statistický« a »národopisný« základ měly ještě tři jiné brožury: Josef M. Thun und der Slavismus in Böhmen z r. 1845 a Kampelíkovy Obrana českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům i Krása a výbornosti česko-slovenského jazyka, jímž asi 8 milionů lidí v Čechách a na Moravě, ve Slezsku a Slovensku mluví z r. 1847. V první z nich neznámý odpůrce vytýkal hr. Jos. M. Thunovi, že nesprávně rozlišuje pojmy »slavismus« a »čechismus«. Mají se rozlišovati pouze jako pojmy »Němec« a »Šváb«; co značí »Němec«, to prý značí »Slovan«, a co značí »Šváb«, to značí »Čech«. Mezi slovanskými národy není prý větších rozdílů než mezi německými kmeny. V Čechách může se vyvinouti jediná národnost, a to česká, avšak její podmínkou jest státní sebevědomí. — Autor této poslední, velmi zajímavé myšlenky nerozvedl, bohužel, šíře a jasněji. Hr. Schirnding by jej byl zařadil mezi »čechomany«, protože asi snil o možnosti počeštiti české Němce. — Dr. Kampelík v první kapitole »Známost československého spisovného jazyka je potřebná a důležitá« dokazoval potřebnost znalosti češtiny i tou okolností, že »v rakouském státě (myslí i Uhry) přes tři pětiny Slovanů obývají, kteří ve středojižní Evropě sedmeré království založivše jádro a sílu jeho zakládají.« Čtvrtá kapitola »Půda a vlastě československé literatury«, podepsaná »od Fr. Ladislava R.«, patrně tedy Riegra, dokazovala, že Čechové nejsou malý národ, že »krom velkých národů, ruského, německého, francouzského, anglického, vlašského, pak španělského a polského, žádný národ v Evropě se nám počtem nevyrovná«. Všech Čechoslovanů jest prý 8,431.000; z toho Slováků 3,000.000, »ač naši učení sami jich odhadují jen 1,800.000«, Čechů v Čechách 3,400.000. Němců v Čechách pouze 1 milion. V Uhrách jest prý slovanská většina 7,936.000 proti neslovanské menšině 4,570.000. Druhá brožura Kampelíkova počítá všech Čechoslováků »asi 8 mil.«, ačkoliv Šafařík v »Slovanském národopisu« je odhadoval jen na 7,167.000.

Statistiky Jakuba Malého, Dra Kampelíka a Riegra byly velmi nesprávné. V té době ovšem nebylo vůbec možno opatřiti si přesná statistická data o národnostním složení říše, neboť až do r. 1851 se u nás neprovádělo sčítání dle národnosti.[247]) Bylo možno dopátrati se dat nanejvýše v půlmilionech pravděpodobných, jak ukazují tabulky Dra Johanna Springra v jeho universitní učebnici „Statistik des österreichischen Kaiserstaates".[248]) Šafaříkův Slovanský národopis z r. 1842, o němž se v brožurách leckdy mluvilo, mohl míti sice také jen přibližná a nezcela přesná data, ale byl přece založen opatrně a s vědeckou obezřetností. Malý, Dr. Kampelík a Rieger neužili ani Springra ani Šafaříka; Rieger dokonce proto ne, že se mu zdálo, že Šafařík odhaduje počet Slováků příliš nízko. V lehkomyslnosti jejich vůči datům zračí se česká politická nevyškolenost v tomto oboru. Skutečné národnostní poměry byly pro Slovany nepříznivější, než myslili. Dle Malého bylo v celé říši Čechoslovanů 7 milionů, dle Riegra 8,431.000 — vpravdě bylo jich r. 1851 úředně napočteno jen 5,727.558. Dle Malého bylo Němců v celé říši 6 milionů (o 1 milion méně než Čechů), ale dle odhadů Springrových, opírajících se o úřední výkazy, bylo jich r. 1837 asi 6,400.000 a r. 1851 7½ milionu. Dle Riegra bylo Slováků 3,000.000, ale r. 1851 bylo jich úředně napočteno pouze 1,739.871. Dle Riegra bylo Maďarů jen 3·5 milionů, dle Springra asi 5,305.000, ale r. 1851, po revoluci, dle úředního sčítání 4·8 milionu. Dle Riegra bylo v Uhrách 7,936.000 Slovanů a 4,570.000

---

[247]) V Rakousku puvodně se provádělo sčítání z důvodu vojenských, a to trojím způsobem. V českých zemích, v Haliči a v alpských zemích kromě Tyrol a Vorarlberka i terstského území sčítání bylo prováděno od počátku 18. století kněžstvem a vrchnostmi, od r. 1804 jen vrchnostmi a vojenskými úřady. Od r. 1828 bylo pravidelné každého třetího roku (tedy v letech 1827, 1830, 1834, 1837, 1840 atd.) V Tyrolích, Vorarlberku, v terstském území, v italských zemích a Dalmácii prováděly sčítání jen politické úřady dle jiných předpisů a rubrik než v první skupině zemí. Ve vojenské hranici se sčítání provádělo vůbec nepravidelně a teprve od r. 1816 byly tam zavedeny určité předpisy. V Uhrách a Sedmihradech bylo sčítání samostatné. — Srv. Dr. Johann Springer, Statistik des österreichischen Kaiserstaates, 83 a násl.

[248]) Tak na př. Dr. J. Springer odhaduje k r. 1837 počet Slovanu v Čechách na 2,500.000 a Němců na 1,200.000, což by dohromady činilo 3,700.000; ale celkový počet uvádí sám na 4,000.925, tedy o 300.000 více.

Neslovanů, ale r. 1851 byl poměr 4,392.370 Slovanů a 7,799.183 Neslovanů. Rieger počítal k Slovanům v Uhrách dokonce i Rumuny počtem 1,220.000. Dle Malého Slované tvořili nadpoloviční většinu obyvatelstva celého císařství (18 milionů), dle Kampelíka dokonce tři pětiny! Avšak dle Springrových odhadů bylo jich r. 1837, bez vojska, asi 14,820.000 proti 18,479.000 Neslovanů. Dle Springrových tabulek Slované měli v celém císařství většinu jen tehdy, když se nepočítaly italské země (4,584.000 obyvatelů). V tomto případě bylo Slovanů asi 14,820.000 proti asi 13,895.000 Neslovanů, čili v procentech asi 51·6 : 48·4. Zdá se však, že i Springrovy odhady byly pro Slovany snad ještě příznivější než skutečnost, neboť r. 1851 úřední sčítání dle národnosti při odečtení Vlachů vykazovalo poměr obrácený, totiž 14,419.689 Slovanů a 15,306.814 Neslovanů, čili v procentech 48·6 : 51·4. Sčítání to ovšem bylo prováděno v době značného germanisačního tlaku.

Omyly Malého, Dr. Kampelíka a Riegra nebyly výjimečné. Tenkráte nebylo ještě dosti smyslu pro přesná statistická data, úředníci sami ho neměli. Předbřeznové brožury i noviny svědčí, že takové omyly byly rozšířeny i mezi Němci i v byrokracii. Baron Andrian mluvil o 18 milionech rakouských Slovanů, vzdělaný autor brožury Österreich und Russland káral Maďary, že utiskují Slovany, ačkoliv jest prý v Uhrách Slovanů téměř třikráte tolik co Maďarů, a oficiosní autor brožury Österreich und seine Gegner J. Chowanetz pravil o císařství, že jest »skoro ze dvou třetin slovanské«.

R. 1846 pokusil se Karel Havlíček zastaviti proud romantismu v politické diskusi o otázce slovanské a vrátiti ji na půdu skutečnosti. Za pobytu v Polsku a v Rusku, kde se stýkal s předními duchy slovanské vědy, pochopil slovanskou otázku hlouběji a jasněji než jeho krajané. Jeho bystrý politický zrak a téměř pudový smysl pro skutečnost pronikly ji v celé její složitosti a obtížnosti. Vrátiv se do Prahy a převzav redakci Pražských novin, vystoupil hned r. 1846 směle s velikým bojovným článkem Slovan a Čech. Článek ten byl vedle obou Thunových brožur nejvýznamnější úvahou o politické stránce slovanské otázky. Doplňoval ji. Výsledek,

k němuž Thun došel, byl, že existuje jediný politický program slovanský: aby se slovanští národové domohli rovnoprávnosti s neslovanskými ve školách, po případě i v úřadech. Politické spojení mezi Slovany bylo by, jako mezi národy vůbec, možno jen tehdy, kdyby měli společné mravní a hmotné zájmy. Ale těch není. Havlíček se s Thunem shodoval v tomto předpokladu, a svým článkem chtěl podati určitou odpověď na otázku, jsou-li mezi slovanskými národy společné mravní a hmotné zájmy. Ocenil nejprve Kollárův program literární a kulturní vzájemnosti a zvláště práci, kterou v jeho smyslu vykonal Šafařík. Avšak příkře odmítl ty, kdo šli dále než Kollár a Šafařík tím, že se oddali víře v možnost slovanské spisovné řeči nebo dokonce víře v možnost sjednocení všech Slovanů v jediný národ. Slované nikdy nebudou míti jednotné spisovné řeči a nikdy nesplynou v jeden národ, vykládal, protože jsou to čtyři různí národové, kteří se dosud vyvíjeli samostatně a kteří se i v budoucnosti budou vyvíjeti různě. Mezi nimi jsou značné rozdíly, mezi dvěma z nich dokonce kruté nepřátelství. I prostá shoda politiky jejich má veliké překážky. »Musíme,« psal, »svět bráti tak, jaký jest, a očekávejme tedy přátelství a svornost mezi lidmi a národy jen tenkrát, když z toho obě strany užitek mají, když škody a výhody, žaly a radosti společné jsou, a k hádkám příčina vyskytnouti se nemůže. Takový ale poměr je toliko mezi národem naším a illirským; pročež také ujišťuji, že opravdové a trvanlivé přátelství a bratrství, pravá, více než literární vzájemnost jenom mezi námi a Illiry býti může a také bude, jako vůbec jisto jest, že těmto dvěma národům největší zisk z ideí Slovanstva vyplynul!« Jako drastický příklad fantastičnosti a zmatenosti slovanského horování ukázal činnost Slováka Ludevíta Štúra, jenž ohnivě hlásal sjednocení Slovanů a současně prováděl jazykovou a literární roztržku mezi Čechy a Slováky.

Havlíčkův názor byl zdravý, jeho útočná formulace včasná. Stejného mínění s ním byli Palacký, Čelakovský a snad i Dr. Brauner,[249]) tedy nejzkušenější a rozvážní vůdcové. Události na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži po

[249]) Od Dr. Pinkasa nemám z té doby žádného projevu mínění o slovanské otázce.

únorové revoluci daly jim za pravdu. Ale cíle svého tehdy Havlíček nedosáhl, politické ovzduší bylo mu nepříznivo. Slovanský politický romantism byl silnější, snad proto, že byl revolučnější. Strhoval, protože neukládal pout fantasii. Za revoluce únorové r. 1848 strhl i vůdce rozvážné. Svolali slovanský sjezd a po jeho zmaru přešli s bezpečnější právní půdy dochované historické ústavy české na nejistou půdu oktroyovaného centralistického říšského sněmu, aby tam soustředili kolem sebe vytouženou slovanskou většinu, aby s ní bojovali za nové Rakousko a dobývali nové úpravy říše, spravedlivé stejně k Slovanům jako k Neslovanům.

Z brožur autorů německých první o slovanské otázce mluvila Andrianova Österreich und dessen Zukunft z r. 1842. Ve spojení s kritikou rakouské orientální politiky ukazovala na nebezpečenství ruského panslavismu. Za poslední rusko-turecké války Rakousko prý vydalo svoje východní zájmy v šanc velké slovanské říši, která je nyní všemocná od Opavy až ke Kotoru, až ke zdem rakouských pohraničných měst. Stane-li se 18 milionů rakouských Slovanů duchem a smýšlením ruskými, co zůstane pak z Rakouska? Proto rakouská vláda má si liberálními reformami získati říšsko-německou veřejnost, aby mohla proti slovanským snahám, jež vzbuzují obavy, vystoupiti »s rozhodností první německé moci«. U Andriana překvapuje tak nepřátelské stanovisko a tak jednostranný výklad slovanské otázky. Jako by slovanská otázka byla značila jen neloyální snahy, jako by nebylo hlavním obsahem jejím jen úsilí pomoci rakouským Slovanům k rovnoprávnosti s Němci, po př. Maďary! — Stejné stanovisko bylo v brožurách Schuselkových Die orientalische d. i. russische Frage z roku 1843 a Deutschland, Polen und Russland z r. 1846, v anonymní brožuře Österreich im Jahre 1843 z r. 1843 a v Möringově brožuře Sibyllinische Bücher aus Österreich z r. 1848. První tři brožury také viděly ve všem nebezpečenství panslavismu. Překypovaly záštím proti Rusku, »ohnisku, z něhož se šíří barbarství«, které svou prostou existencí ruší pokrok evropského vzdělání.[250]) Při tom

[250]) »Jetzt droht uns die östliche Barbarei wie ein verwirrendes,

však uznávaly, že Čechové si nepřejí státi se kořistí Ruska, že nejsou panslavisty. Brožura Möringova dokonce prorokovala, že Rakousko a Německo musí s Ruskem vybojovati zápas o slovanské národy, a tvrdila, že právě v tom směru rakouská vláda učinila pro panslavism více, než od ní mohli očekávati její nepřátelé. Poněkud opatrnější názor tlumočila brožura Vier Fragen eines Österreichers z roku 1844: panslavism není sice ještě žádná hotová strana objímající celý východ, ale jeho možné důsledky jsou přece velmi povážlivé, neboť Rusko má vliv na všechny Slovany. Zato autor brožury Österreich und Russland z r. 1844 vůbec nevěřil v nebezpečenství panslavismu. Myšlenku o panslavismu vnukl prý žurnalistice a publicistice hr. Lev Thun svojí brožurou o české literatuře. Nyní příšera panslavismu straší všude. Není důvodu k obavám. Čechové a Ilyrové jsou panslavisty, avšak jen idealistickými; jejich panslavism zůstane pouhým snem a nenalezne opory v lidu ostatních slovanských zemí císařství. Moravané, Poláci, Malorusové i Velkorusové jsou ještě příliš neuvědomělí a nedají se získati pro takové plány.

Otázka ústavní a státoprávní[251]).

Státoprávní poměry v císařství doby předbřeznové byly velmi složité a pro laika nejasné. Nejasnost způsobily jednak reformy Marie Terezie a Josefa II., jednak pozdější císař-

---

erschlaffendes, verpestendes Miasma, welches, wenn wir es nicht bald durch einen Völkerkordon abwehren, so verderblich wirken kann, dasz die einrückende Barberei nichts zu thun haben wird, als die Todten zu begraben, die erschlafften auszusetzen und den Witwen, Waisen, Deficienten und Quiescenten Gnadengehalte auszuwerfen...«

[251]) D. Kostetzky, Die Staatsverfassung des Königreiches Böhmen. Prag 1816. Je to první svazek kompendia System der politischen Gesetze Böhmens zum bequemen Gebrauche für den Geschäfts- und Privatmann. Prag 1816—1825; J. Kalousek. České státní právo. II. vyd., Praha 1892 ; J. Čelakovský. Povšechné české dějiny právní. Praha 1900; týž. O účasti právníkův a stavů ze zemí českých na kodifikaci občanského práva rakouského. Praha 1911; týž. Stav městský na sněmě českém od l. 1794—1847. Čas. Čes. Mus. 1870; B. Rieger. Ústavní dějiny rakouské, Praha 1903; týž. Jak bylo zavedeno rakouské císařství. Osvěta 1893; týž. Dílo centralismu v XVIII. století, Osvěta 1888; týž. Císař Josef II. a český trůn. Osvěta 1897; týž. O snaze kompilovati politické zákony v Čechách za Marie Terezie a Josefa II.. Právník 1891; týž. Incolat a Ständische Verfassung v Österreichisches

ská opatření. Reformy tereziánské a josefinské spojily nejvyšší úřady státu českého a státu rakouského, a jejich vnitřní správu jednotně postátnily, pokud to připouštělo zřízení patrimoniální, spočívající na svazku poddanském. V obou státních skupinách bylo mimo to v l. 1753—1811 postupně zavedeno společné právo soukromé a trestní, čímž bylo stvořeno též jednotné státní občanství — kromě inkolátu české šlechty. A tak jen v ústavní oblasti práva veřejného zůstala zachována dřívější státní bytnost českého a rakouského státu; každá země podržela svoji starou ústavu. K novému, přece ještě neúplně sjednocenému státoprávnímu útvaru československo-rakouskému byly během té doby přivtěleny Halič, Bukovina a země přímořské. Kromě toho poměry byly učiněny složitějšími a nejasnějšími zvláště r. 1804, kdy císař František přijal titul císaře rakouského, r. 1806, kdy stanovil císařský rakouský znak dvouhlavého orla, a státním úřadům dal titul »císařské, královské«, a r. 1812, kdy dal všem státům a zemím habsburským — i Uhrám — společné jméno císařství rakouského. Generace stavovská z konce 18. století znala ještě dřívější stav právní a za Leopolda II. bránila se změnám, ba v Desideriích r. 1790 dokonce domáhala se přiznání práva na jakousi účast v zákonodárství. Právní vědomí bylo tehdy snad i v kruzích inteligence: Ignác Cornova počal právě r. 1792 vydávati svoje sedmisvazkové zpracování Pavla Stránského De republica Bojema »Staat von Böhmen«. Generace, která dospěla za napoleonských válek a po nich, neměla již tolik možnosti poznati státoprávní vývoj český a generace let třicátých, která vyrostla za úplné nehybnosti veřejného života, spoutaného čirým absolutismem, neměla již vůbec slušného státoprávního vzdělání. University jí ho nesměly

Staatswörterbuch; K. Kramář, Das böhmische Staasrecht, Wien 1896 (česky současně v Praze); J. Pekař, Dějiny naší říše. Praha 1914; F. Vavřínek, Ústava mocnářství rakousko-uherského. Praha 1906 (Česká politika); K. Kadlec, Z ústavního vývoje habsburského mocnářství, Praha 1912; Bohumil Baxa, Jednání o připojení zemí koruny české k německému Bundu. Čas. Čes. Mus. 1906; týž, K dějinám veřejného práva v zemích koruny české od restaurace Leopoldovské až do počátku moderních převratů 1790—1844. I., Praha 1906; týž, Inkolát (a indigenát) v zemích koruny české od r. 1749—1848. Praha 1908; týž, Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavů českých z r. 1847, Sborník věd pr. a st., 1912.

podati a soukromá věda jí ho také nedala. Z té doby nemáme jediného významnějšího díla z tohoto vědeckého oboru. Dominik Kostecký psal svoje kompendium o systému politických zákonů českých již se stanoviska centralistického a v prvním svazku jeho »Die Staatsverfassung des Königreiches Böhmen« byla ústava česká líčena nikoli podle Obnoveného zřízení zemského z r. 1627 a ve svém dalším vývoji, nýbrž jen podle skutečného — ne právního — stavu, v jakém byla r. 1816. Čtenář se z ní nedověděl ani, jaká byla pravomoc českého sněmu podle Obnoveného zřízení. F. J. Schopfa »Die organische Verwaltung der Provinz Böhmen und die landesverfassungsmässige Verhältnisse der Bewohner als Einleitung zur politischen Gesetzkunde« z r. 1847 byla ještě ubožší. Život a prakse posléze také nedaly generaci té možnosti osvojiti si státoprávní vědomosti, neboť nikdo, ani sněm, neměl se zabývati politickými otázkami. Stavovský sněm sešel se jednou do roka obyčejně k jednodennímu zasedání, aby povolil postuláty. Jeho snesení již ani nebyla tištěna. Dokonce ani v kruzích vládních nebyla vždy úplná znalost státoprávních poměrů, takže na př. v přednesení Metternichově císaři o přihlášení určitých zemí rakouských k Bundu, jež vedlo k deklaraci rakouské ze dne 6. dubna 1818, nebyly všechny důvody správné. Když posléze po červencové revoluci a po smrti císaře Františka politický kvas prorazil tuhý pancíř policejního režimu a národové císařství se začali chystati k politickému zápasu, když r. 1842 stavovská oposice na sněmech počala sebevědoměji vystupovati, zmatek v státoprávních a ústavních názorech vynikl plně. Sami stoupenci stavovské oposice neznali dobře zemských ústav, ba neznali ani sněmovního řádu. Musili je teprve soukromě studovati. Nalezli ovšem dobrého pomocníka v řediteli stavovské kanceláře Vincenci Falkovi.

Nejasnost v státoprávní a ústavní otázce byla ještě horší u vrstvy měšťanské, jež neměla ani možnosti poučiti se soukromě o historické rozmanitosti veřejných zřízení v jednotlivých zemích. Nebylo příruček. Učebnice vídeňského profesora Dr. Johanna Springra Statistik des österreichischen Kaiserstaates z r. 1840 nemohla stačiti.

Příznačno jest přece, že ani největší dějepisec náš, Palacký, neměl dosti hlubokých vědomostí o novějším vývoji ústavním a státoprávním. Zmatek byl stupňován proudem předbřeznového liberalismu, jenž se stavěl nepřátelsky k historickým ústavám, a v českém měšťanstvu ještě vlnou politického romantismu slovanského, jenž sváděl s užší, bezpečné právní půdy minulosti českého státu na širokou, ale fantastickou půdu budoucího slovanského Rakouska.

Zmatek se v politických brožurách předbřeznových, zejména v brožurách autorů českých zrcadlí. U některých autorů českých byly živé historické vzpomínky ještě posilovány uherským ústavním zápasem, takže u nich naleznete projevy neobyčejně silného historicko-státoprávního cítění i vědomí. Ale nenaleznete u nich ani stopy po uspokojujícím odůvodnění právním a historickém. Autoři jejich kromě hr. Deyma neznali historicko-státoprávního vývoje. Rozdíl mezi tím, jak dovedli celkem dobře právnický odůvodniti program jazykové rovnoprávnosti a jak nedovedli ani právně ani historicky odůvodniti programu ústavního a státoprávního, jest velmi nápadný. Lze říci, že ze všech důležitých otázek právě tato byla nejméně šťastně řešena v brožurách českých lidových autorů. V tom ohledu byli jsme na revoluci r. 1848 špatně připraveni.

Brožury autorů českých.

Již v první brožuře, psané českým autorem Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen z r. 1834, jež byla druhou nejstarší brožurou rakouskou, bylo žhavé české historicko-právní cítění a vědomí: »Soudíme-li dle toho, co se děje v Uhrách, Čechách, Italii a Tyrolích, nemůžeme pochybovati, že ty země chtějí ústavy, a to svoje staré ústavy. Zejména Čechy. Čechové jsou nespokojeni, sledují s velikým zájmem sněmovní jednání, které jest nyní vlastně jen obřadem, pompésní ceremonií, troskou ústavy, jíž se těšili po staletí. Zůstala jen forma, duch zmizel.« Cítí to i šlechta, neboť jest omezena jen na to, aby dodávala lesku dvorním slavnostem. Jest v oposici proti Metternichovi. »Čechové nemohou příznivě smýšleti o těch, kdo jim vzali politickou exi-

stenci... Přijde-li řeč na jejich vlast, na bitvy, které bojovali za věci jim cizí, na vojska, která pomáhali doplňovati, a která musili vydržovati, aby dokonali svoje vlastní zničení, na jejich vladaře, kteří jsou cizí jejich krvi a jejich zájmům přes to, že jim panují po několik století, vidíte hned, jak se rozmrzí, ba učiní hněvné posuňky...« Druhá brožura Österreichische Zustände z r. 1838 prohlásila největším neštěstím Čech povolání Habsburků na český trůn trůn r. 1526. Ale Schirndingova první brožura Österreich im Jahre 1840 z r. 1840 nejevila ani stopy historicko-státoprávního vědomí, naopak popírala dokonce státní bytnost království uherskému: »Uhry jsou provincií, i když to Uhři budou chtít vyvraceti....« Jeho druhá brožura Revue österreichischer Zustände I. z roku 1842 vypravovala o stavovské oposici na sněmu českém v kapitole »Graf Chotek und die Böhmen«. Vlastní příčinou stavovské oposice nebyl prý spor s hr. Chotkem, nýbrž vzpomínky na úpadek české ústavy. »Jest známo, že za císaře Ferdinanda II. po bitvě na Bílé hoře r. 1620 Čechy ztratily všechna svoje práva a privilegia, a že toutéž bitvou byla zničena ústava, s jejímiž přednostmi se nemůže měřiti žádná z ústav nynějších... Nyní se dostavuje vzpomínka, že kdysi byly Čechy samostatné a slavné v dějinách minulosti, kdežto teď jsou jen integrující součástí větší říše...« Tuto poslední myšlenku opakovala také jeho třetí brožura Österreich und seine Staatsmänner z r. 1843. Anonymní brožura Slaven, Russen, Germanen z r. 1843 vyslovila již určitý historicko-státoprávní požadavek, jejž v březnu roku 1848 dr. Brauner pronesl o pražských peticích: aby bylo obnoveno »staré spojení mezi Čechami a Moravou, jež bylo od pradávna«. K tomu jest třeba především společného působení českých a moravských stavů. »Jak krásné by bylo, kdyby se stavové Čech a Moravy spojili alespoň v jakémsi výboru a společně řídili záležitosti svých zemí!« — Ale odůvodnění, jež autor v dalším odstavci připojil, nebylo historické ani historicko-státoprávní, nýbrž jen teleologické: že prý by to bylo užitečné.

Tři brožury, které vyšly r. 1844, byly dosti odlišné. Österreich und das constitutionelle Prinzip,

jakési české zpracování Andrianovy brožury Österreich und dessen Zukunft, došla sice k podobným požadavkům jako Andrianova brožura, ale jejich motivace ukázala důležitý rozdíl mezi hlediskem českého autora a hlediskem Andrianovým. Autor jako bar. Andrian pokládal za neštěstí Rakouska josefínský absolutistický centralism, ale ne co rozhodný nepřítel úřednické mnohovlády a stoupenec samosprávy v anglickém smyslu, nýbrž z důvodů národnostních. V Rakousku jest prý centralism nemožný, protože v něm bydlí mnoho národů. Podle Andriana úpadek Rakouska byl způsoben hlavně správní neschopností byrokracie, podle českého autora především proto, že »dusilo volný rozvoj svých národů«. Andrian očekával obrození rakouského říšského vědomí od udělení politických práv obyvatelstvu, český autor od zabezpečení volného rozvoje národů v říši. Český autor neměl vlastního historicko-státoprávního vědomí českého, mluvil o nutnosti reformy »rakouské ústavy, ale žádal zachování ústavní nepřetržitosti ve všech zemích při oné reformě. »Reforma rakouské ústavy naprosto nesmí vycházeti z revolučních zásad«. Musí prý státi na historickém základě a tím jsou postulátní sněmy, »které jsou nyní ovšem pouhé formality«. Podrobnosti návrhu reformy byly převzaty z brožury Andrianovy. — Brožura Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit jest důležita tím, že český program politický uvádí v přímou souvislost s ústavním zápasem uherským. Poetickými větami předpovídá brzký a rychlý rozmach politického vědomí v jednotlivých zemích. Ačkoliv prý se provincie, zvláště německé, na mapách skvějí částečně jako součásti Německa, jsou si dávno jasně vědomy svých přání a snah a denně vidí růsti a mocně síliti národně-politické vědomí. Okolnost, že mladé naděje jejich zůstávají ještě skromně v pupenci, že se vyhlídka na silné a úrodné uplatnění jejich práv a zájmů ukazuje jejich zrakům jako mihavý světelný obraz brzo v lákavé blízkosti, brzo v širé, zdánlivě nedosažitelné vzdálenosti, není tak nesnesitelá: takovým bojem spíše se zmužilost osvěží, síla zocelí a získá se ona nepřemožitelná energie vytrvalosti, ono neotřesitelné setrvání, jehož tak živý příklad nám dávají veliký O' Connel

a jeho Irové. Jest jisto, že se česká repeal brzo uplatní, vždy v mezích zákona, ale nezadržitelně a naplněna až k enthusiasmu velikostí a nádherou svého úkolu...« Pak líčí obsah politického programu české repeal: »Pia desideria Čechů lze shrnouti málo slovy... Národ zakládá svoje přání asi ve směru maďarských snah a přijímá je s většími nebo menšími výjimkami za vzor a předlohu svých vlastních pokroků. Čechy, opírajíce se o svoje dobré historické právo, usilují o správu zemskou, vycházející z národa, ale pod svrchovaností Rakouska, usilují o každoroční stavovská shromáždění, úplně neodvislá od cizích vlivů a jejichž členové by příslušeli jen národu, usilují o svobodu tisku pro českou řeč, o vlastní rozpočet a o úplné svědomité obnovení josefínských toleančních ediktů...« — Nejpathetičtější a nejkrásnější projev historicko-státoprávního cítění a vědomí byl však v brožuře Schattenrisse aus Österreich. Ohnivá, krásná druhá kapitola »Prag, Böhmen«. Czechenthum und böhmischer Adel. Graf Chotek. Erzherzog Stephan«, připomínající poněkud brožuru Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen, líčí Vyšehrad a Hradčany: »Oko pozná ještě Libušin Vyšehrad, staré vladařské sídlo Přemyslovců, ještě stojí zdi Hradčan pevně a bezpečně, avšak žádný král již netrůní v pustých síních, nesestupuje dolů k obydlím lidu, nevyslýchá jeho žalob a nemluví jeho řečí — jen od jednoho lidského věku k druhému přijde nový potomek cizího panovnického domu, aby si dal vložiti na hlavu korunu českých králů a aby ji zase odvezl s sebou do dalekého hradu na Dunaji. Žádný český král již nezasedá v radě králů a starý národ Čechů je škrtnut v řadě národů samostatných. Již nebudou sváděti vlastních bitev Čechové, již nebudou, jako kdysi, vkládati svého meče na vážky osudu národů, nýbrž slouží vojensky pod cizím praporem a žádné bitevní heslo otců již nezaznívá z jejich úst, když je cizí velitelský rozkaz vede v zápas. Než nejen samostatnost národa leží zde pohřbena u našich nohou, kráčíme zároveň po širé, hrozné hrobce svobody víry...« Avšak i tento autor uznával existenci a potřebu vyššího říšského svazku.

Brožura Austriaca z r. 1845 došla z melancholické vzpomínky, že »nešťastná bitva na Bílé hoře zničila (českou)

ústavu, podkopala vlastní národnost a změnila dřívější samostatnou říši v provincii« k některým ústavním návrhům brožury Österreich und das constitutionelle Prinzip, kterou chválila: jest prý nutno zreorganisovati provinciální sněmy, aby v nich každý stav měl stejné zastoupení. Musí se to však státi postupně; zatím má býti uveřejňován státní rozpočet, dána větší svoboda tisku, aby obyvatelstvo politicky uzrálo. — Pesimistický autor brožury Splitter und Balken aus Österreich z téhož roku nevěřil v možnost vzkříšení českého státu: »Habsburský dům rozhodl o zániku Čech jako národa; sotva se dá pohnouti, aby napravil, co tenkráte zavinil na této zemi...« Ale jeho další věty nebyly v úplné shodě s touto myšlenkou: Čechové prý si zvykli na to, míti stále v ústech bitvu na Bílé hoře a naříkají nad zrušením privilegií. Neprávem, neboť privilegia jsou tu ještě, jen Čechové se jich vzdali. Neučinili nic pro sebe, pro svoje děti a pro svoje potomky, než že na Bílé hoře postavili kapli, kam chodí staré ženy, mladé dívky a mladí zahaleči domněle, aby děkovali milému pánu bohu, že přetvořil národní říši v rakouskou provincii. Nyní jsou poměry takové, že Čechy mohou sice býti ještě národně samostatné, ale nemohou již býti neodvislé. Při pojmech dnešní doby nelze mluviti o znovuzřízení volebního království — před nímž nás bůh chraň! — spíše o samostatné s Rakouskem úzce spojené národnosti Čech, neboť malé státy mají tu vadu, že je sousedé chtí pohltiti.[252]).

Na ústavních a státoprávních úvahách českých autorů brožur uplatnil se značně vliv vlny slovanského politického romantismu, která se přivalila asi r. 1843. První z dvou posledních Schirndingových brožur, tvořících celek, Böhmens Zukunft und Österreichs Politik z roku 1844 a Zwei Fragen aus Böhmen z roku 1845, obsahuje fantastickou státoprávní konstrukci, v níž jest již patrna ona vlna. Čechy jsou prý »rozhodně slovanský stát« a mají skvělou budoucnost.[253]) Dají Slovanstvu Messiáše a povedou

---

[252]) Historické vědomosti autorovy byly nedokonalé; pobělohorská poprava na staroměstském náměstí byla prý 16. června r. 1620!

[253]) »Böhmens Zukunft, reich und glänzend, ein Siebengestirn am klaren Himmelszelte, hat Deutschland als Keim geboren. Ungarn zum

sedmihvězdí rakouských Slovanů, Poláky, Moravany, Slováky, Ilyry, Dalmatince a Chorvaty«, k vítězství, jímž bude povznesení Rakouska na slovanskou universální monarchii«. Kouzelný obraz slovanské universální monarchie bude míti, dle závěru druhého dílu, trialistický ráz: »Cílem Rakouska musí býti jednota ve víře, ve vládě a ve správě... Paladiem Rakouska bude trias Uhry, Italie a českoněmecké provincie, každá spojená ve zvláštní velkou provincii se svými vedlejšími zeměmi, ale všechny tři slité v jednotu obzvláštní hvězdou... slovanskorakouské politiky!« Tato naivní, fantastická konstrukce, která jest nejpádnějším svědectvím zmatení státoprávních názorů, jest vlastně, odmyslíme-li italské země, dualistická, spojující země koruny české a země rakouské v jednu »velkou provincii« vedle Uher. Navrhuje to, proti čemu Čechové nejúporněji bojovali hned od zavedení politického života na jaře r. 1848. — V druhé brožuře Zwei Fragen aus Böhmen z r. 1845 polemisuje autor s jakýmsi dopisem z Moravy v Allgemeine Zeitung, protestujícím proti »hlasům, jež se ozývají o nějakém spojení Moravy s Čechami v zájmu slovanství«, dokazuje, že Čechy nebyly lénem německé říše a žádá »administrativní spojení Čech a Moravy-Slezska, protože politické spojení obou provincií beztak již od staletí trvá.« V čelo společných úřadů měl by býti postaven císařský princ jako místokrál. — Na první pohled by se zdálo, že zde autor zastává historicko-státoprávního hlediska, asi jako autor brožury Slaven, Russen, Germanen. Ale není tomu tak, souvislost ukazuje, že si to myslí v duchu oné triady, tedy tak, že by spojené Čechy a Morava-Slezsko tvořily jen větší provincii v té »velké provincii« česko-rakouské. Jsou to nepromyšlené, rychle nadhozené nápady, avšak jsou psány živě a byly asi čteny se zájmem.

Ještě nápadnější stopu slovanského politického romantismu nese brožura Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu československém s ohledem na spolek německý a zvláště celní z r. 1845. Tato jinak znamenitá brožura doplňuje svoje myšlenky o cílech

---

Sprossen gebracht. Österreich musz sie selbst wider seinen Willen zur Blüthe bringen; der Sturz des Halbmondes aber macht sie reifen...«

české jazykové politiky překvapujícím požadavkem, aby se česká kancelář dvorská oddělila od rakouské a aby byla spojena s dvorskou kanceláří haličskou. Nežádá toho z důvodů státoprávních, nýbrž z důvodů národnostních a slovanských. Česká kancelář má býti zase oddělena od rakouské nikoli proto, že spojení jejich r. 1749 bylo násilným jednostranným porušením samostatnosti českého státu, nýbrž proto, aby nebyla nadále ohrožována česká národnost. Druhá část požadavku, aby česká kancelář byla spojena s kanceláří, jež byla znovu zřízena pro Halič, měla pozadí slovanské.

Zcela zvláštní místo mezi brožurami zabývajícími se otázkou ústavní a státoprávní měla programní úvaha hr. Bedřicha Deyma Über die Entwickelung und Konsolidierung des österreichischen Kaiserstaates z roku 1847. Její politický význam byl dán již postavením, které měl autor na českém sněmu. Jeho názory o české ústavě a jeho myšlenky o návrhu říšské ústavy, jen doplněné a změněným poměrům přizpůsobené dvěma statěmi r. 1848, nemohou sice býti pokládány za myšlenky všech účastníků stavovské oposice, ale přece jest nutno přikládati jim význam mimořádný. Brožura měla však i vlastní velikou cenu jako nejvzácnější politický projev předbřeznové literatury brožurové po Andrianově brožuře Österreich und dessen Zukunft, neboť byla opřena o dosti velikou znalost ústavních poměrů českých, ba i jiných zemí.

Počav brožuru onou protiandrianovskou úvahou, že přese všechnu rozmanitost Rakouska jest v něm mocné pojítko, a to »v samé podstatě věci«, dokazoval teleologicky, že Rakousko má přirozený základ, svoje přirozené oprávnění.[254]) Vzniklоť prý z větší části mírovými smlouvami, bez válek, protože musilo vzniknouti: »Uhry potřebovaly Rakouska a jeho vedlejších zemí, aby nebyly pohlceny Tureckem, a Čechy musily buď dobýti Rakouska — při tom úkolu ztroskotal Přemysl II. — nebo se musily dříve či později státi rakouskými; neboť pro Čechy bylo Rakousko mezi všemi sousedy

---

[254]) Při tom nedbal Italie, jíž přál národního sjednocení, ani Haliče, ač nevěřil, že by mohlo dojíti k obnovení Polsky.

sousedem nejnebezpečnějším, právě tak jako byly Čechy a Morava pro Rakousko sousedem nejbohatším a nejlákavějším, podmínkou jeho konsolidace a zaokrouhlení...« — V této celkem naivní teleologické konstrukci bylo východisko názorů hr. Deyma o otázce státoprávní a ústavní. Není prý možno neuznati, že mezi zeměmi rakouskými jsou státoprávní rozdíly; mnozí lidé budou prý dokonce tvrditi, že Rakousko není ani státem spolkovým, nýbrž že jest komplexem států. »Nelze to popříti«, praví autor, podíváme-li se na rozmanité zemské ústavy, zákony, celní hranice, berní poměry a mnoho jiného. Ba, jest myslitelno i rozpadnutí zemí, neboť Čechám zásadně přísluší právo voliti krále po vymření nynějšího panovnického domu. Z tohoto stanoviska není rakouské říše a přes císařský titul není rakouského císařství, ač se tento pojem stal každému člověku běžným. Odmyslíme-li si však tyto formální poměry a stav z nich vyplývající, vidíme, že proti pergamenům stojí skutečnosti, které více váží, a to nejen takové, které jsou založeny na oněch výše vysvětlených vnitřních příčinách vzniku Rakouska, nýbrž i řada událostí, jimiž se rakouský celek státní již skutečně vytvořil, třebaže bylo při tom zameškáno plně to zajistiti i formálně a listinami.« Zdi, které dělily země, znenáhla prý větraly a opadávaly. Přišly zákony, které nabyly téže platnosti buď ve všech nebo alespoň ve většině spojených zemí. Především byla to pragmatická sankce, na jejímž základě se země dobrovolně a s plným vědomím sestoupily v celek a vzdaly se svých zvláštních práv. Již za Marie Terezie se z rakouských národů fakticky »konstituoval« jeden národ a za napoleonských válek se již osvědčil. »Již to byly pouhé provincie, a jejich dřívější zvláštní život, který bylo sice ještě možno rozeznati dle zvláštních zřízení, mravů a obyčejů, splynul v duši velké, mocné říše. Bohužel, bylo zanedbáno příležitosti uchopiti se tohoto nádherného klenotu, jenž vzešel z požáru, zachvátivšího jeden díl světa...« Panovník měl prý tenkráte i formálně ustaviti nové, nerozdělitelné císařství. Ale to se nestalo, jednak proto, že chtěl znovu dobýti Německa, jednak proto, že tím nechtěl přiznati, jako by za novou hodnost vděčil svým národům, hlavně však proto, že by byl musil dáti ústavu. Ale konečně

to snad bylo dobře: neklame-li vše, jsme konsolidaci poměrů nyní blíže, nežli mnozí lidé myslí. Ke konsolidaci mocnářství vedou i síly hospodářského a společenského života, »die unwiderstehliche Gewalt der Dinge«. Z těch sil jest prý i pokrok **mechaniky.**[255]) **Nesmí se** ovšem žádati, aby pro sjednocení ta neb ona provincie musila obětovati politická práva, která již má; ani to snad není možno. Bylo by jistě na škodu vyhladiti najednou a ve všech podrobnostech zvláštní zřízení a poměry v celé říši. Francie to učinila — ale za jakou cenu! Tak se nesmí rozuměti sjednocení. To musí znamenati především sjednocení duchů, t. j. se strany obyvatelstva otevřené uznání rakouského říšského celku, rakouské říšské národnosti, ale pak i se strany vlády loyální přiznání, že Rakousko jest ústavní stát a že se v něm musí vládnouti ústavně, protože jeho součásti, až na malé výjimky mají ústavy. Ty musí býti respektovány a musí býti znovu uvedeny v platnost, pokud byly porušeny, ale musí býti také znenáhla opravovány, jak toho bude vyžadovati pokrok času. Pokud se týče jednoty říše, již nyní jest potřebí jednotného zákonodárství, jednotných zásad v poměrech urbariálních a obchodních. Časem bude potřebí jednoty i v jiných oborech.[256]) Ostatně ty provincie, které mají poměry stejné nebo skoro stejné, lze na př. takto sjednotiti, nehledíme-li k Haliči a Přímoří: 1. Uhry se Sedmihradskem, 2. obojí Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajina, Gorice, Terst a Solnohradsko. 3. Tyroly s Vorarlberkem, 4. Čechy, Morava a Slezsko. Místo 12 zemí, byly by jen 4. Vedle uherského sněmu, který dosud samojediný k sobě poutal pozornost, byly by ještě tři jiné, na něž by se zření míti musilo. Veliké reformy, které již nyní musí býti provedeny, nemohou býti projednány při 13 sněmech, i kdyby vláda měla dobrou vůli; pravděpodobně by proti sobě stálo 13 různých názorů. Jest tedy nutno stanoviti společná pravidla a zásady. K tomu cíli by musil býti zřízen buď říšský parlament, nebo centrální výbor provinciálních sněmů, nebo by se konečně musil nalézti nějaký způsob, aby se stavové jednotlivých provincií

[255]) Zde se ozývá známá myšlenka Františka Palackého.
[256]) Jednotu vztahuje i na Uhry.

mohli dorozuměti v otázkách všeobecné důležitosti, jako se dělo ve starší době schůzemi deputací.[257])

Tyto myšlenky vůdce stavovské oposice na českém sněmu na první pohled překvapí silou říšského přesvědčení. Hrabě Deym si jasně uvědomoval státoprávní problém, rozuměl historickému právu státnímu království Českého i ostatních skupin tvořících habsburskou říši a otevřeně přiznal, že s hlediska formálního, státoprávního, není žádného rakouského císařství. Ale proti hledisku formálnímu, proti »pergamenům«, postavil »skutečnosti« silnější nežli právní forma, poněvadž svojí silou již vytvořily jednotnou říši.

Proto vědomě se stavěl na půdu pragmatické sankce a terezianských reforem a litoval jen, že ono sjednocení habsburských států a zemí »skutečnostmi« nebylo zajištěno i formálně, ústavně. I přes uherské historicko-státoprávní stanovisko přenesl se snadno.

Než všimněte si bedlivě druhé části Deymových úvah, vlastně jejich vyvrcholení, praktického návrhu, jak by se »konsolidace« měla provésti! Uvidíte, že jeho říšské přesvědčení v praksi nebylo daleko tak protistátoprávní jako v theorii. Hrabě Deym za společné, říšské záležitosti navrhoval neurčitě jednotné zákonodárství, jednotnou úpravu věcí urbariálních a obchodních, a dodal jen, že »časem bude potřeby jednoty i v jiných oborech«. Z toho jest zřejmo, že rozhodně nebyl centralistou ústavním, jak by se na první pohled zdálo. Návrh na utvoření čtyř celků, z nichž jedním měly býti Čechy, Morava a Slezsko, a které by utvořily centrální výbor stavů nebo jakýsi říšský parlament, připouští jistě federalistický výklad.[258])

Myslím, že jedině správná jest metoda vykládati Deymovu stať v souvislosti se stavovskou oposicí na českém sněmu, s úlohou, kterou v ní hr. Deym měl, a s projevy jež opo-

---

[257]) Hr. Deym odsuzoval snahu uherské liberální strany o samostatné uherské ministerstvo, poněvadž by prý vedlo k rozluce, a ne k jednotě.

[258]) Jeho syn **F r a n t i š e k** ve studii svrchu citované »Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche« upozorňuje zvláště, že jeho otec rád podával vlastní obsah svých řečí v jisté diplomatické zahalenosti.

sice učinila na jeho podnět nebo v jeho formulaci. Byl nejradikálnějším členem oposice, byl její duší. Jsa temperamentní, až prudký, měl několikráte trapné srážky s náměstkem nejvyššího purkrabí hr. Salmem.[259] To poněkud vadilo úspěchům jeho činnosti. Ale jako řečník byl pohotový a jako vůdce velké strany byl iniciativní. Měl i bystrost a píli, aby si opatřil nutnou znalost českých ústavních dějin. Oposice jej pověřovala důležitými referáty, tak zejména v komisi, která vypracovala Dedukci, i v jiných. Při tom mu mnoho pomáhal ředitel stavovské kanceláře Vincenc Falk.[260]

Stavovská oposice začala se r. 1842.[261] Za vedení hr. Deyma, Jos. Mat. Thuna, Františka Thuna ml. a Václava rytíře z Eisensteinu zahájila nejprve boj za uznání a zachování »zemské ústavy od praotců zděděné«. Hájila názoru, že panovníkovi nepřísluší právo samovolně měniti ústavu, že stará ústava »musí tak dlouho trvati, pokud ústavním způsobem, t. j. svolením zástupců země, oprávněných k udržování nebo k dobrovolné změně, změněna není.« Vláda ten názor potírala a dovolávala se známé výhrady Obnoveného zřízení zemského, že panovníku patří právo měniti zemské zřízení. Dne 9. prosince r. 1845, když se jednalo o odpovědi dvorské kanceláře na stavovská desideria podaná 7. dubna 1845, Václav rytíř Eisenstein bystře upozornil na to, že Obnovené zřízení zemské jen z malé části patří do oboru práva veřejného, že skoro celé spadá do oboru práva soukromého, a že ona výhrada se zřejmě vztahuje jen na právo soukromé a trestní. »Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod českých stavů«, kterou stavové vypraco-

---

[259]) Na př. ve schůzích 7. dubna, 9. prosince a 16. prosince 1845.

[260]) R. 1847 Falk vydal v Praze v souvislosti s jednáním o zastoupení měst na sněmu a o nešlechtických velkostatkářích studii Die landsverfassungsmässigen Verhältnisse der königlichen Städte als 4. Standes im Königreiche Böhmen. Studie ta jest v knihovně Průmyslové jednoty. Téhož roku vydal i dobré dílko Die Grundsteuerverfassung von Böhmen von der ältesten bis auf die gegenwärtige Zeit.

[261]) J. Kalousek, České státní právo II. vyd.; J. Čelakovský, Stav městský na sněmě českém od 1 1794—1847; B. Baxa, Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavu českých; týž, Inkolát (a indigenát) v zemích koruny české od r. 1749—1848; J. Borovička, Návrh hraběte Wurmbranda na přeměnu stavovského sněmu; R. Maršan, Předbřeznové Rakousko; Zápisky o zasedáních stavovského sněmu, chované v Zemském archivu.

vali r. 1847, dokazovala mimo to, že platnost privilegií stavů nezakládá se na Obnoveném zřízení, nýbrž na zvláštní listině z 29. května 1627, takže se jí výhrada vůbec nemůže týkati. Druhým cílem stavovské oposice bylo zvrátiti nesprávný, absolutistický názor vlády, uplatňovaný od r. 1793, že svobody a privilegia stavů jsou pouhá privilegia osobní, nebo privilegia stavovské korporace. Stavovská oposice tvrdila, že jsou to »pravé státní akty vždy se stavy smluvené, které upravují státní právo království v jeho celistvosti«, čili, jak to vyjadřuje Kalousek, navrátili se »k starému právnímu pojmu, jenž jim od r. 1793 byl zapovídán, že jsou zastupitelstvem celé země, a o toto právní stanovisko opírali věc svou zemskou naproti absolutistické vládě.[262]) Po prvé se jmenovali zástupci země v děkovné adrese z 13. března r. 1843. Třetím cílem oposice bylo vymoci sněmu účast v zákonodárství. Ale proti tomuto cíli vláda kladla odpor a stavové se mu až do revoluce nijak nemohli přiblížiti.

Zápas stavovské oposice s vládou byl povahy ryze ústavní. Státoprávního zápasu v užším smyslu, t. j. zápasu na obranu svébytnosti českého státu proti ostatním habsburským zemím, stavovská oposice česká až do r. 1848 nevedla. Bohumil Baxa správně upozorňuje, že v »Dedukci« není ani slova o poměru české koruny k celé monarchii, že v ní chybí jakýkoli údaj o názoru na poměr Čech k ostatním zemím koruny české, ba že se tam výraz »koruna česká« ani nevyskytuje.[263]) Co tvrdí Baxa o dedukci, platí o celém pětiletém období stavovské oposice: zmínky o poměru koruny české k celé monarchii a údaje o názoru na poměr Čech k ostatním zemím koruny české není vubec v celých zápiskách o stavov-

---

[262]) Kalousek. České státní právo, II. vyd. 549. — Oposice uplatňovala toto stanovisko při všech větších akcích: při zápasu o právo povoliti přirážky bez předchozího vládního schválení, při zápasu proti neústavnímu obsazování zemských úřadů, při hájení práva povolovati berně atd. a vložila je i do řeči, kterou měl míti vudce deputace hr. Mat. Thun o snahách českých stavu před zvláštní komisí dvorské kanceláře 14. května 1845, což kněžna Metternichová ve svém deníku odsuzovala. — A. M. n. P. II. 5. 66.

[263]) Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavu českých ve Sborníku věd právních a státních 1912. 309.

ských shromážděních těch let. Lze to pochopiti. Až do únorové recoluce stavovská oposice nemohla ani mysliti na vlastní státoprávní zápas. Stavové byli by musili nejprve utvořiti předpoklady takového velikého boje; nejdříve byli by musili dosáhnouti hlavních ústavních práv, donutiti vládu, aby uznala platnou historickou ústavu Českého království a všechna práva, jež ona stavům dávala, pak by byli musili dosíci větší účasti v zákonodárství. Teprve potom byli by se mohli odvážiti dalekosáhlého státoprávního boje s nadějí na konečný úspěch. Dle všech známek se zdá, že by tam stavové snad byli došli, kdyby únorová revoluce nebyla přikvačila tak náhle. Příklad Uher, který od počátku čtyřicátých let mocně působil na ústavní boj stavů našich i rakouských,[264]) byl by asi če-

---

[264]) Na stavovské hnutí v Dolních Rakousích i u nás působil mocně příklad Uher. Car Mikuláš se vždy toho vlivu obával a několikráte upozorňoval na nebezpečí hrozící odtamtud konservativnímu systému.

Dle líčení **B i b l o v a** začala stavovská oposice na dolnorakouském sněmu r. 1843. V čele jejím byli baron Walterskirchen a vynikající člen stavovského výboru a zastupitelského kolegia (= užšího stavovského výboru) baron Doblhoff, ministerský předseda rakouský za únorové revoluce. Když stavové nemohli vládu pohnouti, aby dala vypracovati urbariální a desátkový katastr, protože státní rada se hrozila zjišťovati jakákoliv »práva« stavů, oposice chtěla urychliti vyvazování z poddanství návrhem, aby se po desíti letech vyvazování stalo nuceným. Ale návrh nedosáhl většiny. Současně začali zápas o ústavní právo a žádali o povolení nového, psaného jednacího řádu, dle něhož by při nutné potřebě, nebo žádá-li o to 20 členů sněmu, zemský maršálek sám mohl svolati sněm. Protokoly měly býti rozmnožovány a rozdíleny členům. Státní rada to také odmítla a nedovolila ani změnu volebního řádu pro zastupitelské kolegium. Od r. 1844 se dolnorakouští stavové domáhali uznání svého práva poradního. To byl jejich největší zápas. Když bylo jejich příslušné podání zamítnuto, zvláštní komise vypracovala adresu, kde dovodila starodávné poradní právo stavů zejména ve věcech berních a kde shrnula všechny stížnosti stavů proti vládě, hlavně proti ustavičnému svalování břemen, která měl nésti stát, na stavy. Řeč této adresy byla již sebevědomá, stavové vystupovali jako zástupci nejen svých stavovských zájmů, nýbrž země. Po delším jednání byly stížnosti adresy konečně zamítnuty 13. února 1846. Avšak stavové neustoupili. Doblhoff sepsal jakousi magnu chartu: 1. aby stavům bylo vráceno právo podávati císaři petice deputacemi; 2. aby jim byla přiznána účast v zákonodárství, což jest jejich životní otázkou; 3. aby bylo chráněno dominikální zřízení; 4. aby krajské úřady nenadržovaly poddaným proti vrchnostem; 5. aby nebyla obmezována ústavní činnost stavů i aby se konečně počala revise politických zákonů slíbená patentem z 6. listopadu 1791 a konečně, aby byla zajištěna práva stavů daná dominikálním zřízením. Také usilovali o zřízení hypoteční banky, o pozemštění vzájemné požární pojišťovny, o zřízení zemědělské stolice na universitě a o zavedení zemědělských večerních a nedělních kursů. Sněm r. 1847

skou stavovskou oposici přivedl i k státoprávnímu zápasu. U nás ovšem vadil nedostatek národní složky v tom boji. Nacionalism, který byl velmi silnou vzpruhou zápasu v Uhrách, naší šlechtě chyběl. Pro ten nedostatek česká oposice zachovávala stále příliš ráz pouhého anglického konstitucionalistického hnutí. Zvláště u hr. Bedřicha Deyma to bylo nápadné,[265]) neboť neměl pochopení pro historický význam českého národa, cítě německy. Přes to však není vyloučeno, že by i on časem býval stržen do státoprávního zápasu. Právě před propuknutím revoluce u nás, 6. března r. 1848, napsal stať Was soll in Österreich geschehen?, v níž odmítal utvoření říšského sněmu, o jehož přípustnosti psal ještě v první stati a navrhl jen utvoření čtyř celků s velkými sněmy, na nichž by bylo přiměřeně zastoupeno i měšťanstvo. Velké sněmy měly býti úplně samostatné, do oboru jejich působnosti mělo náležeti vše kromě záležitostí zahraničních, jež autor pokládal asi za výhradné právo panovníkovo, a kromě věcí »lokálního« zákonodárství provinciálních sněmů. Velké sněmy měly vysílati delegáty do Vídně k vládním poradám o proposicích. Případné neshody měl vyrovnávati kongres vyslanců všech sněmů. — Dne 22. března r. 1848 hr. Deym navrhl dokonce svolání generálního sněmu česko-moravsko-slezského. V obou těchto návrzích bylo tedy již jasné historicko-státoprávní stanovisko.

Brožury autorů německých.

První německá brožura Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht, z r. 1837 se ústavní otázky jen dotkla v druhém dílu při portretu Metternichově: autor chce prý o Metternichovi mluviti nepředpojatě, ač se s ním rozchází v zásadním přesvědčení o systému vlády, který by v Rakousku měl býti. Za

---

jevil již známky blížící se revoluce. Bylo hovořeno o tom, že se má starati i o čtvrtý stav. Schmerling mluvil o potřebě svobodného obecního zřízení, jiní o nutnosti reformy školské, ba i o zrušení censury.

[265]) Zajímavě o tom vypravuje ve svých pamětech německočeský básník Alfred Meissner, který byl jednou u hr. Deyma na politickém večírku. Meissner jako radikální demokrat ovšem v ledačems nadsazuje.

jedině správnou zásadu politickou uznává zásadu občanské svobody, založené na ústavní vládě a lidovém zastupitelstvu ve formě tak liberální, jakou jen lze srovnati s bezpečností státu. — Proslulá předbřeznová formulace ústavní otázky v Adrianově brožuře Österreich und dessen Zukunft z r. 1842 spojovala stanovisko platného práva veřejného se stanoviskem historickým a se stanoviskem předbřeznového liberalismu. Stavové jednotlivých zemí měli napřed vymoci uznání svých ústavních práv dle starých, dochovaných ústav, pak měli reformovati ty ústavy přiznáním politického zastoupení stavu měšťanskému a selskému a rozšířením své pravomoci na kontrolu státních a obecních úřadů a konečně měli vybudovati instituci »říšských stavů«, obesílaných rovnoprávně stavy jednotlivých zemí, jejichž pravomoc by se vztahovala na povolování říšského rozpočtu, kontrolu státního dluhu, úpravu kvot jednotlivých zemí na společná vydání a na porady o vládních předlohách zákonů. Tento reformní program, zřejmě nepropracovaný, byl proti revoluci, proti násilnému přerušení vývoje, nežádal nahrazení starých historických ústav stavovských moderními representativními, spokojoval se jen jejich přizpůsobením nové době; mezi výhradní práva panovníkova dával důležité oblasti státní správy: vojenství, politiku zahraniční a obchodní a velikou část správy vnitřní i finanční. V době, kdy byl napsán, bývalo by snad možno jej provésti, kdyby státní konference vůbec byla měla porozumění pro ducha doby. Avšak za revoluce r. 1848 bylo již pozdě, demokratické smýšlení zatím zesílilo již tou měrou, že Andrianův program nemohl postačiti, že připadal jako návrh reakční. Revoluce velmi zeslabila historický smysl u všech národů říše kromě Maďarů, kde jej posílila. Historické státoprávní stanovisko bylo již většinou zatlačeno racionalismem nedůvěřujícím ústavním formám dějinami zachovaným.

Překvapující souhlas s Andrianovým ústavním programem vyslovila brožura radikálního, demokratického autora Briefe aus Wien von einem Eingeborenen z r. 1844. Neznámý autor přiznal se, že nemiluje aristokracie, ba že jí nenávidí, že však přes to sympatisuje se stavovskou

oposicí na sněmu v Dolních Rakousích, protože jest stupněm pokroku, a že chce přijmouti upokojivý kompromis mezi spravedlivými požadavky nové doby a dějinnými právy a nároky šlechty, protože poskytuje nesrovnatelně více záruk pro další a šťastnější trvání říše než absolutism. Za to jiné dvě brožury z r. 1847 Albrechta Tebeldi Die Geldangelegenheiten Österreichs a Kochova Österreichs innere Politik postavily se proti Andrianovi příkře. Tebeldi byl liberál, demokrat a stejný nepřítel byrokratického absolutismu jako stavovské ústavy. Statistickou tabulkou o poměru šlechtických a nešlechtických osob v jednotlivých zemích císařství dokazoval, že každá stavovská ústava jest nespravedlivá. Žádal ústavu representativní. Koch byl stoupencem předbřeznového byrokratického absolutismu. Odmítl Andrianův reformní návrh ústavní, protože by prý vedl jen k posílení nebezpečné stavovské moci a konečně k rozpadnutí císařství. Naprosto vylučoval možnost zavésti instituci říšských stavů a representativní ústavu. Připouštěl jen zřízení provinciálních sněmů ve smyslu zájmového zastoupení. Sněmy by prý mohly míti nanejvýše právo raditi se »o všech záležitostech hmotného a duchovního prospěchu provincií«; mohly by se tedy raditi o berních proposicích, nesměly by však míti právo z vlastní iniciativy berně zaváděti, nebo odepříti daně požadované vládou. Brožura Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen für Österreichs Zukunft od Dr. S. z r. 1845 zabývala se jen poměrem Uher k ostatním zemím. Ubohým, povrchním způsobem dokazovala, že Uhry jsou pouhou provincií rakouskou jako Čechy.

* * *

Také v ústavní a státoprávní otázce brožury českých autorů přinesly mnohem více zajímavého než brožury autorů německých. Němečtí spisovatelé brožur většinou se drželi návrhu Andrianova, omezujícího se na požadavek reformy platných stavovských ústav a doplnění jich vyšším společným článkem říšských stavů. Ostatní vybočili z tohoto rámce jen dvěma směry: buď žádali moderní ústavu representativní, nedbajíce dochovaných historických zřízení, nebo byli pro jo-

sefinský absolutismus. Čeští autoři lidoví, pokud se ústavní a státoprávní otázky dotkli, měli, až na autora brožury Österreich und das constitutionelle Prinzip, autora brožury »Slovo včas o vlastenectví...« a hr. Schirndinga, když psal první brožury, silné historicko-státoprávní cítění a většinou i přesvědčení, jež vyjadřovali i krásnými, někdy pathetickými větami. Avšak chyběla jim zřejmě znalost státoprávního a ústavního vývoje českého. Jeden z nich, autor brožury Slaven, Russen, Germanen, tlumočil již r. 1843 státoprávní požadavek, který za revoluce r. 1848 Dr. Brauner formuloval v pražských peticích. Vlna slovanských politických snů, která přišla asi r. 1843, zakalila historicko-státoprávní cítění a přesvědčení mladších českých autorů a svedla je k romantismu. Hrabě Schirnding v obou svých posledních brožurách i autor brožury Slovo včas o vlastenectví... podlehli jejich suggesci a podali podivné, fantastické návrhy. Celkem jest největší cena brožur českých autorů lidových v tom, že jsou jasným svědectvím, že historicko-státoprávní vědomí v českém lidu trvalo a že se až patheticky projevilo ještě před počátkem stavovské oposice na sněmu. Při tom ovšem byla všeobecně uznávána potřeba vyššího říšského svazku.

Stavovská oposice až do r. 1848 vedla jen ústavní zápas, nikoli plný historicko-státoprávní boj. Tanul jí na mysli liberální konstitutionalism, chyběla jí vzpruha nacionalismu. Její vůdce, který ve své brožuře z r. 1847 prokázal mezi českými autory největší znalosti z oboru českého ústavního a státního práva, podal jednak jakousi státoprávní theorii, jednak positivní návrh na úpravu státoprávních a ústavních poměrů. Theorie byla centralistická, mluvila proti »pergamenům«, stavěla proti nim »skutečnosti«, sílu poměrů, schvalovala tereziánské porušení státní svébytnosti českého i rakouského státu, i absolutistické založení jednotné říše. Ale to byla theorie. Positivní návrh nebyl daleko tak centralistický. Bylo v něm přece uplatněno nejen ústavní stanovisko stavovské oposice, nýbrž snad i české historicko-státoprávní stanovisko, ačkoliv nedosti jasně a ne tak rozhodně, jak bychom očekávali.

Mezi brožurami lidových autorů a hr. Dejmem byl ještě jiný, velmi zajímavý rozdíl psychologický. Hr. Deym mluvil o době tereziánské jako o vlastní době pádu české samostatnosti. V lidových brožurách se mluvilo jen o Bílé hoře: to byl — podle nich — hrob české samostatnosti. Autoři lidových brožur, z nichž mluvilo obecné přesvědčení, viděli jen tu katastrofu, přivodivší ve svých důsledcích, po dvě století rostoucích, možnost státního převratu tereziánského, jenž právě snadností s jakou byl proveden, činil dojem pouhé formální změny.

Autoři lidových brožur i vůdcové stavovské oposice byli lákáni příkladem Uher. V jejich brožurách i v zápiscích stavovských shromáždění jsou toho zřejmé stopy, a autor brožury Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit, vášnivý, až šovinistický český vlastenec, uváděl český ústavní a státoprávní program v přímou souvislost s uherskými ústavními boji. Není vyloučeno, že by příklad Uher oposici byl přivedl až k státoprávnímu boji, kdyby revoluce nebyla násilně přerušila vývoj. Kalousek zaznamenal[266]) vypravování Václava Zeleného o Havlíčkovi: že byl v polovici čtyřicátých let přesvědčen a svým mladým přátelům předpovídal, že za 10 let bude česká ústava tak dobře opatřena jako uherská, půjde-li stavovský sněm tím chodem bez překážky.

* *

*

Hlavní problémy zahraniční politiky.[267])

Po ukončení válek napoleonských byly na vídeňském kongresu nejen urovnány mezinárodní poměry v Evropě, nýbrž byly položeny i základy rakouské zahraniční politice na

---

[266]) České státní právo, II. vyd., 534, pozn.

[267]) A. Debidour. Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du congrès de Vienne jusqu' à la clôture du congrès de Berlin 1814 1878 I., II. Paris 1891; Alfred Stern. Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871 I—VI, Stuttgart und Berlin 1894—1911; Adolf Beer, Die orientalische Politik Österreichs seit 1774, Prag und Leipzig 1883; Feodor von Demelitsch, Metternich und seine auswärtige Politik I, Stuttgart 1898; Ernst Molden, Die Orientpolitik des Fürsten Metternich 1829 bis 1833, Wien, Leipzig 1913; K. E. Ringhoffer Ein Dezenium preussischer Orientpolitik, Leipzig 1897; J. K. Bluntschli, Deutsche Staatslehre

dobu delší než lidský věk. Rakousko šlo na kongres s plánem trvale si zajistiti vůdčí postavení v Německu a v Italii, znovu získati a zabezpečiti polská území ztracená za Napoleona a zjednati záruky neztenčenému trvání turecké říše jako své nejspolehlivější hranice na jihovýchodě. Pomocí Anglie podařilo se mu uskutečniti ten program. Od té doby až do smrti Castlereagha markýze Londonderry r. 1822 bylo mezi Rakouskem a Anglií skoro vždy úplné dorozumění, spočívající asi na společné nechuti k representativním ústavám na pevnině, k liberalismu vůbec a na obavách před Ruskem. Opírajíc se o toto dorozumění Rakousko iniciativností a obratností svého zahraničního ministra Metternicha dostalo se na přední místo mezi velmocemi. Dovedlo mezi nimi celých sedm let udržovati svornost v přísně konservativní legitimistické politice. Císař František a Metternich byli přesvědčeni, že tím nejlépe prospějí čtyřem životním zájmům císařství, tak šťastně uhájeným na kongresu.

Ani německá národní říše, jak ji navrhoval pruský ministr bar. Stein císaři Alexandru, ani německé císařství, o němž snili romantičtí vlastenci němečtí za slavných bojů proti Napoleonovi, nestaly se skutkem. Rakousko nepřálo splnění oněch snah, protože byly národní a tedy nebezpečné, revoluční. Na možnost sjednocení Německa Pruskem myslilo po rozchodu Hoffmannského spolku r. 1815 jen několik jednotlivců. Žádný z německých panovníků neměl chuti zříci se části svých svrchovaných práv. Byl utvořen pouze volný německý spolek 39 suverenních států za předsednictví Rakouska. Orgánem jeho bylo spolkové shromáždění panovníků a diplomatů, které mělo nahraditi lidový parlament. Sen německého vlasteneckého hnutí byl zklamán. Ale lid nepociťoval to tak bolestně; byl vyčerpán dlouholetými válkami a přál si především klidu. Ten v prvním čase po kongresu vídeňském

---

und die heutige Staatenwelt. München 1881; C. R. v. Sax. Geschichte des Machtverfalles der Türkei bis Ende des 19. Jahrhundertes. Wien 1908; Fr. v. Krones Joseph Freiherr von Siembschen und die Stellung Österreichs zur serbischen Frage 1807 1810 A. f. ö. G. 76 a 77; Josef Pervolf. Uhry a východní otázka. Č. Č. M. 1868 a 1869; Pietro Orsi. Moderní Italie; Ricarda Huch, Das Risorgimento. Leipzig 1908.

skutečně nastal, ale nepotrval dlouho. Z některých universit šířilo se nadšení pro myšlenku svobody a jednoty národní. Část vědy, krásná literatura, publicistika, turnerský zápal a studentská obětavost pomáhaly si k vznešenému cíli dobýti jich. Konservativní ministři německých států byli znepokojeni a po zavraždění Kotzebuově studentem Sandem sevřeli tisk censurními opatřeními, university policejním dozorem a všechnu veřejnost centrální vyšetřující komisí. Ta přísnost měla účinek, národní a svobodomyslné hnutí utichlo na celé desítiletí. Ale v hlavních jihoněmeckých státech byly celkem svobodomyslné ústavy a politický život tam přece docela nezanikl.

V Italii Rakousko dostalo dva nejbohatší kraje, Lombardii a Benátsko, Toskána stala se habsburskou sekundogeniturou, Modena tertiogeniturou — takže větší a lepší část Italie byla pod rakouským přímým nebo diplomatickým vlivem. Jediné rozhodný odpor Piemontu a Ruska zmařil Metternichův plán utvořiti v Italii podobný spolek jako v Německu. Zato však Metternich dosáhl souhlasu Anglie k uzavření důležitých smluv s ostatními italskými státy: s Neapolskem, že nepřipustí změn, jež by nesouhlasily se starými monarchickými zařízeními a zásadami, nebo se zařízeními, která císař zavede ve svých italských provinciích, s Toskánou, že se zavazuje k společné obraně i k společnému výboji a se státem papežským, který se na delší dobu dal v odvislost od rakouské zahraniční politiky. Jen Piemont se opět ubránil všem závazkům.

Také v Italii daleko největší část obyvatelstva byla unavena dlouhými válkami a po pádu Muratově, ač byla nespokojena s panstvím habsburským, přála si rovněž především míru. Metternich věděl o té nespokojenosti, ale reformy navrhoval císaři marně. Nespokojenost se však nevzmohla hned k agitaci. Živější zájem o státní otázky zůstala pouze ve větších městech a i tam jen u bývalých úředníků, vojáků, spisovatelů a části šlechty. Ze značné vrstvy Italů, kteří za Napoleona snili o svobodě a sjednocení, zbyla velmi malá část, z níž zase jedni byli pro spolek států za předsednictví papežova, druzí pro republiku. K této straně se o něco později přidali karbonáři. Měli pak význačný podíl na sílení oposič-

ního a liberálního ducha v Italii před r. 1820, který se šířil hlavně z universit. Revoluce v Neapolsku (1820) i v Piemontu (1821), která měla již rys národní, protirakouský, se účastnili. Obě revoluce byly však potlačeny a pokusy o spiknutí v Miláně byly tajnou policií v čas odhaleny a zmařeny. Političtí provinilci byli krutě potrestáni. Nadvláda Rakouska nad Italií zůstala zachována. Ale byla rok co rok více nenáviděna.

Z někdejšího království polského Rakousko dostalo na vídeňském kongresu Halič a zavedlo v ní přísnou konservativní vládu jako v ostatních zemích. Sledovalo velmi pozorně a s obavami vývoj poměrů v sousedním polském království, jemuž car Alexandr dal formálně téměř úplnou ústavní samostatnost. Úřady a hodnosti vojenské byly o něm obsazovány jen Poláky, polština byla jedinou úřední řečí, šlechta měla všude přednost. Ale přes to vlastenci polští nebyli spokojeni, nevzdali se nadějí na znovuzřízení Polsky zcela samostatné a v rozsahu poslední doby samostatnosti. Také petrohradská vláda hned od počátku porušovala ústavu a drsná osobnost vrchního velitele velkoknížete Konstantina někdy způsobila nedorozumění i pokoření vlastenců. Záhy bylo ve Varšavě znáti jisté napjetí, které se stupňovalo při prvním jednání sněmovním r. 1819 o porušování ústavy, o svobodě tisku a o právu povolovati rekruty. Car tím byl rozmrzen a zostřil censuru. R. 1820 bratří Niemojowští utvořili již silnou oposici. Nespokojenost vzrůstala, ač energický ministr financí Lubecki za pět let 1820—1825 urovnal finance a účelně podporoval vznik průmyslu. Po r. 1821 byla nedůvěra k Rusku již všeobecná. Vznikaly tajné spolky, z nichž nejdůležitější byl »patriotický spolek«. Proti nim pracovala složitá tajná policie, nenáviděná asi stejně jako rakouská v Italii. Když byli r. 1823 z vilenské university, jež působila velmi vlastenecky, odstraněni někteří profesoři a studenti, myšlenka národního odporu a nenávist k Rusku mohutněly v nebezpečnou sílu. Bylo to právě v době, kdy se mocenské poměry v Evropě přesunuly v neprospěch hlavního a iniciativního strůjce reakce, Rakouska a kdy liberalism a nacionalism nastoupily svoje vítězné tažení Evropou.

V srpnu r. 1822, měsíc před zahájením kongresu veronského, vzal si život markýz Londonderry. Řízení zahraniční

politiky anglické převzal Canning. Přizpůsobiv cíle její směru liberalistickému, vzmáhajícímu se v politice i v hospodářství, přivedl ji na nové dráhy. Jal se záhy podporovati úsilí národů v novém i starém světě o dobytí samostatnosti. Metternich byl téměř zdrcen,[268] pociťoval ke Canningovi až nenávist.[269] Dřívější důvěrné dorozumění Anglie a Rakouska přestalo, cesty jejich se rozdělily. Rakousko zůstalo důsledným nepřítelem všech snah ústavních a národních, Anglie se stávala jejich ochránkyní. Jednota evropských velmocí, svatá aliance, se rozpadla, začalo se nové seskupování. Anglie sblížila se nejprve s Ruskem, potom i s Francií, při Rakousku zůstalo jen Prusko, jehož ministr hr. Bernstorff si liboval v úloze prostředníka. Toto seskupení se stalo v souvislosti s otázkou orientální a zůstalo do polské revoluce r. 1830. Obě nejbližší velmoci Rakousko a Rusko sváděly tichý boj jednak o vliv v Cařihradě, jednak o sympatie nespokojených křesťanských národů evropského Turecka. Úspěchy císařských armád proti Turkům v druhé polovici 17. a na počátku 18. století za Eugena Savojského získaly rakouskému domu panovnickému značné sympatie křesťanů na Balkáně. Po míru požarevackém (1718), kdy Rakousko nabylo největšího území na Balkáně za celé své trvání, křesťanští národové v severní části balkánského poloostrova očekávali, že budou Rakouskem osvobozeni. Avšak mírem bělehradským r. 1739 Rakousko ztratilo požarevacké úspěchy a dlouholetý zápas Marie Terezie o zachování dědictví a o udržení rodinného postavení v Německu proti vzmáhající se pruské moci odvrátil pozornost rakouské zahraniční politiky od Balkánu. Marie Terezie byla proti útočné politice na Balkáně nejen vzhledem k nebezpečí, že by Rakousko při takové příležitosti mohlo býti napadeno Pruskem, nýbrž i proto, že nestála »o nezdravé, nekulturní balkánské země, jejichž obyvatelstvo bylo velmi neklidné a ne-

[268]) A. M. n. P. II., 1. 522 a násl.: Es ist ein grosses Unglück, der Mann (t. j. Londonderry) ist nicht zu ersetzen, besonders für mich.«

[269]) Nenáviděl ho i po jeho smrti ještě. Psal tehdy rakouskému vyslanci Esterházymu: M. Canning a parcouru sa carière comme un météore; il s'est élevé avec rapidité pour s'éteindre en un instant, et vos derniers rapports renferment déjà des preuves que, comme il arrive pour les météores à la nature desquels il a participé, une nuit profonde succède a sa disparition.« Tamtéž II, 2, 373.

spolehlivé.« Soudila, že by získáním jich Rakousko bylo vlastně oslabeno. Josef II. ještě za života své matky působil sice na knížete Kounice, aby nezanedbával Balkánu a aby pamatoval na dobytí Bělehradu, avšak i on kladl větší váhu na znovudobytí bohatého Slezska. Zatím na východě vyrostla nová velmoc ruská, náboženstvím blízká balkánským křesťanům, kteří se k ní obraceli se stále rostoucí důvěrou. Kateřina II. pojala myšlenku osvoboditi je. Mírem v Kučuk-Kainardži (r. 1774) Rusko pod titulem práva ochrany křesťanů v Turecku nabylo takového vlivu na balkánské křesťany a získalo si u nich tolik důvěry, že Josef II. viděl v tom již nebezpečí pro Rakousko. Dohodl se tedy s Kateřinou II., aby uplatnil nároky Rakouska. Avšak tažení proti Turecku v l. 1787—1790 potkalo se s nezdarem. Josef II. zemřel dříve, než se skončilo. Jeho nástupce Leopold II. byl tak ohrožen nespokojeností ve vlastních zemích, způsobenou Josefovými reformami, i vážnou situací ve Francii, kde vítězila revoluce, že musil rychle uzavříti mír. Za krátko bylo císařství ztrženo do obrovského víru zápasů s Francií a zase se nemohlo věnovati věcem balkánským. Srbové vedení Černým Jiřím bojovali od r. 1804 zoufale za osvobození a opětně prosili o pomoc, hlavně ve Vídni. Černý Jiří, nemoha se spolehnouti na Napoleona a nenalézaje hned dosti podpory u Ruska, žádal konečně, aby Rakousko úplně přivtělilo Srbsko ke svým zemím, vymiňuje si jen, že nebude spojeno s Uhrami a že z něho bude utvořena vojenská hranice. Avšak císař František odmítl i to, ačkoliv arcivévoda Karel i generál Radecký radili, aby nabídka byla přijata. Se svého stanoviska přísné legitimity pohlížel císař na všechny národy, kteří se chtěli osvoboditi, jako na rebely. Také již tenkráte pokládal Turecko za nejlepší hráz proti ruské rozpínavosti na východě a učinil předním heslem své zahraniční politiky jeho zachování. Srbové potom přece dosáhli pomoci pravoslavného Ruska, pro něž v Bělehradě obratně pracovali státní rada Rodofinikin a po něm Nedoba. Bojovali po jeho boku úspěšně za dlouhé války 1806—1812. Ale r. 1812 Rusko, ohrožené Napoleonem, musilo rychle uzavříti mír s Tureckem a Srbsko bylo zase osamoceno. Než ani té situace Rakousko nepoužilo

na svůj prospěch. Metternich sice r. 1811, když Rusové obsadili Bělehrad, dal v Petrohradě prohlásiti, že by Rakousko nedopustilo, aby se Rusko trvale usadilo na pravém břehu Dunaje, a myslil snad i na přípravu výboje Srbska. Dal vypracovati návrh ústavy pro ně podle zřízení vojenské hranice, chtěje ovšem uznati vrchní panství turecké. Ale když bylo Rusko zaměstnáno válkou s Napoleonem, nechal toho zase. Černý Jiří i jiní vudcové srbští musili uprchnouti. Teprve r. 1815 Miloš Obrenovič, jenž zustal v Srbsku a obnovil povstání, dosáhl uznání srbské samosprávy a pro sebe hodnosti knížecí.

Konečný zdar srbského povstání a zřízeni republiky jonských ostrovu na vídeňském kongresu dodaly odvahy Řekum, kteří očekávali pomoc od ministra cara Alexandra hr. Jana Kapo d'Istrias. Oheň odbojného ducha řeckého obyvatelstva udržovaný zbojnickými kleťturiemi, byl rozdmychán oběma hetairiemi, athénskou i odësskou. R. 1821 se nezdařilo povstání v Moldavsku a Valašsku podnícené hetairií oděsskou a vedené bývalým ruským generálem Alexandrem Ipsilantim, ale povstání na poloostrově Morei se drželo drobnou válkou. Když bylo r. 1822 stísněno, Kapo d'Istrias snažil se pohnouti cara, aby zakročil na prospěch Řeků. Nebylo to však možno, neboť Metternich, jenž odpíral jakoukoliv pomoc povstalcům proti legitimní vládě sultánově, měl ještě pevnou oporu v Anglii a zmařil to. Na kongresu veronském r. 1822 byla tedy zamítnuta žádost řeckých povstalců, aby se velmoci ujaly národní věci řecké. Brzo však se situace změnila. Anglie se za Canninga odklonila od Rakouska a veliké, nadšené hnutí filhelenistické zachvátilo Evropu. V Anglii pojil se k idealismu filhelenského hnutí i zájem kapitalismu, jenž se obával, že by jej v Řecku mohl předejíti kapitalism francouzský. Od počátku r. 1822 Canning zřejmě ukazoval přízeň Řekum. Opatrný byl jen potud, že chtěl zmařiti snahy Ruska, aby se z otázky řecké vyvinula otázka rozdělení Turecka. A proto se v souhlase s velikou většinou svého národa ujal r. 1824 Řeků přímo. Situace pro ně ve veřejném mínění Evropy byla tehdy neobyčejně příznivá. Výprava Byronova do Mesolonghi a jeho smrt tam v dubnu r. 1824 rozhodly o

úplném vítězství řecké věci v srdci evropské inteligence. Krátce před pádem Mesolonghi uzavřel Canning smlouvu s Ruskem o Řecku. Sultánu měla nad Řeckem zůstati jen svrchovanost, vyjádřená poplatkem Řecka. Metternich byl tím velmi rozhněván, ale nedovedl již zastaviti běhu věcí. Jeho politika v Cařihradě, kde před zahájením konferencí petrohradských se zdarem naléhal, aby sultán povolal na pomoc proti Řekům Mehmeda Ali z Egypta, byla nešťastná, neboť právě egyptská výprava proti Řekům nejvíce posílila hnutí filhelenistické. Pád Mesolonghi působil na Evropu mocným dojmem. K Anglii a Rusku připojila se na podnět Canningův i Francie v červnu r. 1827. Námořní bitva u Navarinu r. 1827 a válka rusko-turecká v l. 1828—1829 dobyly Řecku samostatnosti. To byla první veliká diplomatická i politická porážka kn. Metternicha a současně osobní porážka císaře Františka, neboť po bitvě u Navarina on sám varoval ostatní panovníky velmocí před zakročením na prospěch Řecka.

Seskupení velmocí způsobené hlavně otázkou orientální změnilo zase polské povstání v l. 1830—1831. Přivodilo rozhodný obrat v ruské politice. Za cara Alexandra nebyla nikdy úplná důvěra mezi Vídní a Petrohradem. R. 1817 Metternich byl dokonce přesvědčen, že car podporuje nespokojenost v Italii. Ustavičně se obával ruského plánu zničiti evropské Turecko. Tu obavu měl i za Mikuláše. Teprve když na konci války turecké r. 1829 Mikuláš od onoho plánu zřejmě upouštěl, poměr mezi oběma mocnostmi se vyjasňoval, až je polské povstání těsně sblížilo.

Od vilenského násilí ruská vláda postupovala v Polsku čím dále tím příkřeji. Nesvolávala říšského sněmu v předepsané době, rušila veřejnost jeho porad, posílala nepohodlné osoby do Sibiře »cestou administrativní« bez soudního řízení. Poláci se organisovali. Když se blížila červencová revoluce, pronikaly tajné spolky i do armády, s jejíž věrností pevně počítali car i velkokníže Konstantin. Netušili, že velká část nižšího důstojnictva i poddůstojnictva byla již získána pro revoluci. Úspěch revoluce červencové v Paříži dodal vlastencům polským odvahy. Dne 29. listopadu r. 1830 propukla revoluce ve Varšavě. V Evropě západní i střední byla provázena sym-

patiemi téměř stejnými jako revoluce řecká. V Paříži bylo utvořeno centrální komité, jehož předsedou byl Lafayette. Podle něho vznikaly polonofilské spolky i v jiných městech. Byly pořádány sbírky ve prospěch polského povstání, vznikla celá literatura polonofilská. Poesie německá i pařížská stály nadšeně na straně polské. Několik komitátu v Uhrách projevilo vládě nevítanou ochotu, že dají peníze i vojsko pro Poláky. Porážka povstalců působila tragickým dojmem a v Paříži došlo k bouřím. Anglická i francouzská vláda radily sice v Petrohradě, aby byla zachována polská ústava, avšak organický statut z 28. února r. 1832 zavedl v Polsce úplný, krutý absolutism a polskou řeč odstranil ze škol i z úřadů. Polská inteligence rozprchla se po světě, aby se v organisacích Mladého Polska marně chápala každé příležitosti k revoluci v Evropě, a aby se znovu a znovu klamala náhle se zaskvěvší hvězdou naděje. Nebylo potom revoluce ve střední Evropě, jíž by se nebyla účastnila. Básníci, řečníci a vojáci snažili se získati pomoc cizích vlád, ale podařilo se jim získati jen bezmocné nadšení jejich poddaných.

Polská revoluce rozhodla o novém seskupení velmocí. Rusko přiklonilo se trvale k oběma konservativním, absolutistickým velmocem Rakousku a Prusku, aby společně bránily novému duchu politické svobody a ústavnosti, jenž je ohrožoval. Na schůzce s císařem Františkem v Mnichově Hradišti v září r. 1833 car, jemuž Rakousko nepřekáželo jednati s Tureckem o smlouvu v Hunkiar Iskelessi v létě r. 1833, upustil od svého plánu, aby se Rusko s Rakouskem domluvily o případném rozdělení Turecka. Metternich, jenž ten plán vždy odmítal, [270]) měl zadostiučinění. Novou smlouvou se obě velmoci dohodly, že budou usilovati o zachování Turecka pod panující dynastií a že budou svorně postupovati, vypukne-li ve Francii revoluce. Také se domluvily o Polsku. Prusko k smlouvám přistoupilo v říjnu. Všechny tři velmoci zaručovaly každému panovníku právo, požádati jiného panovníka o pomoc, vypukne-li v jeho zemi

[270]) Dával přednost utvoření drobných samostatných státu: Moldavska, Valachie, Srbska, Bosny, Bulharska a Albanie. — Srv. E. Molden, Die Orientpolitik des Fürsten Metternich 1829–1833, 89.

revoluce, i jistotu, že takové pomoci nesmí býti z jiných stran bráněno. Mezi západními velmocemi nedošlo k podobnému utužení poměru. Zůstalo mezi nimi jen při »přátelském dorozumění«. Anglie se nedala Francií pohnouti k smlouvě obranné, ba vzniklo mezi nimi několikráte i vážné napětí pro otázky koloniální. Přes to nové seskupení způsobené polskou revolucí zůstalo až do revoluce únorové.

Zatím svobodomyslné hnutí u národů západní, střední a jižní Evropy tak pokročilo, že konservativní princip spolku tří velmocí východních již nemohl odolati jeho tlaku. Po červencové a polské revoluci začal nový politický ruch v národu německém a italském. Nebyl již tak důvěřivý jako v době válek proti Napoleonovi, a byl smělejší. Jeho apoštolové již věděli, že musí proti svým vládám bojovati. Doba jejich byla silná. Pouta absolutismu ztrácela pevnost, spodní proudy národní energie a vůle je trhaly a dobývaly se ven. V některých středoněmeckých a severoněmeckých státech vypukly nepokoje v přímé souvislosti s červencovou revolucí pařížskou a vynutily ústavní zřízení i jiné politické ústupky. Jen v Prusku ještě absolutism zvítězil na venek. Zato vnitřní politický život i tam trhal hráze policejních opatření. Byl tam neobyčejný zájem o politiku. Kavárny v Berlíně byly stále plny a noviny, zejména francouzské, šly z ruky do ruky. Průběh belgické a polské revoluce byl sledován s napiatou účastí.

Také v jižním Německu byl ústavní život červencovou revolucí upevněn. Nejrušněji bylo v Bádensku, kde Rotteck a Welcker vedli hnutí svobodomyslné k novým a novým úspěchům, kde publicistika směle bojovala za politickou svobodu v celém Německu a kde obnovená Burschenschaft opouštěla dřívější křesťansko-všeněmecká hesla a postavila se pod prapor liberalismu. Börne ve svých listech z Paříže vyzýval Němce, aby si svobodu vzali sami! V květnu r. 1832 falčtí liberálové uspořádali slavnost Hambašskou, na níž přijel Börne z Paříže. Její mocný ohlas po celém Německu pohnul spolkové shromáždění k novým policejním opatřením. Svobodomyslné noviny byly potlačeny, politické spolky a schůze zakázány, Rotteck a Welcker byli pensionováni. Způsobilo to

rozhořčení, a Francie i Anglie se ujímaly německého liberalismu diplomaticky,[271]) saská, würtembergská, hessensko-darmštatská, sasko-meiningenská a bavorská vláda protestovaly. Ale vše bylo marno, reakce nastala znovu a po nezdařeném frankfurtském pokusu o povstání r. 1833 Metternich vymohl zřízení nové centrální vyšetřující komise ve Frankfurtě a na konferencích vídeňských r. 1834 sevřel v nová pouta sněmy jednotlivých státu, tisk a studentstvo. Ale liberalism přece nebyl zničen. Právě r. 1834 Rotteck a Welcker počali vydávati Staatslexicon a r. 1835 Dahlmann vydal svoji slavnou Politik. »Mladé Německo«, jež se tehdy přihlásilo, nespokojovalo se již prostým programem liberálním, nýbrž vystoupilo se snahami sociálními. Metternichovy přísné předpisy proti němu z r. 1835 selhaly. A počala se šířiti i myšlénka sjednocení Německa Pruskem, duchaplně odůvodněná Paulem Pfizrem v »Briefwechsel zweier Deutschen« r. 1831; úspěch pruské politiky obchodní, která spojila Německo v celní spolek r. 1834, získal jí rychle veliké sympatie. Po r. 1840, kdy se celé Německo zachvělo nebezpečím války s Francií a kdy jeho nacionalism vzplanul plamenem podobně mohutným jako r. 1813, hnutí národní a svobodomyslné uchvacovaly již většinu německé vzdělané třídy. Staly se silou, kterou již nebylo lze trvale spoutati policejními prostředky, neboť dala vyšší smysl životu národa. Vytkla mu cíl, který strhoval, protože se ukázal splnitelným. Nový citový a rhetorický pruský král Bedřich Vilém IV. (od r. 1840) také podléhal kouzlu národní myšlenky a pouze obava ze zápletky s Rakouskem a obdiv středověkého císařství jej zdržovaly. Konečně r. 1847 i on dal své říši sněm. Bylo to poslední znamení doby v Německu před únorovou revolucí, předzvěst vítězství svobody a nacionalismu nad Metternichovskou beznárodní reakcí.

Zatím také v Italii sílila myšlenka národního sjednocení. V letech čtyřicátých se myšlenky sjednocení, propagované dosud tajně »Mladou Italií«, uchopila publicistika a věda. Tři Piemonťané Gioberti, hr. Balbo a Massimo d'Azeglio

---

[271]) Zvláště Palmerston důtklivě žádal Metternicha, aby tlumil přílišnou reakční horlivost spolkového sněmu německého. Metternich se naň za to velmi zlobil. A. M. n. P. II., 3, 373.

vznítili živý zájem o ni v papežském státu a v Piemontu. Na vědeckých kongresech, konaných často v ruzných městech italských, se pro ni politisovalo. Avšak pravý rozmach italského nacionalismu podnítila teprve volba papeže Pia IX. r. 1846. Kouzlo jeho osobnosti tryskající z ušlechtilosti, lidumilnosti i touhy po popularitě podmanilo záhy nejen jeho vlastní poddané, ale i velkou část Italie. Podléhaje vlivu francouzského diplomatického zástupce hr. Rossi dal papež politickou amnestii, ohlásil reformy, uvolnil tisk. Řím jásal, průvody a holdy papeži neměly konce. Naděje vlastenců se k němu upjaly. Metternich byl naplněn obavami, hr. Radecký dostal rozkaz, aby obsadil Ferraru. Rozpoutala se veliká protirakouská nacionální bouře v Římě a její ozvěna prolétla Italií. Papež se ohradil a Vlachové stáli radostně na jeho straně. V září r. 1847 Mazzini vyzval papeže, aby sjednotil Italii, a Garibaldi, jenž si dobyl slávy v bojích za republiku Uruguay, nabídl mu pomoc své legie. Nový život se rozproudil i v ostatních částech střední a severní Italie, zvláště v Toskáně, kde byly provedeny reformy, a v Piemontu, kde král r. 1847 reformy ohlásil. Rakouský vyslanec hr. Buol referoval, že král Karel Albert myslí na protirakouskou ligu, jejíž hlavou by byl papež a mečem on. V prosinci r. 1847 z Cavourova podnětu byl založen časopis »Risorgimento«, namířený proti Rakousku. Politický ruch pronikl i přísně střežené hranice lombardsko-benátské. Byly tam podloudně dopravovány a tajně čteny římské a toskánské noviny, v divadlech se opakovaly demonstrace a na počátku roku 1848 začala agitace proti »c. k.« tabáku a »c. k.« loterii. Hr. Radecký správně vystihl náladu vlašského národa výrokem, že je v něm především nenávist k Rakousku. Koncem ledna r. 1848 vypukla již revoluce na Sicilii, jež strhla Italii ostatní.

Výsledky zahraniční politiky rakouské ve čtyřech životních otázkách říše v předvečer únorové revoluce byly celkem neblahé. Jen v otázce polské podařilo se jí zabezpečiti držení Haliče a rozdvojiti v ní šlechtu a lid. Zato v otázce italské a německé došla tam, že se v Italii rozpoutala nesmiřitelná nenávist k Rakousku a že v obou zemích mocně vzplanulo hnutí za osvobození a sjednocení. V otázce orientální i po osvo-

bození Řecka Rakousko setrvalo při zásadě legitimity odsuzující každou snahu balkánských národů po vymanění se z panství tureckého, a tím je hnalo v náruč Ruska, které obratně získávalo sympatie jejich. Metternich, chtěje evropské Turecko zachovati a nemaje opravdové odvahy vystoupiti proti ruským plánům na Balkáně plnou mocí, provozoval politiku celkem pasivní. Omezoval se na to, že podle možnosti mařil ruské úsilí zjednati takové poměry v Turecku, aby Rusko mohlo nalézti příležitost zakročiti.

Z ústavních velmocí druhé polovice 19. století v habsburském mocnářství nejdéle se držel starý názor, že zahraniční politika jest oblastí soukromých, rodinných zájmů panovnického domu, do níž zasahovati zástupci národů neměli práva. Ještě v říjnovém diplomu r. 1860 nebylo ani zmínky o zahraničních věcech; měly býti vyňaty z dosahu slíbených ústavních práv občanstva. I v dualistickém zřízení monarchie po r. 1867 zůstaly sférou, v níž říšská zastupitelstva nejméně mohla uplatniti svůj vliv. Proto byly zahraniční otázky vždy poměrně cizí zájmům širokých vrstev. V Rakousko-Uhersku v době ústavní nebylo nikdy tolik smyslu a pochopení pro důležitost zahraniční politiky jako v jiných i mnohem menších zemích, neboť zahraniční politika nevyrůstala z životních potřeb národů obývajících říši; snad ani nemohla z nich vyrůstati, protože byly příliš různorodé. V tom jest možná i vysvětlení, proč nebylo zákonodárným sborům dopřáváno více vlivu na ni. Rakousko-uherská politika zahraniční měla vždy ráz dynastický.

Ve vlastní době předbřeznové, zejména v posledních letech před únorovou revolucí se však přece dosti živě cítil nedostatek organické souvislosti zahraniční politiky s duchovním životem národů, s kulturními potřebami obyvatelstva a brožury uvažovaly o možnosti nápravy. Na postupu rakouské diplomacie ve čtyřech nejžhavějších otázkách: italské, polské, německé a orientální dokazovaly, že řízení rakouské zahraniční politiky jest v rozporu s důležitými zájmy říše, se snahami a sympatiemi větší části vzdělaného obyvatelstva, že spočívá na zastaralé tradici, jíž změněné poměry odňaly oprávněnost. Ty čtyři problémy zahraniční politiky byly

sledovány s větší nebo menší pozorností dle toho, jak se dotýkaly citů autorů brožur. Nejmenší zájem budila, ku podivu, otázka italská. Z brožur vládních nebo vládě nakloněných ani jedna se jí vážněji nezabývala; z nevládních jen tři Österreich und Russland z r. 1844, Deymova Über die Entwickelung und Konsolidirung des österreichischen Kaiserstaates z r. 1847 a Sibyllinische Bücher aus Österreich z r. 1848. První schvalovala rakouskou politiku v Italii, neboť Italie jest prý historickými i jinými[272]) důvody odkázána na Rakousko jako svého ochránce. Autor by si jen přál, aby se v Italii provedla jakási federace pod rakouským vedením. Tím by se prý dala pevná půda vývoji katolického monarchického principu.[273]) Druhá brožura věřila již, že se italské země od císařství odtrhnou, a proto s nimi ve svém návrhu ani nepočítala. Třetí brožura docela přála Italii sjednocení, chtěla jen, aby Rakousko v náhradu za své italské země dostalo krajiny balkánské až k pohoří Balkánu. Všechny tři brožury se tedy shodovaly v názoru, že jakési sjednocení Italie má býti provedeno; lišily se jen v tom, že první brožura chtěla, aby bylo provedeno Rakouskem, jež by tam podrželo svoje vedoucí postavení.[274]) kdežto dvě pozdější brožury zřejmě se smířily s myšlenkou, že sjednocení Italie bude provedeno bez Rakouska. To jest celkem vše, co se v předbřeznových brožurách nalezne o italské otázce. Byla nám asi příliš vzdálena a snad i — příliš samozřejma. R. 1848 náš Národní výbor, naše noviny, říšský sněm ve Vídni i v Kroměříži se o italské země téměř nestaraly. Jen Palacký je pojal do svého ústavního návrhu z ledna r. 1849. Za celou dobu své příslušnosti k císařství italské země s ním organicky nesrostly, zůstaly zvláštní a přece jen cizí jeho součástí.

Větší pozornost brožur k sobě svedla otázka polská. Ačkoliv při polském povstání r. 1846 nadšení pro Poláky u

---

[272]) Hlavní z nich jest katolický ráz země.

[273]) Autor brožury pokládá totiž za poslání rakouského císařství vésti v Evropě katolickou monarchickou politiku, a proto doporučuje Rakousku na př., aby se pevněji spojilo s Bavorskem jakožto státem katolickým.

[274]) To bylo v duchu Metternichova plánu na vídeňském kongresu.

evropských národů bylo již slabší nežli za povstání r. 1830, přece rozdělení Polsky bylo radikálními demokraty i liberály stále pokládáno za krutý čin proti právu národů »na sebeurčení«, jež tvořilo přední článek víry předbřeznového liberalismu a revoluce únorové. Měl býti odčiněn. Schirnding v kapitole »Der Panslavismus« své brožury Revue österreichischer Zustände II. ukazoval, že se Rusko připravilo o velikou část sympatií u ostatních slovanských národů svým nepřátelským postupem proti Polákům a znovuzřízení Polsky prohlašoval za úspěšný prostředek boje proti rostoucímu rozmachu Ruska. Rakousko mělo by prý k tomu pracovati ve svém vlastním zájmu. Tuto myšlenku horlivě propagoval F. Schuselka v brožurách Die orientalische d. i. russische Frage z r. 1843 a Deutschland, Polen und Russland z r. 1846. Tyto brožury, plné záští proti Rusku pro jeho absolutism i proto, že to byla slovanská velmoc, tvrdily dokonce, že znovuzřízení Polsky jako protiváhy Rusku jest v zájmu evropské kultury. Hrabě Bedřich Deym byl ve své brožuře snad střízlivější: o znovuzřízení Polsky mluvil sic jako o »pouhém snu«, ale přece nepojal Haliče do svého ústavního návrhu, jako by věřil, že nezůstane trvale při císařství. Zato autor brožury Österreich und Russland z r. 1844 se přímo posmíval myšlence znovuzřízení polské říše jako utopii, ironisoval Schirndingovu brožuru Revue österreichischer Zustände i Schuselkovu Die orientalische d. i. russische Frage. Obnovení Polska není možno, tvrdil, protože není, kdo by je provedl, proti těm velmocem, jež si je kdysi rozdělily.

Otázkou německou obíralo se již dosti brožur. Jediná Österreich und Russland z r. 1844 byla proti změně poměru Rakouska k německému spolku a proti idei národního sjednocování vůbec. Metternichovu německou politiku i jeho snahu o zachování dobré shody s Pruskem schvalovala. Přála si, aby se obě velmoci i v budoucnosti dělily o vliv na německé poměry. Hájila tedy v tomto směru oficielní zahraniční politiky, ač v ostatních směrech byla oposiční. Tři brožury propagovaly program maloněmecký. Žádaly, aby Rakousko nejen přestalo brániti snahám německého národa

za sjednocení, nýbrž aby se vzdalo i svého vůdčího postavení v Německu a aby tento úkol přeneslo na Prusko. Tak Schirndingova brožura Revue österreichischer Zustände I. z r. 1842 v kapitole »Preussen, Russland und Österreich« dokazovala, že Rakousko vlastně nemá zájmu na tom, aby se uplatnilo na západě, že však »má veliký zájem na tom, aby se arondovalo na východě...« Rakousko může prý zapomenouti na německou císařskou korunu, bude-li sledovati svoje světodějné poslání: »arondovati dunajské země a přinášeti jim červánky kultury, mravnosti a blahobyt.[275]) Brožura Vier Fragen eines Österreichers z r. 1844, vítající probuzení německého národa, jemuž Prusko zřízením celního spolku dalo první velké znamení, kterou cestou má jíti, odmítala spojení Německa Rakouskem, protože Rakousko má prý jiný, přednější úkol: aby samo dospělo k jednotě. Významnější ovšem byl hlas brožury Österreich und dessen Zukunft. V druhém dílu, který vyšel r. 1847, takřka v předvečer revoluce, »když přesvědčení o neudržitelnosti poměrů proniklo již všechny vrstvy,« bar. Andrian psal proti rakouské politice v Německu, »jež, aby jinému státu nemusila přepustiti hegemonii, která jí připadla, a které sama nedovedla využíti, zdržuje ten stát lstivě ve vývoji, který by jej rázem postavil v čelo německé jednoty a německé moci na prospěch jeho vlastní i veškerenstva.« Rakousko má prý navždy Prusku přepustiti vůdčí úlohu v Německu a zůstati s novým Německem jen v dobrém poměru mezinárodním.

Avšak větší část brožur německých autorů vzpírala se myšlence maloněmecké. Österreich im Jahre 1843 z r. 1843 bojovala proti tehdejší německé politice Metternichově a za sjednocení Německa Rakouskem, a to nikoli ve smyslu velkoněmeckých politiků z r. 1848 ve Frankfurtě, kteří chtěli, aby s Německem byly spojeny pouze ty země rakouské, které byly součástí spolku z r. 1815, nýbrž asi ve smyslu pozdějšího plánu knížete Felixe Schwarzenberga, dle něhož mělo celé císařství přistoupiti k nové německé říši. Zdá se, že brožura

---

[275]) V stati »Der Panslavismus« v dílu II. přisuzuje úkol sjednotiti Německo výslovně Prusku.

ta myslila si spojení ještě užší než později Schwarzenberg. — Schuselkovy brožury Ist Österreich deutsch? z r. 1843, Österreich und Ungarn z r. 1843, Der Jesuitenkrieg gegen Österreich und Deutschland z r. 1845, Die neue Kirche und die alte Politik z r. 1845 a Deutschland, Polen und Russland z r. 1846 podaly k onomu programu oduvodnění: Rakousko jest německá říše, pres to, že mezi 36 miliony obyvatelů jest nanejvýše 7 milionů Němců, neboť k Němcům jest nutno přičísti slovanskou inteligenci, jejíž vzdělání jest německé. »Rakouské spolkové provincie jsou celkem úplně a také v jednotlivostech s malými a jen zdánlivými výjimkami převážně německy obydleny a patří tedy již dle pouhého počtu německého obyvatelstva nejen politicky, nýbrž i přirozeně k Německu. Uhry mají se pevně spojiti s Rakouskem v jeden svobodný státní celek, který se potom spojí se sjednoceným Německem ve velikou říši. Potom německá kultura pronikne světové dějiny. — Brožura rakouského dustojníka Rube Teutschland und die Donaumündungen. Ein Beitrag zur Beleuchtung der äusseren Verhältnisse des Vaterlandes und der evropäischen Civilisation z r. 1844 navrhovala přímo pozdější Schwarzenberguv program po olomouckém pokoření Pruska r. 1850: Rakousko i s uherskými zeměmi mělo utvořiti spolek se státy německými tak, že by měly společnou armádu a jednotné celní území. Zajímavo jest, že r. 1854 byla tato brožura vydána v druhém vydání.

Největší pozornost věnovaly předbřeznové brožury otázce orientální. Skoro veškera předbřeznová inteligence rakouská, za niž mluvily oposiční brožury, byla přesvědčena, že hlavní zahraniční zájem našeho císařství není ani v Italii, ani v Německu, nýbrž na Balkáně, a že Metternich právě toho zájmu zanedbává na prospěch Ruska. Při tom se v brožurách ozývalo silné protiruské smýšlení, a to stejně v brožurách autorů německých jako v brožurách autoru českých. Odpor předbřeznového liberalismu proti ruskému absolutismu, jenž ohrožoval svobodomyslné snahy v střední Evropě, spojoval

se tu s přirozeným sobectvím státním a dodával mu jakési pathetičnosti.

Již jedna z nejpopulárnějších brožur Österreichs soziale und politische Zustände z r. 1840 naznačila, že rakouská orientální politika jest chybná. Její autor P. C. Turnbull, Angličan, psal se stanoviska anglického imperialismu, a proto velmi příznivě o Rakousku,[276]) v němž viděl přirozeného spojence proti rostoucí a stále sebevědomější imperialistické politice ruského cara Mikuláše I. Závěr knihy přímo mluvil o nutnosti shodné politiky rakousko-anglické z onoho stanoviska. Ačkoliv brožura líčila systém Metternichovy vlády pochvalně a růžově a poměry v císařství jako téměř krásné, nemohla přece mu neučiniti jemné výtky, že pro »přílišné vládnutí«, pro svoji »papírovou vládu« uvnitř, císařství není dosti energické na evropském východě. Výtka byla ovšem hned oslazena důraznou výzvou k velmocem, aby v orientální politice podporovaly Rakousko, sice že se Rusko přece zmocní ústí Dunaje. A tomu prý jest nutno zabrániti. Stanovisko oposičních brožur rakouských k orientální politice Metternichově formulovali první baron Andrian a skoro současně (r. 1842) a dle všeho na něm nezávisle dva čeští autoři hr. Schirnding v Revue österreichischer Zustände I. a neznámý autor brožury Östreich. Städte, Länder, Personen und Zustände. Bylo celkem shodné a velmi rozhodné. Všichni nazvali ji osudnou. Andrian dokazoval, že Rakousko vůbec nedovedlo vytvořiti činného plánu pro ni, omezivši z konservatismu a nepochopitelného legitimismu svoje cíle východní na zdůrazňování, že turecká říše musí býti zachována. Udržovalo a nerozumně podporovalo staletého utiskovatele křesťanů, ačkoliv tím jen proti sobě popudilo křesťanské národy balkánské, kteří nemohli a nechtěli déle zůstati pod násilným a umrtvujícím panstvím tureckým. Byli tak přímo vháněni do náručí Ruska, jež mělo na své straně ještě ke všemu i velikou přitažlivou moc stejné víry. Andrian i autor brožury Östreich. Städte, Länder, Personen und Zustände psali to rozhořčeně, Schirnding

---

[276]) Německý překlad vydal C. A. Moriarty. Vládní brožury se Turnbulla často a emfaticky dovolávaly proti brožurám oposičním.

mírně, dodávaje, že cílem Rakouska má býti zatlačit Rusko do Asie, kde jest jeho velké kulturní poslání a kde má i možnost obrovské územní expanse. »Pro svoji budoucnost,« pravil, »Rakousko musí dostati jižní Slovany pod svou svrchovanost, pro svoji přítomnost, pro svůj obchod a pro svoje výrobní poměry musí se zmocniti dunajských ústí.« Tyto myšlénky se pak opakovaly téměř stejně důrazně i v brožurách Österreich im Jahre 1843 z r. 1843, v Schuselkově Die orientalische d. i. russische Frage z r. 1843, a v anonymních Vier Fragen eines Österreichers z r. 1844 a Sibyllinische Bücher aus Österreich z r. 1848. Schuselkova brožura však přinesla ještě jinou, již dobrodružnou myšlenku, která měla úplně zmařiti ruské snahy po ovládnutí Balkánského poloostrova. Rakousko má se prý přičiniti, aby v Cařihradě bylo zřízeno řecké císařství! Byla to myšlenka cara Mikuláše obrácená proti Rusku.

Z oboru zahraniční politiky autoři předbřeznových brožur nejbezprostředněji cítili tedy důležitost orientální otázky pro Rakousko. Kromě autora brožury Österreich und Russland všichni vytýkali Metternichovi jako největší chybu, že jí zanedbal a že podporou Turecka proti balkánským národům umožnil Rusku, aby si na Balkáně získalo pevné postavení v sympatiích národů na úkor Rakouska. Žádali, aby se stala rozhodná náprava. Jejich skoro všeobecným přesvědčením bylo, že Rakousko má ze všech velmocí na Balkáně největší zájem. Po otázce orientální nejživěji sledovali otázku německou. Důležito bylo, že nejvlivnější předbřeznová brožura Andrianova vyslovila se pro řešení německé otázky ve smyslu maloněmeckém, ačkoliv většina brožur německých hájila programu velkoněmeckého. Jedna brožura přinesla program vojenského a celního spojení celého císařství s Německem, který r. 1850 měl zastánce ve knížeti Felixi Schwarzenbergovi. Otázka polská a italská byly předbřeznovým brožurám vzdálenější. Při jejich řešeni brožury většinou vycházely z liberalistické víry v právo národů »na

sebeurčení, na založení vlastního samostatného státu, ačkoliv v otázce orientální stály na stanovisku přirozeného rakouského říšského sobectví, jež toho práva národů nemohlo uznati; do jisté míry činila tak i brožura vůdce stavovské oposice na českém sněmu hr. Bedřicha Deyma. Jediná brožura Österreich und Russland tu víru ironisovala. Z českých autorů jen tři si všímali otázek zahraniční politiky, hr. Deym, hr. Schirnding a neznámý autor brožury Östreich. Städte, Länder, Personen und Zustände. Nejlepší české brožury: Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen, Slaven, Russen, Germanen, brožury Thunovy, Schattenrisse aus Österreich a Slovo v čas o vlastenectví... zahraniční politikou se nezabývaly. Pro ně byly palčivější, nalehavější otázky ústavní a státoprávní a zvláště národnostní a jazyková. Bylo to asi proto, že českému národu šlo teprve o dobytí základních životních práv.[277])

V zahraničních otázkách předbřeznové brožury většinou bojovaly za nová hlediska chtějíce, aby se rakouská zahraniční politika, spočívající na přežitých předpokladech z r. 1815, přizpůsobila novým idejím, zvláště rozmachu nacionalismu.

Brožury vládní.

Když se začal brožurový boj proti předbřeznovému systému, Metternich se jím dal strhnouti. Andrianova brožura způsobila tolik hluku, že se cítil nucena odpověděti. Chtěl brániti sebe i svého systému. Neučinil toho přímo, jeho důstojnost, jeho vědomí vlastní neomylnosti a moudrosti, povýšené nad tendence času, nepřipustily, aby tak dal polemisovati s lidmi, kteří tajně psali a tiskli politické brožury. Dal tedy proti anonymním brožurám také psáti a tisknouti anonymní brožury. Někdo z jeho okolí napsal brožuru na jeho osobní obranu a s jeho jménem v titulu. Lipský generální konsul rakouský rytíř Grüner mu zároveň zjednal konservativního publicistu rakouského původu, který žil v Lipsku. Jana Chryso-

[277]) Brožury českých i německých autorů se velmi zajímaly o carův plán sňatku velkokněžny Olgy s arcivévodou Štěpánem, synem arcivévody palatina Josefa, o nějž se jednalo v l. 1843–1844. Se strany české pojily se k plánu naděje, se strany německé obavy.

stoma Sporschilla, aby potřel Andriana. Jiní tři autoři sami a snad dobrovolně pustili se v zápas na obranu Metternichova systému. Úpadek a ubohost jeho, plnost jeho rozporu s dobou jasně se ukázaly v okolnosti, že kancléř již nenalezl Gentze. Autor Metternichovy osobní obrany psal sice velmi obratně a také Sporschillovi se zdařily některé kapitoly, avšak žádný z nich nebyl ani stínem Gentzovým. Baron Gentz, sám jsa osobností, v níž se duch doby projevil určitým rysem, dovedl Metternichovi získati lesk velkých jmen současné kultury a oslniti jím na čas Evropu. Ve čtyřicátých letech Metternich nalezl obránce již jen v lidech pro dobu bezvýznamných, v lidech, kteří nebyli osobnostmi, kteří nijak již nemohli zviklati ty, kdo se začali chýliti k odpůrcům systému. Jan Chrysostomos Sporschill[278]) byl původně liberálem, r. 1831 napsal dílo o všeobecném ozbrojení národa, ale potom se obrátil ke konservativnímu přesvědčení. Živil se tím, že psal a překládal díla ze všech oborů vědy, hlavně ovšem z dějin. Za svoje služby rakouské vládě dostal r. 1856 velkou zlatou medailli pro umění a vědu. R. 1858 šel do Vídně trvale jako úředník tiskové kanceláře a oficielní žurnalista. Jiným oficielním spisovatelem brožur byl Clemens Václav svob. pán Hügel, dvorní rada státní kanceláře a od r. 1846 ředitel tajného domácího archivu, muž smýšlení krajně reakčního. Dobrovolným zastáncem systému byl Julian Chownitz (Chowanetz), důstojník císařské armády, potom profesor dějepisu a zeměpisu na vojenském ústavě ve Štyrském Hradci; od r. 1836 žil jako publicista ve Vídni, kde se Saphirem založil list »Humorist«, v Pešti, v Lipsku, Mohuči, Wiesbadenu a jinde — člověk nevzdělaný, nesnášenlivý a ztřeštěný, na konec ultramontánní. Dr. Antonín Grosz-Hoffinger, původně stoupenec Mladého Německa, vydával r. 1833 v Lipsku revui »Austria«, v níž bojoval proti Metternichovi ve jménu ducha doby, svobody a pokroku, předpovídal pád monarchií a zřizování republik. Tehdy

---

[278]) Narodil se r. 1800 v Brně a zemřel r. 1863 ve Vídni. Vydal též veliké, velmi pěkně vypravené kompilační dílo »Geschichte des Entstehens und der Grösze der österreichischen Monarchie« — Leipzig 1843—1846 a jiné kompilace historické.

vydal ještě dvě liberalistická díla König a Buch der Freiheit. Avšak již r. 1835 se obrátil a stal se obhájcem Metternichovým. Toho roku vydal brožuru »Österreich im Jahre 1835 und die Zeichen der Zeit in Deutschland«; líčil v ní Rakousko »jako eldorado«. Od r. 1838 do 1844 vydával ve Vídni časopis »Adler«, zvaný později »Vindobona«. Jeho přáním bylo prý, aby jeho časopis byl uznán za poloofficielní; snad chtěl dosáhnouti místa jako publicista ve státní kanceláři. V jednom článku o sobě napsal, že podporuje vládu »ze zásady«. R. 1846 vydal pochlebnou brožuru »Fürst Metternich und das österreichische Staatssystem«, ale cíle nedosáhl. Psal neobratně. Jeho práce působí dojmem bezcharakternosti.[279]) To byli jediní publicističtí obhájci Metternichovi na konci jeho vlády. V tom jest jakási tragičnost osudu.

Dvě brožury Dr. Grosz-Hoffingra Österreich im Jahre 1835 und die Zeichen der Zeit in Deutschland[280]) a Fürst Metternich und das österreichische Staatssystem z r. 1846 byly obsahem i formou žalostné. První jsem se sice nemohl dopátrati, ale znám posudek autora brožury Österreich und Russland. Dle něho líčí autor Rakousko jako ráj. Druhá ošklivě lichotí Metternichovi. Na více než 70 stranách otiskuje panegyrický životopis jeho z Revue des deux mondes a v další části chce dokázati, že Metternich nemůže ani za tajnou policii ani za nesmyslnou censuru, že tím vším jsou vlastně vinni ti, kdo řemeslně podrývají státní autoritu.

Dr. Johann Chrysostomos Sperschill vydal r. 1844 brožuru: Der Fortschritt und das conservative

---

[279]) Již první brožury Vertraute Briefe über Österreich von einem Diplomaten der ausruht z r. 1837 a Fragmente aus Österreich z r. 1839 odkryly jeho bezcharakternost. Srv. též Briefe aus Wien von einem Eingeborenen z r. 1844. str. 193. Autor brožury Politische Memorabilien aus Österreichs Neuzeit z r. 1844 psal o něm: »Mnoho lepšího (než o spisovateli vídeňském Bäuerle) nelze říci o známém Grosz-Hoffingrovi, jehož orel vypadá daleko podobnější slepé noční sově nežli hrdému ptáku Diovu. Hodný ten redaktor odpočívá ve stínu vídeňské censury po štrapacích a Carmagnolových skocích dřívějších let a podává s »gemütlich« úsměvem věrnou ruku ne méně bodrému panu z Bäuerlů k poctivému německému stisknutí. Par nobile fratrum!«

[280]) Autor brožury Österreich und Russland ji uvádí na druhém místě mezi brožurami o Rakousku, které vyšly od r. 1840.

Prinzip in Österreich. Brožura ta byla objednána jako polemika proti Andrianově brožuře Österreich und dessen Zukunft a mohla použíti úředních dat. Vyvracela Andrianovo tvrzení, že Rakousko neučinilo pokroku za posledních 25 let, berouc tvrzení doslova. Andrian[281]) prý chybil v tom, že srovnával Rakousko s ostatními velkými říšemi; měl prý zůstati jen při Rakousku, líčiti pokrok, který přece učinilo, a ukázati na všechny obtíže, které mu byly v cestě. Stejně nesprávně si prý Andrian počínal, když líčil domnělý úpadek rakouského státního vědomí a vzrůst sebevědomí jednotlivých národů. Národní cit není prý jediným mocným pojítkem státu, dějiny to potvrzují. Byly by se přece musily rozpadnouti státy, které nepojí národní svazek a každý národ by se musil státi samostatným; pojem státu byl by musil splynouti s pojmem národa. Ale tak tomu nebylo a není. Rakouští národové ani nemohou býti samostatni, jsouce příliš malí. Nedejme prý se jen klamati zjevy nové doby, efemeridami! Nynější zhoubný rozmach nacionalismu jest taková efemerida a nepovede k zničení vyšší, říšské národnosti rakouské. Rakouská vláda vždy usilovala o vytvoření této vyšší národnosti, aniž při tom utiskovala jednotlivé národy, a nikdy nebránila vývoji národů. Nešťastná germanisace, o kterou se pokusil Josef II., skončila se nezdarem a byla dobrovolně opuštěna. Andrian hrozí, že v Rakousku propukne revoluce, neprovede-li vláda změny, které on navrhuje. Avšak v Rakousku k revoluci nedojde, lid jest spokojen. Nejméně oprávněna jest jeho výtka, že šlechta jest odstrkována a zatlačena z postavení, které jí patří. Mezi 18 polními maršálky není ani jednoho pouhého šlechtice nebo důstojníka prostého občanského stavu. Mezi 95 polními podmaršálky jsou jen tři nešlechtici — a ti jsou u dělostřelectva — jen 10 nižších šlechticů, 1 nobile, 5 rytířů, kdežto všichni ostatní jsou z vysoké šlechty. Ani jeden náčelník nejvyšších úřadů ani žádný ministr není „Emporkömmling", nebo jen z nižší šlechty. Šlechta má i svoje stavovská práva. V každé provincii tvoří obec, která se smí starati o svoje zájmy v té provincii, ovšem ne-

[281]) Sporschill neznal autora brožury Österreich und dessen Zukunft. Já užívám Andrianova jména pro jednoduchost.

může býti připuštěno, aby si osobovala právo obmezovati panovníkovu moc zákonodárnou a aby platila za zástupce ostatních občanů. — Sporschill se dále ujímá selského stavu, který je přetížen robotou. Potom vyvrací tvrzení, že by počet úředníků 140.000 byl příliš veliký. Končí ujištěním, že Rakousko není nepřátelské reformám, že se jen vzpírá novotám zhoubným a ukvapeným, nemohouc připustiti všech »svobod«, jak si je Andrian představuje. Vládní systém se prý osvědčil po desítiletí, a proto jest dobrý. — V této brožuře, jež se ani nezmínila o státoprávních poměrech císařství, jest nejzajímavější místo o poměru rakouského vládního systému k vývoji národů: Sporschill jej vystihl dobře opatrnými výrazy, že národností nepotlačuje a že jejich vývoji nebrání — netvrdil, že jej podporuje. Dle všech známek se zdá, že předbřeznové vládě opravdu záleželo na tom, nedopustiti, aby vznikl dojem, že utiskuje národů, i když jí rozvoj jejich nebyl zvláště milý.

Tuto myšlenku ještě obratněji pověděla skoro současná brožura M e t t e r n i c h, jedna z nejlepších předbřeznových brožur. Její neznámý autor byl asi velmi blízký kancléři, neboť měl podrobné informace o jeho názorech a užíval obrazů a srovnání, které charakterisovaly stárnoucího knížete, tak že mi připadá, jako by brožura vznikla z rozhovoru s ním. Autor si nepočínal podlízavě jako Dr. Grosz-Hoffinger, ani kazatelsky jako Sporschill; psal obratně, někdy jemně. Jeho brožuře nelze upříti duchaplnost. Byla to také polemika proti Andrianovi, ovšem nepřímá, diplomatická. Rakousko vzniklo jako dynastický stát, pravila, a podnes jest dynastie jeho nejlepším pojítkem. Nebezpečí pro jeho existenci jest skutečně v okolnosti, že není jednotného říšského vědomí, že není r a k o u s k é h o národa. Každý národ v císařství má vskutku svoje vlastní vřelé vlastenectví, na něž vláda nemůže činiti nároku. To musí býti překonáno, rakouské říšské vlastenectví musí býti vytvořeno. »Vídni a starým Rakousům se musí podařiti úloha starého Říma, přinésti kompaktní jednotu a soudržnost do různých rakouských státních území, takovou jednotu, jakou Římané s větším nebo s menším úspěchem romanisovali všechny podrobené a podmaněné náro-

dy...« Nesmí se užívati násilných prostředků římských, ale k tomu cíli se dojíti musí. Do té doby »bude míti vláda ustavičně nejvážnější obtíže, a jsouc zdržována neustálou námahou o udržení vnitřní rovnováhy a pořádku, nebude s to, aby uplatňovala svoji moc a svůj vliv na venek v tom stupni, jak toho vyžaduje její politické postavení mezi velmocemi..« Dlouhý čas vláda zanedbávala toho úkolu, ba zdálo se, jako by jej opustila. A právě tehdy počalo se projevovati národní hnutí. Ač bylo přirozeno, že ve Vídni nevěnovali mnoho pozornosti nadějím a snahám, jež se, zvláště u Neněmců stupňovaly až v nejvýstřednější přání, přece nebylo možno neuznati, že se uplatňuje nový princip a že vládě vzniká povinnost prostředkovati mezi národnostmi tvořícími rakouský stát dle zákonů humanity a spravedlnosti. Byl to kníže Metternich, který se již před r. 1830 přiklonil k této ideji a rozhodl pro její provedení. Až do té doby jazykové úsilí národů rakouských bylo pronásledováno, vláda brala za úředníky jen Němce. Metternich tomu učinil přítrž.

V brožuře jest zdánlivá nejasnost, logický rozpor. Napřed dovozuje, že Vídeň a staré Rakousy musí dáti habsburským zemím »kompaktní jednotu a soudržnost« tak, jako Řím romanisoval národy říše římské. Ta »kompaktní jednota a soudržnost« v prosté řeči znamená centralisaci a germanisaci, jež se ovšem nesmějí díti »podobnými prostředky« jako v Římě, nýbrž bez násilí. Ale pak vypravuje, jak zrozením národního hnutí vznikl vládě nový úkol býti prostředníkem mezi rakouskými národy dle zákonů humanity a spravedlnosti. Metternich se prý tohoto nového úkolu chopil již před r. 1830. — Očekávali bychom, že dodá: tím se docela zvrací onen úkol Vídně dáti zemím »kompaktní jednotu a soudržnost«. Než autor nic takového neříká a další souvislost ukazuje, že vypravování o novém principu Metternichově jest spíše pouhý slovní ústupek nové době, že má snad jen diplomaticky krýti setrvání při původním úkolu vytvořiti »kompaktní jednotu a soudržnost«. Zdá se, že Metternich jen chtěl, aby se postupovalo ještě opatrněji, ještě méně násilně než dříve. Národové asi neměli býti drážděni k odporu tím, že by jim bylo bráněno v nejjednodušších projevech života. »Tvrdíme dokonce«,

stálo na jednom místě brožury, »že jistý rozvoj rozmanitých národností rakouských na historickém základě není říši škodlivý, ba naopak, že jí může velmi prospěti.« Snad byl Metternich přesvědčen, že i v tom případě germanisace bude pokračovati jaksi samočinně.[282]) Netušil, že národové budou tím přece síliti a že se začnou domáhati pro svoje řeči i jiných práv než jen pěstovati krásnou nebo snad i vědeckou literaturu.

Nejzajímavější část brožury jest líčení theoretického základu Metternichovy politiky: jako by Metternich byl dotčen romantickým názorem Rousseauovým a Herderovým o primitivním životě národů nezkažených kulturou a jako by na něm byl vybudoval svůj systém. Na první pohled vypadá ten výklad paradoxně, ale nelze mu upříti jisté oprávněnosti. Metternich prý záhy došel přesvědčení, že »nejbezpečnější, vlastně jedinou zárukou štěstí a trvání států jest království ve své nezkomolené velebnosti, pod záštitou zákona opírající se o čistou, dětskou mysl lidu, nezkaženou ještě hyperkulturou ducha a zneužitou inteligencí...« »Vraceje se k prvním základům dějin a noře se ve studium nejrannějších dob života národů, věřil, že v patriarchálních ústavách vyrostších přímo z tichých svatých kruhů rodinného života nalezl pramen veškeré státnické moudrosti, pramen, který byl tisíciletím zfalšován, ve své čistotě zkalen vášněmi jednotlivců, neudržitelnými theoriemi a nebezpečným experimentováním

---

[282]) Brožura toho nikde přímo neříká, ale mezi řádky se to čte. Ve vydaných Metternichových papírech ani v Gentzových článcích a zachovaných rozmluvách jsem nenalezl určitého mínění Metternichova o národnostní otázce. Vláda sama nebyla v tom směru jednotna. Kolovrat byl zřejmě více nakloněn podporovati národní hnutí než Metternich. Stanoviska císaře Františka k národnostní otázce ještě neznáme. Celý problém by stál za samostatné řešení. — Nelze upříti, že Metternichovo očekávání samočinného, neslyšného postupu germanisace mělo jisté odůvodnění. V první polovici 19. století germanisace v Praze i ve městech menších skutečně postupovala. Spolehlivý pozorovatel Tomáš Burian psal o tom J. Pospíšilovi 13. listopadu r. 1841: Nevěřte tomu, že se Praha neněmčí; známť já Prahu z dřívějších časů lépe nežli Vy, já se v ní před 40 lety narodil, v ní do škol chodil, v ní až do r. 1819 jako voják ležel a se všelikými lidmi obcoval. Vím tedy, jak to tenkrát bylo a jak to jest nyní, když jsem zase Prahu navštívil. Nebylo-li tenkráte více Čechů, než jich jest nyní, tedy byl živel český převládajícím a méně měšťanův a jiných lidí umělo německy než nyní. Nyní umí téměř každý měšťan a každá měšťanka po německu, což dříve nebylo.

a který konečně bezmála zanikl v bouřích času...« Josef II. chtěl prý lid násilně vytrhnouti z onoho stavu dětské jednoduchosti, který se v Rakousku udržel, ale nepodařilo se mu to, lid si toho sám ani nepřál. Pozdější vlády se vrátily k dřívějším poměrům a Metternich konečně vybudoval trvalý systém vlády. S jistým, nezkaleným okem zařídil techniku správy zcela v duchu svých názorů a přivedl ji k oné obdivuhodné zralosti a dokonalosti, k oné přesnosti a k onomu mechanickému souladu od úředníka nejvyššího až k nejnižšímu, které jsou dnes předmětem závisti a obdivu ciziny. Úřednictvo se tak stalo olejem, pod jehož těžkou, všude rovnoměrnou pokrývkou žádná bouře nemůže rozpoutati utišené vlny a porušiti hluboký klid a ticho moře... Od r. 1830 ukazují se v Německu snahy vzbuzující vážné obavy; ušlechtilý německý národ, proslavený v celém světě svou vynikající mravností, jest v nebezpečí, že tuto hrdou pověst ztratí. Vinen jest tisk, který jest v rukou mladých lidí, nedosti vzdělaných. Charakter a duševní založení rakouského lidu jsou sice nepříznivy vzniku politického tisku, ale Metternich přes to opatrně odstranil i možnost takového nebezpečí. Nepřipustil politické literatury, literaturu vůbec uvedl v jemné a upravené dráhy estetické zábavy, potěšení mysli a půvabného zotavení. A v těchto přiměřených drahách nevzbuzujících žádných nároků, tisk dosud zůstal a tak v nich zdomácněl, že by mu jistě bylo nesnadno a na začátku snad dokonce i nemožno z nich vybočiti, i kdyby byla vyhlášena úplná svoboda jeho. Zdá se, že se hlavní ctnosti Němců uchýlily do Rakouska, neboť zde ještě nalézáme onu nezkaženou, dětsky naivní duši lidu, jež jsouc naváděna a posilována zbožnými naukami ná-

---

Vůkol našeho obydlí ve Spálené ulici byli měšťané skoro všichni Čechové, jména domů byla česká, která teď docela již zmizela. Po ulicích všecko česky se ozývalo, nyní málo kdy česky slyšet, vše po německu. Tomu jediné připouštím, že se snad nyní dobrá čeština vzmahá a že má nyní více milovníkův a pěstitelův než tenkráte: avšak všecko se již nyní učí dobře německy...« Čenský, Z dob našeho probuzení. — Přítel Frant. Lad. Čelakovského Jan Vlastislav Plánek ze Strakonic si po návštěvě v Praze v září r. 1843 Čelakovskému trpce stěžoval, že byl Prahou po stránce národní zklamán, že slyšel »samé německé hlaholy«. Fr. Bílý, Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. III. 3. 129. — Nejvíce se germanisace v českých městech šířila »hlavními« školami. Srv. Šafránek, Školy české. I., 267.

božensství a jednoduchého školního vyučování, pokládá vládu za skutečně Bohem dosazenou a ctí ji i poslouchá ji, jak se patří. S jakým zadostiučiněním Metternich může se dívati na to, že říše tak rozmanitého složení přece skýtá utěšující obraz nejhlubšího klidu a svornosti!« Stát jím řízený jest prý jako horské jezero, jehož hladina se nehne, které je nebetyčnými horami chráněno od vnějších bouří a v němž jest možno zříti až na dno, takže pátravému oku nic neujde. »Tak se Metternichovi podařilo uskutečniti ideál státu... Ano, nalézáme Rakousko na hrdém vrcholu, dřímající pod svatým praporem míru národů a zalité třpytnou září veliké moci a nádhery.«

V brožuře této není zmínky ani o státoprávních poměrech, ani o ústavních zřízeních, ani o zahraniční politice, ani o ostatních akutních požadavcích obyvatelstva předbřeznových habsburských států. Zdá se, jako by si autor její byl vytkl za úkol jen vysvětliti Metternichův systém ze základních filosofických, psychologických a státnických praemis jeho. V tom směru má brožura ráz Metternichových pamětních spisů — či spíše traktátů — z poslední doby, vyvozujících z věčně stejných neomylně postavených praemis o naivnosti lidu, o jeho štěstí z klidu a nehybnosti, o hydře revoluce číhající za každou změnou a pod. stereotypní závěr, že v nejvyšším zájmu státu i obyvatelstva jsou: tisk, jen pokud baví, školní vyučování jen tak jednoduché, aby lid nekazilo hyperkulturou, dozor nad veškerou činností lidí, pokud jest vůbec dovolena, tajná policie a přísná censura — tedy dohromady to, co Andrian po Börnovi nazval »čínskou zdí«. Brožura zrcadlí ješitnou naivnost stařeckého Metternicha, jeho jedinou, poslední dovednost, dovednost klamati sebe sama sebevědomým a spokojeným úsměvem, že ve státní správě vše jest dokonale vymyšleno a sestaveno v jednotný, přesný stroj, jehož kolečka do sebe zapadají, a že stroj půjde stále bezpečně jako na výsměch opětným poruchám nedokonalých strojů sousedních států. Kdyby brožura nebývala myšlena vážně, bývala by znamenitou parodií Metternichových pamětních spisů z posledních let před únorovou revolucí; jako vážný spis jest dokumentem smutného osudu ducha kdysi vynikajícího, ba skvělého.

R. 1846 vydal J. Chowanetz snad neoficielní vládní brožuru Österreich und seine Gegner. Jako bývalý rakouský důstojník a původem uherský Slovák a náboženským přesvědčením rozhodný katolík, psal obranu Metternichova systému »proti severoněmeckým protestantským brožurám«. Psal neobratně s průhlednou sofistikou jesuitských kázání, snažil se chytati protivníka za slovo, byl hrubý a zpupný. »Nebojíme se brožur,« pravil, »máme proti nim policii!« V Rakousku jest prý lid s císařem za jedno, kdo píše proti vládě, píše i proti lidu. Lid již skutečně začíná reptati, nikoli však proti vládě, nýbrž proti těm, kdo ji tupí. Lid jest spokojen, vede se mu dobře, jest šťasten. Rakousko nepotřebuje svobody tisku, neboť toho dobra, které by ona skutečně mohla přinésti, dosahuje se v Rakousku prostředkem méně nebezpečným: složitou, až do nejmenších vrstev sahající správou. Rakousko nepotřebuje veřejnosti a ústnosti soudního řízení, neboť hlavní věcí jest, aby se právu dostalo průchodu na základě dobrých zákonů. Rakousko nepotřebuje a nechce ústavy: Pohleďte jen na Španělsko a vizte, kam došla tato ubohá, nešťastná, kdysi za absolutistických panovníků tak mocná země, se svojí ústavou! Nehledejte pramen národního blaha v ústavách, neboť jsou pouhou formou; naleznete jej v přirozeném, opravdu lidovém, dějinnými zákony se řídícím a o božský původ se opírajícím způsobu vlády, který jest právě v Rakousku. Úřednický stát jest užitečný — což není také v Prusku, Francii, Německu, třebaže ne tak dokonalý? Duchovní zájmy jsou v Rakousku účelněji a jistěji pěstovány než kdekoli jinde a zvláště na západě. Vláda dopřává jednotlivým národům mírného rozvoje a oni jsou spokojeni a svorni. Jejich svornost nebude porušena ani štvaním cizích živlů. Jedním zjevem takového štvaní jest obviňování rakouských Slovanů z panslavismu. Panslavism jest chimera, fikce, jako komunism, věčný mír, kámen mudrců a pod. Čechové, Illyrové, Srbové a Chorvaté počínají se sice po dlouhé době otupělosti a zapomenutí své kmenové svéráznosti probouzeti, chtějí žíti vlastním životem, avšak to musí každý spravedlivý člověk schváliti. Vždyť habsburská říše má dvě třetiny obyvatelstva slovanského, její sousedé jsou z největší části slovanské-

ho původu. — V těchto neumělých výkladech, které musily na předbřeznové liberály působiti směšně, stojí za pozornost jen to, že i rakouský státní úředník, jehož brožura svědčí, že dobře znal poměry ve správě říše a že měl podrobnější informace o zahraniční politice, mluvil jako Malý, Kampelík a Rieger o dvoutřetinové většině slovanského obyvatelstva v císařství!

Hüglova brožura Über Denk-, Rede-, Schrift- und Pressfreiheit, vydaná ve Vídni r. 1847, byla odpovědí na Endlicherovu a Bauernfeldovu petiční akci za uvolnění censury r. 1845. Dvorní rada, Metternichovi přímo úředně podřízený, líčil celou hrůzu nebezpečenství, které by v Rakousku způsobila svoboda tisku, soudil, že se v něm vydává dokonce příliš mnoho knih, a navrhl, aby se ten neblahý zjev obmezil zavedením zvláštního knižního kolku. — Téhož roku vydal Jan Chrysostomos Sporschill dvě brožury: Österreich und die Broschurenschmiede gegen dieses Kaiserthum a Kritische Beleuchtung der Reformvorschläge der schriftstellerischen Gegner der österreichischen Regierung.[284]) První z nich, nejlepší to brožura vládní po brožuře »Metternich«, vznikla z autorova rozhořčení nad brožurami pomlouvajícími Rakousko. Ty brožury by prý mohly ještě více škoditi, kdyby jich rozumné obyvatelstvo nepřijímalo s nedůvěrou. Ale přes to škodí, šíříce nenávist a zevšeobecňujíce chyby jednotlivců na chyby celého státu. Autor by proti nim nepolemisoval, kdyby jich bylo málo. Zřídka však uplyne měsíc, aby nějaká nevyšla. Odhodlal se tedy k polemice a doufá, že se mu »snad podaří veřejné mínění o této říši, pokud bylo tu a tam svedeno, přivésti zase na správnou cestu.« Psal »se zbožnou úctou« k říši věře, »že vznikla rukou boží, která po staletí podporovala moudrost panovníků podivuhodným způsobem«, a »že právu z boží milosti sluší dáti přednost před právem z milosti lidu«, ke kterémuž přesvědčení jej »neodolatelnou mocí přivedlo studium dějin jak profanních tak svatých«.

---

[283]) Této brožury jsem nikde nenalezl. Zmiňuje se o ní Bibl v c. d. str. 320.

V předních třinácti kapitolách odmítal všeobecné požadavky předbřeznových liberálů se sofistickou schopností vynalézati pěkná jména pro špatné věci: školství prý není zanedbáváno, věda není služkou státu, jen spojencem; rakouská censura není nesmyslná, neboť ztělesňuje zásadu, že se mají tisknouti jen věci dobré; tajná policie jest nutna, aby bránila vnikání zla dovnitř říše; katolická církev musí pomáhati státu a musí proto býti bedlivě chráněna od novot, které mají za cíl vyhladiti z víry bázeň před věčným soudcem a jeho posledním soudem, neboť »filosofie jest tak ubohá, že se jí za tři tisíce let nepodařilo podati takového důkazu o jsoucnosti boží nebo o nesmrtelnosti duše, aby nemohl býti odvanut jako pavučina«. Než teprve čtrnáctá kapitola o národnostní politice vlády a o t. zv. jazykovém boji, polemisující proti germanisačním myšlenkám Schuselkovy brožury Österreichs Vor- und Rückschritte a Kochovy Österreichs innere Politik, jest významná. Myšlenka Josefa II. vytvořiti jednotnou německou říši byla prý velká, ale pokus o její provedení selhal, protože příliš málo počítal s hlavním spojencem takových podniků, s časem. Čas, ve kterém měl býti plán uskutečněn, byl příliš krátký. Nyní se již musí dbáti národního uvědomění jednotlivých kmenů. V Uhrách nemůže již býti zavedena německá úřední řeč, tou může býti jen maďarština. Naproti tomu v Čechách a v ostatních neuherských zemích užívá se německé řeči tak dlouho, a zapustila kořeny tak hluboko, že by náhlá změna způsobila mnoho zla. Rakousko však přes to není říší ani maďarskou, ani slovanskou, ani německou, ačkoliv císař vstoupil do německého spolku za ony své státy, které za zrušení německé říše byly v jejím svazku, a ačkoliv mimo uherské a italské státy jest německé zákonodárství. Rakousko jest stát docela zvláštní, německý národ v něm není národem panujícím, příslušníci všech národů zastávají i nejvyšší úřady. V Rakousku vládne pouze císařský dům, ten jest tím pevným, neroztržitelným pojítkem, které drží říši pohromadě, nikoli vysněné panství německého národa. Nadvláda německého národa byla by právě nebezpečím jednoty, jak se ukázalo za vlády císaře Josefa II. Rakouský spisovatel nemůže se dopustiti větší nemoudrosti, než říká-li

Uhrům, Vlachům, Čechům a Haličanům, že Němci jsou panujícím národem.

Slované i Maďaři mají právo bdíti nad zachováním a vzděláváním své řeči. Konservativní systém, který chrání všech práv, musil ctíti také toto právo. Rozhodně není správné tvrzení, že činnost směřující k prospěchu slovanské a maďarské řeči uvolňuje svazek jednoty. Základem spojení není jazyková a národní jednota, nýbrž jen a jen panovnický dům, k němuž jako ohnisku se sbíhají paprsky lásky národů říše, kteří se vzájemně málo milují. Čím určitěji každý národ cítí, že jej panovnický dům ctí v jeho svéráznosti, tím ohnivěji a vroucněji k němu lne a tím pevnější i neochvějnější bude trvání říše. Téměř polovina obyvatelstva jest slovanská a Čechové by cítili ještě větší nepřátelství k Němcům, kdyby vláda Němce jednostranně podporovala. Ostatně již Ferdinand II. v Obnoveném zřízení nařídil rovnoprávnost obou řečí. Nebezpečenství panslavismu jest falešná představa. Rakouští Slované jsou většinou katolíci a mimo to jsou mezi nimi a Rusy i jiné vážné antipatie — nehledíc k tomu, že Rusko jest naším spojencem.

V posledních dvou kapitolách autor mluví o rakouské politice v Německu a na východě. Vyvrací výtku, že by Rakousko bylo německému národu nepřátelské, ale vyhýbá se nejdůležitějšímu přání německého národa po sjednocení. O orientální politice jedná dosti obšírně a dokazuje, že Rakousko na východě nezanedbalo svých zájmů na prospěch Ruska. Myšlenku zřízení polské říše prohlašuje za nesmyslnou. Obě kapitoly jsou ploché. O ústavní otázce není v brožuře ani slova.

Při srovnání obou hlavních vládních brožur jest nápadno, že se obě velmi obšírně zabývají politickým dosahem národnostní otázky. Stanovisko Sporschillovo bylo pro českou zásadu rovnoprávnosti příznivější potud, že výslovně odmítl požadavek germanisace, kdežto autor brožury »Metternich« si diplomaticky a opatrně přál, aby germanisace postupovala znenáhla a nenápadně. Ovšem i Sporschill prohlašoval za předčasné přání, aby národní řeči kromě maďarské došly i práva v úřadech, protože by prý náhlé provedení jeho způ-

sobilo mnoho zla. Nevylučoval však přímo jeho postupného splnění. Zvláště důležito jest, že se dovolával ustanovení Obnoveného zřízení o rovnoprávnosti němčiny s češtinou v království českém. Brožura »Metternich« si českého přání rovnoprávnosti nevšimla. Ani Sporschill ani autor brožury »Metternich« nezaujali však stanoviska k onomu nejdůležitějšímu a nejpalčivějšímu českému požadavku, aby čeština byla zavedena jako vyučovací jazyk do škol vyšších a vysokých.

* *

*

Vládní brožury jako celek pusobí dojmem trapným. Úpadek systému se v nich projevil velmi nápadně. Četné oposiční brožury, mezi nimiž byla díla trvalé ceny politické, ano ceny vědecké, žádaly za reformy, dokazujíce přesvědčivými důvody, opřenými také statistickým materiálem a srovnáním s poměry v cizině, že »systém« poškodil hospodářský a kulturní vývoj říše, takže zůstala pozadu za ostatními velmocemi, ač na počátku století byla mezi prvními, že mimo to ve většině obyvatelstva vzbudil skličující pocit úpadku. a proto nespokojenost. S poctivostí, o níž nebylo možno pochybovati, ujišťovaly, že národové nesmýšlejí revolučně, že chtějí upřímně rozkvětu říše a že si jen proto přejí, aby vláda uvolnila jejich tvůrčí síly dosud »systémem« spoutané. Varovaly od dalšího setrvání při »systému«, poněvadž nespokojenost obyvatelstva roste a mohla by se státi nebezpečnou a na konec vésti k revoluci. Navrhovaly vhodné reformy, jež by z největší části musily býti uznány za umírněné, kdyby bývaly posuzovány bez ztuhlých předsudků. Vždyť absolutism Felixe Schwarzenberga, který přišel hned po revoluci, provedl jich většinu a některé ještě radikálněji, než žádaly brožury — na př. vyvazení z poddanství. Vládní brožury nedovedly odpověděti jinak než jednoduchým popřením všech výtek. Odmítly je příkře a vylíčily apodikticky stav říše i náladu obyvatelstva jako pravý ráj, v němž nejsou šťastni pouze ti, kdo řemeslně podrývají každou autoritu. S pathetickým mravním rozhořčením a v sofistických periodách prohlásily liberální autory brožur za revolucionáře a utrhače, v š e c h n y j e j i c h r e f o r m n í n á v r h y b e z v ý j i m k y za pokusy zničiti říši.

»Systému« musila býti zachráněna neomylnost. Jediná vládní brožura a pouze v jediné záležitosti psala způsobem přijatelným, stavěla skutečné důvody proti důvodům a nepředkládala pouze nezvratná dogmata: to byla druhá Sporschillova brožura v kapitole o národnostní politice vlády.

Vládní brožury nemohly dosáhnout účelu odníti půdu brožurové liberální publicistice. Nikoho nepřesvědčily, kdo nevěřil dříve. Zápas prohrály již tím, jak s povýšenou neomylností prohlásily, že není zapotřebí vůbec žádné reformy. Skoro všeobecné, i do nejvyšších vrstev v říši sahající přesvědčení o špatnosti a zhoubnosti »systému« bylo přece podepřeno tolika jasnými důvody a tak určitou, po léta rozmnožovanou zkušeností, že je nebylo možno zviklati průhlednými sofistickými kázáními.

ZÁVĚR.

Oposice brožurami u nás byla starší než oposice na stavovských sněmech a působila patrně na její vznik i na její průběh. Asi od roku 1843 byl vliv vzájemný. Oposice brožurami byla však mnohem účinnější, protože okruh její působnosti byl širší. Stavovská oposice působila na uzavřený kruh stavů a nejbližší informovanou část občanstva. Její vliv na lid byl jen nepřímý, uplatňoval se jen onou informovanou částí občanstva, jak vidíme z korespondence Fr. L. Čelakovského. Působivosti stavovské oposice na široké vrstvy vadil hlavně její nedostatek národního nadšení zvláště v Čechách. Oposice brožur působila přímo na široké vrstvy propagatorským nadšením autorů, kteří se odvažovali nebezpečí, a jejich vírou ve vítěznou sílu idejí francouzských revolucí. Oposici brožur patří největší zásluha o probuzení politického vědomí národů v císařství.

Oposice na stavovských sněmech a oposice brožur se doplňují. Jest v nich už program revoluce r. 1848, která jej pouze ještě zdemokratisovala a zradikalisovala. Stavovská oposice v Čechách a v Dolních Rakousích nejprve chtěla vybojovati

uznání a zachovávání ústavních práv sněmů, jak byla dochována historickými ústavami zemskými, a potom chtěla vymoci i jejich rozšíření na účast v zákonodárství. Při tom jí šlo též o zjednání platnosti názoru, že stavovské sněmy nejsou jen zástupci osobních a třídních zájmů příslušníků zemských stavů, nýbrž zástupci celé země. Ostatní program stavovské oposice, směřující k reformám správním a pod., byl zprvu velmi úzký a teprve r. 1847 byl rozšířen, aby jí zjednal sympatie lidu. Program stavovské oposice na sněmech byl jednotný a konkretní. Naproti tomu program oposice brožurami nebyl a nemohl býti jednotný, neboť jej tříštily národní a stavovská příslušnost i různé politické přesvědčení autorů. Brožury autorů německých soustředily největší zájem k všeobecnému, politickému programu předbřeznovému: odstranění absolutismu a dělení vlády mezi panovníka a zástupce lidu, zavedení všech občanských politických svobod, reformy ve správě, školství a v životě hospodářském, vybavení státu z vlivu církve a pod. Byl to celkem mírný program, nežádal zrušení privilegií vůbec a odstranění šlechty, zrušení poddanství bez náhrady, úplného odstranění historických ústav a svolání ústavodárných sněmů. Revoluční heslo, že všechna moc pochází z lidu, ještě se nikde neozvalo. První brožura německého autora, v níž byla vyslovena hlavní část tohoto programu, byla z r. 1837: Briefe über Österreich von einem Diplomaten, der ausruht. Ale duchovním majetkem všech inteligentních vrstev společnosti učinila jej teprve brožura bar. Andriana Österreich und dessen Zukunft z r. 1842. Podala jej klasickou formou, takže se stala jakýmsi katechismem všech nespokojených, ačkoliv nebyla ani úplně liberální, ani demokratická, ani pro plné dělení vlády mezi panovníka a zástupce lidu. To však nevadilo, politicky uvědomělé vrstvy byly uchváceny hlavně tím, že směle a s pohotovostí pádných, neodolatelných důvodů vystoupila proti Metternichovu systému. Poandrianovské nevládní brožury autorů německých byly vesměs liberálně demokratické, někdy radikální, ale tvořily dvě skupiny v zásadní otázce dělení vlády mezi panovníka a zástupce lidu. Větší část byla pro účast zástupců lidu na vládě, menší část byla pro zacho-

vání absolutismu. Ze čtyř zvláštních bodů předbřeznového programu — otázky národnostní a jazykové, ústavní a státoprávní, slovanské a zahraniční — třem prvním věnovaly méně pozornosti než všeobecnému programu a jen čtvrtý sledovaly se zájmem. V ústavní otázce brožury německých autorů většinou se držely Andrianova návrhu, obmezujícího se na požadavek reformy platných stavovských ústav a doplnění jich vyšším společným článkem říšských stavů. Menšina vybočila z toho rámce dvěma směry; některé žádaly moderní representativní ústavu, nedbajíce dochovaných historických ústav, některé byly pro josefinský absolutismus. V národnostní a jazykové otázce brožury autorů německých byly velmi mělké, jejich autoři neznali skutečné síly obou předních probuzených národů neněmeckých, maďarského a českého. Ani jeden nebyl pro úplnou národní rovnoprávnost, tři byli pro germanisaci a tři pro přiznání jistých národních práv jednotlivým národům, ale nevymezili jich určitě. Baron Andrian nezaujal k národnostní a jazykové otázce stanoviska. Pouze sedm německých autorů brožur mluvilo o slovanské otázce, jíž rozuměli ruský panslavismus. S baronem Andrianem v čele děsili čtenáře nebezpečím politického panslavismu, který z Ruska sahá do rakouského císařství a na Balkánský poloostrov. Jen autor brožury Österreich und Russland posmíval se bezmezné hrůze jejich z onoho »strašidla«. V otázce zahraniční politiky obírali se hlavně orientální a německou politikou knížete Metternicha. V orientální politice všichni kromě autora brožury Österreich und Russland hořce vytýkali, že Metternich zanedbal rakouských zájmů na Balkánském poloostrově na prospěch Ruska. Německou politiku Metternichovu schvaloval jediný autor brožury Österreich und Russland. Baron Andrian první u nás vyslovil maloněmeckou myšlenku, že Německo má býti sjednoceno Pruskem bez Rakouska a že Rakousko má potom vstoupiti v mezinárodní spolek s Německem. Tutéž myšlenku propagoval i hr. Schirnding. Tři autoři byli velkoněmeckého přesvědčení, chtěli sjednocení Německa za vedení Rakouska. Jeden z nich — rakouský důstojník — přinesl program, který později zamýšlel provésti kníže Felix Schwarzenberg po-

kořiv Prusko r. 1850: aby celé rakouské císařství utvořilo vojenskou a celní jednotu s Německem. Jeho brožura byla r. 1854 vydána po druhé.

Brožury autorů českých zajímaly se o všeobecný politický program předbřeznový méně a jen asi do r. 1845. Zdá se, jako by jej byly pokládaly za samozřejmý. Přinesly v něm málo svérázného. Nejstarší brožura českého autora Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen z r. 1834 rozvinula sice již větší část předbřeznového programu — 8 let před Andrianem — ale neměla ani formálních předností ani vědecké hloubky brožury Andrianovy a měla tak zemské a národní zbarvení, že nemohla vzbuditi toho ruchu a ohlasu. Jediná brožura Die Unruhen in Böhmen z r. 1845 překvapuje dnešního čtenáře živějším sociálním smyslem a dokonce i určitým sociálním programem. Brožury autorů českých měly nejvřelejší zájem o tři zvláštní body předbřeznového programu, o otázku národnostní a jazykovou, ústavní a státoprávní a slovanskou. Od r. 1844 se věnovaly jen jim. Nejvýznamnější návrhy a myšlenky podaly v první otázce, kterou ovládaly a které nejvíce rozuměly. Měly ovšem půdu připravenu úsilím buditelů a vlastenců o dobytí veřejných práv českému jazyku ve školách a v úřadech, kteří svou opatrnou, ale neumdlévající činností dokázali, že se u nás o národnostní a jazykové otázce konečně přece smělo psáti — byla to jediná záležitost veřejného života, o níž bylo dovoleno psáti — a byli zřejmě pobádáni úspěchem maďarského boje jazykového. Čeští autoři postupovali dvojím způsobem v řešení jejím, a to dle své stavovské příslušnosti. Stavovští autoři: hr. Bedřich Deym, hr. Lev Thun a hr. Jos. Math. Thun byli stejně jako lidoví autoři brožur stoupenci zásady úplné rovnoprávnosti ve školách. Ale každá skupina ji jinak odůvodňovala, stavovští autoři hlavně theoreticky, mravně, jako povinnost státu k čistě lidskému nároku probudilého národa, lidoví autoři jen prakticky a opravdu politicky. Nedovolávali se hesla lidských práv a mravních příkazů, ale postavili se na pevnou půdu zákonů a nařízení i skutečných potřeb veřejného života. Sbírali a otiskovali zákony a nařízení o veřejných právech českého jazyka, počínajíc od Obnoveného zřízení zemského z r.

1627, a tak upevnili v lidu přesvědčení o pevném právním základu požadavku rovnoprávnosti v samotné zemské ústavě. Potom nezastrašitelně a bez únavy opakovali svoje prosby a naléhání, aby ty zákony byly prováděny. Počínali si dosti obratně, byli oddáni vládě a chtěli ji získati. Zásadu, aby se českému jazyku dostalo rovnoprávnosti i v úřadech, odvážili se pronésti jen hr. Lev Thun, Dr. Kampelík a Dr. Strobach, jehož práce však nebyla nikdy vytištěna. Hrabě Lev Thun ji vyslovil směle a odůvodnil nejšťastněji; vedle theorie a vedle výkladu o mravních povinnostech státu poukázal na skutečnost, že se v italských zemích osvědčilo zavedení italské úřední řeči. Ústavní a státoprávní otázce rozumělo se u nás jako v ostatních státech a zemích císařství nejméně ze všech předbřeznových politických problémů. Bylo to způsobeno zmatkem, který ve státoprávních a ústavních poměrech císařství nastal po reformách tereziánských a josefinských a za absolutismu císaře Františka, kdy byl politický život naprosto udušen a kdy byly politické vědy vyloučeny z vysokých škol, takže nová a třetí generace neměly ani potřebných theoretických vědomostí ani praktických zkušeností. První, kdo si po červencové revoluci zase namáhavě opatřovali alespoň znalost ústavního vývoje jednotlivých zemí, byli vůdcové stavovské oposice v Čechách a Dolních Rakousích. Stavovská oposice na českém sněmu až do únorové revoluce vedla jen zápas ústavní, jen zápas za uznání české historické ústavy a její moderní zreformování, nevedla plného státoprávního boje. Zdá se, že ještě neměla jasného historicko-státoprávního vědomí a cítění, že jí k tomu chyběla vzpruha nacionalismu. Spíše jí tanuly na mysli anglický liberální konstitutionalism a příklad Uher. Avšak některé známky ukazují, že by se asi právě vlivem uherského příkladu i u ní bylo vyvinulo jasné historicko-státoprávní vědomí, kdyby revoluce nebyla přišla příliš brzo. Vůdce její hr. Bedřich Deym, který mezi českými autory brožur jediný skutečně znal český ústavní a částečně i státoprávní vývoj, v první stati své brožury neměl snad určitého historicko-státoprávního přesvědčení. Podal v ní jednak jakousi rakouskou státoprání theorii, jednak positivní návrh na úpravu státoprávních a ústavních poměrů v císařství. Theorie

byla centralistická, stavěla »skutečnosti« proti »pergamenům« a schvalovala tereziánské absolutistické porušení české státní samostatnosti. Ale positivní návrh nebyl daleko tak centralistický, hleděl k zachování české ústavní nepřetržitosti a uplatnil, byť i nezcela jasně, i české historicko-státoprávní stanovisko. Ve druhé stati, napsané přímo před revolucí, spojil již poněkud určitější české historicko-státoprávní stanovisko s programem federalistickým. Autoři lidových brožur neovládali ústavní a historicko-státoprávní otázky ani zdaleka tak, jako vůdce stavovské oposice, ale za to většinou měli téměř elementární historicko-státoprávní vědomí a cítění. Jest zvláště významno, že již první česká brožura z r. 1834, tedy osm let před zahájením stavovské oposice, projevila je směle a rozhodně. Brožury českých lidových autorů jsou důležitým svědectvím, že ono vědomí a cítění v českém lidu přetrvalo kritickou dobu Františkova absolutismu! Určitý historicko-státoprávní požadavek ústavního spojení zemí koruny české společným sněmem, který dal Dr. Brauner v čelo pražské petice svatováclavské r. 1848, byl tlumočen již r. 1843 v brožuře Slaven, Russen, Germanen. Dr. Brauner jej r. 1848 jen doplnil požadavkem spojení administrativního. Avšak někdy asi r. 1843 snesla se na mysli českých publicistů romantická vlna slovanské politické utopie a zakalila dotud jasné české historicko-státoprávní cítění. Někteří mladí autoři dali se jí svésti k neživotnému plánu slovanského Rakouska. Dětinskou myšlenku přetvořiti Rakousko v slovanskou říši opírali o lichý předpoklad, že Slované tvoří rozhodnou většinu obyvatelstva celé monarchie, a dokazovali jej naivními statistickými daty. Ačkoliv se Havlíček r. 1846 směle pustil do boje proti slovanskému politickému romantismu a za střízlivé pojímání otázky slovanské a ačkoliv Palacký, Čelakovský a Brauner šli s ním, zachovavše si zdravý úsudek, za revoluce r. 1848 i tito čeští političtí vůdcové byli proti němu slábi. Svolali slovanský sjezd a po svatodušní bouři opustili historickou půdu právní a šli na říšský sněm, doufajíce, že semknou kolem sebe všechny Slovany a že se jim tak podaří přetvořiti zřízení monarchie tak, aby každý slovanský národ v ní, dříve roztříštěný, byl sjednocen a aby mu nová

racionalisticky sestrojená ústava zajistila spravedlivý vliv v celkovém státním životě. — Zahraniční politiky dotkli se jen tři čeští autoři, bylať jim vzdálena, protože českému národu šlo teprve o dobytí nejnutnějších životních práv. Celkem brožury českých autorů nejvěcněji a nejlépe řešily jazykovou a národnostní otázku. To byl, tuším, nejzdařilejší český politický čin v předbřeznové době.

Předbřeznové brožury jistě značně přispěly k otřesení policejního absolutistického systému. Nebudil pak již strachu, budil jen pocit odporu, posměch a nepřátelství. Stal se neudržitelným, vědělo se, že musí padnouti. Zápas stavovské oposice proti Metternichovi byl stále smělejší, jeho opora v zájmu měšťanstva, šířeném brožurami, stále sílila. V Praze i ve Vídni stavové chystali velký reformní program pro nové sněmovní zasedání r. 1848. Metternich se ještě pokusil zastrašiti je. Hr. Sedlnický dostal rozkaz, aby věnoval bedlivou pozornost »rejdům« Andrianovým, Doblhoffovým a Deymovým a aby proti těmto třem vůdcům zakročil po případě i úředně. Policejní ředitel Muth byl pověřen úkolem zjistiti vzájemné vztahy stavů rakouských, českých a moravských. Ale vše to bylo již marno. Kníže Metternich sám poznával, že se blíží konec. V srpnu r. 1847 kněžna Melanie psala smutně v deníku, že její choť je pln starostí a že klesl na duchu. »Zdá se, že to, co bylo, se na všech stranách řítí«. Cítil únavu životem. Ale přece v něm ještě zvítězilo přání odsunouti revoluci. Plány na rozšíření pravomoci sněmů, jež podal státní konferenci při svolání generálních stavů pruských v dubnu 1847, jež však sám hned zase nechal padnouti, v poslední chvíli vzkřísil Kübeck v nové formě. Navrhl, aby byli svoláni zástupci všech zemských stavů do Vídně k poradě o nápravě financí. Metternich, jsa stísněn porážkou švýcarského Sonderbundu a opuštěn Anglií, na počátku r. 1848 dal k tomu již souhlas. Když však propukla v Paříži únorová revoluce, dal se zase přemluviti arcivévodou Ludvíkem a odvolal jej. Teprve, když mělo začíti zasedání dolnorakouského stavovského sněmu (13. března) a když se dozvěděl, že dolnorakouští stavové budou žádati svolání zástupců všech sněmů, dal se pohnouti presidentem dolnorakouského sněmu Montecuccolim, že vy-

mohl usnesení státní konference doporučující svolání »generálních stavů«, na nichž by každý sněm byl zastoupen jedním členem. Ale pravomoc jejich byla tak směšná, že podráždila ty, kdo byli zasvěceni. To velké neštěstí, jež všichni členové vlády po několik let již tušili a fatalisticky očekávali, konečně se valilo. Všichni cítili, že ho již nic nezadrží.

REJSTŘÍK JMEN:

DOSLOV.

Největší část korektury obstaral za mne laskavě pan Dr. Václav Vojtíšek z archivu města Prahy, když jsem byl tuto zimu v cizině. Děkuji mu vřele. Nedorozuměním při převzetí korektury se stalo, že nadpisy kapitol »Otázka ústavní a státoprávní«, »Hlavní problémy zahraniční politiky« a »Brožury vládní« byly vytištěny jinou velikostí písma než nadpisy kapitol dřívějších. Prosím, aby to čtenáři omluvili. V rejstříku nemohl jsem se dopátrati křticích jmen některých, zejména některých neznámých přátel Riegrových z mládí, kteří jsou v pramenech, citovaných v poznámce, uvedeni jen příjmeními.

OBSAH.

mezoval se hlavně na otázku ústavní — program oposice brožurami byl širší, ale obsahoval také vážné rozpory.

Brožury autorů německých soustředily největší pozornost k všeobecnému politickému programu předbřeznovému — mezi nimi brožura Andrianova Österreich und dessen Zukunft měla význam jedinečný, neboť podala klasickou formou větší část programu oposice — poandrianovské brožury autorů německých tvoří dvě skupiny dle způsobu řešení otázky vládní moci: větší část byla pro účast lidu na vládě, menší část byla pro zachování absolutismu, ale ve smyslu josefinském — zastanci rozdělení vládní moci mezi panovníka a zástupce lidu se zase dělili: větší část byla při Andrianově návrhu; menšina žádala moderní representativní ústavu bez ohledu na dochované historické ústavy — v otázkách: národnostní a jazykové i slovanské byly brožury autorů německých mělčí nežli brožury autorů českých — v otázce zahraniční politiky brožury německých autorů obíraly se hlavně politikou orientální a německou — orientální politiku Metternichovu odsuzovaly všechny, německou schvalovala jediná — baron Andrian a hr. Schirnding psali ve smyslu maloněmeckém, tři jiní autoři ve smyslu velkoněmeckém; důstojník Ruge přinesl program celní a vojenské jednoty celého císařství rakouského s Německem.

Brožury autorů českých byly mělké, pokud šlo o všeobecný politický program předbřeznový a o zahraniční politiku — nejvýznamnější myšlenky přinesly v otázce národnostní a jazykové — řešily ji dvojím způsobem: autoři stavovští spíše theoreticky, autoři lidové více prakticky, politicky — šlo jim především o rovnoprávnost ve školách, jen tři autoři odvážili se žádati i rovnoprávnost v úřadech — hr. Lev Thun odůvodnil tento požadavek nejobratněji — v otázce ústavní na počátku oposice byla nejasnost — stavovská oposice vedla jen ústavní boj — snad by se z něho byl vyvinul i vlastní zápas státoprávní — autoři starších brožur měli historicko-státoprávní vědomí — u autorů mladších brožur bylo zkaleno vlivem austroslavistického romantismu — poslední chvíle Metternichova systému.